

О.С. ПУШКИН

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
УРСР

О.С.ПУШКІН

Т В О Р І в чотирьох т о м а х

Переклад з російської

ДРОСС
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КІЇВ-1953

О.С.ПУШКІН

Т В О Р І

Т О М

С 1

П О Е З І Ї

*

Переклади за редакцією
дійсного члена Академії наук УРСР
М. Т. РИЛЬСЬКОГО

Вступна стаття
дійсного члена Академії наук УРСР
М. К. ГУДЗІЯ

—
—

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КІЇВ-1953

*Переклади зроблено в основному за текстами
Повної збірки творів О. С. Пушкіна,
виданої Академією наук СРСР*

*Порядок розташування поезій
подано за шеститомним виданням «Гослитиздат» 1949 р.*

*Відповідальний редактор тома
М. І. Терещенко*

О. С. ПУШКИН

*Портрет работы художника
В. А. Тропинина, 1827 г.*

ПУШКІН

I

Пушкін втілив у собі невичерпні багатства, закладені в духовній культурі російського народу. Він став виразником духовної могутності російської людини і найяскравішим свідченням її розумової і поетичної обдарованості. Російське поетичне слово він підніс на таку височину, що його художні скарби ввібрала в себе уся дальша російська література, аж до сьогоднішнього дня. І не тільки російська література, але й література братніх радянських народів, а також споріднених слов'янських країн.

Гоголь, який перший в російській критиці з надзвичайною проникливістю визначив найістотніші особливості художнього хисту Пушкіна, писав про нього: «Пушкін є явище надзвичайне і, може, єдине явище російського духу: це російська людина в конечному її розвитку, в якому вона, може, явиться через двісті років. У ньому російська природа, російська душа, російська мова, російський характер відбилися в такій же чистоті, в такій очищенні красі, в якій відбивається ландшафт на опуклій поверхні оптичного скла».

В радянську епоху творчість Пушкіна стала надбанням усіх, хто населяє багатонаціональний Радянський Союз. В наш час здійснилося пророцтво великого російського поета:

Про мене відголос пройде в Русі великий,
І нарече мене всяк сущий в ній язик.

Твори його тепер перекладені майже на всі мови нашої радянської країни. Російською мовою його твори видані в наш час з такою текстологічною точністю і в такій повноті, про які дореволюційне пушкінознавство не могло й мріяти. Дослідна робота по вивчення творчості і біографії Пушкіна за роки радянської влади і якістю своєю, і кількістю в багато разів перевищила те, що зроблено було в цій галузі за багато десятиліть до Жовтневої революції. І це тому, що тільки наша революційна епоха змогла в усій повноті зrozуміти велич поетичної справи Пушкіна — геніального перетворювача росій-

ського письменства, родоначальника і основоположника нової російської літератури, яка набула з його почину і слідом за ним свого світового значення.

* * *

Олександр Сергійович Пушкін народився 26 травня (6 червня за новим стилем) 1799 р.* в Москві. Батько поета — Сергій Львович — належав до старовинного дворянського роду, що колись був багатий, але поступово піду падав. Він був досить освіченою для свого часу людиною, цікавився літературою, сам писав вірші і мав велику бібліотеку.

Мати поета — Надія Йосипівна — була опукою абіссінця Ганнібала, вивезеного Петром I із Туреччини, куди Ганнібал ще в дитинстві потрапив у полон, і який потім став другом і сподвижником Петра (його Пушкін з малював у своєму незакінченому романі «Арап Петра Великого»).

Батьки Пушкіна вели світське, легковажне життя, дуже мало піклуючись про виховання дітей, яких у них, крім сина Олександра, було ще двоє, не рахуючи тих, що померли немовлятами,— дочка Ольга і молодший син Лев.

Безтурботні і підбалі батьки полишили виховання своїх дітей на французьких гувернерів і гувернанток, які змінювалися досить часто і нічого не дали Пушкіну, крім дуже доброго знання французької мови. Як згадував пізніше сам Пушкін, вплив французьких гувернерів в його дитинстві поступався впливові няні Арини Родіонівни, яка розповідала йому російські народні казки і збудила в ньому любов до російської народної поезії.

У 1811 році в Царському Селі, поблизу Петербурга, відкрито було ліцеї, що являв собою привілейований закритий учебний заклад, призначений для юнаків, які готувалися до важливих державних постів. Туди, користуючись своїми зв'язками, батьки Пушкіна влаштували свого сина. Шестирічний курс Царськосельського ліцею поєднував у собі середню і вищу школу. В ліцеї викладалися різноманітні науки. Тут зібрани були кращі педагогічні сили. Серед ліцеїстських професорів було кілька таких, які користувалися у ліцеїстів особливим авторитетом і симпатією, зокрема професори Куницин і Галич. Перший з них викладав «моральні і політичні науки», другий — російське і латинське письменство. Куницин був людиною вільнодумною і прилучав ліцеїстів до передових ідей віку.

---

* Далі всі дати — за старим стилем.

В ліцеї панував дух товариства і дружби, і вихованці його завжди зберігали про нього добру пам'ять, почуваючи себе членами єдиної духовної сім'ї довго після того, як воини залишали його стіни. Річниця відкриття ліцею — 19 жовтня — відмічалась ними як ліцеїське свято, як свято дружби, на яке збиралися колишні ліцеїсти, щоб добрим словом спом'януть роки юності, проведені під спільною покровіцею школи, що виростила їх. Пушкін ліцеїським роковинам присвятив кілька прекрасних віршів, пройнятих почуттям глибокої віданості ліцею і ліцеїським друзям.

Особливо міцними узами дружби Пушкін зв'язаний був у ліцеї з поетами А. А. Дельвігом, В. К. Кюхельбекером та І. І. Пущиним. В. К. Кюхельбекер та І. І. Пущин брали участь у грудневому повстанні 1825 року і були заслані на каторгу в Сибір.

Зближився Пушкін у ліцеїські роки і з деякими офіцерами лейб-гвардії гусарського полку, розташованого в Царському Селі. Серед цих офіцерів особливо виділялись П. Я. Чаадаєв, П. П. Каверін і М. М. Раевський (молодший) — люди дуже освічені, передові своїми політичними поглядами. Розмови Пушкіна з ними сприяли розвиткові в ньому того духу вільнодумства і волелюбства, який властивий був йому взагалі і який пізніше відбився в його революційних віршах.

Літературні інтереси в ліцеї були досить широкими. Лідеїсти багато читали, діскі з них (Пушкін, Дельвіг) друкували свої вірші в загальних журналах. В ліцеї виходило кілька рукописних журналів, в яких вміщувались вірші його вихованців — Пушкіна, Іллічевського, Дельвіга, Кюхельбекера. Пушкін вперше виступив у пресі (в журналі «Вестник Европы») у 1814 році — в віршем «До друга віршника». У 1815 році, на ліцеїському акті 8 січня, він у присутності старого Державіна прочитав свій вірш «Спомини в Царському Селі». Державін був захоплений виступом юного поета. Пушкін потім згадував:

І славний наш старик, царів співець обраний,
Що грацією він і генієм вінчаний,
В слюзах обияв мене — чи ж ті забуду дні! —
Незнане щастя він прорік тоді мені.

Під час перебування в ліцеї Пушкін познайомився з Батюшковим, поезія якого справила значний вплив на його юнацьку творчість, близько зйшовся з Жуковським і Вяземським, дружив з Карамзіним. У 1816 році він вступив у літературне товариство «Арзамас», яке проіснувало з 1815 до 1818 року і було провідником нових прогресивних напрямів у літературі, зв'язаних з письменницькою діяльністю Карамзіна. Завданням «Арзамаса» була боротьба з застарілими, консервативними традиціями товариства, що називалося

«Бесіда любителів російського слова», а також з членами Російської академії. Арзамасці висміювали членів «Бесіди» і Російської академії в жартівливих віршах. Кожному членові «Арзамаса» дане було яке-небудь прізвисько. Пушкіна — за його жвавість — прозвали «Сверчком» («Цвіркуном»).

Більшість ліцейських віршів Пушкіна написані на тему про радість і кохання, про втіхи життя, веселого і безтурботного, про красу самотніх мрій. В деяких ліцейських віршах Пушкіна висміюються сучасні йому бездарні або такі, що вже пережили себе, російські поети, прибічники архаїчної «Бесіди». Особливо дісталося ім від нього в його сатиричній поемі «Тінь Фонвізіна».

Та вже в ліцейські роки поет відгукується і на серйозні питання, і на історичні події, які хвилювали і турбували його сучасників, особливо на події Вітчизняної війни 1812 р. Гаряча відданість батьківщині, патріотична любов до неї, гордість за її славу — усе це властиве було не лише зрілому, але й юному Пушкіну.

Вітчизняна війна 1812 року в духовному розвиткові Пушкіна, як і його ровесників, відіграла дуже велику роль. Герцен говорив, що в душі Пушкіна «відбивалися торжествуючі і переможні крики, які вразили його ще в дитинстві, у 1813 і 1814 роках».

В поезії 1815 року «Лідінієві» вже сильно звучать ті ноти протесту і обурення проти тиранії і рабства, загальної продажності і той заклик до волі для безправного народу, які скоро у віршах Пушкіна прозвучать на повний голос.

Після розгрому Росією наполеонівської армії і після остаточного падіння Наполеона в Західній Європі і Росії поступово стала наростати реакція, яку очолював Олександр I. Національно-визвольний рух народів, які вазнали наполеонівського гніту, придушувався реакційною політикою коронованих вершителів долі Європи та їх посібників — бувалих дипломатів. Віденський конгрес і заснований йому на зміну у 1815 році «Священий союз» європейських держав під гегемонією Олександра I поставили собі завдання — відновити і зміцнити монархічні начала в Західній Європі і боротися з національно-революційним рухом. В першу чергу відновлена була династія Бурbonів у Франції. Ленін говорив про те, що революційно настроєні французькі республіканці «загинули під ударами об'єднаних полчищ усього світу, які зломили французьких революціонерів, відновили легітимного, законного монарха у Франції, тодішнього Романова, відновили поміщиків і на довгі десятиліття задушили всякий революційний рух у Франції» (Твори, т. 29, вид. 4-е, стор. 328). Повалені королівські династії відновлені були і в інших європейських державах. Монархи обманули надії народів, які сподівалися на полегшення своєї долі після визволення від наполеонівського гніту.

У відповідь на посилення реакції, міцнів революційний рух у Франції, в Італії, Іспанії, Пруссії. 1816 року і в Росії виникає таємне товариство «справжніх і вірних синів батьківщини», або «Союз порятунку». Членами товариства були представники дворянської військової молоді. У 1818 році на зміну йому виникло нове таємне товариство — «Союз благоденствія», в який входило значно більше членів, ніж у «Союз порятунку». Головною метою обох товариств було обмеження самодержавства і скасування кріпосного права. «Союз благоденствія» скоро визнав необхідність встановлення в Росії республіканського ладу. Істотною вадою і причиною слабкості обох товариств, як і утвореного з них товариства декабристів, було те, що вони замикалися в тісному колі дворянських революціонерів і не спиралися на народ. Говорячи про них, Ленін писав: «Вузьке коло цих революціонерів. Страшенно далекі вони від народу» (Твори, т. 18, вид. 4-е, стор. 13).

А тимчасом гостре незадоволення існуючими в Росії порядками виявлялося не лише в середовищі дворянських революціонерів, але і в широких народних масах. Війна 1812 року дуже відбилася на матеріальному добробуті і міських жителів і особливо селян. Поміщики посилили експлуатацію кріпаків. Внаслідок цього відбувалися все частіше селянські заколоти, для придушення яких уряд застосовував часом військову силу. З 1813 по 1825 рік було не менше 540 таких заколотів.

Царський уряд, наляканий нарощанням у країні революційного настрою, вживав найжорстокіших заходів для придушення будь-якої опозиції. Адміністративна сваволя досягла свого найвищого рівня в діяльності Аракчеєва, грубого і тупого сатрапа, безконтрольного вершителя долі держави. Великої волі надано було таємній поліції, що розкинула всюди широку мережу шпигунства і розшуку. Вжито було енергійних заходів для боротьби з розвитком освіти: університети взяті були під підоозу і замість науки культывувалося шалене мракобісся, до всього ще й за допомогою релігійно-містичної пропаганди, що особливо ретельно провадилася впливовим при царському дворі бузувіром архімандритом Фотієм. Цензурні утиски досягли крайньої міри і часто доходили до анекdotичних курйозів. У Польщі, на Україні, в Білорусії, на Кавказі відбувалися селянські заворушення і повстання, викликані соціальним і національним гнітом царизму.

Така була політична обстановка в той час, коли Пушкін влітку 1817 року вийшов з ліцею, і в наступні роки — весь період царювання Олександра I. Нове царювання — Миколи I — зробило її ще тяжчою.

У близькому зв'язку з таємним товариством «Союз благоденствія» був гурток, відомий під павовою «Зелена лампа», учасником

якого був Пушкін. Цей гурток проіснував з 1819 по 1820 рік. На його зборах читались літературні твори членів гуртка, в тому числі твори, пройняті опозиційним настроєм щодо царя, його «сподвижників» та існуючого державного ладу. Серед цих творів найбільшою опозиційністю відзначалися вірші Пушкіна.

Ще в 1817 році, скоро після виходу з ліцею, він пише оду «Вольність», в якій, слідом за Радіщевим, автором однойменної оди, хоче

Співати про волю... широ,
На тронах вразити порок.

Він кличе «рабів» до повстання проти «тиранів світу», які топчуть закони і права людини, і нагадує царственним деспотам долю страченого французького короля Людовіка XVI і вбитого змовниками російського царя Павла I. Проте Пушкін не закликає до повалення монархічного ладу, а обмежується лише тим, що говорить монархам про необхідність суворого підкорення законам.

27 березня 1818 р. Олександр I виголосив у Варшаві, під час відкриття першого сейму Царства Польського, тронну промову, в якій обіцяв дати Польщі конституцію. Обіцянка ця, звичайно, виконана не була. В зв'язку з цією промовою Пушкін написав різкий сатиричний вірш «Казки» (Noël), в якому Олександра I, що любив розігджати по Росії і за кордоном, назав «мандруючим деспотом», який дає російському народові привабливі, але брехливі обіцянки дарування всіх прав.

Звертаючись до Чаадаєва, з яким Пушкін поділяв свої волелюбні настрої, він закінчує своє послання до нього такими схильованими рядками:

І поки, юні, живемо,
І поки в серці сподівання,
Вітчизні, друже, віддамо
Душі прекрасні поривання!
Товаришу, зайде вона,
Зоря принадливого щастя,
Росія збудиться від сна
І на руїнах самовластя
Напише наші імена!

У вірші «Село», написаному в 1819 році, поет гаряче повстає проти кріposного права. Тяжким і безпросвітним зображенує він життя селян, пригнічених поміщиками.

Всі ці вірші, які широко розповсюджувалися в рукописах, серйозно непокоїли уряд і самого Олександра I, тим більше, що вони збуджували і надихали всіх незадоволених самодержавним режимом. Олександр I з обуренням говорив, що Пушкін «наводив Росію під-

бурливими віршами: уся молодь напам'ять їх читає». Не лише своїми віршами, але й поведінкою своєю Пушкін накликав на себе гнів з боку властей. В театрі, наприклад, він демонстративно показував портрет робітника Лувеля, який убив герцога Беррійського, з написом: «урок дарям».

Олександр I вирішив заслати Пушкіна в Сибір або в Соловецький монастир, і лише завдяки клопотанню впливових друзів поета — Карамзіна і Жуковського — ця кара замінена була йому більш легкою: під приводом призначення на нову службу його вислали на південь Росії, в Катеринослав, у розпорядження попечителя колоністів південного краю генерала Інзова.

В південне заслання Пушкін вийшов 6 травня 1820 року. На той час він став популярним не лише як автор талановитих ліричних віршів, але і як автор поеми «Руслан і Людмила», яку було почато ще в ліцей і яка в той час друкувалася окремим виданням. Поема Пушкіна, написана на основі казкового матеріалу, була великим кроком вперед у розвитку російської поезії. Вона вразила справжніх цінителів мистецтва своїми високими художніми якостями, незвичною легкістю мови, близької до размовної, яскравим гумором, багатством поетичних барв. Перший пост того часу — Жуковський, захоплений поемою, подарував Пушкіну свій портрет, написавши на ньому: «Переможцю-учиневі від переможеного вчителя в той високоурочистий день, коли він закінчив свою поему «Руслан і Людмила».

Але якщо в передових літературних колах поема «Руслан і Людмила» зустрінута була з захопленням, викликавши незабаром ряд наслідувань, то кола консервативні ополчилися на неї за її «простонародність», за «мужицькі рими» і вирази, які, мовляв, ображають добрий смак, за «грубі жарти», одним словом, за все те, що свідчило про поетичне новаторство Пушкіна, про відмовлення його від звичних, застиглих форм умовної поетичної мови, про рух його по шляху до художнього реалізму.

II

Приїхавши в середині травня в Катеринослав, Пушкін захворів там на пропасницю. Якраз у той час до Катеринослава — по дорозі з Києва на Кавказ — приїхав генерал М. М. Раевський, герой 1812 року, з своїм молодшим сином Миколою, з яким поєт познайомився ще в Царському Селі, і з двома дочками — Марією і Софією. Раевські виявили велике піклування про долю хворого поета і, з дозволу генерала Інзова, повезли його з собою — для поліпшення його здоров'я — на Кавказ.

На початку серпня Пушкін з Раевськими вирушив у Крим до Гурзуфа. В Гурзуфі, в товаристві Раевських, Пушкін прожив три тижні. Сюди з'їхалась майже вся сім'я Раевських. Кожен з її членів — і чоловіки і жінки — були люди незвичайні своїми душевними якостями, свою літературною освіченістю. В Криму Пушкін дуже захопився однією з дочок Раевського, найпевніше молодшою — Марією. Це було «притаєне» поетом кохання, мрійне і захоплене, але неподілене, яке поєт довго беріг у своїй сердечній пам'яті.

В Гурзуфі Пушкін почав працювати над поемою «Кавказький бранець», яку він задумав на Кавказі. З Гурзуфа він поїхав на нове місце своєї служби — Кишинів, куди під час його перебування на Кавказі і в Криму була переведена канцелярія його начальника генерала Інзова. По дорозі поет відвідав ханський палац у Бахчисараї. Враження, яке справило на нього це відвідання, і легенди, з'язані з Бахчисарайським палацом та «фонтаном сліз» у ньому, дали йому матеріал для його поеми «Бахчисарайський фонтан».

Кишинів був адміністративним центром Бессарабії, лише недавно приєднаної до Росії. Це було місто, строкате своїм національним складом. Переважну більшість населення його становили молдавани і греки. Із них складалося і те світське коло, в якому перебував Пушкін. Генерал Інзов не дуже обтяжував поета службою, ставився до нього уважно і прихильно, розв'язуючи його суперечки і сварки з представниками кишинівської знаті, дозволяючи йому досить часті відлучки.

Проте Пушкін у Кишиневі, де йому довелося прожити близько трьох років, жив не лише самими розвагами, які часто були для нього осоружними. Він дуже багато читав, користуючись бібліотекою високоосвіченого підполковника Ліпранді, і в той же час напружено жив інтересами сучасного йому політичного життя.

Крім ряду ліричних віршів, Пушкін закінчив тут свою поему «Кавказький бранець», написав поеми «Брати-розвбійники» і «Бахчисарайський фонтан» і почав роман «Євгеній Онегін».

В Кишиневі він зблизився з членами таємного товариства, майбутніми декабристами. На півдні Росії зосереджена була діяльність найбільш радикальної групи дворянських революціонерів, ідеологія і практика яких, за визначенням Леніна, характеризувала перший, дворянський етап російського визвольного руху. Всі вони належали до військового середовища і замишляли воєнний переворот, подібно до того, як це відбувалося тоді в деяких країнах Західної Європи. Південна група таємного товариства, яке називалося «Союз благоденствія», ставила собі за мету встановлення в Росії демократичної республіки, на відміну від Північної групи, на чолі з Микитою Муравйовим і Миколою Тургеневим та іншими діячами, з якими Пушкін

знайомий був ще у Петербурзі і які проектували встановлення в Росії конституційної монархії.

В Кишиневі познайомився Пушкін з керівником Південного товариства полковником Пестелем. У квітні 1821 року він записав у своєму щоденнику: «Ранок провів з Пестелем. Розумна людина в повному розумінні цього слова... Ми з ним мали розмову метафізичну, політичну, моральну та ін. Він один з найоригінальніших розумів, яких я знаю».

Кілька разів Пушкін їздив з Кишинева у село Кам'янку Київської губернії, маєток матері генерала Раевського, де жив і її син від другого одруження В. Л. Давидов, один з видатних членів Південного товариства. Тут він зустрічався і з іншими членами товариства, які гостювали в Кам'янці, і брав участь у гарячих політичних суперечках, що відбувалися там.

Пушкін прагнув узяти особисту участь в революційній діяльності і в підготовці повстання, але його друзі — члени таємного товариства — інависне усуvalи його від прямої участі в іх задумах, по-перше, тому, що за опальним постом стежила поліція і він міг підвсти не лише себе, але і всю організацію, по-друге, слід гадати, тому, що, високо цінчи поетичний талант Пушкіна, воїни не хотіли піддавати поета небезпеці, з'язаний з активною революційною роботою.

Пушкін сподіався близької революції в Росії. Секретні агенти доносили з Кишинева у Петербург, що «Пушкін лає публічно, і навіть у кав'ярнях, не тільки військове начальство, але навіть і уряд». У щоденнику своему чиновник канцелярії генерала Інзова кпп. П. І. Долгоруков писав про Пушкіна: «Він завжди готовий у на-місника, на вулиці, на площі кожному на світі доводити, що той негідник, хто не бажає змін уряду в Росії».

Під час перебування Пушкіна в Кишиневі посилились революційні повстання в Іспанії, Італії, Португалії. Греки вели національно-визвольну війну з турками. Пушкін дуже співчутливо ставився до цих подій і в своїх віршах гаряче відгукувався на них. Він навіть прагнув узяти особисту участь у боротьбі греків з турками за національну незалежність.

Боротьба народів за свою свободу — національну і політичну — знайшла собі дуже співчутливий відгук Пушкіна і в його вірші «Наполеон», написаному майже в той час, коли до поета дійшла звістка про смерть Наполеона. Пушкін засуджує Наполеона за те, що він знищив завоювання французької буржуазної революції й придушил свободу, здобуту революційною Францією.

Пушкін пише вірш «Кінджал», славлячи німецького студента Занда, який заколов у 1819 році письменника Коцебу, секретного агента уряду Олександра I.

Трирічне життя в Кишиневі кінець кінцем стало надзвичайно важким для Пушкіна. Він почував себе в'язнем, який сидить за гратами у вогкій темниці і прислухається до голосу вигодованого на волі орла, який ніби кличе його летіти на свободу.

Влітку 1823 року за клопотанням впливових петербурзьких друзів Пушкіна переведено було в Одесу, на службу в канцелярію недавно призначеної туди генерал-губернатора графа М. С. Воронцова. Спочатку життя в Одесі захоплювало поета своєю «різноманітністю живою», строкатістю свого багатомовного населення і всіма тими принадами, які відзначали це недавно закладене, швидко ростуче приморське торговельне місто з його чудовою опорою, книжковими крамницями, добрими ресторанами, морськими купаннями.

Вирвавшись з провінціального Кишинева в шумну Одесу, Пушкін, здавалось йому, обновив свою душу — набув нових імпульсів для поетичної творчості. Справді, тут він дуже багато і зосереджено працював над «Євгенієм Онегіним», закінчив перший його розділ, написав другий і велику частину третього. Тут же він почав і поему «Цигани», матеріалом для якої були його бессарабські враження і зокрема ті, які залишилися в нього від двотижневого перебування в циганському таборі. Лірична творчість у цей час також займає у нього значне місце.

Проте скоро і одеське життя стало томити Пушкіна головним чином своєю безперспективністю. В листах він часто скаржиться на нудьгу, що оволоділа ним. Надії на революційне оновлення російського життя ставали в нього дедалі хисткішими: до нього доходять звістки про придушення революційних рухів на Заході, і він приходить до думки про те, що воєнна революція без підтримки народних мас не може розраховувати на успіх.

Ставлення Воронцова до Пушкіна зовсім не схоже було на ставлення до нього Інзова. Воронцов був гордовитим аристократом, який зовсім не цінив Пушкіна, як чудового поета, дивився на нього, на самперед, як на підлеглого йому другорядного чиновника, до того ж засланого і неспокійного завдяки його вільнодумству. Крім того, він ревнував до Пушкіна свою красуню дружину. Пушкін тримав себе незалежно перед своїм пиховитим начальником і відповідав йому неприхованим презирством і епіграмами. Воронцов звертався у вищі петербурзькі сфери з проханням забрати Пушкіна з Одеси через його політичну неблагонадійність. Пушкін знав про це, і, не бажаючи терпіти далі зневажливе ставлення до себе з боку знатного самодура, він на початку червня 1824 року подав на ім'я царя прохання про відставку, посилаючись на кволість свого здоров'я, що заважало йому продовжувати службу. Але це прохання обернулося для нього важкою карою: Олександр I дав розпорядження не тільки виключити його із

списку чиновників міністерства закордонних справ, але й негайно за-
плати — для повного його напоумлення — у псковський маєток його
батьків — село Михайлівське, під нагляд місцевих властей.

30 липня 1824 року Пушкін виїхав з Одеси, зобов'язавшись
ніде по дорозі не зупинятися. Остаточним приводом до того, щоб
застосувати до Пушкіна такі суворі заходи, був перехоплений лист,
в якому Пушкін співчутливо висловлювався про атеїзм і виявляв
сумнів щодо безсмертя душі.

Під час південного заслання Пушкін виступає не лише як зрі-
лій майстер, але і як перший в Росії поет. Крім поем і перших роз-
ділів «Євгенія Онегіна», він створює тут велику кількість чудових
ліричних віршів. Теми їх різноманітні. Тут, між іншим, і відгуки на
сучасні політичні події («Війна», «Гречанко віддана!», «Недвижний
страж дрімав»), і нищівна сатира («Послання цензорові»), і епіграми,
в тому числі на Воронцова, і ряд жартівливих віршів і поетичних
спогадів про кримську природу («Хто бачив край», «Тавріда»),
і талановите проникнення в нашу історичну старовину («Пісня про
віщого Олега»).

В більшості поем, створених Пушкіним на півдні,— у «Кавказь-
кому бранці», «Братах-розвійниках», «Циганах» (остання поема за-
кінчена була вже в Михайлівському),— перед нами постають люди,
які пережили велике душевні страждання, глибоко розчаровані
в житті, відчувають гостре незадоволення навколошньою обстанов-
кою, перебувають у розладі з суспільством, серед якого вони живуть.

Кавказ, Крим, південні степи привертали уяву Пушкіна, як і
інших поетів, красою своєї незайманої природи і побутом їх мешкан-
ців, далеким від обтяжливих умов життя міського, тим більше сто-
личного. Пушкін і сам пережив гірку образу за своє вигнання і роз-
чарування в тому, що так зачаровувало його в шумному житті вс-
ликового світу, і в близьких колись йому людях, і цими почуттями він
наділяв своїх герой.

Скорі після написання поеми «Кавказький бранець» Пушкін
признавався: в ній «є вірші моого серця». Пізніше він говорив про те,
що «все це слабке, молоде, неповне, але багато вгадано і висловлено
вірю». Пояснюючи пізніше характер героя поеми, Пушкін писав: «Я в
ньому хотів показати цю байдужість до життя і до його насолод, цю
передчасну старість душі, які стали характерними рисами молоді 19-го
століття». Таким чином у «Кавказькому бранці» поет правдиво під-
мітив характерні особливості психіки і душевного складу сучасної йому
молодої людини, виходя із світського середовища, родича Онегіна.
І ставлення полоненого до признання в коханні до нього черкешенки
випереджає таке ж ставлення Онегіна до признання Татьяни, як і
самий образ черкешенки випереджає образ Татьяни.

Проте рання романтична поема Пушкіна містила в собі не лише психологічну характеристику її героя і захопленої ним дівчини, але й дуже проникливе, правдиве зображення життя кавказьких горців, їх звичаїв, їх побуту, обстановки і етнографічних особливостей. Характерно також, що Пушкін, який завжди живо і гостро почував хід історичних подій і напружено стежив за ними, в епізоді поеми зв'язав свою розповідь з поточними подіями підкорення Росією Кавказу.

Одінюючи першу південну поему Пушкіна, Белінський вказав, що в її героєві поет яскраво відобразив риси «героя того часу» і тим відбив у ній певний момент в історичній долі російського суспільства. «В цьому відношенні,— говорив Белінський,— «Кавказький брансель» є поема історична».

Сюжет «Братів-розвбійників» підказаний був Пушкіну, за його свідченням, справжнім випадком втечі двох закутих у кайдани розвбійників, що стався в 1820 році в Катеринославі під час перебування там поета. Поема писалась у Бессарабії, де в ту пору широко розповсюджені були розбої, що їх чинили втікачі різних національностей.

В стилі поеми, поряд з елементами книжної, літературної мови, є й елементи мови народно-поетичної, що свідчать про прагнення Пушкіна надати своїй поемі фольклорного колориту і рис «простонародності». З цією метою він використав у ній слова і вирази, які здавалися деським його сучасникам недосить витонченими, здатними налякати «ніжні вуха читачок».

Настрої Пушкіна в період південного заслання знаходили собі співзвучність з настроями в творчості англійського поета Байрона. Але Пушкіну з самого початку чуже було різке протиставлення сильної особи і «юрби», яке ми знаходимо у Байрона; чужий був Пушкіну і безвихідний похмурий байронівський погляд на життя і на людей. Белінський справедливо відзначав, що «трудно знайти двох поетів таких протилежних своїми натурами, а отже і пафосом своєї поезії, як Байрон і Пушкін». Герцен говорив: «Байрон був англійцем до глибини душі, а Пушкін — до глибини душі росіянином, і росіянином петербурзького періоду. Пушкін знов усі страждання цивілізований людини, але у нього була віра в майбутнє, яку людина Заходу вже втратила». Цінечи Байрона як художника, Пушкін не поділяв його поглядів як мислителя. По суті, поема «Цигани», розпочата, як уже сказано, в Одесі, розвінчує байронічного героя: егоїстіві Алеко, який тільки для себе хоче волі, Пушкін протиставляє вільних дітей природи — циганів. На них Алеко накладає ті ж узи насильства, від яких він сам утік і які енергійно сам же ще так недавно викривав.

З усіх південних поэм Пушкіна «Цигани» є найбільш зрілим і найбільш довершеним з художнього і ідейного погляду твором. Так

вони були сприйняті й найбільш чуйними сучасниками поета, багато з яких ознайомилися з поемою ще до її надрукування. Характерною її особливістю є поєднання в ній епічних і драматичних елементів. «Цигани» являють собою дуже помітний крок Пушкіна вперед на шляху до драматичного жанру, який незабаром посяде в його роботі дуже важливе місце. Вони знаменують собою і важливий етап у розвиткові світогляду Пушкіна. Тут поет утверджує справжні начала свободи і людяності. Тут Пушкін з великою художньою силою показав уперше в російській літературі моральну перевагу величної і мудрої простоти над внутрішньо-пустим і нікчемним самовзначенням егоїста-городівника, якій з презирством ставиться до «юриби».

У 1821 році, в Кишиневі, Пушкін написав поему «Гавриїлада». Це дуже дотепна і талановита пародія на християнську міфологію, в якій поет виявив своє релігійне вільнодумство та іронічно-сатиричне ставлення до християнської доктрини.

Південний період життя Пушкіна відзначений і таким величезним художнім досягненням, як перші розділи «Євгенія Онегіна» — «романа у віршах», як визначив жанр свого нового твору сам поет. Це було вже не кроком на шляху до оволодіння мистецтвом реалістичного письма, а повним освоєнням реалістичної майстерності, що позначилось і в змалюванні характерів основних персонажів роману, і в змалюванні їх побутової обстановки. Роки мандрувань, під час яких поет жив напруженим духовним життям, не минули для нього безслідно: навпаки, вони загартували і зміцнили його поетичний талант і виниквали з нього художньо вже цілком зрілого майстра, який набагато випередив сучасних йому російських поетів і став на твердий ґрунт; спираючись на цей ґрунт, його геній міг досягти все нових і нових поетичних висот.

III

Приїхавши у Михайлівське, Пушкін застав там усю свою сім'ю—батька, матір, сестру і брата. Всі вони проводили там літо. Несподіваний приїзд сина і брата, який чотири роки був відсутній, обрадував сім'ю, але скоро взаємини Пушкіна з рідними, особливо з батьком, в яким ці взаємини ніколи не відзначалися внутрішньою близькістю, стали надзвичайно напруженими. Дізнавшись, що в Михайлівське син приїхав як засланець, батько почав непокоїтись, щоб і самому не бути скомпрометованим. З Пушкіна взято було підписку, що зобов'язувала його невідлучно жити в маєтку батька і ні письмово, ні усно не висловлювати думок, спрямованих проти існуючого державного ладу. Батькові Пушкіна доручено було пильно наглядати

за поведінкою сина, і батько не відмовився від цього доручення; давши відповідну підписку, яка ставила його щодо сина в становище шпигуна. Між ними відбувалися часті сварки; поет мусив вислухувати докори батька, який обвинувачував його в тому, що він погано впливає на брата й сестру, прищеплює братові безбожність. Обстановка для Пушкіна склалася така нестерпна, що в листі до Жуковського він просив урятувати його «хоч крістю, хоч Соловецьким монастирем». З проханням про ув'язнення його в кріості для спокою батька і свого власного звернувся Пушкін і до псковського губернатора, і лише випадково воно до губернатора не дійшло.

В листопаді, проте, виїхали з Михайлівського брат, потім сестра Пушкіна і, нарешті, його батьки, і нагляд за Пушкіним доручено було стороннім, в тому числі настоятелеві Святогорського монастиря, що був рядом з Михайлівським. Пушкін залишився сам у товаристві своєї улюбленої, пезмінно відданої йому піані Ариї Родіонівни. Вона скрашувала його самотність, розповідаючи йому вечорами російські казки, які захоплювали Пушкіна і, як він казав, надолужували недоліки його «проклятого» виховання. Розвагою для нього були поїздки верхи в розташоване за три версти від Михайлівського сільце Тригорське, маєток П. О. Осипової, за першим одружніям Вульф. Пушкін здружився як з нею самою, так і з її сином О. М. Вульфом та двома її старшими дочками Євпраксією та Анною, яким він присвятив кілька віршів і окремих строф у «Євгенії Онегіні».

Великою радістю було для Пушкіна відвідання його друзями — Дельвігом та І. І. Пущиним. Особливо обрадувало його побачення з Пущиним. Це було в січні 1825 року.

Пущин у справі про змову декабристів засланній був на каторгу в Сибір, звідки повернувся лише в 1856 році. Скорі після засудження Пущина і відправки його в заслання Пушкін написав йому віршоване послання:

Мій перший друге неоцінний!
Я долю теж благословив
Тоді, як двір мій самотинний,
Що вкрив печальний сніг та іній,
Твій дзвоник милий оживив.
До неба шло тепер благання,
Щоб голос мій душі твоїй
Утіху дав серед страждання,
Щоб осіяв твое вигнання
Ліцейський промінь золотий!

Своє підневільне дозвілля в Михайлівському, що тривало понад два роки, Пушкін заповнює посиленим читанням та енергійною літературною працею.

З допомогою головним чином брата він виписував дуже велику кількість книжок і журналів, уважно читав і вивчав Шекспіра, Шіллера, Гете, Байрона, Данте, а також римських і східних авторів. Дуже багато уваги приділяв Пушкін читанню книг з російської історії, головним чином «Істории Государства Российского» Карамзіна та літописів. Його особливо цікавили вожді народних повстань—Разін і Пугачов, і він старався дістати народні пісні, присвячені їм. Багато прочитав він і мемуарної літератури і сам став писати штатки про своє життя, які, проте, спалив після грудневого повстання і арешту багатьох його друзів і знайомих, причетних до повстання.

У Михайлівському Пушкін закінчив поему «Цигани», третій розділ «Євгенія Онегіна» і написав розділ четвертий, п'ятий та начорно шостий, написав історичну драму «Борис Годунов», жартівну поему «Граф Нулін», велику кількість віршів і ряд критичних статей.

«Борис Годунов» був величезним кроком уперед в розвиткові російської драматургії. До Пушкіна російські письменники написали не мало п'ес на історичні теми, але далеких від історичної правди. Ці п'еси писалися за умовними правилами віджилого класичного стилю, з додержанням трьох єдностей. Характери героїв змальовувались однобоко, схематично; стиль цих трагедій був пишномовний, вислови витопчені. Змішання серйозного з комічним у трагедіях не допускалося. Писалися вони традиційним олександрійським віршем (шестистопний ямб з парними римами). «Борису Годунову» Пушкін надавав дуже великого значення, вважаючи, що «за старі форми нашого театру вимагають перетворення», що від літературної долі «Бориса Годунова» залежить і дальша доля російської драматургії.

Матеріал для своєї трагедії Пушкін запозичив головним чином з 10 і 11 томів «Істории Государства Российского» Карамзіна, які тоді щойно вийшли, та частково з літописів. Говорячи про свою трагедію в начерку передмови до неї, Пушкін писав: «Поважний олександрійський вірш перемінив я на п'ятистопний білий; в деяких сценах спустився навіть до низької прози, не поділив своєї трагедії на дії». Тут же Пушкін говорить про те, що він відмовився не лише від горезвісних трьох єдностей, узаконених французькою драматургією, але й від єдності стилю.

У «Борисі Годунові» відтворена, як вказував сам Пушкін, одна з найбільш драматичних епох російської історії. Це епоха так званих «смутних часів», коли Русь переживала важкі державні і соціальні потрясіння, якими скористувалися іноземні інтервенти та іх ставленники — самозванці. Трагедія Пушкіна саме зображує боротьбу царя Бориса Годунова з самозванцем Димитрієм, що захопив з допомогою польської шляхти московський престол. Пушкін перший у російській драматургії вивів на сцену народ, який відіграє

вирішальну роль у боротьбі самозванця з Борисом, і показав, яке велике значення в історичних подіях має «думка народна». У Годунова нема моральної опори в народі; народ йому не вірить, і тому в боротьбі з самозванцем Годунов залишається переможеним. Але і торжество самозванця передчасне. Народові він ще більше чужий і ворожий, ніж цар Борис.

Трагедія Пушкіна, незважаючи на те, що вона написана на матеріалі далекого історичного минулого, перекликалася з сучасністю. Питання про взаємини монарха і народу дуже цікавили і самого Пушкіна, і його сучасників. Пушкін, маючи на увазі постати юродивого, писав: «Ніяк не можу заховати всі мої вуха під ковпак юродивого, стирчаты!» Борис трактується Пушкіним як узурпатор влади, і в словах юродивого, як і в усій ситуації трагедії, легко було побачити натяк на вбивство Павла I, до чого причетний був і Олександр I.

«Борис Годунов» — яскраве свідчення духовної змужніlostі Пушкіна, зрілості його соціально-політичних поглядів. Тут виявився реалізм його історичного мислення, який переміг романтичну трактовку історичних подій.

Написаний у 1825 році «Борис Годунов» міг з'явитися повністю в друку лише на початку 1831 року, але й то з деякими цензурними вилученнями (декіл окремі сцени трагедії друкувалися в журналах, починаючи з 1827 року). Цензурував твори Пушкіна сам цар Микола I, який довго не давав дозволу на випуск п'еси в світ.

За два роки — в грудні 1825 року — Пушкін написав «Графа Нуляна». Незважаючи на жартівливо-анекдотичний сюжет поеми, вона знаменувала собою новий крок Пушкіна в його справі утвердження реалістичного стилю — в тому ж дусі, в якому він виявився у «Свентії Онегіні». В поемі показано побут провінціальних поміщиків та їх звичаїв в такими реалістичними подробицями, які були абсолютною новиною в російській літературі і тому викликали осуд з боку суവوּרִיךְ puristів.

Оцінюючи «Графа Нуляна», Белінський писав: «В цій повісті все так і діше російською природою, сіреневими фарбами російського сільського побуту».

На велику височину піднялась творчість Пушкіна в роки заслання в Михайлівському і в окремих його віршах, чисто ліричних, або таких, в яких лірична стихія поєднується з епічною і драматичною формою вислову

В Михайлівському Пушкін пише вірші — «Аквілон», де буря в природі символізує політичну, революційну бурю, в прихід якої в Росії поет не переставав вірти; «Як життя тебе обманить» — утверждання оптимізму, що перемагає життєві прикорості; «Вакхічна пісня» — апофеоз розуму в його боротьбі з «фальшивою мудрістю»,

що блимає і тліє «під сонцем бессмертним ума»; «Зимовий вечір» — глибоко людяне, сповнене сердичної теплоти і дружби звернення поета до інші, яка зігривала своїм материнським піклуванням і ласкою його самотнє, важке життя в засланні.

Ліцейська річниця — 19 жовтня — викликала в 1825 році у Пушкіна перший його поетичний відгук на неї. Вірш, чудовий силою ліричного почуття, пройнятий елегічним сумом вигнанця, який вдячною пам'яттю своєю переноситься до щасливих ліцейських днів і до ліцейських товаришів, з якими він сподівається через рік зустрітися на волі.

Пушкін у Михайлівському виявив посиленій інтерес до російської народної творчості. Всюди, де можна було, Пушкін намагався познайомитися з народною поезією — і на базарах, і на сільських святах, і на ярмарці біля стін Святогорського монастиря. Він записує пісні про Степана Разіна і складає збірник весільних народних пісень, який пізніше передав П. В. Киреєвському, збирачеві російських народних пісень. Він сам говорив про те, що «вивчення старовинних пісень, казок і т. п. необхідне для досконального знання властивостей російської мови», що «це вадить нам іноді прислухатися до московських проскурниць. Вони говорять на диво чистою і правильною мовою». В стилі народних пісень Пушкін написав три пісні про Степана Разіна, а також баладу «Жених», яка в початковому тексті мала заголовок «Простонародна казка». Про це Бєлінський писав: «Ця балада і щодо форми і щодо змісту наскрізь пройнята російським духом, і про неї в тисячу раз більше, ніж про «Руслана і Людмилу», можна сказати: «Тут руський дух, тут Руссю пахне».

В Михайлівському Пушкін створив і чудові зразки любовної лірики: «Негожий день погас», «Спалений лист», «Бажання слави», «Я пам'ятаю мить чудову», «Під цебом голубим».

Нарешті в Михайлівському Пушкін написав драматизований вірш «Сцена із Фауста», що став самостійним і дуже глибоким осмисленням образу Фауста, якого він наділив онегінською хандрою і душевною спустошеністю.

Така була надзвичайно плодотворна і зосереджена творча праця Пушкіна під час вимушеного сільської самотності,— праця, що допомогла йому остаточно визріти поетично і духовно і розкрила всі за кладені в ньому якості геніального російського поета.

19 листопада 1825 року в Таганрозі раптом помер Олександр I, до якого Пушкін ставився вороже і, за його словами, «підсвистував йому до самої могили». 14 грудня відбулося повстання декабристів, придушене Миколою I, який щойно вступив на престол. П'ять найвидатніших і найактивніших учасників повстання (Пестель, Риблеев, Муравйов-Апостол, Бестужев-Рюмін і Каходський) 13 липня 1826 року були повішенні; дуже багатьох відправлено було на каторгу і заслання.

Серед тих і інших були друзі й добрі знайомі Пушкіна. Він важко переживав долю людей, близьких йому по духу і своїми поглядами.

Ще до суду над декабристами, не підоzerиваючи, яка важка доля чекає їх, не будучи особисто причетним до змови, насамперед тому, що останні роки був одірваний від безпосереднього товарищування з членами таємного товариства, Пушкін почав добиватися звільнення із заслання і звертався з проханням про допомогу до своїх старших друзів — Жуковського і Вяземського, але обидва вони, очевидно з особистої обережності, поставились дуже стримано до його прохань. Пушкін у травні 1826 року звернувся до самого Миколи I і, посилаючись на свою хворобу, просив його дозволити йому вийти в Москву, в Петербург, або за кордон.

Відповідаючи Вяземському, який докоряв Пушкіну, що лист його до Миколи I написано холодно і сухо, він писав: «Ті, яких повісили, повішенні, але каторга 120 друзів, братів, товаришів жахлива... Ти вважаєш лист мій холодним і сухим. Інакше й не може бути. Добре, що написаний. Тепер у мене перо не повернулося б».

За Пушкіним тоді вже не числилось нічого, що явно могло б викликати підозру в його політичній неблагопадійності, і навіть спеціально надісланий у Псковську губернію таємний поліцейський агент не міг зібрати відомостей, що опорочували б Пушкіна в очах уряду. Проте в справах заарештованих декабристів і їх свідченнях дуже часто фігурували антиурядові вірці Пушкіна попередніх років, і це притиснуло царя вагатися в питанні про звільнення опального поета. Але кінець кінцем Микола I вирішив звільнити Пушкіна із заслання. Таке вирішення продиктоване було йому, з одного боку, бажанням задобрити своїм жестом громадську думку, схвилювану його жорстокою розправою з декабристами, і з другого — наміром підкупити Пушкіна своєю «великодушністю» й використати його талант в своїх політичних інтересах.

IV

Реакційний режим, властивий царюванню Олександра I, під час царювання Миколи I не тільки не був полегшений, але став ще важчим. Грудневе повстання насторожило уряд і викликало в нього побоювання нового революційного вибуху. Сам Микола I під враженням подій 14 грудня говорив про те, що тепер «революція на порозі Росії». Для відвернення революції і для боротьби з опозицією самодержавному ладу в країні посилено було заходи поліцейського нагляду. У складі «власної його величності канцелярії» було організовано III Відділ, що здійснював у найширших розмірах функції таємної поліції і мав необмежені повноваження в справі беззастережного пере-

слідування усіх тих, щого влада вважала для себе небезпечним і щого вона підозрівала в політичній неблагонадійності. III Віddілу підлягав корпус жандармів, на який покладено було обов'язки політичного розшуку і шпигунства. На чолі III Віddілу і корпусу жандармів поставлено було озтвейського німця генерала Бенкендорфа, який став відігравати в політичному житті Росії приблизно ту саму роль, яку раніше відігравав тепер уже відставлений Аракчеєв.

Бенкендорф посилив систему поліцейського розшуку, і III Віddіл, разом з корпусом жандармів, став всесильним і всевідаючим органом державної влади. Цензурний режим став ще суворішим, ніж він був за Олександра I; утиски проти науки і освіти посилилися.

Така була політична обстановка в країні, коли Пушкін звільнений був із заслання. У вересні 1826 року він з великою поспішністю, в супроводі фельд'єгера був відправлений в Москву, де в нього відбулося побачення з Миколою I, що перебував у Москві з нагоди своєї коронації. Подробиці цього побачення, що тривало близько години, невідомі; відомо, проте, що Пушкін поводився незалежно, з гідністю, і одверто заявив царю, що якби він був 14 грудня в Петербурзі, то взяв би участь у повстанні. В той же час він змушеній був пообіцяти не суперечити своєю поведінкою встановленому в самодержавній Росії порядкові. Микола I не міг не зрозуміти, що в особі Пушкіна він має справу з видатною у всіх відношеннях людиною. Ale, очевидно, саме через те, що він знат, яким величезним авторитетом користується ім'я Пушкіна в широких колах російського суспільства, він з самого початку вирішив не випускати поета з-під свого особистого нагляду. Потім він робив це з допомогою генерала Бенкендорфа.

Пушкіну дозволено було вільно пересуватися по Росії, але з одержанням кожного разу при цьому особливого дозволу, а твори його, минаючи загальну цензуру, повинні були, через посередництво Бенкендорфа — схвалюватись до друку самим Миколою I.

Москва зустріла поета, який повернувся із заслання, з великою радістю. Він був предметом уваги не лише верхніх культурних верств старої столиці, але й демократичних її верств, які багато чули про первого поета Росії.

Пушкін привіз з собою в Москву інадруковані «Циган», неінадруковані ще розділи «Євгенія Онегіна», майже нікому ще невідомого «Бориса Годунова». Читання поетом усіх цих творів захоплювало знатців і тонких цінителів мистецтва і викликало невимовний подив і схиляння перед його могутнім генієм. Особливим успіхом у слухачів користувався «Борис Годунов», якого він читав на квартирі поета Д. В. Веневітінова в присутності найвидатніших московських літераторів.

Дуже скоро, проте, Бенкендорф зробив Пушкіну зауваження *зате*, що він читав свою трагедію, і не подавши перед тим її тексту цареві. Тут Пушкін вперше відчутно і наочно збагнув ціну царської «миlostі», яка нібито поставила його в привілейоване становище в порівнянні з іншими російськими письменниками, а насправді цензуруно обплутала його ще більше, ніж він був обплутаний, перебуваючи в засланні.

Формально живучи на волі, Пушкін, після повернення з заслання, весь час жив під таємним наглядом поліції, що стежила за кожним його кроком, перехоплювала його листи і листи до нього, доносилася про його спосіб життя, про його зустрічі з знайомими Бенкендорфу, який час від часу робив поетові сурові зауваження. Дозвіл на свободу пересування виявився для нього просто фікцією. Коли в 1829 році він ішав на Кавказ з наміром взяти участь у воєнних діях Росії в Туреччині і побачитися з братом і друзями, які служили там, в тому числі і з засланими декабристами, йому зроблено було за це суверну догану. Дорікав Пушкіну Бенкендорф павіт за те, що в наступному році він без його дозволу виїхав з Петербурга в Москву. Царська цензура творів Пушкіна була дуже причіплива і, щоб уникнути її, він примушений був іноді друкуватися під чужим іменем, або під псевдонімом, чи й без будь-якого підпису. Слідство, що велося над ним протягом двох років — спочатку з приводу розповсюдження рядків вірша «Андре Шене», які не були допущені до друку, а потім з приводу «Гавриліади», завдало йому багато неприємностей. Чимало прикоростей завдавали йому і заздрісники, які намагалися використати в своїх інтересах хистке політичне становище поета. Безчесний продажний літератор Булгарін, який був на службі у III Відділі, особливо цікавив Пушкіна в пресі і допосив на п'ого властям.

Усе це, в зв'язку з реакцією, яка посилилась після поразки грудневого повстання, не могло не відбитися на душевному стані Пушкіна. Незважаючи на властиве йому вміння перемагати силою свого життєстверджуючого характеру всі гіркоти і лиха життя, він впадав часом у відчай, і в його віршах почали звучати скорботні ноти. Людина уявлялася Пушкіну жертвою згубного, нічим не віправданого деспотизму, що панує в світі. Такий зміст трагічного вірша «Анчар». Найбільш жорстокий прояв деспотизму Пушкін бачив наперед, звичайно, в державному режимі самодержавної Росії.

Переживши крах своїх волелюбних мрій і надій, Пушкін сподівався, що Микола I спокутує свою розправу над декабристами ко-риснimi російському народові внутрішніми реформами, що цар у своїй державній діяльності в принципі буде додержуватись загального напрямку політики Петра I. У своїх «Стансах», написаних скоро після побачення з царем у московському Кремлі, він накреслив

цілу програму діяльності для молодого царя,— сміливий урок цареві, даний йому поетом і громадянином.

Зокрема він закликав милостиво поставитись до засланих декабристів, яким він у 1827 році надіслав у Сибір відоме віршоване послання:

У глибині сибірських руд
Переборіть страждання роки,
Не згине ваш скорботний труд
І серця прагнення високе.

Важкі окови упадуть,
Темниці рухнуть — і свобода
Вас привітає біля входу,
І меч брати вам віддадуть.

І в другому своєму вірші, присвяченому ліцейській річниці («19 жовтня 1827»), Пушкін звернувся з задушевним привітанням до тих, хто був на каторзі: «в прірвах півночі хмурних», і з якими він почував себе зв'язаним міцними духовними узами. В іншому вірші він прирівнював себе до старогрецького поета і співця Аріона, який плив на човні разом з тими, хто вів човен через море, заоочував співців своєю піснею і був викинутий на берег, коли всі інші плавці загинули від бурі, що розігравалася над морем («Аріон»).

Кінець кінцем Пушкін повинен був глибоко розчаруватись у своїх надіях на царя. Він переконався в тому, що ні для Росії, ні особисто для себе йому нічого чекати від царя-деспота. Пушкін усвідомлює цілковиту беззрунтовність своїх сподівань. Тепер він мріє про внутрішню незалежність, про можливість замкнутися в собі самому і радістю творчості винагородити себе за кривди, яких завдавала йому важка політична обстановка і сутички з представниками світської «чорні», що була опорою миколаївського режиму.

Образ Петра, так яскраво, хоч і лаконічно, показаний Пушкіним у «Стансах», займає дуже видатне місце в повісті «Арап Петра Великого», першій значній спробі Пушкіна в прозі, що належить до 1827 року. Основний його герой — улюбленець і хрещеник Петра негр Ібрахім Ганнібал. Петро виступає в ній як дбайливий опікун свого хрещеника і як перетворювач Росії, що сміливо ламає застарілі форми побуту, як цар-демократ і вічний трудівник на троні.

Восени 1828 року Пушкін написав ще один твір, в якому показано в апофеозі улюбленого його героя Петра I — поему «Полтава». Над нею Пушкін працював з великим поетичним натхненням і закінчив її менше ніж за один місяць. В ній він досяг нових висот художньої майстерності. Вірш, яким написана поема, вразив найбільш художньо чуйних сучасників Пушкіна, зокрема Бєлінського, своєю досконалістю. Бєлінський писав: «З усіх поем Пушкіна в «Полтаві»

вперше вірш його досяг свого повного розвитку, цілком став пушкінським». Справді, ніде, мабуть, крім «Бориса Годунова», Пушкін не дав ще таких прекрасних зразків словесної виразності і чеканності мови, як у «Полтаві». Нова поема Пушкіна була і дуже своєрідною щодо своїх жанрових особливостей: вона поєднувала в собі жанр поеми романтичної з жанром героїчної поеми.

Таке поєднання романтичної і героїчної тем в одному творі викликало в деяких критиків, серед них і в Бєлінського, заперечення, іноді дуже різкі, але вони пояснювались тим, що Пушкін пішов у своїй поемі новим, незвичним ще шляхом, і в даному випадку, як і в багатьох інших, опинився попереду своїх критиків.

Хоч образові Петра в поемі приділено мало місця і Петро замальований лише кількома штрихами, щоправда, надзвичайно яскравими і виразними, він є справжнім героєм поеми, присвяченої прославленню такої історичної події в житті Росії, яка мала величезні позитивні наслідки для її долі.

Розходячись в оцінці і характеристиці Мазепи в деяким своїми сучасниками, які в своїх поетичних творах ідеалізували його (Байрон, Рилев), Пушкін дав дуже негативну характеристику честолюбного і підступного українського гетьмана, який дбав не про народні, а про чисто особисті інтереси. І тут Пушкін був у повній згоді з історією, що вицесла суворий вирок українському політичному авантюристові.

У березні 1829 року Пушкін вирішує, не спітавши дозволу в Бенкендорфа, виїхати на Кавказ. По дорозі він на півтора місяця затримується в Москві, де робить безупішну спробу посвататись до Н. М. Гончарової, яку зустрів у грудні 1828 року в Москві і яка вразила його своєю красою. Пушкін одержав ухильну відповідь, що дуже засмутила і прискорила його від'їзд на Кавказ.

Свої враження від подорожі по Кавказу він описав у своїх дорожніх замітках — «Подорожж в Арзрум». В них Пушкін розповів про свою подорож на Кавказ, про природу і побут Північного Кавказу, Грузії і Вірменії, про воєнні події, що відбувалися під час його поїздки, про щойно завойований російськими військами Ерзерум, а також про зустрічі й розмови, що відбулись під час подорожі.

Враження Пушкіна від поїздки на Кавказ відбилися і в його пізакінченій поемі «Тазіт», яка де в чому перекликалася з «Подорожжю в Арзрум».

Кавказ, що його Пушкін знов у свою першу поїздку туди лише в межах мінеральних груп, відкрився тепер перед ним у всій своїй захоплюючій красі і в своїй побутовій екзотичності. Під враженням кавказької природи і кавказького життя він написав такі чудові вірші, як «Узгір'я Грузії укрив туман нічний», «Делібаш», «Кавказ», «Монастир на Казбеку», «Обвал».

Після повернення з Кавказу, до осені 1830 р. Пушкін створив такі першорядні ліричні вірші, як «Зима. Що на селі робити нам?», «Зимовий ранок» — зразки чудової простоти і поетичної широті, в яких звичайна життєва проза підноситься до справжнього «перла творіння», як пройняті глибокою людяністю, високим чистим почуттям і гуманним співчуттям — «Я вас любив» і «Коли за віку молодого». Тоді ж він написав чудово витриманий в стилі середньовічних легенд романський цикл про рицаря бідного «Жив на світі рицар бідний», а також послання «До вельможі» (кн. М. Б. Юсупову), в якому з великим історичним почуттям змалював портрет катерининського вельможі-сібарита і скептика, що скуптував плодів європейської цивілізації кінця XVIII століття, прилучився до культури дореволюційної Франції, був свідком революційної бурі та зберіг свою внутрішню суть і на схилі своїх днів, в час, коли Пушкін звернувся до нього із своїм посланням. Нарешті треба відзначити написані Пушкіним в цей час три майстерні його сонети — «Суворий Данте не зневажав сонета» — прославлення цієї трудної віршованої форми, освячененої мистецтвом Данта, Петrarки, Шекспіра, Камоенса, Вордswortha, Міцкевича, Дельвіга; «Постові» — варіація мотивів, які раніше фігурували у віршах «Поет і юрба», і «Мадонна» — захоплений гімн красі Н. М. Гончарової.

Протягом чотирьох років, що минули з часу звільнення Пушкіна із заслання в Михайлівському, він продовжував роботу над «Євгенієм Онегінім», написав за цей час два нових розділи. З січня місяця 1830 року він став діяльним співробітником, як критик і рецензент, «Літературної газети», що видавалась Дельвігом і почала виходити з 1 січня цього року, і взяв активну участь у тодішній журнальний полеміці, зокрема з газетою «Северная пчела», яку видавав Булгарін.

Приїхавши з Петербурга в Москву в березні 1830 року, Пушкін вустрівся на балу з Н. М. Гончаровою і в квітні знов освідчився їй і на цей раз одержав згоду.

На початку вересня 1830 року Пушкін виїхав у маєток свого батька в село Болдіно Нижегородської губернії, по сусіству з яким було село Кистенівка, виділене Сергієм Львовичем синові в зв'язку з його близьким одруженнем.

V

У Болдіні Пушкін гадав побуди недовго, маючи надію після влаштування справ з маєтком, який він одержав, швидше повернутися в Москву, де його чекало одруження з Н. М. Гончаровою. Та саме тоді, як він приїхав у Болдіно, на Поволжі спалахнула холерна епі-

демія, що загрожувала поширитись і на Москву. Довкола було встановлено карантини, що перешкоджали будь-якому пересуванню з місця на місце. Пушкін двічі намагався прорватись крізь ці карантини, але обидва рази безуспішно. І йому довелося провести в Болдіні близько трьох місяців у цілковитій самотності, в стані великого душевного напруження і тривоги за благополуччя своєї нареченої, що її листи, як і листи інших його кореспондентів, в зв'язку з карантинами, доходили до нього дуже нерегулярно.

Але, очевидно, саме це внутрішнє збудження, ця напруженість духовного життя поета й були причиною того незвичайного піднесення його творчості в Болдіні і тієї його художньої плодовитості, рівних яким ми не знайдемо ні у самого Пушкіна в інші періоди його життя, ні в інших майстрів слова. До того ж перебування його в Болдіні припало на осінь, яка взагалі була для Пушкіна тією порою року, коли його творчі сили особливо міцніли. В болдінську осінь ті сили виявилися в такому величному піднесені таланту, в такій глибині мислі і в такій багатій різноманітності художніх творів, що вона, ця осінь, стала дуже визначним етапом у поетичному розвитку пушкінського генія.

У Болдіні Пушкін в основному закінчив роботу над «Євгенієм Онегіним», написавши при цьому десятий розділ романа, в якому Онегін введений був у товариство декабристів. Цей розділ Пушкін через обережність спалив, збереглося лише кілька зашифрованих чорнових уривків з цього. У Болдіні Пушкін написав чотири «маленьких трагедії», п'ять повістей («Повісті Белкіна»), позакінчену пародію в прозі «Історія села Горюхіна», жартівливу поему «Домик в Коломні», віршовану «Казку про попа і наймита його Балду», близько тридцяти ліричних віршів і ряд критичних статей і заміток здебільшого для «Літературної газети». Деяло з усього цього було нақидано Пушкіним ще раніше, і, від'їжджаючи в Болдіно, він уявив з собою ці начерки, але все це були лише приступи до творів, які остаточно визріли і сформувалися саме тут у Болдіні.

Закінчення «Євгена Онегіна» було завершенням семилітньої праці, яка супроводжувала Пушкіна в перипетіях його неспокійного, бунтівливого життя.

Коли поет приступав — ще в Кишиневі — до писання «Євгена Онегіна», він, за його власним визнанням,

...далъ свободнаго романа
...крізъ кристалъ магічнай мрії
Неясно бачив въ млі нічній.

Задуманий спочатку як твір сатиричний, «Євгеній Онегін», в процесі роботи над ним, поступово перетворювався в соціально-психо-

логічний роман, що відбив розумові інтереси, психологію і побут російського дворянського суспільства 20-х років XIX століття. Роки ці наповнені були важливими історичними подіями, що визначали світогляд і поведінку самого Пушкіна і його «супутника дивного» — Онегіна, формували їх характери і їх ставлення до всього навколошнього. Вирішальним історичним рубежем в цей час було повстання дескаристів, що визначило нову смугу російського життя, істотно відбилося на всьому душевному складі молодого покоління, сучасного цій події. Роман Пушкіна став широкою картиною, що показує російське суспільство в переходний період його історичного життя. Говорячи про «Євгенія Онегіна», Бєлінський писав: «Насамперед в «Онегіні» ми бачимо поетично відтворену картину російського суспільства, взятого в одному з найцікавіших моментів його розвитку. З цього погляду «Євгеній Онегін» є поема історична в повному розумінні цього слова, хоч у числі її герой нема жодної історичної особи. Історична вартість цієї поеми тим вища, що вона була на Русі й першою і блискуча спробою в цьому роді. В ній Пушкін є не просто поетом тільки, але й представником громадської самосвідомості, що вперше проявила: заслуга безмірна!»

В перших строфах першого розділу Онегін виступає перед нами як «молодий гульвіс», «мод вихованець зразковий», який проводить своє життя в безперервних розвагах, як людина, всі прagnення якої спрямовані лише до того, щоб відзначатися в світі. З усіх наук він найбільше опанував «науку ніжності палкої». Але вже в другій частині цього розділу він змальовується людиною з рано прохололими почуттями, якій «докучив рано світський шум». Поет сам подружився з ним, бо йому

Припали до душі...
І мрій жадоба мимовільна,
І своєрідність непохильна,
І ум холодний та ідкій.

Якщо спочатку в образі Онегіна відбились риси характеру легко-важкої дворянської молоді, в якої нічого не було за душою і якій не міг бути властивий ні «різкий», ні «охолоджений» розум, бо й охолоджуватись, власне кажучи, не було чому, то вже скоро цей образ значно ускладнюється: в Онегіні виявляються всі ознаки розчарування в пустоті його життя, ознаки внутрішньої невдоволеності, яка свідчить про те, що в нього неабияка натура, чого, здавалося б, не можна було передбачити, судячи з перших строф першого розділу «Євгенія Онегіна». Пушкін облагородив і внутрішньо підняв Онегіна в порівнянні з тим, як він змальовав його з самого початку. І далі, не приховуючи слабкостей і моральних вад Онегіна, прищеплених йому

всім його вихованням, Пушкін показує, наскільки своїм розумом і всією своєю внутрішньою суттю він був вищим і значнішим за те середовище, що його оточувало. Він чуйний і уважний до Татьяни, яка відкрилася йому в своєму коханні, на яке він почуває себе незадатним відгукнутися взаємним почуттям. Вбивство Ленського залишає в його душі глибокий слід, який він марпо намагається стерти, подорожуючи з кінця в кінець по Росії і прагнучи цим заглушити докорі сумління.

Переживши повне душевне спустошення, стомлений важкою тugoю, він повертається в Петербург і, зустрівши тут Татьяну та побачивши, що вона —

Не давня дівчинка несміла,
На вдачу проста і сумна,
А можновладна ця княгиня,
А неприступна ця богиня
Пишновеличної Неви,

він сам, «як дитя», закохується в неї тим більш палко і болісно, що вона стала для нього недоступною й недосяжною. Тут Онегін зазнає глибокого почуття до жінки, яка своєю душевною зрілістю наблизилася до нього.

Ні посилене читання, ні спроби писати вірші не можуть вилікувати його від безнадійної пристрасті. Він, за задумом Пушкіна, шукає забуття в політичній діяльності, серед членів таємного товариства, про що говориться у десятому розділі романа.

В образі Онегіна Пушкін втілив типове явище російського дворянського життя того часу, коли писався роман. Герцен писав: «Ептузіаст Чацький (герой комедії Грибоєдова), декабрист в глибині душі, поступається місцем Онегіну, герою Пушкіна, людині, яка нудьгує й розуміє всю свою колosalну непотрібність. Онегін, який вступив у життя з посмішкою на устах, з кожною піснею стає все більше і більше понурим і кінчає тим, що зникає, не залишивши ніякого сліду, ніякої думки. Тип був знайдений, і з того часу кожен роман, кожна посма мали свого Онегіна, тобто людину, приречену на бездіяльність, нескорисну, збиту з шляху, людину, чужу в своїй сім'ї, чужу в своїй країні, людину, яка не бажає робити зла і не має сил робити добро, не робить, кінець кінцем, пічого, хоч і береться за все, за винятком, зрештою, двох речей: по-перше, вона ніколи не стає на бік уряду і, по-друге, вона ніколи не вміє стати на бік пароду».

Такими ж типовими образами російського дворянського життя 20-х років XIX століття були і інші персонажі романа, в першу чергу Татьяна, Ленський, Ольга.

В образі Татьяни Пушкін втілив риси незвичайної своїм душевним складом російської дівчини, яка з самого дитинства жила зосередженим

внутрішнім життям, в світі чистої мрії, що не покидає її й тоді, коли вона стає світською жінкою, дружиною поважного генерала, «законодавицею зал».

При першій же зустрічі з Онегіним створивши в своїй палкій уяві його ідеалізований образ, вона не розстається вже з зачаруванням, яке цілком охопило її, і розумом своїм не може перемогти глибоко запалого в її душу почуття, нерозділеного в момент його зародження тим, ким воно було викликане. Поступаючись перед наполяганнями матері, вона виходить заміж, бо для неї, яка не знайшла в Онегіні відповіді на свої почуття, «було однаково усе». Але ні суєта великого світу, ні багатство і знатність не дають їй внутрішнього задоволення. Свої «успіхи у вихорі світу», свій «модний дім і вечори», весь «мотлох маскараду», що оточують її, вона готова віддати за ту скромну і непоказну обстановку, в якій вона жила дівчиною, коли доля вперше звела її в Онегіним. Вона не перестає його любити, але почуття обов'язку перед чоловіком, якому вона «віддана», перемагає в ній голос її серця. Висота морального обличчя Татьяни, її душевна чистота, що не піддається згубному впливу світського кола,— це ті якості, які бачив Пушкін у багатьох російських жінках, які жертвували заради обов'язку своїм особистим щастям.

Образ Ленського — типове узагальнення рис характеру прекрасно-душного юнака-поета, вихованого на ідеалістичній філософії і сентиментально-романтичній літературі. Серед російської молоді перших десятиліть XIX століття було чимало таких захоплених мрійників, як Ленський. Вони по духу були родичами Карамзіну, Жуковському, а також деяким поетам і філософам, які групувалися навколо «Московського вестника». Як і багато россійських Ленських і товаришів його по перу, він

Співав про муки і печаль,
Про щось і про туманну даль,
Про дивні романтичні рози,
Про дальні пущі та лани,
Де довго в лопо тишини
Лінись його гарячі сльози,
Співав, що в'яле серце цвіт,
Не мавши її вісімнадцять літ.

В образах Ольги, старих Ларіних та їх гостей, секунданта Ленського Зарецького показано типові постаті повітового дворянства, як у зарисовках московського громадянства, куди потрапляє Татьяна, привезена в Москву на «ярмарок наречених»,— дворянства московського. В зарисовках світського товариства, «цвіту столиці», що збирається в домі Татьяни та її чоловіка, зображене дворянство петербурзьке, яким воно в масі своїй стало після грудневих подій.

Віршована форма романа, для якого Пушкін винайшов особливу, так звану «онегінську» строфу з чотирнадцять рядків, не перешкодила йому створити перший в Росії і мало чи не перший в світі реалістичний роман, в якому реалістичне мистецтво поета виявилося не лише в змалюванні живих людей, але й оточуючого їх побуту і російської природи.

В «Євгенії Онегіні» знайшли широке відображення й літературне і театральне життя Росії кінця 10-х, початку 20-х років XIX століття, столичний і провінціальний побут, маєткова обстановка. Говорячи про роман, Белінський писав: «У своїй поемі він умів торкнутися дуже багато чого, натякнути про стільки речей, що належать виключно до світу російської природи, до світу російського суспільства! «Онегіна» можна назвати енциклопедією російського життя та у вищій мірі народним твором». Недаремно Маркс і Енгельс, вивчаючи російську мову, читали «Євгенія Онегіна», бачачи в ньому правдиву картину російського життя і розумових інтересів передового російського дворянства.

Художня своєрідність романа полягає в гармонійному поєднанні в ньому епічної і ліричної стихії. В ліричних відступах «Євгенія Онегіна» відбилась історія внутрішнього життя поета за весь час його роботи над романом. Це свого роду його сповідь, дуже щира, часом схвильована. По цій сповіді легко простежити еволюцію настроїв Пушкіна від романтика до тверезого реаліста, який саме в реалістичному сприйманні життя знаходить у зрілі свої роки особливу для себе привабливість.

В «маленьких трагедіях», як сам поет називав свої драми: «Скупий рицар», «Моцарт і Сальєрі», «Камінний гість» та «Бенкет у чумі», Пушкін створив драматичні шедеври світового значення, в яких глибина психологічного і філософського змісту поєднується з граничною словесною стисливістю.

В коротких п'єсах розкрито такі тайники людської душі, таку складність людської психології, які під силу було відтворити тільки художньому генію Пушкіна. Гідна великого подиву виявлена в цих драматичних спробах здатність Пушкіна осягати риси душевного складу і культури людей, що належать до різних національностей і різних історичних епох.

Пушкінські «маленькі трагедії»—трагедії пристрастей, показаних, проте, не в тій прямоліній однобічності, що характерна була для Мольєра, а в усій їх складності і суперечливості. Це виявляється вже в першій за часом написання трагедії — в «Скупому рицарі». Старий барон — не тільки скнара-здирщик, але свого роду поет у своїй пристрасті; для нього володіння золотом — це джерело почуття своєї могутності і своєї влади над людьми. В той же час він сповнений

свідомості своєї рицарської гідності, і коли син кидає йому образу, обвинувачуючи його в брехні, він викликає його на поєдинок і тут же вмирає від душевного потрясіння.

Та сама складність виявляється і в пристрасті Сальєрі, композитора-професіонала, який фанатично відданий ідеї мистецтва і отрує Моцарта, бо той своєю геніальною обдарованістю порушує, як здається Сальєрі, всі закони розвитку музичного мистецтва і загрожує, якщо буде далі жити й творити, зробити неможливим його звичайний рух вперед. Сальєрі, який упертою виучкою і тяжкою працею добився майстерності, діждався слави і успіху, хворобливо заздрить Моцарту, «гульвісі порожньому», якому його геніальні досягнення в музиці даються мимохідь, без будь-якого зусилля і турбот. Перед нами, з одного боку, священодіючий жрець-сектант, талановитий професіонал, з другого — гений «божою милістю», який не цінить і не усвідомлює свого геніального дару, простий і наївний, довірливий, як дитя, доброзичливий до своїх собратів по мистецтву, добрий до людей. Сальєрі палко і благоговійно любить мистецтво, любить Моцарта і схиляється перед ним, як перед гением, і в той же час — в свідомості; як він намагається запевнити себе, вищого обов'язку перед тим же мистецтвом, щоб урятувати його, не давши йому упасті,— отрує Моцарта.

А Моцарт зовсім не схожий на жреця. Музика для нього — не священне жертвоприношення, мистецтво — не служіння в храмі; воно так гармонійно злите з його натурою, з іншими її людськими проявами, що він не усвідомлює його як щось таке, що підноситься над його повсякденним життям, яке і в своїй прозі — для нього та сама музика. В образі Моцарта безперечно відбилися деякі істотні особливості характеру самого автора. Простодушність — відмітна риса Пушкіна і Моцарта, яким його змалював поет за власним же визначенням Пушкіна в одній з його заміток, е звичайною властивістю генія, як одвертість — властивість великого характеру.

«Моцарт і Сальєрі» — одна з найменших пушкінських трагедій, але в ній стільки драматичного напруження і внутрішньої динаміки, так багато психологічних нюансів, що в цьому відношенні вона являє собою чудо драматичної майстерності.

Скориставшись ходячою легендою про Сальєрі — отруювача Моцарта, Пушкін дав таке самостійне тлумачення обох цих образів, на яке він не міг зустріти нáвіть натяку у попередній літературі.

Такий же оригінальний був Пушкін в тлумаченні образу Дон Жуана (Дон Гуана) в трагедії «Камінний гість», надрукованій лише після його смерті. Використавши не раз опрацьовану в літературі іспанську легенду про розпусника Дон Жуана, який спокушає жіночі серця, Пушкін по-своєму і зовсім по-новому тлумачить цей традицій-

ний образ. Його Дон Гуан — пілка і відважна натура, людина, здатна захопитися до самозабуття, наділена живою поетичною уявою, смілива і мужня, вона нехтує небезпеками, одверта і безхитра, коли нею опановує пристрасті, готова заплатити своїм життям за любовне почуття, що запалює її. Такий пушкінський Гуан у своєму ставленні до Дони Анни, чоловіка якої — командора — він убив на поєдинку і яку він покоряє своєю пристрастю. Кожне захоплення жінками Дон Гуан переживає як подію в його сердечному житті, і йому здається, що, кохаючи жінку, він кожного разу кохає її по-справжньому вперше.

З пустошів запросивши статую вбитого ним командора бути присутньою під час свого побачення з Доною Анною, він безстрашно простягає руку статуй, коли вона з'являється, і, мужньо йдучи назустріч смерті, приймає відплату за свій зухвалий і безрозсудний виклик.

Остання «маленька трагедія» Пушкіна — «Бенкет у чуму», відбиває той тривожний настрій і ту нервову збудженість, які час від часу якраз проявлялись у Пушкіна під час перебування його в Болдіні і які примусили його зацікавитися похмурою поезією бенкету в зачумленому місті. Епідемія холери, що спалахнула в той час і не давала можливості Пушкіну вийти з Болдіна, природно, посилила його інтерес до цієї теми. Для «Бенкету в чуму», як і для «Камінного гостя», характерне те, що мужнє нехтування страхом смерті, яке властиве було й самому Пушкіну і яке позначається ще в його вірші 1821 року «Війна».

«Повісті Белкіна» є дуже значним етапом в розвитку російської прози. Це в 1825 році Пушкін скаржився: «Проза наша ще так мало опрацьована, що в простому листуванні ми змушені створювати звороти для висловлення понять найзвичайніші, так що лінощі наші більш охоче висловлюються мовою чужою, механічні форми якої давно готові і всім відомі». Від прози Пушкін вимагав, крім наявності в ній серйозної думки, — простоти, стисливості і точності стилю і ясності.

Свої болдінські повісті Пушкін видав без зазначення свого імені, присипавши їх авторство простодушному оповідачу Белкіну. Зробив він так, очевидно, тому, що передбачав холодний прийом їх критикою, яка звикла до прози барвистої і пишномовної, що насправді й стала. В листі до літератора П. О. Плетньова він писав, що повісті доведеться друкувати анонімно, «бо Булгарін вилає».

Коли — після виходу повістей в світ — один із знайомих Пушкіна запитав у нього, хто такий Белкін, він відповів: «Хто б він не був, а писати треба ось так: просто, коротко і ясно». Справді, простота, стисливість і ясність є відмінними особливостями «Повістей Белкіна».

«Повісті Белкіна» — дальший великий крок Пушкіна в опануванні мистецтва реалістичного письма. В той же час вони є взірцем і його

майстерності в побудові сюжету і композиції. Пушкін не намагався дати в цих повістях скільки-небудь поглибленого психологічного аналізу характерів своїх персонажів, але зате повісті ці відзначаються драматичністю своєї фабули, безперервним нарощанням подій, про які в них розповідається, часто несподіваністю розв'язки. Для дальнішої долі російської літератури особливе значення мали такі повісті цього циклу, як «Трунар» і — ще більше — «Станційний доглядач». В них фігурують персонажі з соціальних «класів», які незабаром стануть в центрі уваги «натуральної школи», що міцно закріпила досягнення російського реалізму.

В «Історії села Горюхіна», написаній слідом за «Повістями Белкіна», Пушкін викладає життєпис Белкіна, що розповідається від його особи, а також історію злідженого кріпосного села, яке руйнували недбайливі поміщики — предки Белкіна. Історія ця, що являє собою пародію головним чином на «Історію російського народу» Полевого і написана в дусі їдкої сатири, розповідається також від імені Белкіна. Матеріалами для неї були враження, які здобув Пушкін від свого знайомства з становищем селян в Болдині. Твір цей не був закінчений Пушкіним і надрукований після його смерті.

Пародійний характер має й жартівлива віршована поема «Домик у Коломні», написана восьмирядковою строфою — октавою, в якій усі вісім віршів зв'язувались тільки трьома римами. Поема була задумана і написана Пушкіним як полемічний випад проти журналньої критики, що вимагала від нього серйозних повчальних творів, і мала бути надрукована анонімно, але, надрукувавши її під своїм іменем, Пушкін значно послабив її полемічний тон, виключивши з неї значну кількість строф.

Тієї творчо-продуктивної осені Пушкін написав і близько тридцяти ліричних віршів, більшість яких стоять на висоті найкращих творів його лірики. Такі «Біси», незрівнянна по силі вислову і почуття «Елегія», «Відповідь аноніму», «Закликання», «Вертаючись в отчизну дальню», «Герой», «Вірш, складений вночі під час безсоння».

В Болдині написаний був вірш «Рум'яній критику, дотепнику пузатий», в якому Пушкін з великою реалістичною тверезістю ніби варіює картину похмурої сільської обстановки і селянської недолі, змальовану ним в «Історії села Горюхіна»:

Дивись: он там хаток сіріє ряд убогий,
А далі стелеться долини схил розлогий,
І хмари котяться, як смуги вовняні...
Де ж ниви радісні? Діброви де рясні?
Де річка? Сірий тин, та — щоб розважить око —
Два бідних деревця схилились кривобоко,
Та й то на першому ані листка нема,
А друге тільки й жде, аж надлетить юма,

Щоб листя, змочене водою крижаною,
Немов брудне сміття, розсипати під собою.
Та й годі! Пса нема живого на дворі.
Он, правда, мужичок та баби дві старі.
Без шапки він; несе в труні своє дитятко
І кличе здалека ледаче попенятко,
Щоб батька привело, бо треба ж поховать:
Мерцій, робота є, нема коли чекати!

В цих рядках — випередження мотивів поезії Некрасова.

У Болдіні Пушкін написав кілька коротких, дуже виразних віршів у новій для нього метричній формі — класичного елегійного дистиха — «Труд», «Царськосельська статуя», «Отрок», «Рима», «На переклад Іліади».

Вірш «В дитинстві школу пам'ятаю я» поєт пише ще складнішим розміром, ніж октава, — тердинами, якими написана і «Божественна комедія» Данте.

Якщо до всього сказаного додати, що в болдінську осінь Пушкін написав «Казку про попа і наймита його Балду» і незакінчену «Казку про ведмедицю» (обидві на основі народних казок), то нам стане ясно, яка сила і різносторонність в дуже короткий період часу виявилися в його художній творчості.

Готуючись до нового етапу свого життя, Пушкін ніби підбив творчий підсумок всієї попередньої своєї літературної роботи, завершив незавершене раніше і втілив на папері задуми, виношенні ним колись, або нові, що тільки тепер виникли у нього. Поетична праця його була тим більше напруженою і енергійною, що житейське море, в яке він повинен був поринути в найближчому майбутньому, як він добре розумів, повинно було відтягти його від служіння мистецтву.

...Віщує труд і горе
Прийдешності розбурханої море.

Так уявляв собі Пушкін близьке своє майбутнє скоро після свого приїзду в Болдіно.

VI

Війшавши в кінці листопада з Болдіна, Пушкін 5 грудня був уже в Москві. Тут йому довелося зразу ж поринути у матеріальні й інші клопоти, зв'язані з близьким одруженням. Та в цей час він дуже захоплений був політичними подіями, що відбувалися в Західній Європі і в Польщі. Про липневу революцію 1830 року у Франції він дізнався скоро після того, як вона спалахнула і потім стежив за її політичними результатами до від'їзду в Болдіно і в самому Болдіні — по скупих

відомостях, що доходили до нього. У Москві — за посередництвом своєї петербурзької знайомої Є. М. Хитрово — він мав можливість ознайомитись з свіжими французькими газетами, в яких повідомлялося про французькі справи після повалення Бурбонів і приходу на королівський престол Луї-Філіппа. В листах до Хитрово він ділиться своїми думками про події у Франції, різко висловлюючись про реакційну політику скинутого Карла X і його першого міністра Поліньяка.

Про листопадове повстання 1830 року в Польщі Пушкін діявався зразу ж після приїзду в Болдіна. Воно дуже схвилювало його. В листі до Хитрово від 9 грудня він писав: «Цо за рік, що за події! Звістка про польське повстання мене вовсім перевернула... Все це мене дуже засмучує. Росія потребує спокою. Я щойно проїхав по ній... Народ зморений і роядратований у всіх шістнадцяти варожих губерніях. 1830-й рік для нас сумний рік».

В самому кінці грудня 1830 року з'явився, нарешті, у світ «Борис Годунов», зустрінутий критикою дуже холодно. Великої справи, зробленої Пушкіним в галузі російської національної драматургії, справи, якій сам він надавав такого великого значення, не зрозуміла і не оцінила відстала російська журналістика, і це не могло не відбитися на його внутрішньому самопочутті.

18 лютого 1831 року в Москві відбувся шлюб Пушкіна і вісімнадцятирічної Наталії Миколаївні Гончарової.

Проживши після шлюбу в Москві три місяці і почавши тяготитися цим життям, що вимагало при мізерних достатках Пушкіна великих грошових витрат, а також прагнучи звільнитись від товариства, рідні і близьких знайомих дружини, він разом з нею поїхав у Петербург, а звідти в Царське Село, де вони жили до середини жовтня.

Недавні революційні події в Європі збуджують у Пушкіна інтерес до французької буржуазної революції 1789 р., про яку він збирається писати тепер дослідження, запасаючись для цього потрібними йому французькими книгами і мемуарами. Він дуже уважно і з хвилюванням стежить за розвитком подій в Польщі, викликаних повстанням. Гострота політичного моменту примушує Пушкіна добиватись дозволу на видання, замість «Літературної газети», яка припинила своє існування, нової газети чи журналу.

Та ні газета, ні журнал Пушкіну дозволені не були, і йому залишалося відгукуватися на події, що його хвилювали, своїми віршами. В кінці травня чи на початку червня він, у яв'ячу в невдалими діями російських військ у Польщі, пише вірш «Перед гробницею стою», в якому, звертаючись до гробниці Кутузова, що була в Казанському соборі в Петербурзі, вакликає переможця у боротьбі з Наполеоном встати і в'єднати «в одну дружину» російські полки і вказати свого наступника для переможного завершення війни.

Через деякий час, у відповідь на вихватки французьких громадських діячів і журналістів проти Росії в яв'язку з польськими справами, Пушкін пише свій пристрасний віршований памфлет «Наклепникам Росії», в якому гнівно протестує проти втручання іноземців у внутрішні справи слов'ян, виступає як справжній патріот своєї країни.

26 серпня 1831 року, в роковини Бородінської битви, Пушкін написав вірш «Бородінська річниця», в якому, згадуючи торжество Росії над всією Європою, що накинулась на неї, він все своє громадянське обурення звертає на адресу європейських політиків, «балагутів всіх палат», «легкоязичних витій», «брехливих недругів Росії», що намірювались скористатися польським повстанням у своїх корисливих цілях. До поляків поет ставиться як гуманіст. Він говорив:

І Немезіді ім ні разу
Не вгледіть гнівного лиця,
І не почути ім образи
Від ліри руського співця.

Живучи в Царському Селі, Пушкін остаточно опрацював останній розділ «Євгенія Онегіна», додав до нього лист Онегіна до Татьяни, написав «Казку про царя Салтана» і невелику повість «Рославлев» з підзаголовком «Уривок з педрукованих записок дами», полемічно спрямовану проти романа Загоскіна під тим же заголовком. В ній центральною постаттю є княжна Поліна — образ дівчини, гарячої патріотки, яка дуже гостро переживає навалу французів на Росію і має намір пробратися в табір противника, щоб убити Наполеона. Патріотична тема повісті підказана була Пушкіну все тією ж його реакцією на події польського повстання.

В Царському Селі Пушкін зустрічався з Жуковським, який проводив там літо, і з Гоголем, з яким недавно познайомився в Петербурзі. Там, на прогулках, йому довелося зустрічатись і з Миколою I, який жив тут з другої половини літа і виявляв до Пушкіна свою увагу головним чином тому, що він був чоловіком красуні, яка зачарувала і царицю і царя. Царська увага до подружжя тайла в собі для Пушкіна і для його сімейного життя дуже важкі ускладнення.

Микола I задовольнив прохання Пушкіна про прийняття його на службу в ту саму колегію закордонних справ, в якій він числився до заслання його на південь, і про дозвіл йому працювати в державних архівах над історією Петра I.

У другій половині жовтня Пушкін з дружиною переїхав у Петербург. Тут йому необхідно було влаштовувати побут, приділяючи увагу щоденним дрібним турботам про влаштування квартири, добу-

вання засобів до життя, тим більше, що платню він почав одержувати лише через рік після зачислення його на службу.

В травні 1832 року в Пушкіних народилася перша дитина, в липні 1833 — друга. Витрати збільшувалися, а матеріальні засоби були дуже невеликі. В цей час Пушкін почав наполегливо працювати над історією Петра I, наїжджаючи в Москву для роботи в московських архівах; потім його увагу привернула особа Пугачова, яка цікавила його і раніше, і він розпочав роботу над історичними матеріалами, зв'язаними з Пугачовим і очолюваним ним селянським повстанням.

Ще живучи восени 1830 року в Болдіні, Пушкін був свідком холерних бунтів. Скоро після цього відбулися дуже значні заворушення в аракчеевських військових поселеннях у Нижегородській губернії, під час яких повсталі солдати і селяни перебили багато офіцерів. Події ці примусили Пушкіна серйозно задуматись над питанням про селянський рух, і на цю тему в останній місяці 1832 року і на початку 1833 року він пише роман «Дубровський». Центральною постаттю романа є Володимир Дубровський, син бідного дворяніна, розореного багатим, жорстоким поміщиком-самодуром Троекуровим. Образ молодого Дубровського, який очолює ватагу розбійників і мститься за скривдження свого батька і його смерть не безпосередньому винуватцеві цього — Троекурову, бо Дубровський закоханий в його дочку, а навколоїні поміщикам, найменше вдався Пушкіну: в ньому чимало мелодраматичних рис; вчинки його не завжди переконливо вмотивовані. Зате в великою художньою майстерністю Пушкін змалював образи старшого покоління дворян — Троекурова, старого Дубровського, стального, сластолюбного князя Верейського, який наперекір бажанню молодої дівчини, через наполягання її батька Троекурова одружується з нею. Вдалися Пушкіну і постаті селян, розлючених поміщицькою сваволею, а також зображення судового крутійства, жертвою якого став старий Дубровський.

Пушкін працював над цим романом з великою енергією, але не закінчив його, і він був надрукований лише після його смерті: Пушкіна відірвала робота над «Капітанською дочкою», розпочатою тоді, коли більша частина «Дубровського» була написана.

Не закінчена була Пушкіним і його драма «Русалка», розпочата ще в 1829 році. Особливостями своєї побудови «Русалка» стояла поряд з його «маленькими трагедіями». До роботи над нею він повернувся пізніше і припинив цю роботу весною 1832 року.

Ще в період роботи над «Дубровським» Пушкін вирішує глибоко зайнятись історією пугачовського повстання. Він звертається до військового міністра з проханням дати йому архівні матеріали для його роботи. В кінці лютого, в березні і в квітні 1833 року він вивчає

ці матеріали, і в другій половині травня закінчує шість розділів «Історії Пугачова». Не задовільняючись архівними документами, Пушкін просить дати йому відпустку на шість місяців для поїздки в ті місця, де відбувалися події. Одержанавши цей дозвіл, він 18 серпня від'їжджає в Казань, Оренбург і Уральськ. Живучи в цих містах і відвідуючи їх околиці, Пушкін всюди збирає фактичні відомості про пугачовське повстання, розпитує стариків, які були сучасниками і свідками повстання, записує їх розповіді і перекази про Пугачова і водночас продовжує писати свою «Історію».

Ідучи назад у Петербург, Пушкін на півтора місяця, з першого жовтня до середини листопада, зупиняється в Болдіні. Друга болдинська осінь для нього — по літературній плодовитості — була схожою на першу осінь. Він знову почуває особливе творче піднесення.

І в цей час, як і в болдинську осінь 1830 року, Пушкін написав «силу-силенну» творів. Він вакінчив «Історію Пугачова», написав поему «Мідний вершник», поему «Єверський», поему «Апджело», повість «Піккова дама», «Казку про рибака і рибку» і «Казку про мертву царівну та про сімох богатирів», а також кілька віршів, і серед них «Будрис і його сини» та «Воєвода» — переклад двох віршів Міцкевича.

Пушкінська праця, присвячена Пугачову, була визначним явищем в галузі російської історичної науки, що відзначили найбільш компетентні знавці справи, в тому числі і Бєлінський. В той же час це був твір великого майстра слова, який і в історичному творі зумів додержатись тієї мудрої простоти, стисlostі викладу і ясності, які характеризують і його художню прозу і які так контрастували з традиційною риторичною манерою історичної прози Карамзіна.

Одним з найвидатніших творів Пушкіна, написаних ним в другу болдинську осінь, є поема — чи, як назавв її сам Пушкін, «петербурзька повість», «Мідний вершник». Найближчим приводом до її написання були різко негативні міркування Міцкевича в його поемі «Помінки» («Дзяди»), з якою Пушкін познайомився влітку 1833 р., про Петра I як царя і засновника Петербурга. Усім тим, що і як говорить Пушкін про Петра і про Петербург, він полемізує з Міцкевичем.

Вже у вступі до поеми зразу ж ідеться про Петра, який вадумав побудувати нову столицю «на березі пустинних вод», щоб запобігти будь-якій небезпеці з боку сусідів-шведів, «ногою твердо стати при морі» і зав'язати стосунки з іноземними країнами. Поет з захопленням говорить далі про те, як виріс і прикрасився Петербург через сто років після його заснування. Натхненими віршами висловлює Пушкін свою любов до північної столиці, і свій гімн на славу її закінчує словами:

Красуйся, городе Петрів,
Будь непоборний, як Росія.

Повінь, що була в Петербурзі 7 листопада 1824 року, стала тією подією, що лягла в основу фабули поеми. Основна тема її — гнівний протест «маленької людини», декласованого дворяніна, щастя якого було зруйноване повінню,—проти Петра, засновника Петербурга. В поемі з геніальною силою художньої виразності показано зіткнення інтересів особи — в даному випадку одного з багатьох скромних, непомітних, не роялізмів долею людей — з інтересами держави, яка в своїх насущих, історично відправданих діях зважає не на особу, а на суспільство, на народ в його цілому, на потреби нації, підкоряє собі інтереси особи і часто вимагає від неї великих жертв. У «Мідному вершнику» об'єктивно доцільна історична необхідність торжествує над суб'єктивно справедливим, але безсилим повстанням одного з «малих цих» проти «могутнього владаря долі», який

...заліяною рукою
Росію ставма підхопив.

Євгеній — жертва історичної неминучості обставин — божеволіє, не знайшовши після повені ні будиночка, в якому жила його наречена, ні самої нареченої. З відчаем і люттю він кидає виклик Мідному вершнику — фальконетівському пам'ятнику Петра: «А, будівниче чудотворний... Буде ж тобі!...» І зразу ж його затуманеній свідомості виникається, що «кумир... на бронзовім коні» в гнівом женеться за пим, і він нікуди не може сковатися від цієї погоні. Євгеній сам тепер наляканий своїм протестом, що з відчаю вирвався з його вуст; він безмірно пригнічений могутністю Мідного вершника.

Євгеній помирає на пустельному острові, біля порога ветхого будиночка, в якому жила колись його наречена і який повінню занесло на цей острів.

Поема Пушкіна — плід його глибоких і тривалих філософських та історичних роздумів про відносини між особою і державою, роздумів, навіяних йому насамперед його долею і його особистим життєвим досвідом, а також долею близьких йому своїм політичним і соціальним становищем людей.

Якщо в «Полтаві» ми маємо синтез елементів стилю, властивих романтичній і геройчній поемі, то «Мідний вершник» являє собою гармонійне поєднання геройчної поеми з реалістичною повістю про долю пасинка життя, одного з числа забутих на життєвому бенкеті. Образи засоби і віршована мова поеми — вершина художньої досконалості. Белінський писав: «Картина повені написана в Пушкіна фарбами, які ціною життя готовий був би купити поет минулого віку, що схибнувся на думці написати епічну поему «Потоп»... Тут не знаєш, з чого більше дивуватися,— чи в величезній грандіозності опису, чи з його майже прозової простоти,— що, разом взяте, доходить до найвищої

поезії... Нам хотілося б сказати що-небудь про вірші «Мідного вершника», про їх пружність, силу, енергію величавість, але це вище за наші сили: тільки такими віршами, а не нашою бідною прозою можна хвалити їх...»

За життя поета «Мідний вершник» цілком не був надрукований (в друку — у 1834 році — з'явила лише більша частина «Вступу», названа «Петербург. Уривок з поеми», з пропуском деяких викреслених Миколою І рядків). Пушкін не міг піти на ті цензурні зміни, яких вимагав для поеми Микола І. Надрукована вона була лише після смерті поета, із змінами в догоду цензури.

Повість «Пікова дама» написана на ту саму тему всемогутньої влади над людиною грошей, на яку написано «маленьку трагедію» «Скупий рицар». Як і старий барон, герой «Пікової дами» Герман — раб однієї пристрасті, що цілком оволоділа його душою — пристрастю до грошей. Думаючи про своє багатство, барон говорить:

Хіба ж мені це даром все дісталось,
Чи, може, як гравцю, який із жарту
Гrimить котями й купи загрібає?
Хто знає, скільки стримання гіркого,
Жаги приборканої, дум тяжких,
Ночей безсонних і турбот мені
Це коштувало все.

Герман, син обруслого пімця, володіючи лише маленьким капіталом, який залишив йому батько, ішов тим же шляхом суворих нестактів і самообмеження, яким у своїй молодості йшов і барон. «Бувши твердо переконаним в необхідності зміцнити свою незалежність, Герман не вимав і процентів, жив на саму платню, не дозволяв собі найменшої примхи». Він, як і барон, мав «сильні пристрасні». Барона він нагадує й тим, що в п'ого була «огненна уява». Але пристрасні свої, як і барон, він підкорював тверезому розсудові, а палку свою уяву спрямував на те, щоб здобути у графині таємницю трьох карт, які забезпечать йому великий виграти. Бувши в душі гравцем, доти, поки не дізнався про цю таємницю, «ніколи не брав він карти до рук, бо зважив, що його достаток не дозволяв йому (як казав він) жертвувати необхідним в надії здобути зайве,— а тимчасом цілі ночі просиджував за картярськими столами і стежив з гарячковим трепетом за різними оборотами гри».

Ця людина, в якої «профіль Наполеона, а душа Мефістофеля», в гонитві за збагаченням не знає ні жалю, ні співчуття до своїх жертв, як не зневає цього і старий барон. Герман захоплює і холодно обдурує бідну вихованку графині, яку він зваблює своїми палкими освідченнями тільки для того, щоб зробити її зброєю свого задуму — проникнути до графині й вивідати в нії потрібну йому таємницю.

Смерть графині, з його вини, бентежить його совість, як бентежать і совість барона його злочини, але ні той, ні другий не каються у своїх вчинках.

Різниця між Германом і бароном в тому, що останній — дітище середньовічного феодального ладу, в той час як Герман — продукт сучасної Пушкіну народжуваної капіталістичної культури. Звідси — особливості його характеру, в якому відсутні ті риси лицарственності і культу аристократичної честі, які властиві барону. Доля Германа — та ж сама, що й доля Євгенія в «Мідному вершнику»: обидва воїни божеволіють — один від помсти привиду померлої старої графині, другий — «кумира» — самодержавного владаря. В обох творах показано Петербург з його разючими контрастами столичного міста, що поєднує в собі багатство з бідністю, пишноту з важкими життєвими буднями, з принизливими умовами існування дрібних, занедолених чиновників Євгеніїв і бесловесних бідних вихованок, таких, як Лизавета Іванівна.

Фантастичний сюжет повісті розповідається такою тверезою прою, такою гранично простою, без будь-яких прикрас мовою, що повість стойть в ряду найдосконаліших реалістичних і найиструпкіших з точки зору композиційної побудови творів Пушкіна. Один з видатних французьких прозаїків Проспер Меріме переклав її на французьку мову, висловившись про неї, як про шедевр художньої прози.

Написані Пушкіним у Болдіні в ту пору дві казки — «Про рибака і рибку» та «Про мертву царівну та про сімох богатирів», разом з написаними ним раніше казками «Про попа і про наймита його Балду», «Про ведмедиху», «Про царя Салтана» і через рік створеною «Казкою про золотого півника» — дуже істотний момент в справі зображення російської поетичної мови. Ще бувши в Михайлівському, де задумані і начорні накидані були плани деяких з цих творів, Пушкін говорив про народні казки: «Що за краса ці казки! Кожна є поемою!», а в 1827 році він писав: «У зрілій словесності приходить час, коли розуми, занудившись одноманітними творами мистецтва, обмеженим колом мови, умовної, вибраної, звертаються до свіких вимислів народних і до дивного просторіччя, спочатку заневаженого».

Незабаром після повернення Пушкіна в Петербург, в кінці грудня 1833 року, він одержав никаке придворне звання камер-юнкера, яким, звичайно, нагороджувалося дворян в молодому віці. Такого роду царське «пожалування» дуже вразило його самолюбство, тим більше, що він добре розумів справжню причину цієї «милості» до нього з боку Миколи: щоб красуня-дружина поета могла появлятися на дівочих балах, треба було самого поета, якому належало супроводити її, одягнути в придворний мундир. Бали, великосвітські раути, парадні прийоми, на яких Пушкіну доводилось тепер бувати особливо часто,

знов одривали його від воссередженої роботи. Заборона друкувати поему «Мідний вершник» підривала його матеріальні ресурси, і для надрукування «Історії Пугачова» йому довелося просити урядову позику в 20.000 карбованців. Поліцейське стеження за ним не припинялося, і справа доходила до того, що перехоплювалися й розпечатувались навіть його листи до дружини і яміст іх доводився до відома царя.

Все наполегливіше Пушкін став подумувати про відставку, про можливість покинути Петербург і переселитися з сім'єю в село — в Болдіно. В кінці червня він через Бенкендорфа звертається до царя з проханням про звільнення його від служби із збереженням за ним права відвідувати архіви. Микола I сприйняв це прохання як вняв невдачності з боку Пушкіна і поскаржився на нього Жуковському, заявивши, що коли Пушкін не відмовиться від свого клопотання, між ними буде все скінчено. Жуковський дуже схвилювався і почав дорікати Пушкіну за зроблений ним крок, наполягаючи на тому, щоб він уявив прохання про відставку навад; Бенкендорф надіслав йому суху відповідь, в якій повідомлялося, що цар задовольнив його прохання про відставку, але з забороною відвідувати державні архіви. Пушкіну не валишалося нічого іншого, як відмовитись від свого наміру.

Життя Пушкіна з кожним місяцем все далі й далі заходило в глухий кут, вибрatisя з якого він гарячково, але марно намагався до кінця свого життя.

Становище ускладнювалося ще дедалі більшими турботами про здобування грошей, про виплату численних боргів, в тому числі і боргів батьків. Витрати внаочно перевищували мізерні доходи, тим більше, що до Пушкіних переселилися дві неваміжні сестри Наталії Миколаївни, яблішилася і його власна сім'я народженням ще двох дітей.

В останні роки життя Пушкін кілька разів їздив у село — в Болдіно, Михайлівське, Тригорське, живучи там іноді по місяцю й більше, до того ж був в улюблених ним для роботи осінніх місяці, але робота у нього не йшла, не було й сліду того творчого піднесення, якого він називав у болдінські осені 1830 і 1833 років.

У глибоко зворушливому, надзвичайно задушевному вірші «Знов одвідав я», написаному в одну із таких поїздок у Михайлівське, Пушкін — весь у спогадах про минуле, зв'язане з його роками молодості, коли він тут

...провів
Вигнанцем аж два роки непомітих.

Вірш пройнятий свідомістю того, що життя вже коротке, в ньому ззвучить покіність долі; туга і смуток — переважний його настрій.

Він написаний білим, неримованим віршем, немовби підтверджуючи ще раніше зроблене зізнання поета:

До прози нас літа схиляють
Гриму геть літа ганяють,
І я зі смутком признаюсь,
За нею ледве волочусь.

І справді, в останні роки життя Пушкіна обсяг його ліричної творчості зменшується, і він зосереджується переважно на прозі, художній і історичній.

З віршів цієї пори треба відзначити насамперед «Пісні західних слов'ян», написані Пушкіним також здебільшого білим, неримованим типовим для сербської епічної поезії десятискладником. У всьому циклі з шістнадцяти віршів Пушкін виявив чудове почуття духу і стилю слов'янських поезій.

Більшість віршів Пушкіна останніх років зв'язані переважно не стільки з його інтимними переживаннями і настроями, а особистою його біографією, скільки з його роздумами на історичні і філософські теми, з враженнями про обстановку, що оточує його, і про людей, з якими йому доводилось зустрічатися. Кілька віршів написано на античні мотиви або в стилі античних авторів. Пушкін знов воскрешає шестистопний олександристський вірш, продовжує користуватись класичним елегічним дистихом, до якого він звернувся ще в першу болдинську осінь. Багато в цих віршів останніх років не були остаточно оброблені Пушкіним, або не були закінчені ним. Більшість з них надруковані після його смерті.

Ніби передчуваючи близький кінець життя, Пушкін пише вірш про свій «нерукотворний» пам'ятник, до якого, він знає, «тропа народна... навікі пролягла». І впевненість у безсмерті своїх творів живиться в п'ятої свідомістю свого служіння найпередовішим людським ідеалам. В такій — майже передсмертній — самооцінці ми бачимо прояв його високого уявлення про завдання й місію поета і свідчення справжнього його гуманізму.

Робота Пушкіна над художникою прозою в останні роки його життя далеко не була завершена. Залишились незакінченими начерки і нездійсненими плани прозаїчних творів, початих ще в кінці 20-х років, і ряду тих, що були початі або задумані в останні два-три роки.

В кінці грудня 1834 року Пушкін надрукував повість «Кірджалі», що являє собою нарис, сюжетом для якого були пригоди сміливого і спритного молдаванина Георгія Кірджалі, який брав участь у повстанні гетеристів, що боролися проти турків за визволення Греції, і був заарештований в Кишиневі і виданий туркам, від яких він утік.

У 1835 році Пушкін працював над повістю «Єгипетські ночі», для якої він використав матеріали двох раніше початих ним і незакінчених повістей, а також раніше написаних, теж незакінчених, але при включенії їх у повість перероблених двох віршів на тему про поета (з поеми «Єзерський») та про царицю Клеопатру. Зміст і сюжет повісті — виступ бідняка італійця-імпровізатора, покровителем якого був поет-аристократ Чарський,— тісно зв'язані в роздумами Пушкіна про природу поетичного натхнення, про долю і завдання поета і про його становище в суспільстві. Вони перегукуються з такими його віршами, як «Поет», «Поетові», «Відповідь аноніму» і з деякими його прозаїчними висловлюваннями на цю тему.

Повість закінчується незавершеним віршем, присвяченим Клеопатрі і вкладеним в уста імпровізатора, — цим, за висловом Белінського, «чудом мистецтва». Очевидно, слідом за цим віршем мало йти продовження повісті, якого Пушкін не написав.

Вищим досягненням пушкінської художньої прози була його повість з часів Пугачовського повстання «Капітанська дочка». Матеріалом для історичного фону її була власна робота Пушкіна по «Історії Пугачова», а також перекази та усні розповіді про події селянської революції 1773—1774 рр., зібрани Пушкіним під час його подорожі по Уралу. Над цією повістю Пушкін працював кілька років, закінчивши її за півроку до смерті. Ще за дванадцять років перед цим, на початку третього розділу «Євгенія Онегіна», написаного в Одесі, Пушкін, припускаючи, що на схилі днів своїх він «смиро знизиться до прози», обіцяв написати «роман на давній стрій», в якому перекаже

Родини руської подання,
Любові чарівліві сни
Та звичаї старовини.

«Капітанська дочка» була виконанням цієї обіцянки поета. В ній, справді, на першому місці показано те, про що говориться в цих трьох віршових рядках. Повість ця — насамперед сімейна хроніка двох старовинних російських сімей — Гриньових і Миронових, що жили в часи напружених і хвилюючих історичних подій. Самі події зображуються в повісті лише остільки, оскільки вони допомагають зрозуміти долю, поведінку і характери членів цих родин. Як і в «Історії Пугачова», Пушкін не міг тут, через цензурні умови, дати широку картину селянського руху і висвітлити соціальні коріння цього руху. Не міг він і показати, як поводилися в часи повстання інші суспільні класи, яке було ставлення закріпаченого селянства до поміщиків. Образ висланого в гвардії за поединок дворяніна-аристократа Швабріна, підказаний Пушкіну історичною особою Шванлича, зма-

льовано виключно темними фарбами не лише тому, що це потрібно було для розвитку інтриги повісті і для зображення драматичної долі позитивних її героїв, але й тому, що дворянин, який свідомо перейшов на бік Пугачова, не міг бути, з міркувань цензурних, наділених якими-небудь позитивними рисами характеру. Зате з явною симпатією зображеній в повісті Пугачов — людина яскравого темпераменту, широка натура, якій властиві прояви не тільки жорстокості але й благородства, справедливості і великудушності, уміння розбиратись в людях, живе почуття гумору в найважчих обставинах його життя. Це, як змалював його Пушкін,— не мелодраматичний класичний розбійник, а жива людська індивідуальність.

Ще з більшою художньою майстерністю і ще з більшою правдивістю показані в повісті постаті скромних, простих, внутрішньо-приявабливих людей, таких звичайних у своєму повсякденному побуті і разом з тим здатних на високі душевні порухи, людей морально непідкупних, які роблять так, як підказує їм почуття обов'язку і честі. Розумовий і громадський кругозір їх обмежений і визначений їх вихованням, середовищем і умовами їх соціального буття, але все це люди не лукаві, прямі, нездатні на угоду з своєю совістю. Такі старі Миронови і їх дочка Марія Іванівна, такі й старі Гриньови і син їх Петро Андрійович Гриньов. Такий і старий слуга Гриньових — Савельїч, мабуть, чи не найбільш художньо-яскравий образ у повісті.

В російській прозі «Капітанська дочка», як твір могутнього реалістичного мистецтва, була величезним досягненням в порівнянні з усім тим, що до неї зроблено було російськими прозаїками. «В порівнянні з «Капітанською дочкою»,— писав Гоголь,— всі наші романи і повісті здаються нудною розмазнею. Чистота і безпосередність піднеслися в ній на такий високий ступінь, що сама дійсність здається перед нею штучною і карикатурною. Вперше виступили справді російські характери; простий комендант кріпості, капітанша, поручник, сама кріпость з єдиною гарматою, безладдя часу і проста велич простих людей, все — не тільки сама правда, але ще ніби краще за неї».

Всі особливості простої, ясної, стислої, лаконічної пушкінської прозаичної мови в «Капітанській дочці» знайшли собі найповніше втілення. Це піднесена на високий ступінь літературна мова, збагачена елементами мови народної, мови народних пісень, прислів'їв, приказок. З тією ж майстерністю, з якою Пушкін змалював характери персонажів повісті у відповідності з епохою, в якій ці персонажі жили і діяли, передав він і особливості їх мови, завжди індивідуалізованої, не прагнучи при цьому точно відтворити мовну архаїку, властиву описаній епосі, і тим самим додержуючи того почуття художньої міри, яке тільки й здатне врятувати письменника від літературно-невиправданих педантичних мовних надмірностей.

З незакінчених художніх творів Пушкіна особливий інтерес являє повість «Марія Шонінг» — трагічна історія бідної німецької дівчини, дочки робітника, який помер на її руках. Після смерті батька вона приречена на цілковите убоятво і разом з своєю подругою, колишньою її прислужницею, кінчає життя на пласі через обвинувачення в злочині, якого ні та, ні друга не вчинили. Дуже знаменне це звернення Пушкіна до теми і долі пасинків життя, що належать до соціальних «книзів»!

Тема селянського повстання, яку Пушкін опрацьовував в «Дубровському», «Історії Пугачова» та «Капітанській дочці» на матеріалі російської історії, настільки цікавила його, що він зробив спробу опрацювати її і на матеріалі середньовічної західноєвропейської історії. Незадовго до смерті він працював над драматичним твором, якого не встиг закінчити, і який у посмертній публікації названо було «Сцени з рицарських часів». Центральною подією, про яку розповідається в «Сценах», є повстання «vasalів»-селян проти рицарів-феодалів під проводом співця-поета, вихідця з міщен. Незважаючи на те, що п'еса не доведена до кінця, Пушкіну вдалося в ній показати соціальне коріння ворожості, яку почували до феодального дворянства пригнічувані ним міська буржуазія і селянство.

До останніх своїх днів Пушкін працював над історією Петра I, а також над вивченням і коментуванням «Слова о полку Игоревім», яке вже кілька років привертало його увагу своїми поетичними якостями, і справжність якого він енергійно захищав у своїй суперечці із скептиками, що вважали «Слово» пізнішою підробкою.

На початку 1836 року Пушкін одержав дозвіл на видання три-місячного журналу «Современник», якого за життя поета вийшло чотири номери. Давня мрія Пушкіна про видання власного літературного органу, нарешті, здійснилася. Він залучив до участі в журналі країні літературні сили, в тому числі Гоголя, який тільки недавно почав друкуватись, Кольцова, надруковував вірші Тютчева, вів переговори про співробітництво з Белінським, друкував у журналі свої твори, писав для нього критичні статті, рецензії і замітки. Робота по виданню журналу була велика і напружена, тим більше, що цензура особливо пильно стежила за журналом і була надзвичайно причіплива до всього, що в ньому друкувалось. Ряд художніх творів і статей, серед них і статей Пушкіна, вона або зовсім не пропустила в «Современник», або значно їх скоротила і «эншкодила». Зокрема заборонена була цензурою і стаття Пушкіна «Олександр Радіщев», призначена для вміщення в «Современнику». В цій статті Пушкін полемізував з Радіщевим і в ряді випадків різко, очевидно, щоб приспати увагу цензурі, висловлювався про його книгу «Подорож в Петербурга в Москву», хоч і говорив, що Радіщев діяв «з дивним

самозреченням і з якоюсь рицарською сумлінністю». Пушкіну, який в молоді роки не раз виявляв свої симпатії до Радіщева і в початковій строфі вірша «Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний», написаного майже одночасно із статтею, ставив собі в заслугу те, що він «слідом за Радіщевим» прославив свободу,— не вдалося приспрати пильності цензора Уварова, який вважав «зайвим відновлювати пам'ять про письменника і книгу, зовсім забутих і вартих забуття».

Якщо зіставити статтю «Олександр Радіщев» з незакінченою статтею Пушкіна «Подорож з Москви в Петербург», написаною незадовго до першої статті, ніби в плані критичного коментаря до Радіщевої «Подорожі з Петербурга в Москву»,— то не важко переконатися, що первісна полеміка Пушкіна з Радіщевим мала значно більш примирливий характер і що загостреність полемічного тону далі диктувалася Пушкіну виключно важкими цензурними умовами, в які поставлений був «Современник».

З пушкінських статей, надрукованих в «Современнику» (анонімно), найбільше значення для характеристики громадських поглядів Пушкіна мають статті: «Вольтер» і «Джон Теннер». Про них він писав Чаадаєву: «Чи читали ви 3-й номер «Современника»? Статті «Вольтер» і «Джон Теннер» — мої».

У першій статті, віддаючи палежки Вольтеру як письменникові, Пушкін ганить його за те, що він запобігає перед монархами і взагалі сильніми світу, за те, що він «на протязі довгого свого життя ніколи не вмів зберегти своєї власної гідності».

В гірких іаріканнях на малодушність Вольтера віразно звучить незабута образа Пушкіна за те, що його самого, першого російського поета, цар убрал у придворний «блазенський каптан», і що йому з дуже великими труднощами доводиться обороняти свою незалежність і своє право на самоповагу.

У статті «Джон Теннер», переказуючи, цитуючи і коментуючи «Записки» Джона Теннера, який пробув 30 років у Північній Америці серед індійців, що викрали його в дитинстві, Пушкін різко викриває буржуазні порядки, які укорінилися в Сполучених Штатах Північної Америки. Скільки «...глибоких умів за недавній час,— писав він,— взялися досліджувати звичаї і постанови американські, і їх спостереження знов підняли питання, які вважали давно вже розв'язаними. Повага до цього нового народу і його укладу, плоду найновішої освіти, дуже похитнулась. З подивом побачили демократію в її огидному цинізмі, в її жорстоких передсудах, в її нестерпному тиранстві. Все благородне, безкорисливе, все, що підносить душу людську — придушене невмолимим егоїзмом і пристрастю до достатку (*comfort*); більшість, що нахабно утиске суспільство: рабство негрів серед освіченості і свободи, родовідні гоніння в народі, що не має дворянства;

з боку виборців — зажерливість і заздрість; з боку керуючих — несміливість і улесливість; талант, з поваги до рівності, змушений до добровільного остракізму; багатій, що надіває подертий каптан, щоб на вулиці не ображати будічної злідноти, яку він в глибині душі зневажає: така картина Американських Штатів, недавно виставлена перед нами. Ставлення Штатів до індійських племен, стародавніх власників землі, нині заселеної європейськими вихідцями, було піддане також суворому розглядові нових спостерігачів. Явна несправедливість, ябеда, нелюдськість американського Конгресу засуджені з обуренням...».

У згаданій вище статті «Подорож з Москви в Петербург» з неменшою різкістю Пушкін малював долю і матеріальне становище англійського робітника. «Прочитайте,— пише він,— скарги англійських фабричних робітників: волосся стане дібом від жаху. Скільки огидних знуцьдань, пезрозумілых мук! Яке холодис варварство з одного боку, з другого — яка страшенні вбогість! Ви думаете, що йдеться про будівництво фараонових пірамід, про єреїв, які працюють під батогами єгиптян?! Зовсім ні! йдеться про сукна пана Смідта, чи про голки пана Джаксона. І зверніть увагу, що все це є не зловживання, не злочин, а відбувається в суворих межах закону. Здається, що немає в світі нещаснішого за англійського робітника, але подивіться, що робиться там при винаході нової машини, яка звільняє раптом від каторжної праці тисяч п'ять чи шість народу й позбавляє їх останнього засобу для прожиття...»

Життя поста, що проходило в безперестаних хвилюваннях, в атмосфері постійної недовірливості з боку владей і недоброзичливості до нього реакційної журналістики й світської черні, під кінець катастрофічно ускладнилось для нього безвихідною сімейною драмою, що скоро привела до фатальної розв'язки. Наталія Миколаївна, яка була жінкою небайдужою до успіхів серед своїх численних поклонників навіть тоді, коли вона вже була матір'ю чотирьох дітей, майже з перших же років свого сімейного життя завдавала чоловікові немало прикорстей своїм кокетством, найбільше з царем, який виявляв до неї явну пріхильність.

У 1834 році Микола I прийняв на російську службу в гвардійський полк двадцятидвохлітнього француза-емігранта Жоржа Дантеса, через два роки після цього всиновленого голландським посланником бароном Геккереном.

Дантес, що належав до групи монархічно настроеної молоді, змушенний був після липневої революції 1830 року покинути Францію й виїхати в Німеччину, де він зустрівся з Геккереном, який привіз його в Росію. Зачислення його Миколою I в привілейований кавалергардський гвардійський полк зразу ж офіцером настільки порушувало

встановлені традиції, що Пушкін відзначив цей факт у своєму щоденнику, додавши при цьому, що «гвардія ремствує». Взимку 1835 року Наталія Миколаївна познайомилася з вродливим молодим офіцером, своїм ровесником, який почав наполегливо залишатися до неї.

Пушкін не запідохував дружину в невірності, але розголос, якого набуло в товаристві ставлення Миколи I і Дантеса до його дружини, глибоко його ображав, компрометував його честь і добре ім'я.

Чаша прикростей і образ Пушкіна переповнилась до краю, коли він на початку листопада 1836 року одержав анонімного образливого листа.

Текст цього листа, в подвійних конвертах — зовнішніх на ім'я основного адресата і внутрішніх — на ім'я Пушкіна, розіслано було деяким друзям і знайомим Пушкіна, і ті, не згадуючись про те, що було в конвертах, адресованих Пушкіну, передали їх йому. Таким чином пасквіль, сфабрикований великосвітськими мерзотниками, було поширене і Пушкін повинен був особливо гостро і негайно реагувати на цього. Підохріваючи в розісланні пасквіля Геккерена і зваживши на світські балачки, що доходили до цього, про інтимні взаємнини Наталії Миколаївни і Дантеса, він наступного ж дня послав Дантесу виклик на дуель. Данtes у цей час був на службі і схвильованний Геккерен приїхав до Пушкіна з проханням відкласти дуель на двадцять чотирнадцять годин. Потім, в результаті втручання головним чином Жуковського, дуель була відкладена ще на два тижні. Тимчасом, вчитавшись у текст пасквіля, Пушкін не міг не зрозуміти, що в пасквілі натякалося насамперед на ставлення до Наталії Миколаївни самого царя, якого він, природно, не міг викликати на поєдинок. Але, щоб почувати себе звільненим від будь-яких царських милостей, він зважився на один лише доступний йому крок — звернувся до міністра фінансів з проханням, на покриття його боргу қазні в сорок п'ять тисяч, прийнятий його Нижегородській маєток Кистенівку, що насправді коштував значно більше. В цьому клопотанні йому, проте, було відмовлено.

Дуель з Дантеsem для Пушкіна здавалась єдино можливим виходом із становища, яке стало для нього зовсім нестерпним. Вона повинна була так чи інакше розрубати туго затягнутий вузол, який зав'язували навколо його шкір вороги і недоброзичливці, починаючи від Миколи I і кінчаючи принцесою та колопридворною світською челяддю, яка не тільки не щадила російського генія, але й зловтішно стежила за тим, як мучиться він у нестерпних душевних стражданнях. Результатом дуелі могла бути або смерть, що не лякала остаточно змученого життя Пушкіна, або неминучий розрив з Петербургом, з царем і царським двором і вислання в село, що давно

вже його приваблювало. І те й інше для нього було більш бажаним, ніж те, в що перетворилося тепер його життя.

Проте, щоб реабілітувати себе і відвести підоозру в прихильності до Наталії Миколаївни, Данте^s вирішив одружитися з її сестрою Катериною, з якою він був у зв'язку і яка була в нього закохана. Сватання це обезбройло Пушкіна, і він погодився відмовитись від дуелі з Дантесом, до якого все-таки й далі ставився з неприхованою підоозрою. 10 січня 1837 року відбувся шлюб, але Данте^s не припиняв і після цього своїх залицянь до Наталії Миколаївни, які тепер полегшувались для нього родинними стосунками з нею, а Наталя Миколаївна, як і раніше, не уникала цього залицяння. Доведений до невимовного обурення і роздратування, Пушкін 26 січня написав Геккерену дуже образливого листа, обвинувачуючи його в пособництві Дантесу, у звідництві, й вимагаючи від нього впливу на свого приймака-сина, який не перестає заявляти Наталії Миколаївні про своє іспещше кохання і говорити їй «казармені каламбури». Самого Дантеса він називав у цьому листі негідником і мерзотником.

У відповідь на цей лист Данте^s того ж дня послав Пушкіну виклик. Дуель призначена була на наступний день — 27 січня. Пушкін, виливш все своє обурення проти обох своїх ворогів і зробивши поєдинок після цього неминучим, зразу ж відчув душевну бадью рість і твердий спокій. В найближчій перспективі в нього було звільнення, хоча б ціною життя, від пут, що сковували його, і це допомогло йому відчути в собі внутрішню зосередженість і стійкість духу.

Дуель відбулася о 4 годині 30 хвилин після полуночі в околицях Петербурга, за Чорною річкою, біля так званої Комендантської дачі. Для кривавої суперечки зійшлися «невільник честі» великий росіянин, світовий геній, слава і гордість батьківщини, і нікчемний чужоземець, парабанний пройдисвіт, який приїхав у Росію «ловити щастя і чини» і пригрітій був «жадібною юрбою», що стояла біля трону. Данте^s вистрілив перший, і Пушкін був тяжко поранений у живіт, але, зібравши останні сили, він зробив свій постріл, легко поранивши Дантеса в руку.

Рана Пушкіна виявилася смертельною. Намагання лікарів урятувати йому життя були марні. Протягом майже двох діб він поступово згасав, зазнаючи нестерпних фізичних муks, але намагаючись приховати їх від дружини, яку й на смертному одрі він щадив, говорячи, що вона чиста і ні в чому не винна. На квартирі його в цей час перебували його друзі і близькі знайомі, юрби народу, глибоко схвильовані дуеллю, зібралися біля будинку, в якому жив Пушкін, жадібно ловлячи відомості про стан його здоров'я.

Пушкін прекрасно розумів всю серйозність свого становища, не мав надії повернутися до життя і безстрашно дивився в очі смерті.

29 січня (10 лютого за новим стилем) 1837 року о 2 годині 45 хвилин дня він помер, попрощавшись перед смертю з сім'єю і з своїми друзями.

Смерть великого російського поета глибоко сквилювала всі прогресивні сили російського суспільства, аж до простих людей, які десятками тисяч приходили до труни Пушкіна.

Байдужими до загибелі Пушкіна залишалися тільки верхи вишого світу, які висловлювали своє гаряче співчуття Дантесу і Геккерену. Уряд дуже побоювався, що народна любов до Пушкіна й обурення народу проти прямих і побічних винуватців його смерті може вилітись у внутрішню протнурядову демонстрацію, і тому вжив відповідних запобіжних заходів. Щоб заспокоїти збуджену громадську думку, Микола I зажадав відставки Геккерена і виїзду його за кордон. Дантеса віддано було під суд, розжалувано в солдати і також вислано за кордон, куди його супроводжувала дружина. Фактично він не тільки не постраждав, але й зробив у Франції вигідну для себе політичну кар'єру.

Щоб запобігти величному скупченню народа під час похорону Пушкіна, тіло його, несподівано для багатьох, вночі, в супроводі великого загону жандармів, перевезли не в ту церкву, де спочатку призначено було похоронну відправу, а в іншу. І все-таки площа біля церкви і навколоїшиї вулиці заповнені були натовпом народу. Газетам і журналам запропоновано було додержуватись «шалежної поміркованості» в некрологах.

Пушкіна вирішено було поховати поблизу Михайлівського, біля стін Святогорського монастиря, де менше року перед тим він поховав свою матір і тоді ж поряд з її могилою придбав місце і для своєї могили.

Вночі 3 лютого труну з тілом Пушкіна в супроводі його друга О. І. Тургенєва, старого слуги поета Микити Козлова та жандармського офіцера відвезено було для поховання біля Святогорського монастиря. Псковському губернаторові Бенкендорф перед тим послав негайне розпорядження, щоб під час похорону Пушкіна не робилось нічого іншого, «крім того, що робиться для всякого дворяніна», і щоб при цьому не було «піякої зустрічі, ніякої церемонії».

6 лютого рано-вранці Пушкіна було поховано в присутності О. І. Тургенєва, кількох селян і жандармського офіцера.

Звістка про загибель Пушкіна швидко рознеслась по всій країні, дійшла й за кордон і викликала в найширших колах глибокий сум з приводу втрати генія російської і світової літератури. Тільки урядові кола намагалися всіляко протидіяти вияву громадського обурення з приводу вбивства Пушкіна і боротися з високою оцінкою його як поета, що знаходила собі місце в пресі.

Обурення і скорбота, викликані загибеллю Пушкіна, найяскравіше виявились у вірші Лермонтова «На смерть поета», за який він поплатився засланням на Кавказ.

VII

Пушкін загинув у розквіті своїх творчих сил, на 38-му році життя, далеко не завершивши усіх своїх літературних задумів, і, незважаючи на велику душевну втому, повний невичерпної енергії, готовий злагатити російську і світову літературу новими художніми досягненнями.

Письменницький подвиг Пушкіна величезний. В усіх родах художньої творчості — у віршах і в прозі, в епосі, ліриці і драматургії він дав неперевершенні зразки, що залишаться такими на віки. Він поставив рідну йому літературу на таку височінню і надав їй такої сили, що забезпечив дальший надзвичайно швидкий поступальний її рух, її світове звучання і світовий вплив.

Він став учителем і натхненником російських письменників, які продовжували його справу і черпали в нього уроки того справді високого і прекрасного мистецтва, яке служить найбільш насущним інтересам людини. Чернишевський писав про нього: «Значення Пушкіна незмірно велике... Він перший підняв у нас літературу на височінню національної справи... Він був першим поетом, який став в очах всієї російської публіки на те високе місце, яке повинен посідати в своїй країні великий письменник. Вся можливість дальншого розвитку російської літератури була підготовлена і почали ще готуватися Пушкінами».

Пушкін у своїй творчості і світогляді не міг не відбити впливу того соціального середовища, до якого він належав своїм походженням і вихованням, але якраз велич його в тому й полягає, що, завдяки широті своїх поглядів і могутності свого художнього генія, він об'єктивно вмів переборювати історично неминучу обмеженість своїх класових позицій. Горський говорив про Пушкіна: «Ми повинні вміти відокремити від нього те, що в ньому випадкове, те, що пояснюється умовами часу й особистими, успадкованими якостями; все дворянське, все тимчасове — це не наше, це чуже і непотрібне нам. Але саме тоді, коли ми відкинемо все це набік, — саме тоді перед нами постане великий російський народний поет, творець захоплюючих красою і розумом казок, автор кращої нашої історичної драми «Борис Годунов», поет, до цього дня ікім не перевершений ні в красі вірша, ні в силі виразу почуття і думки, поет — родоначальник великої російської літератури».

Пушкін був не тільки родоначальником нової російської літератури, але й творцем російської літературної мови. Він використав у своїй творчості всі ті багатства, які мала книжна російська мова, збагативши її живою стихією мови народної. В цьому йому допомогло його прекрасне знання російської народної поезії і гаряча любов до неї. «Вивчення старовинних пісень, казок і т. п.— говорив він,— необхідне для досконалого знання властивостей російської мови». «Що за розкіш, що за зміст, який розум у кожній приказці нашій! Що за золото!» — з захватом писав Пушкін. Звертаючись до початку чиєї письменників, він радив їм: «Вслухайтесь у простонародну говірку, молоді письменники,— ви в ній можете навчитись багато такого, чого не знайдете в наших журналах». Він прагнув звільнити російську мову від тих обтяжливих норм, які встановлювали для неї салонна традиція, і наполягав на тому, що «не можна перешкоджати свободі нашої багатої і прекрасної мови».

Мова Пушкіна в самій своїй основі дуже близька до сучасної російської мови. Й. В. Сталін говорить: «Від часу смерті Пушкіна минуло понад сто років. За цей час були ліквідовані в Росії феодальний лад, капіталістичний лад і виник третій, соціалістичний лад. Виходить, були ліквідовані два базиси з їх надбудовами і виник новий, соціалістичний базис з його новою надбудовою. Проте, коли взяти, наприклад, російську мову, то вона за цей великий проміжок часу не зазнала будь-якої ломки, і сучасна російська мова по своїй структурі мало ~~змін~~ відрізняється від мови Пушкіна.

Що змінилося за цей час в російській мові? Серйозно поновився за цей час словниковий склад російської мови; випала із словникового складу велика кількість застарілих слів; змінилося симболове значення зваженої кількості слів; поліпшилася граматична будова мови. Щодо структурні пушкінської мови з її граматичною будовою і основним словниковим фондом, то вона збереглася в усьому істотному, як основа сучасної російської мови» *.

Природжений реаліст за своїм світоглядом, виразник передових ідей свого часу, друг декабристів, Пушкін був, поруч з Гоголем, і основоположником критичного реалізму в російській літературі. Реалістичні тенденції Пушкіна обумовлювались його культом людського розуму, тверезістю його мислення, чужого всякій містиці, захмарній мрійливості, розплывчастості емоції, не стримуваній суровим контролем розуму. Він знат, що

...блімає мудрість фальшива і тліє
Під сонцем безсмертним ума,

* І. Сталін. Марксизм і питання мовознавства. Держполітвидав УРСР, Київ, 1950, стор. 9.

і в своїй «Вакхічній пісні» співав гімн во славу розуму, який був для нього «сондем», що перемагає «пітьму».

Перед письменником Пушкін ставив великі ідейні завдання, вимагав від мистецтва серйозного внутрішнього змісту, що відповідав би на житні потреби сучасності:

Служіння муз не знає суєти,
Прекрасне мусить бути величавим...—

говорив він. Ще в ранній молодості він писав: «Не шкодило б нашим поетам мати суму ідей набагато значнішу, ніж у них звичайно водиться; із спогадами про минулу юність література нашадалеко вперед не посунеться». «Освіта віку вимагає важливих предметів роздуму для живлення умів, які вже не можуть задовольнятися близькою грою уяви і гармонії»,— говорив він пізніше.

Пушкін—великий гуманіст. Неодноразово захищаючи поета-творця від зазіхань на його внутрішню свободу, сам обороняючись від тих, хто намагався приписувати поезії повчальні завдання і вимагав від неї «користі», він, закінчуочи свій життєвий шлях, значення й ціну своєї поетичної творчості визначав саме тією користю, яку вона принесла людям:

І довго буду тим я дорогий народу,
Що добрість у серцях піснями викликав,
Що в мій жорстокий вік прославив я Свободу
І за упалих обставав.

В розумінні Пушкіним своєї літературної спадщини, як такої, яка зв'язана була з самими насущніми народними інтересами,— його дорогоцінний заповіт, залишений ним пізнішій російській літературі, заповіт, який вона свято берегла і береже в кращих своїх творах.

Ще в молодості, прославивши свободу «слідом за Радіщевим», як сказав Пушкін в попередній редакції цього чотирирядкового вірша, він, який до кінця життя залишився поетом-громадянином, всім еством своїм був виразником високих ідей свободолюбства, ворогом і ненависником деспотизму, заступником перед царем за засланих дебабристів.

«Добрість у серцях» Пушкін викликав насамперед свою щедрою доброзичливістю, свою любов'ю до людини і співчуттям до неї, якщо вона справді заслуговувала на це. Сам позбавлений навіть найменших ознак заздороців до людей, одвертій, простий, прямий і довірливий з ними, не терплячий ніякої пози, нічого напускного й фальшивого, він і улюблених героїв своїх творів наділив такими ж рисами характеру. Все це люди, яким властніві природність, простота, високі думки і почуття.

Пушкіну властиве було почуття чистого і високого кохання. Завнавши і перемог, і гірких поразок в своєму сердечному житті, він не раз бився

...мов яструб молодий
В оманливих сітях, що розкида Кіпріда,

і все-таки він не міг

...дивитись на красу без милування,
Без ніжного чуття й німого хвилювання.

Скорений пристрастю, він кохав,

Благовісно побожно
Перед святою краси.

Тій, якій він віddаний був серцем безмовно і безнадійно, він в одному чорновому своєму начерку призначався:

Я твій по-давньому, тебе люблю я знов,
І без бажань, і без надії,
Як жертвовий огонь, свята моя любов
І світ ісчайманої мрії.

Інший його вірш близький до цього проймаючим його почуттям нерозділеного, але віданого кохання:

Я вас любив, а може, і люблю я,
Огонь у серці не погас моїм;
Та ця любов нехай вас не хвилює,
Не хочу я печалити вас нічим.
Я вас любив безмовно, безнадійно,
То ревиував, то ніжно вірив знов,
Я вас любив сердечно так і мрійно,—
Дай боже вам ще раз таку любов!

Пушкін перший у російській літературі дав так багато морально-прекрасних жіночих образів, він високо підніс образи російських жінок — Татьяни в «Євгенії Онегіні», Марії Іванівни в «Капітанській дочці», Поліни в «Рославлєві».

Пушкіну вищою мірою властиве було й почуття безкорисливої і вірної дружби, що не згасала з роками і не порушувалась життєвими катастрофами, яких завнавали його старі друзі. До кінця своїх днів він зберіг теплу приязнь до своїх ліцейських товаришів; він ніколи не переставав уболівати над трагічною долею повіщених і засланих декабристів, які в юності і молодості були його однодумцями,

хоч пізніше і стали для нього тільки рицарями громадянського обов'язку і честі, а не політичними діячами, що історично виправдали себе. Він, користуючись безроздільною славою, як перший поет в Росії, з надзвичайною прихильністю і душевною чуйністю ставився до своїх собратів по перу, завжди радіючи з їх літературних успіхів і навіть віддаючи їм іноді пальму першості перед собою, як це було, наприклад, в його оцінці *Дельвіга*.

Для нього доля російської літератури, її зростання і процвітання були його кровною справою, і з своїх поетичних удач він радів так само, як з успіхів інших російських письменників.

Як ніхто з його попередників, Пушкін зумів оцінити і показати внутрішню красу і душевну привабливість простої російської людини, вільної від усіх наносних впливів світського етикету і світських умовностей. Пушкіну милі й близькі були люди, в яких не було піякої фальші, буднічності, чітко чисто зовнішнього і показного.

Так само як і простих людей, любив Пушкін і просту, скромну російську природу. Йому мілій тихий і спокійний північний російський пейзаж, він прив'язаний до нього. Він дав незрівнянні картини російської природи, змальовані в тому самому реалістичному стилі, в якому він зображував і людські характери, і обстановку, що їх оточувала.

Белінський мав усі підстави для того, щоб сказати: «Є завжди щось особливо благородне, лагідне, ніжне, благоуханне і граціозне в усікому почутті Пушкіна. В цьому розумінні, читаючи його твори, можна чудово виховати в собі людину, і таке читання особливо корисне для молодих людей обох статей. Жоден з російських поетів не може бути в такій мірі, як Пушкін, вихователем юнацтва, творцем юного почуття. Поезія його чужа всьому фантастичному, мрійливому, хибному, облудно-ідеальному; вона вся пройнята наскрізь дійсністю; вона не кладе на обличчя життя біліл і рум'ян, а показує його в його природній, справжній красі; в поезії Пушкіна є небо, але ним завжди пройнята земля».

Пушкін був переконаним патріотом. З юності до самої смерті він зазнавав утисків царської самодержавної влади, але це не послаблювало його глибокого почуття батьківщини, якого не міг в ньому притупити пануючий в ній реакційний режим. Це почуття народилось в ньому тоді, коли ще хлопчиком-ліцеїстом він переживав великі події Вітчизняної війни 1812 року, що збудили патріотичне піднесення у всіх морально здорових верствах російського суспільства. Пізніше воно підтримувалось і живилося свідомістю його нерозривного зв'язку з своїм народом і любов'ю до його історії. Характерною рисою розвинового складу Пушкіна була його здібність до історичного мислення. Сучасне він прагнув осмислити через історичні аналогії з минулим.

Він не тільки блискуче знатав російську історію, але й сам наполегливо працював як історик і мав великі успіхи в цій своїй праці.

Вивчення російської історії переконало Пушкіна в тому, що його батьківщина пройшла славний шлях, яким слід писатися кожному росіянинові. Він вірив у її могутність, велич і високу історичну місію. Відгукуючись на «Філософський лист» Чаадаєва, в якому той скептично розцінював минуле і майбутнє Росії, Пушкін, нагадуючи про героїчні сторінки в історії російського народу, писав: «...клянусь честю, чівавшою в світі я не хотів би перемінити батьківщину або мати іншу історію, крім історії наших предків...». Він виразно усвідомлював величезну роль своєї вітчизни в справі врятування європейської культури від ворожих її сил. «Росії визначено було високе призначення,— говорив він, маючи на увазі боротьбу російського народу з татарським ігом.— І неосяжні рівнини поглинули силу монголів і зупинили їх навалу на самому краю Європи; варвари не насмілились залишити в себе в тилу пригноблену Русь і повернулися в степи свого сходу. Виникаюча цивілізація була врятована пошматованою і конаяючою Росією...» Він нагадував ворогам Росії, що у 1812 році

...в безодню ми жбурнули
Над царствами тяжкочий кумир,
І кров'ю здобули й вернули
Європі волю, честь і мир.

Пушкін почував синівську відданість Москві, яка була для нього втіленням російського духу і носієм кращих культурних і історичних традицій російського народу:

Як часто у гіркій розлуці,
Печаль стрічаючи нову,
Я думав потай про Москву!..
Москва!.. О, скільки в цьому звуці
Для серця руського звілось!
О, скільки спогадів зійшлося!

А з яким захопленням у вступі до «Мідного вершника» говорив він про «Петра творіння» — Петербург, опис якого є одною з найдорогоцінніших його поетичних сторінок.

З пристрастю і обуренням заступався Пушкін за честь і гідність своєї батьківщини, коли в її справі намагалися втрутитись іноземні політики, що прагнули дискредитувати Росію.

Він високо цінив духовну культуру російського народу, засвідчену вже найстаровиннішими пам'ятниками його літератури, і з захопленням в останні роки свого життя працював над тлумаченням дорогоцінного «Слова о полку Ігоревім».

Пушкін схилявся перед чудовими російськими людьми, які вийшли з самої гущі народу, називав Ломоносова «великою людиною»,

«першим нашим університетом» і говорив, що «імена Мініна і Ломоносова удвох переважать усі наші родоводи».

Творчість Пушкіна в самій своїй основі відображає його оптимізм, віру в життя і в людину. Навіть тоді, коли йому доводилось переживати всякі прикорсті, він зберігав любов до життя і не впадав у відчай. Бувши в Михайлівському в становищі засланця і піднаглядного, проводячи більшу частину часу у важкій самотності, він не втрачає душевної бадьорості і не піддається пессимізові.

У 30-ті роки, повні для Пушкіна тривог і хвилювань, він признається:

Ні, є в мені життева сила,
Я хочу жити, я жить люблю.
Душа не зовсім спопеліла,
Згубивши молодість свою.

Навіть думаючи про свою смерть, він свої роздуми закінчує байдорим акордом на славу радісного життя:

І там, де надмогильні сходи,
Хай молоде життя кипить
І цвіт байдужої природи
Красою вічною блищити!

Пушкін вітає «плем'я і юне ї незнайоме» — молодий гай, що розрісся біля трьох старих сосен. Сам він не надіється побачити його «в могутній пізній вік», але тішить себе тим, що його «привітний шум» почне його опук.

Геніальність Пушкіна як художника гармонійно сполучалася з геніальністю його розуму і красою його душевого образу. Йому властива була та глибока всебічність, та жива чутливість до всього, чим жило людство в різni історичнi епохи, якi властивi лише найвидатнiшим, обраним людям.

Пушкін як поет досяг такої величезної висоти не лише тому, що він від природи був надзвичайно обдарований, але й тому, що протягом всього свого життя безперстанку і жадібно прагнув оволодіти знаннями, які він міг здобувати з наполегливого читання книг, що були постійними супутниками його життя і його улюбленими друзями. Він був одним з найбільш освічених і начитаних людей свого часу і прекрасно обізнаний був не тільки з художньою літературою всіх країн, народів і епох, але і в різних галузях наукового знання. Широчину його розумових інтересів була справді безмежна. Велика бібліотека його містила в собі не лише твори світової літератури, але й твори з історії, мовознавства, фольклору, природничих наук, політичної економії, філософії. Він знатав велику кількість іноземних мов, нових і старих; його цікавили і такі мови, як староєврейська, арабська, ту-

рецька. Філологи-фахівці бували вражені його знаннями в галузі мово-звінства, присяжні історики високо цінили його історичні дослідження; Маркс і Енгельс цитували судження його з питань політичної економії; у Міцкевича розмови з Пушкіним викликали щире захоплення.

Досконалість художніх творів Пушкіна пояснюється також тим, що він був невтомним працівником над художнім словом. Чорнові рукописи його свідчать про величезний труд, який він витрачував на свої твори. Тут він виявляв велику вимогливість до себе як письменника, доходячи ідейної і художньої повноцінності всього того, що виходило з-під його пера.

У зв'язку з підготовкою до відзначення століття з дня смерті великого поета в передовій статті «Правди» від 17 грудня 1935 року було сказано: «Пушкін — великий російський національний поет. Ale безсмертні твори його художнього слова змагали людство. Російський народ справедливо пишається своїм поетом. В Пушкіні відбились талановитість, сила натхнення, пристрасть великої країни і трудачих мас».

Творчість Пушкіна справила величезний вплив на розвиток літератури Західу і зокрема слов'янських країн. Видатніші письменники світу, в тому числі Меріме, Мопассан, Золя, словак Любів Штур, чехи Бенда, Пфлегер-Моравський, поети братніх нам народів, а також відомі іноземні критики поставили Пушкіна в один ряд з найвидатнішими світовими поетами і визнали його творчість дорогоцінним надбанням усього людства. Російська мова була мало відома на Заході, переклади творів Пушкіна стояли здебільшого на іноземному рівні. Деякі іноземні письменники і критики, зокрема видатний французький письменник Меріме, спеціально вивчали російську мову для того, щоб читати Пушкіна в оригіналі. Ряд західноєвропейських і слов'янських письменників, а також письменники наших братніх народів відчули благодійний вплив Пушкіна.

Український народ свято шанує Пушкіна як поета, кровно йому близького, зв'язаного найтіснішими узами з процесом розвитку українського художнього слова. Українські буржуазні націоналісти намагалися всіляко віддалити Пушкіна від України і від української літератури; вони твердили, що і Пушкіну чужий був український народ, і народові українському, і його літературі чужий був Пушкін.

П. Г. Тичина писав до століття з дня смерті Пушкіна: «Із спадщини Пушкіна черпали ми весь час. Із спадщини Пушкіна черпаемо і зараз. І будемо черпати без кінця; бо ми хочемо розмовляти з співцем радості і щастя, з поетом-титаном... Так отже всупереч усім буржуазним націоналістам... Пушкін для України був, є і вічно буде! Вплив Пушкіна на українську поезію, як і на всю також літературу нашу,— нікому не знищити, нікому не затерти».

Ще за життя Пушкіна твори його перекладали на українську мову Боровиковський і Гребінка. Пізніше — Руданський, П. Гравовський і особливо вдало для свого часу — М. Старицький. В Галичині І. Франко переклав усі драматичні твори Пушкіна, а також ряд його ліричних віршів, і в своїх критичних статтях широко популяризував його творчість. Але на ту художню височину, якої гідне ім'я Пушкіна, переклади його творів підняті були лише радянськими українськими поетами. Тут гідно потрудилися — М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко, Л. Первомайський, М. Терещенко, Н. Забіла та ін. Українські літературознавці і критики написали велику кількість праць, що стосуються творчості і біографії Пушкіна. Великий інтерес до Пушкіна на Україні, як і в інших братніх республіках Радянського Союзу, особливо пожвавився в з'язку з відзначенням пушкінської ювілейної дати 1937 року.

Про любов свою до Пушкіна і про схиляння перед його гейнем говорили найбільші українські поети. Великий Шевченко більше всього любив твори Пушкіна — поряд з українськими думами. Вірші його він цитував напам'ять і декотрі з них у вигляді ремінісценцій відбиваються і в його власній творчості. Про читання Пушкіна Шевченко згадує в своєму щоденнику. Збереглися відомості про те, що Шевченко приходив поклонитися гробу Пушкіна, коли тіло його було ще в його квартирі. Дуже високо роздінювали Пушкіна І. Франко, Ю. Федъкович, П. Мирний.

М. Рильський, П. Тичина, А. Малишко написали зворушливі вірші, присвячені Пушкіну. Вплив його драматургії особливо позначається в драматичних творах І. Франка і Лесі Українки, лірики — у віршах М. Рильського.

Пушкін в період свого південного васлання немалу сотню верст проіхав по українській землі, жив у Катеринославі, Кам'янці, Одесі, бував у Києві, Тульчині, милувався красою української природи, заслухувався піснями українських кобзарів і лірників. І народна пам'ять до наших днів зберегла перекази і розповіді про життя Пушкіна на Україні, особливо в Кам'янці.

Пушкіну добре були знайомі українська народна поезія і українська історія. Ще в ліцейські роки він пише вірш «Козак», що являє собою наслідування української народної пісні, яку він почув, напевні, від своїх товаришів-українців. В його бібліотеці були збірники, в яких містилися українські народні пісні, в тому числі збірники Цертелєва, Максимовича, Лукашевича. Максимовичу, при зустрічі з ним, він читав окремі рядки з цих пісень і жартома признавався йому: «А я обкрадаю ваші пісні». Одну з пісень збірника Максимовича «Чорна рілля заорана», близьку своїм стилем до «Слова о полку Ігоревім», він записав власноручно. В своїх замітках по російській історії XVII

століття він ставив у вину Катерині II те, що вона «закріпачила вільну Малоросію». В зв'язку з роботою над «Полтавою» Пушкін вивчав чотиритомну «Історию Малой России» Д. М. Бантиша-Каменського. Його дуже цікавила «Істория Руссов» псевдо-Кониського, з якою він познайомився по рукопису, і в своїй статті про твори Георгія Кониського, надрукованій у «Современнике», розповів про неї читачам, навівши з неї великі уривки. Поділяючи поширене в той час переконання про належність «Істории» Кониському, Пушкін високо розцінював її з погляду літературного, хоч і закидав автору тенденційність.

Користуючись історичними творами Карамзіна, Бантиша-Каменського та «Історией Руссов», Пушкін пише свої незакінчені замітки з історії України, які, очевидно, стали підготовчими начерками для передмови до задуманого ним видання «Істории Руссов».

Великий поет російського народу чим далі, тим більше, у всій могутності свого генія, розкриватиметься не тільки для рідного йому російського народу, але і для братнього українського народу і для всіх народів радянської землі, бо велика російська література стала тепер спільним надбанням могутньої співдружності всіх народів, що населяють нашу батьківщину.

«Пушкін належить до явищ, які вічно живуть і рухаються, не зупиняються на тій точці, на якій застала їх смерть, а продовжують розвиватися в свідомості суспільства,— писав Белінський.— Кожна епоха говорить про них своє слово, і хоч як би правильно зрозуміла вона їх, але завжди залишиться наступній епосі сказати що-небудь нове і правильніше».

Радянська епоха сказала своє вагоме слово про Пушкіна, що дало нам можливість побачити в його творах те, чого не бачили і не могли бачити раніше читачі Пушкіна. Вона осмислила його творчість і його велике значення в долі російської літератури і російської мови так, як не могла цього зробити епоха дореволюційна. Саме наша епоха найглибше оцінила Пушкіна, бо його могутній дар всією суттю своєю в найбільшій мірі співзвучний ладові нашого, радянського життя.

З любов'ю ставився до Пушкіна Ленін і перечитував його, будучи в сибірському засланні. Н. К. Крупська пригадує: «Я привезла з собою в Сибір Пушкіна, Лермонтова, Некрасова. Володимир Ілліч поклав їх біля свого ліжка, рядом з Гегелем, і перечитував їх вечорами знов і знов. Найбільше любив він Пушкіна». Й. В. Сталін у своїй історичній промові на засіданні Московської Ради 6 листопада 1941 року згадав Пушкіна в ряду чудових імен великої російської нації, яку намагалися знищити люди, позбавлені совісті і честі, люди з мораллю тварин — німецькі фашисти.

У передовій «Правди» 10 лютого 1937 року, присвяченій сторіччю

з дня смерті Пушкіна, було сказано: «Пушкін цілком наш, радянський, бо радянська влада успадкувала все, що є кращого в нашему народі, і сама вона є здійсненням кращих прагнень народних. Зараз, у соті роковини смерті великого російського поета, немає актуальнішої теми, ніж — Пушкін і сучасність. Кінець кінцем творчість Пушкіна злилася з Жовтневою соціалістичною революцією, як ріка вливається в океан».

6 червня 1949 року Радянський Союз відзначав сто п'ятдесят років з дня народження найвизначнішого російського поета, що «відголос» про нього пройшов не тільки по всій Русі великий, але й по всьому світу, поета, що його в нашій багатонаціональній країні, міцній дружбою народів, які населяють її, не тільки «назве», а й уже назавав «всяк суцій в ній язик», бо тільки в радянську епоху творчість Пушкіна, як і творчість інших великих діячів російської культури, могла стати надбанням всього радянського народу. І Україна приєднала свій потужний голос до тих свяtkових голосів, які прозвучали в знаменний день, зв'язаний з іменем російського поета, чий творчий дар радує і глибоко хвилює серця її синів.

М. К. Гудзій

ПОЕЗИИ

1

ДО НАТАЛЬЇ

Pourquoи craindrais-je de le dire?
C'est Margot qui fixe mon goût *.

І мені прийшлось узнати,
Що за птиця Купідон.
Визнаю, цей бог крилатий
Серце взяв мое в полон!
Не вернути днів тих знову,
Як, не знаючи любові,
І печалі я не знав,
Як в театрі і на балах,
На гулянні і воксалах,
Я, немов зефір, літав;
Як на глум, на зло Амуру
Я писав карикатуру
На жіночу ніжну стать.
Та даремно я сміявся,
Бо нарешті й сам попався,
Щоб тепер безумцем стать.
Жарти, вольність — все під лавку,
Із Катонів я в відставку,
І тепер я — Селадон!
Молодої жриці Талі
Бачив я красу Натальї,
І вже в серці — Купідон!

Так, Натальє! признаюся,
Що навік я бранець твій.
В перший раз іще, клянуся,
Я з любові сам не свій.
Цілий день хоч де кручуся,—

---

* Чому мені боятись це сказати?
Марго мій полонила смак (франц.).

Ти усе в очах мені.
Прийде ніч — і в тишині
Бачу в легкому убрани
Я зорю моого кохання
І під шептіт ніжних слів
Чую пристрасне дихання,
Бачу персів колихання,
Що біліші од снігів,
І напіводкриті очі
Під серпанком тихим ночі...
Стільки щастя, стільки див!
Я один в альтанці з нею...
Бачу... білу лілею,
Тішусь мрією своєю...
А прокинусь... бачу тьму
Коло ліжка, одинокий,
І зітхаю так глибоко!
Сон лінивий, томноокий
Одлітає в даль німу.
Пал зростає щохвилини,
Серця полумінь моого
Вкрай виснажує його.
Все кудись бажання лине...
А куди? — нікто цього
Дамам голосно не скаже,
А вже так і сяк розмаже —
Поясню в словах простих.

Всі закохані бажають
І того, чого не знають;
Це — ознака дивна їх.
Обгорнувшись балахоном,
В хвацькій шапці набакир
Я хотів би Філімоном
У вечірнім сяйві зір,
Тиснучи Анюті руку,
Розказати про серця муку,
Говорить: вона моя!
Щоб мене, як та Назора,
Палко так хотів би я,
Ти тримала ніжним зором.
Чи старим Опікуном
Легкодумної Розіни,

Злої пасинком години,
В опанчі і з париком,
Непокірною рукою
Сніжнобілу, повну грудь...
Я бажав би... та ногою
Моря не пересягнуть.
Хоч закоханий без краю,
Жити я без тебе маю,
Всіх позбавлений надій.

Але, люба, ти не знаєш,
Селадон хто ніжний твій,
І ніяк ще не вгадаєш,
Чом це у душі моїй
І надій нема? Натальє,
Слухай, горлице моя!

Не володар я сералю,
Не араб, не турок я,
Церемонним тим китайцем
Г тупим американцем
Буть не можу я ніяк,
Ані ситим німчурою,
Що ковпак на лоб натяг,
З кухлем пива під рукою
І з цигаркою в зубах,
Із отим кавалергардом
В касці, з палашем важким;
Ненавиджу битви грім.
Шпага, шабля, алебарда
Не були в руках моїх
За Адамів давній гріх.

— Хто ж ти, ніжний марнослове? —
Глянь на мур цей гранітовий,
Де пітьма з кінця в кінець,
Де не чути людської мови,
Де на вікнах скрізь покрови...
Знай, Натальє! — я... чернець!

НЕЩАСТЯ КЛІТА

Внук Тредьяковського Кліт гекзаметром віршики пише,
Супроти ямбу, хорею люттю нещадною дише,
Розмір-бо простий такий всю справу псує, як на Кліта,
Віршів затьмарює зміст, остуджує запал піта.
Я суперечить не смію, хай він безвинних картає,
Ямб остудив віршаря, гекзаметри ж він зледеняє.

ДВОМ ОЛЕКСАНДРАМ ПАВЛОВИЧАМ

Романов і Зернов меткий,
    Ви скожі між собою:
Зернов, ногою ти кривий,
    Романов — головою.
А що коли б я закінчив
    Це порівняння шпіцом?
Той в кухні ніс переломив,
    А той під Австерліцом.

ДО ДРУГА ВІРШИКА

Арісте! Й ти в юрбі служителів Парнаса!
 Ти хочеш осідлати упертого Пегаса;
 За лаврами спішиш на небезпечний шлях
 І строгу критику стрічаєш у боях!

Арісте, вір мені, покинь перо й чорнило,
 Забудь струмки, ліси, смутні оті могили,
 В холодних співанках любов'ю не палай;
Щоб не злетіть з гори, мерцій униз чвалай!
 Без тебе віршників доволі єсть і буде;
 Їх твори видадуть — і цілій світ забуде.
 Можливо, і тепер, відрікшись від утіх,
 З дурною музою в нарадах потайних
 У домі, що прийняв Мінервину егіду *,
 Хтось пише тайкома нову «Телемахіду».
 О, бійся талану безглуздих співаків,
Що убивають нас вагою пишних слів!
 Несправедливості потомства суд не знає:
 На Пінді лаври є, та й кропива буває.
 Страхись безславності! — Ну що, як Аполлон,
 Почувши, що і ти поліз на Гелікон,
 Золотокурдою хитне лиш головою
 І надарить тебе — спасеною лозою?

Та що? Ти хмуришся, мов хочеш відказати:
 «Будь ласка, не втручайсь і зайвих слів не грать;
 Як я наважився, то вже не відступаю,
 Судила доля так, я ліру обираю.
 Хай гудить світ мене,— зречусь його тенет;
 Кричи, ганьби чи лай,— а я таки поет».

---

* Тобто в школі (прим. Пушкіна).

Арісте, не поет, хто римувати вміє
І, скриплячи пером, паперу не жаліє:
Хороші вірші, бач, складніша річ писать,
Ніж Вітгенштейнові французів побивать.
В той час, як Дмитрієв, Державін, Ломоносов,
Співці уславлені, краса і гордість росів,
І розум живлять нам, і вчать зичливо нас,—
О скільки гине книг в появи самий час!
Писання голосні Рифматова, Графова
Із Бібрусом тяжким гниють у Глазунова;
Ніхто їх не згада, щоб ту бредню читать,
Прокляття Фебове на них немов печать!

Скажім, діставшися на Гелікон щасливо,
Поетом можеш ти назватися справедливо:
Ласкаво читачі тебе тоді приймуть.
Чи не гадаєш ти, що зразу потечуть
І ріки золота до тебе, поруч слави.
Що вже тримаєш ти на відкупі держави,
Червінці в кованих шкатулах бережеш
І, лежма па боку, їси собі та п'еш?
Ні, рід письменницький, мій друже, не багатий;
Розкішні, з мармуру будовані палати
І скрині золота не суджені йому:
Землянка півліпа, горище у диму —
Ото палац його, ото близкучі зали.
Поетів — хвалять всі, годують — лише журнали;
Фортуни колесо не котиться до них;
Руссо нагим родивсь — нагим навіки стих;
Постелю з жебраком Камоенс розділяє;
Костров занедбаний у зліднях помирає,
Хреста чужа рука поставила над ним;
Життя їх — ряд страждань, гримуча слава — дим.

Тепер ти про свою задумався дорогу.
«Одначе,— скажеш ти,— всіх судячи так строго,
Усе картаючи, як Ювенал новий,
Ти на поезію тут виклав погляд свій;
А чом же сам, на муз не жартома сердитий,
Ти віршами прийшов зо мною говорити?
Що сталося тобі? Безумний ти чи я?»
Арісте, почекай, ось відповідь моя:

В якомусь-то селі, серед мирян почтивих,
Спокійно проживав, до кіс дійшовши сивих,
В миру з сусідами, шановний панотець,
Що по околиці прославивсь як мудрець.
От якось він ішов п'яненький із гостини,
Бо на весіллі був, а там не без чарчини.
Попалися йому назустріч мужики.
«Послухай, батюшко,— сказали простаки,—
Нам, грішним, розтлумач — ти ж пить забороняєш
І ненастально всіх тверезості навчаєш,—
Ми вірили тобі; та що ж ти нині сам...»
— «Послухайте,— сказав священик мужикам,—
Як в церкві вас учу, так вам і слід чинити,
А з мене прикладу ви, друзі, не беріте».

Так само і мені доводиться сказать;
Не хочу виправдань для себе я шукать:
Щасливий, хто живе спокійно, без турботи,
До віршів жодної не маючи охоти,
Своїми одами журналів не тягнить
І над експромтами по тижню не сидить!
Не любить він сягати до верховин Парнаса,
Він не шукає муз та бистрого Пегаса;
Рамаков не прийде йому труйти світ;
Щасливий, друже, він,— тому, що не піт.

Та досить цих розмов — боюсь тобі докучить
І сатиричними писаннями замучить.
Чи за пораду ти подякуєш мені?
Признайся, друже мій: писатимеш чи пі?..
Роби хоч сяк, хоч так, а я скажу у вічі,
Що слава — добра річ, а спокій — кращий вдвічі.

ДО БАТЮШКОВА

Меткий філософе, піт,
Парнасу завсідник лінівий,
Харит улюбленець щасливий,
Наперсник мілих аонід,

Чому ти арфу злотострунну
Покинув, радості співець?
Невже розбив ти, мрійник юний,
Із Фебом дружбу нанівець?

Вже у вінку з троянд прим'ятих
На кучерявій голові,
У затінку тополь крислатих,
Серед красунь, в рясній траві,
З піднесеним в руці фіалом
Не славиш Вакха і Любов,
Вдоволений початком вдалим,
Не рвеш парнаських квітів знов;
Замовкнув наш Парні російський!..
Юначе мій! Співець тійський
У тебе влив свій ніжний дух.
З тобою твій вродливий друг,
Лілета, що віддать готова
Любов свою співцю любові.
Настрой же ліру. Струн дзвінких
Торкнись грайливими перстами,
Немов зефір квіток рясних,
І любострасними піснями
І ніжним віршем в тиху ніч
У свій намет Лілету клич.
При світлі зір, що поміж хмарі
Пливуть у дальній висоті,
В нічні вслухаючися чари,
З коханою на самоті,
Сльозами щастя перса милі,
Щасливцю любий, поливай;
Але і в пристрасті всесилій
Ти ніжних муз не забувай.
В любові — щастя в вищій мірі:
Оспівуй же любов на лірі.

Коли ж до тебе в вільний час
Товариші твої зберуться
І вина пінисті поллються,
З полону вихопившись враз,
В рядках описуй пустотливих
Гостей веселих, гомінливих
Навкруг накритого стола,

Склянки, що піняться принадно,
І шум, і дзенькотіння скла.
І гості дружно та безладно,
В бокал ударивши дзвінкий,
Підхоплять вірш веселий твій.

Підвладне все поета волі!
У звучні струни вдар мерщій,
Прослав з Жуковським грізний бій,
Криваву смерть на ратнім полі.
І ти в строю її стрічав,
Ти сам колись посеред бою,
Як рос, плеканцем слави впав!
Впав — і, холодною косою
Підкошений, ледь не зів'яв!..

Або, натхнений Ювеналом,
Озбройся ти сатири жàлом,
Берись і за її свисток,
Висмій і бичуй порок,
Смішне показуй серед жарту
І вправляй нас, і потіш,
Та Тредьяковського залиш,
Бо турбуватъ його не варто.
На жаль, без нього досить є
Нікчемних і дурних поетів.
У світі досить є предметів,
Що гідне їх перо твоє!

Та що там!.. В світі цім безвісна
Цівниця вже змовка моя.
Не смію я продовжити пісню.
Але тобі пораджу я:
Аж поки, музами любима,
Вогнем душа твоя пала,
Поки тебе стріла незрима
В житло підземне не звела,
Ти забувай мирські печалі,
Співай і грай: тебе Назон,
Ерот і грації вінчали,
А ліру строїв Аполлон.

ДО СЕСТРИ

Ти хочеш, друже вірний,
Щоб я тебе зустрів,
З тобою мову вів,
Заграв на лірі мирній,
Велінню мрій покірний,
Покинув монастир,
Де в тихий час вечірній
Цей світ, безмежний вшир,
У темінь опустився
І в пустині глухій
З похмурістю здружився
Утиші мовчазній... *

• • • • •
Прудкіше від стріли
Я над Неву прилину
Обнять тебе, едину,
З якою ми зросли,
І, як співець Людмили,
Невільник мрії милий,
Я, вдома тут як тут,
Несу тобі не злато
(Чернець я небагатий),
В дарунок віршів жмут.

Зайшовши у диванну,
Хоча б у мріях я,
О, як тебе застану,
Улюблена моя?
Чим сердце заповняєш
У вечір золотий?
Жан-Жака там читаєш,
А чи Жанлісу ти?
Чи з різвим Гамільтоном
Смієшся, друже мій,
Чи з Грієм і Томсоном
Пливеш на крилах мрій
У поле, де з діброви
На діл вітрець летить,
Де чути лісу мову,
Де владно і громово

* Після цього рядка декілька рядків не збереглось.

Із гір потік шумить?
Чи моську постарілу,
В подушках посивілу,
Закутавши у шаль,
Голубиш, і до неї
Зaproшуєш Морфея?
Чи дивишся у даль,
Задумлива Світлана
На невських берегах?
Чи звучним фортеч'яно,
Під рук грайливий мах,
Моцарта оживляєш?
Чи тони повторяєш
Піччині і Рамо?

І от я вже з тобою,
І радість ми п'ємо.
Душею молодою
Твій друг, як день, розквіт.
Забуті дні розлуки,
Дні жалю і розпуки,
Журби пропав і слід.

Ой леле, це лиш мрії!
В сумнім монастирі
При свічці, що тъмяніє,
Я сам пишу сестрі.
В кімнаті хмурій тихо:
Дверей не відчинить,
Мовчання, ворог втіхи,
Вартуючи, стоїть!
Ослінець необбитий,
Хитка постіль моя,
Водою ківш налитий,—
Це все, що бачу я
Завжди перед собою,
Розбуджений від сна.
Фантазіє, тобою
Багатий я; одна
Несеш ти в час натхненний
Мене до Іпокрени,
Богине чарівна.

А що було б зі мною
Без тебе, друже мій?

Знайомий з суетою,
Шукав я втіху в ній.
І ось я, долі грою
Закинутий у тінь
Німотних цих склепінь,
Немов над тиху Лету,
Де згаснути поету,
І чую скрип воріт,
Зачинених за мною,
Краса життя і світ
Оповилися млою!..
Дивлюсь, у цвіті літ,
Як в'язень із темниці
На сяйво зоряниці.
Чи сяйво, як привіт
Від сонця золотого,
Проникне у вікно?..
Та сердя молодого
Не радує воно.
Чи пізньою порою,
Як промінь в небесах,
Повитих чорнотою,
У хмарах погаса,—
З пудъгою зустрічаю
Похмурі тіні я,
Зітханням проводжаю
Відхід ясного дня!..
Заплаканий і кроткий,
Перебираю чотки.

Та час вершить політ,
І з кам'яних воріт
Впадуть, впадуть затвори,
І в пишний Петроград
Через долини, гори
Вернуся я назад;
Примчу я, хмурутишу
І келію залишу,
Поля, сади свої;
Під стіл клобук, верига —
І прилетить розстріга
В обійми у твої.

КНЯЗЮ О. М. ГОРЧАКОВУ

Не знаючись із Аполлоном,
Поет, придворний філософ,
Хай пану знатному з поклоном
Підносить оду в двісті строф;
Я ж, мицій Горчаков, не з тих,
Що можуть з півнем уставати
І пишномовний вірш складати
Із слів тріскучих та пустих,
Співати хитро не умію,
Бо знаю, це не на добро,
І обертати не посмію
У ліру гусяче перо!
Шановний князю, ні, не оду
Тобі я хочу піднести;
Яка в тім користь — лізти в воду,
Заарання не спітавши броду,
І вслід Державіну іти?
Своїм я складом вірші нині
Сяк-так пишу на іменини.

Що, сам не знаю, зрозумій,
Бажати другу в цю годину?
Чи старість тиху, князю мій,
Дітей, закохану дружину,
Чи розкоші та славних днів,
Та діамантів, та хрестів?
Чи побажати тобі слави,
Що манить на шляхи криваві,
Щоб в лаврах та вінцях сіяв
І в битвах грім із рук метав,
Щоб перемога за тобою,
Неначе Невському герою,
Летіла слідом раз у раз?
І не про ніжності в той час
Поета пісенька полине,
Він музи краще зовсім кине!
Бажаю я тобі одне:
Щоб вихованцем Епікура
Провів між Вакха і Амура
Свій вік! А там — коли майнє
Стігійських берегів тумання,

Дай бог, щоб ти жагу кохання
Душею звідав і відчув,
З рук молодого Купідона
Вступаючи в човен Харона,
Біля Єршової... заснув!

СТУДЕНТСЬКИЙ БЕНКЕТ

Нам випав, друзі, вільний час,
Веселоців хвилина,
Гостинний стіл чекає нас:
Гей, подавайте вина!
Шумуй, шипи, шампанське в склі!
Чому ж це, друзі, з Кантом
Сенека, Таціт на столі,
Фольянт над фоліантом?
Під стіл — холодних мудреців,
Столом заволодієм;
Під стіл учених диваків —
Без них ми пiti вмієм!

Невже тверезого знайдем
За скатертю студента?
На всяк випадок оберем
Скоріше президента:
Налле в догоду п'янчукам
Він пунш і грот душистий,
І піднесе, спартанці, вам
У склянці воду чисту.
Апостол ніжності й принад,
Мій добрий Галич, vale! *
Ти Епікура менший брат,
Твоя душа в бокалі.
Вінками голову квітчай,
Будь нашим президентом,
І стануть заздрити нехай
Самі царі студентам!

---

* Будь здоров! (лат.)

Дай руку, Дельвіг, чом ти спиш?

Прокинься, скутий лінню!

Не біля кафедри ж лежиш,

Замучений латинню.

Поглянь навкруг: тут друзів рій,

Суліо вкрай налито,

За нашу муезу широ пий,

Як до лиця пітту!

Дотепнику, дай руку нам!

Шільніш ставай до круга,

І вілій сотию епіграм

На недруга і друга.

А ти, красунь і молодець,

Вельможний наш гульвіса,—

Ти будеш Вакха жвавий жрець,

На інше все — завіса!

Хоч п'янний я, хоч я студент,

Та скромність поважаю;

Угору склянку! — в цей момент

На брань благословляю.

А ти, сердечний друже мій,

Подай на щастя руку,

Втопімо в чаши круговій,

Педантам рідну скуку.

Не вперше разом ми п'ємо,

Ведемо гостру мову,

Та чашу дружби наллємо —

І миримося знову.

А ти, який з дитячих літ

Веселощами дишеш,

Забавний, брате, ти пійт,

Хоч поганенько пишеш.

Тебе я просто полюбив

Душою молодою,

Наповни ж кухоль до країв,—

Розсудку! бог з тобою.

А ти, гульвісо із гульвіс,

У пустощах натхненний,

Завзятий хват, головоріз,

Друг серця задушевний,

Давай пляшки, чарки поб'єм

На славу, честь Платòву,
В козацьку шапку пунш налèм
І пiti будем знову!..

Підходь-но, милив наш спiвець,
Любимий Аполлоном!
Спiвай про владаря сердець
Гiтари тихим дзвоном.
Як звуки солодко течуть,
Як спiв у серце ллється!
Та чи вiд пристрастi зiтхнуть?
Hi! п'янiй лиш смiється.

А ти, наш Роде молодий,
На честь розкошiв юних,
Води на скрипочцi своїй
По неслухняних струнах!
Ану, панове, гуртових
Ми разом застiваймо!
Не все гаразд у спiвах цих?
Ми ж п'янi — не зважаймо!

Та що я бачу, друже? Чом
З араком штоф двоїться?
Кімната вся пiшла кругом,
Роздвоїлися лиця!..
Де я? де друзi? що за мла?
Де сповненi бокали?
Ви всi, втомившиесь, край стола
На зшитках задрiмали...
Письменник ти — тобi ж i гiрш!
У час такої скрутi,
Вiльгельме, прочитай свiй вiрш,
Щоб мiг i я заснути!

ДО М. Г. ЛОМОНОСОВА

Ти теж, мiй любий друже, кинув
Безпечну пристань, тишину,
Твiй човен весело полинув
По хвилях бурних в далину;

Кермо вже доля нахиляє,
Спокійно світить неба тло,
Суденце крила розпускає,
І щастя паруси звело.
Дай боже, щоб грози й негоди
Ти й близько жаху не зазнав,
Щоб бурний вихор не здійняв
Попід човном шумливі води!
Дай боже надвечір пристатъ
Тобі до берега надійно,
Любов і дружбу обійнятъ
І з ними відпочить спокійно!
Ні, ти не можеш їх забути!
Та що! Не скоро, може буть,
Побачусь, друже мій, з тобою
У скромній хаті, в тишині;
Часом за чарою хмільною
Ти згадку віддаси й мені.
Коли ж піду в нові покої
(Це доля спільна всім — спочить),—
Ти долі побажай яспої,
Скажи: «Умів він хоч любитъ!»

СНОМИНИ В ЦАРСЬКОМУ СЕЛІ

На небосхил хмурний, дрімотний
Нічної тьми покров навис;
Спочили гай і лан у темряві німотній,
І в сивому тумані ліс;
Ледь котиться ручай, дібровою укритий,
Ледь диха вітерець, заснувши на гілках,
І місяць виплива, мов лебідь гордовитий,
В сріблясто-пінявих хмарках.

Пливе — ї проміннями блідими
Освітлює усе навкруг.
'Алеї лип старих встають перед очима,
І пагорок, і дальній луг;
Тут, бачу, осокір обнявся із вербою
І іх обох ручай у дзеркалі відбив;

Лілея розцвіта — розкішною красою
Цариця справжня між полів.

Із пагорків мчать водоспади,
Мов бісерні річки прудкі,
У тихім озері хлюпочуться наяди,
Здіймають хвилі нестрімкі;
І в тиші лагідній підносяться чертоги,
Шлях заступаючи і хмарам, і вітрам.
Колись тут мирні дні земні стрічали боги,
Тут — руської Мінерви храм.

Це ж тут Елізіум північний,
Чудовий Царськосельський сад;
Здолавши лева, тут спочив орел величний
На лоні миру та розрад!
О жаль! минувся час, коли вінчала слава
Великої жони безсмертній діла,
Під мудрим скіпетром Російська тут держава
У супокої розцвіла!

Тут кожний крок в душі турбує
Ті спомини про славний час;
І, озирнувшись, рос, зітхаючи, сумує:
«Нема великої між нас!»
Заглиблений в думки, край берега крутого
Сидить він мовчазний, звіряє вітру слух.
Роки минулі йдуть перед очима в нього,
У захваті високім дух.

Він бачить: скеля моховита
Посеред хвиль, і там на ній
Піднісся пам'ятник. У леті гордовито
Орел застигнув молодий.
І ланцюги важкі, і громоносні стріли
Навколо грізного стовпа переплелись:
Під тою скелею із ревом сиві хвилі
В блискучій піні уляглись.

В сосновім затінку густому
Цей простий пам'ятник постав.
Кагульські береги, для вас ганьба у ньому!
І слава наших ратних справ!

Безсмертні ви повік, герой батьківщини,
Що прожили життя, як бойовий похід!
Про вас, сподвижники і друзі Катерини,
Перейде слава з роду в рід.

О вік гучний, о грізний порив
Коханців слави — росіян!
У ті часи Орлов, Румянцев і Суворов,
Славетні правнуки слов'ян,
Лавр перемоги скрізь перуном здобували;
Весь світ у захваті дививсь на бранний пир;
Державін і Петров пісні героям грали
На струнах громозвучних лір.

І проминув ти, незабутній!
І ось новий угледів вік
І жах війни новий, і бій новий могутній;
Страждати завше — смертний звик.
Бліснув кривавий меч у неприборкній длані
Вінцем підступності вінчанного царя;
Повстав бич всесвіту — і вже страшної брані
Зійшла погрозлива зоря.

Помчали вороги потоком
Прудким на росіян поля.
Степи на їх шляху лежали в сні глибокім,
Втопала у крові земля;
І села і міста у темряві палали,
І небо зàграва оповила навколо,
І наші праліси утікачів ховали,
Вкривавсь іржею в полі плуг.

Ідуть — нема їм перепони,
Усе руйнують, валять в прах,
І привиди бліді загиблих чад Беллони,
Додержуючи стрій в полках,
В могильній млі хмурній зникають безнастанно,
Чи бродять мовчазні лісами уночі...
Та поклик пролунав!.. у далечі туманній
Звучать кольчуги і мечі!..

Вжахнись, о рать іноплеменник!
Росії рушили сини;

Підвівся стар і млад; летять на дерзновенних,
Палають помстою вони.

Здригнись, тиран! пробив для тебе час розплати!
Ти в кожнім ратнику узриш богатиря;
Іх ціль — перемогти або життя віддати
За віру, за царя.

Басують коні під горою,
Скрізь ратні лави без кінця,
За строєм стрій тече, і славою, і мстою
Всі мужні сповнено серця.
Спішать на грізний пир; мечі шукають здобич,—
І вже палає брань; гуркоче грім боїв,
Розлючено свистять мечі та стріли обіч,
Стікає кров з щитів.

Стялися. Росу — перемога!
Втікають галли перед ним;
Та дужого в боях вінчає сила бога
Останнім променем своїм.
Не тут його звалив воїтель посивілій;
Поля Бородіна, криваві поля!
Не ви ворожу лютъ і гордість зупинили!
Вступають галли до Кремля!..

Краї Москви, о батьківщино,
Де на світанку юних літ
В неробстві марнував я золоті години,
Не знаючи ні кривд, ні бід,
Стогнати вам довелось під ворогом злостивим!
Вас червонила кров і пломінь пожирав!
І в жертву не приніс я ні життя, ні мсти вам;
Даремно гнівом дух палав!..

Де ж ти, моя Москва стоглава,
Краса вітчизни? Де колись
Столиця вславлена вставала величаво,
Тепер самі руїни скрізь;
Москва! Як руського страшать твої могили!
Дощенту знищено доми вельмож, царів,
Все зруйнував огонь. І веж вінці стъмяніли,
Чертоги впали багачів.

I там, де розкіш квітувала
В розкидистих гаях, садах,
Де мірт благоухав і липа трепетала,
Тепер вуглини, попіл, прах.
В години затишні, у ніч прекрасну, літню
Веселощів луна туди не полетить,
Не сяють береги в огнях, гай привітні:
Все мертвє, все мовчить.

Утішся, мати міст Росії,
Глянь на загибель пришельця.
Лягла, помщаючись, на їх пихаті вії
Караюча рука творця.
Дивись: вони біжать, оглянувшись не сміють,
Кров плине ріками в німіх снігах полів;
У темряві нічній від голоду німіють,
Від руськихпадають мечів.

Ви, перед котрими тремтіли
Європи дужі племена,
О галли хижі! й ви зійшли у тінь могили,
І вас перемогла війна!
Де ж син улюблений і щастя і Беллони,
Хто правду зневажав, і віру, і закон?
В гордині мріяв він мечем звалити трони,
І зникнув, мов потворний сон!

В Парижі рос! — де ж факел мстивий?
Хай Галлія до ніг впаде!
Та що я вздрів? Герой із гілкою оліви
І з мирним усміхом гряде.
Іще воєнний грім у далині гуркоче,
Москва засмучена, мов степ в північній млі,
А він ось — ворогам рятунок дати хоче
І благодатний мир землі.

О внук достойний Катерини!
Чому в ці дні мій вірш мовчить,
Чому, як дивний бард слов'янської дружини,
Мій дух натхненням не горить?
Якби парнаський бог пітта дар чудесний
У груди влив мені! На лірі я б зумів
Заграти в захопленні тобі пеан небесний
І возсяти в тьмі часів.

О ти, Росії скальд натхнений,
Хто вславив ратей грізний стрій,
У колі дружньому збуди свій дивний геній,
Заграй на арфі золотій!
Хай знову голос твій на честь героя ллеться,
І з тріпотливих струн злетить вогонь в серця,
І оатник молодий у захваті здригнеться
Від пісні бранного співця.

Б О В А

(Уривок із поеми)

Часто, часто вів розмову я
З велемовним бардом еллінів
І не смів охриплим голосом
З Шапеленом і з Рифматовим
Славити героїв півночі.
Незрівнянного Віргілія
Я читав і перечитував,
Не силкуючись наслідуватъ
Його ніжності й гармонії.
Розглядав я німця Клопштока
І не міг збагнути премудрого!
Не хотів я так, як він, співатъ;
Хочу бути зрозумілим я
І малому і великому.
За Мільтоном і Камоенсом
Я без крил ширять побоювавсь;
Із гармат лупитъ, віршуючи,
Серафимів я не важився,
З сатаною в раї мешкати,
Чи святую богородицю
Славить разом з Афродітою.
Не бував я гріховодником!
Вчора ж, у архівах риочись,
Відшукав славетну книжку я,
Золотую, незабутнюю,
Катехизис гострих дотепів,
Словом: Жанну Орлеанську.

Прочитав,— і взяв захоплено
Про Бову співати царевича.

О Вольтере! о єдиний муж!
Ти, що був у себе в Франції
За якогось бога визнаний,
В Римі знаний за антихриста
І за мавпу у Саксонії!
Ти, що якось на Радіщева
Глянув був з люб'язним усміхом,
Будь тепер моєю музою!
Я співати теж наважився,
Чи зрівняюсь же з Радіщевим?

Не затямлю, через скільки літ
По народженню Спасителя,
Цар Дадон славетно царствував
В Світомирі, сильнім городі.
Цар Дадон вінець зі скіпетром
Не звичайно взяв, а силою —
Знищивши царя законного,
Бендокіра Слабоумного.
(Так бувало вірнопіддані
Величали королів своїх,
Якщо королі недбайливі
Не в постелі і не нічкою
Спочивали з камергерами).
Цар Дадон не Слабоумного
Був достойний злого прізвиська,
Атирана невсипущого,
Що, між іншим, він не мав його.
Я лінується всі гідності,
Вади всі його показувать.
Ви-бо чули, люди добрії,
Про царя, що цілих двадцять літ
Не знімав із себе зброї він,
Не вставав з коня муштрового,
Всюди линув з перемогою,
Мир хрещений потопив в крові,
Не щадив і нехрещеного,
І, в нікчемність раптом скинений
Олександром, грізним ангелом,
Вік вікує свій в приниженні

Нині Ельби імператором: —
Такий самий був і цар Дадон.

Якось він бороданів зібрав
(Безбородих не любив Дадон).
На престолі засмутившися,
Він таку сказав промову ім:
«Ви, що мудрими порадами
Скіпетра вагу полегшили,
Всолодили долю царськую
(Не гірка вона була йому),
Мудрі друзі і сподвижники!
Зважився до вас я вдатися:
Що мені робити? — Слухайте».

Всі звелися, важно хмурячись,
Низько, низько поклонилися,
Вуса, бороди підправивши,
На лавкі дубові сіли знов.

«Вам відомо,— далі вів Дадон,—
Що неправдою і хитрістю
Досягнув хиткого трону я
Бендокіра Слабоумного,
І побрався з Мілітрисою,
З Бендокіровою жінкою,
І в темницю засадив Бову,
Принца крові, сина царського.
Легше, легше захопить було
Бендокірів золотий вінець,
Ніж, надівши вже, утримати
Цей вінець на голові свой.
Вже народ безглуздий святами,
Ходячи навкруг по вулицях,
Чутка є, не раз висловлювавсь:
Помагай бог королевичу.
А Бова вже не малесенький,
Не в отця удався розумом,
Байдуже, що він за гратами,
Для моїх страшний він замислів.
Що ж, скажіть, мені робити з ним?
Чи в тюрмі його залишити?»

Тут все зібрання задумалось,
Всі в мовчанні зір потупили.
То-то рада золота яка!
Не верзли дурниць, а думали:
Арзамор, старий, досвідчений,
Рот роззвив був (порадити,
Мабуть, сивому схотілося),
Гучно крякнув, та роздумався
І в мовчанні прикусив язик.
До чола свій перст приставивши,
Славний лікар, Ескулапа внук,
Езельдорф, оббрітій шваб, зітхав,
Табакеркою посткуував,
А мовчав — своєї мудрості
Перед людьми не показував.
Вихромах, Полкан з Дубинею,
Стража трону, славні рицарі,
Всі сиділи, наче вкопані.
Громобур, відомий силою,
Та на розум не проникливий,
Думав, думав і нестямився,
Як заснув... і захропів в кутку.
Що впливовіше за приклад є?
Що людьми сильніш орудує?
Позіхнули в рукавички вже
Смілій Мировзор з Івашкою,
І Полкан, і Арзамор-мудрець...
І тихенько буйні голови
Їм на груди посхилися...
Глядь, з Дадоном рада вся дріма...
Захропли глибокодумники!

Довго б спалось мудрим радникам,
Якби німцеві не трапилось
Табакерку на поміст впустить.
Табакерка покотилася
І об шпору Громобурову,
Що вже міцно спав, ударила.
Загриміла, розчинилася,
В різні боки розлетілася...
Смілій воїн прокидається,
Оглядає зо сну зібрання...
А тютюн уже розсипався

І піднявсь до носа рицаря.
Тут герой наш чхнув досадливо,
Так, що стеля захитається,
Вікна брязнули, посипались,
На завісах двері хряпають...
Прокидається все зібрання!

«Що гадати,— закричав герой: —
Царю! Нашо той Бова тобі!
Ну, і к дідьку королевича!
Вирішено: жити не буде він.
Потім, братці, ви розсудите,
Як найкраще з ним розправитись».
І скінчив: хоробрі воїни
Лаконічні люблять вислови.
«Добре! ми тебе послухаємо,—
Цар промовив, потягаючись,—
Завтра, друзі, ми побачимося,
А тепер усі розходьтеся».

Сплохував Дадон з відстрочкою.
Не твердив він, певно, з азбуки:
Відкладати не слід на завтра те,
Що сьогодні можеш виконати.
Розійшлися усі придворні.
Ось і ніч уже згустилася,
Цар Дадон у постіль царськую
Ліг із милою дружиною,
З чарівною Мілітрисою,
Але ліг до неї спиною:
В ту-бо ніч його величності
Спать хотілось, а не бавитись.

Мілітрисина прислужниця,
Зоя, молоденька дівчина,
Ангел станом, зором, личеньком,
Ручки білі, ніжні ніженечки,
Знявши з пані плаття бархатне
І спідницю, і мережива,
Поховала все під ключ в комод
І в дівочу повернулася.
Там швиденько роздяглася вона,
Підняла з трудом віконечко

І лягла в пухову постільку,
Світозара, пажа царського,
Друга милого чекаючи.
Проти нічки обіцявся він
Крізь вікно в кімнату скочити.
Жде та й жде красуня-дівчина;
Все немає друга милого.
Чш! б'є північ — як же Зоїнька?
Бачить — входять у віконечко...
Хто ж? чи друг серденька ніжного?
Ні! не він то був, читачу мій!
Бачить привид, тінь покійного
Вінценосця бачить з шапкою,
В балахоні замість мантії...
Підперезаний ганчіркою,
Погляд сірий, очі вирячивають,
Рот роззявив, зуби вискаливи,
Вуха довгі, як в осла того,
Над плечима гучно хляпають.
Зоя дивиться і з трепетом
Пізнає вона, читачу мій,
Бендокіра Слабоумного.

Стрепенувшись перелякано,
На коліна стала Зоїнька,
Тихо склада білі рученьки,
Ясні оченьки понурила,
Прочитала скорим шепотом
Те, чого за вік не вивчив я:
Отче наш і Богородице,
І тихесен'ко промовила:
«Що я бачу? Боже! Господи!
О Миколо! Саво мученик!
Заступіте беззаступну.
Чи це ти, наш царю батюшко?
Через що, скажи, залишив ти
На сьогодні царство боже?»

І, безглаздо усміхаючись,
Тінь рекла прекрасній Зоїньці:
«Зое, зіронько, не бійсь мене,
Не лякати тебе хочу я,
Не на те сюди з'явився я

З того світу тінню, привидом.
Весело лякатъ живих людей,
Та чи можу веселитись я,
Коли сина моого кревного,
Милого Бову царевича,
Уже завтра на вогні спечутъ?»

Бідний цар заплакав жалібно.
Шкода стало добрій дівчині.
«Чим зумію помогти тобі,
Я цілком тобі скоряюся».
—«Ось чого я хочу, Зоїнько!
Із темниці сина вирятуй,
І сама в житло похмуре
Сядь замісто королевича,
Постраждай ти за невинного.
Я вклонюсь тобі низесенько
І скажу: спасибі, Зоїнько!»

Тут-то Зоїнька задумалась:
За спасибі сісти в яму їй!
Це жорстоко їй здавалося.
Але, бувши м'якосердою,
Зоя потайки погодилась
На цареву пропозицію.

Правда, Франції оракулé,
Що жінки всі сердем кволії,
Проти стріл Ерота юного
Всі, бач, мають душу добрую,
Серце ніжне, неприкідливе.
«Ти скажи, о царю люблений! —
Зоя мовила покійнику: —
Як я можу (розміркуй ти сам)
Перенестися в темницю ту,
Де горює твій коханий син?
П'ятдесят добірних воїнів
День і ніч там стережуть його.
Чи зуміє жінка болязна
Обдурити очі пильнії?»
—«Не турбуйсь, нагода випаде,
Поклянися тільки, милая,
Що нагоди не відкинеш ти,

Якщо трапиться сама вона». —«Я клянусь!» — сказала дівчина. Тут примара миттю зникнула, Вилетівши у віконечко. І, зітхнувши тихо, Зоїнька Те віконечко засунула І, в постелі заспокоївшись, Скоро, скоро в сні забулася.

СТАРИК

Я вже не той і так любити
Не можу, як колись любив.
Моя весна і красне літо
Пройшли навіки, без слідів.
Амуре, божество любові,
Тобі так вірно я служив.
Якби вродитись можна знову,
Я знов почав би жити, як жив.

РОМАНС

Надвечір, осені глухої,
В далеких діва йшла місцях
І тайний плід любові злой
Несла у трепетних руках.
Все стихло всюди — ліс і гори,
Все спало в темряві пічній;
Вона в затъмарені простори
Дивилась у журбі тяжкій.

Вона спинила в час розлуки
На немовлятку погляд свій...
«Ти спиш, дитя, не знаєш муки,
Тобі одчай незнаний мій!
Відкриєш очі й не прилинес
Ти завтра до грудей моїх,
Цілунку матері не стрінеш
І пестощів її сумних.

І ї ти кликатъ марно будеш!
Мій гріх тяжкий — вина моя.
Мене навіки ти забудеш...
Тебе ж забути не можу я!
Чужі сховають в дні самітні
І скажуть: «Ти чужий для нас!»
Спитаєш ти: «Батьки де рідні?»
Не знайдеш ти рідні в той час!

Мій ангел стане сумувати
Між інших діток чаївних!
Він буде гірко поглядати
На ласки матерів чужих.
Мандрівець всюди одинокий,
Життя своє він проклене,
Почує він докір жорстокий...
Прости, дитя, прости мене.

Можливо, бідна сиротина,
Пізнаєш батька ти свого.
Де він, мій зрадник, мій єдиний?
Довіку не забутий його!
Утіш його нестерпні муки,
Скажи: «І ї вже тут нема.
Лаура не знесла розлуки
І кинула цей світ сама». —

Та що сказала я?.. можливо,
Ти стрінеш матір, мов у сні,
На мене глянеш ти журлово!
Як сина не пізнати мені?
Коли б то доля невмоляма
На люте зглянулась життя...
Але ти, може, пройдеш мимо.
Навік я кинула дитя!

Ти спиш — дозволь же, нещасливий,
Тебе обнять в останній раз.
Закон неправедний, жахливий
На муки прирікає нас.
Поки літа не відігнали
Невинних радошів твоїх,—
Спи, любий! тільки б не вражала
Журба дитячих днів ясних!»

Та вмить за гаєм їй хатину
Осяяв місяць поблизу...
Вона свого скопила сина,
Пішла, роняючи слізозу;
Дитину під покровом ночі
Поклала на поріг чужий,
Зі страхом одвернула очі —
І зникла в темряві глухій.

КОЗАК

Якось, пізньою порою,
Полем за байрак,
Іхав тихо над рікою
Молодий козак.

Синь-жупан, крута шапчина
Маячить в імлі,
Три пістолі до коліна,
Шабля до землі.

Вірний кінь уяди не знає,
Йде в пітьму нічну;
Чорну гриву розпускає,
Рветься вдалину.

Перед ним дві-три повітки
І безлюдний двір;
Тут — стежина до слобідки,
Там — дорога в бір.

«Не у лісі ж біолиці,—
Думає Денис: —
Всі красуні у світлиці
На ніч подались».

І торкнув донець уздою,
Шпорою колнув,
Полетів скакун стрілою,
В слободу звернув.

Хмарка місяць заступала,
Тъянилась роса;
Край віконця сумувала
Дівчина-краса.

Бачить дівчину хоробрий,—
Серце, як в огні,
Кінь у нього вірний, добрий,
Крок — і при вікні.

«Ніч стає усе темніша,
Дише вітровій.
Йди, коханочко, скоріше,
Та коня напій».

«Ні, до тебе молодого
Страшно підійти,
Страшно вийти на дорогу,
Дать коню води».

«Ти не бійсь, моя сердечна,
З милим подружись!» —
«Ніч красуням небезпечна». —
«Радість! не страхись!

Вір, коханочко, пусте це;
Сумнів ти відкинь!
Тратиш час і раниш серце;
Милая, прилинь!

Сядь на борзого, з тобою
Ринем в дальній край!
Щастя матимеш зі мною:
Всюди з другом рай».

Що ж красуня? Та рішилась,
Хоч і боязка;
У сідельці опинилась
Радість козака.

Клянучись в любові ніжній,
Дону славний син
Був їй вірний зо два тижні,
Потім зрадив він.

ДО НАТАШІ

Красне літо в'яне, в'яне;
Відлітають дні ясні,
І клубочуться тумани
В ночі темній глибині;
Всюди — спорожніли ниви,
Схолоднів ручай грайливий;
Пralіс вкрила сивина;
Зблідла неба далина.

Світ-Наташо! де ж ти нині?
Чом нікто тебе не зрить?
Чи ж не хочеш і години
З другом серця розділить?
Ні над озером бурхливим,
Ні під кровом лип тремтливим,
Де я тільки не блукав,
А тебе не зустрічав.

Скоро, скоро холод зимній
В гаї, в полі затріщить;
Скоро у хатині димній
Вогник ясно заблищить;
Чарівної не побачу,
Буду вдома я, неначе
Чижик в клітці, сумувать,
Без Наташі нудьгувать.

КРАСУНІ, ЩО ПЮХАЛА ТЮТЮНІ

Чи ж можна? замість роз, Амурові півладних,
Тюльпанів гордих і принадних,
Конвалій запашних, жасминів і лілей,
Що їх ти завше так любила
І день при дні колись носила
На мармурі своїх грудей,—
Чи ж можна, о Клімено мила?
Ця зміна у смаку чудна, незрозуміла!..
Ти любиш нюхати вже не бутон пахкий,

А цей бур'ян шкідливий, впертий,
Уміло так розтертий,
На порошок пухкий!

Вже посивілий хай професор Геттінгена,
Що у дугу зігнувсь на кафедрі старій
Та у латинъ втопив глибокий розум свій,
Розкашлявшись, тютюн товчений

Рукою висхлою все пхає в ніс тонкий;
Хай молодий драгун вусатий
Уранці, десь коло вікна,
Ще в рештках вранішнього сна,

Пеньковим чубуком дим гонить сіруватий;
Красуня хай стара, літ в шістдесят, без втіх,
У грацій в відпуску, в любові у відставці,
Що в ній тримаються всі чари на підставці,
У зморшках вся, як есть, від голови до ніг,
З молитов, з пліток позіхає

I з вірним тютюном невдачі забуває,—
А ти, красуне, ти! Коли тобі припав
Так до смаку тютюн — о, ніжні небилиці! —
Ах, порошком коли б я став
I в табакерці, у темниці
У ніжні пальчики тобі потрапить міг,—
Під шаль, що криє таємниці,
По грудях радо б я розсипався твоїх
I навіть... може буть... Та це — даремні мрії,
Що ними тішиться пустун!

Лиха насоля не жаліє!
Ах, і чому я не тютюн!

РОЗСУДОК І ЛЮБОВ

Юнак Дафніс, що настигав Доріду,
«Стривай,— кричав,— прекрасна, зачекай!

Скажи: «Люблю» — і більше не тікай!
Не буду бігти вслід,— спитай Кіпріду!»
«Мовчи! — Розсудок говорив,— не смій».
Пустун Ерот: «Скажи: «коханий мій!» —

«Коханий мій!» — пастушка повторила,
I їх серця любов'ю зайнялись,

І впав до ніг красуні наш Дафніс,
Доріда очі долі опустила.
«Тікай, тікай!» — Розсудок їй твердив,
А бог Ерот: «Залишся!» — говорив.

Лишилась — і тремтливою рукою
Її руку стис щасливий пастушок.
«Дивись,— сказав,— подружку голубок
Теж обійняв під тінню лип густою».
«Тікай, тікай!» — Розсудок повторив,
«Учись від них!» — Ерот їй говорив.

І ніжна усмішка тоді заграла
Красуні на вогніючих устах,
І ось вона, з томлінням у очах,
В обійми милому своєму впала...
«Щаслива будь!» — Ерот їй прошептав;
Розсудок що ж? Розсудок вже мовчав.

ДОСВІДЧЕНІСТЬ

Той, чия поборе сила
Гордим розумом любов,
Той сумну вагу заков
Їй не покладе на крила.
Хай не смійсь, не веселись,
З мудрим досвідом дружись,
Та — розсудок в спірці зміниш,
Двері, рад не рад, відчиниши —
Як Ерот, пестун харит,
Враз постука до воріт.

Досвідом я, сам собою,
Правду слів оцих знайшов.
«Добра путь! Прощай, любов!
За богинею сліпою —
Не за Хлоєю, лечу
Я за щастям, друзі, мчу!» —
Міркував я так, безумний.
Враз почув я регіт шумний,

Озирнувсь... Пестун харит,
Вже постукає до воріт.

Ні, мабуть, не доведеться
З богом тим в розлуці жить,
Доки днів життєва нить
Там десь Паркою прядеться —
Віддаюсь йому в полон.
Веселитись — мій закон.
Смерть жахливий гроб відкриє,
Погляд ясний потемніє...
І Ерот, пестун харит,
Не постукає до воріт!

БЛАЖЕНСТВО

У діброві тихій, тъмяній,
Де в густій траві духмяній
Світлій пробігає струмок,
Уночі грав на сопілці
Про кохання пастушок;
І вторила, з грою в спілці,
Трелям — лагідна луна...

Враз із глибини печери
Ученъ Вакха і Венери,
Жвавих фавнів старшина,
Син Ерміїв вирина.
Роги розами повито,
Чорні кучері — плющем;
Козячий — вином налито
Міх в Сатира за плечем.
Бог лісний, в дугу зігнувшись,
Сперсь на костур, звукам рад;
До куща десь пригорнувшись,
Прислухався до рулад,
Рухав головою влад.

«Дні, що весело спливали,
(Грав пастух на журний тон)

Чом лиш мрія ви, лиш сон?
Чом, як тінь, з очей пропали,
Зникли в млі нічних запон?

Ах! коли нічну завісу
Місяць блиском обсипав,
Як у темну вогкість лісу,
Що в солодкій тиші спав,
З Хлоєю, рука з рукою,
Йшли ми, ніжні й молоді,—
Хто зрівнятись міг зі мною?
Хлої друг я був тоді!

А тепер життя — могила,
Білій світ набрид мені,
І струмок, і гай — сумні...
Хлоє — зрадила ти, миля!..
Милим був я в давні дні!..»

Змовк співець у ту хвилину,
Сталотихо у гаю,
Лиш струмок веде незмінну
Ніжну співанку свою
Та погойдує билину,
Легко віочи, зефір...
Залишивши тінь густую,
Враз з'являється Сатир.
Чашу дружби круговую
Повнить пінявим винцем,
І з усміхненим лицем
Мовить: «Друже, серцем хворий,
Подивись, як сік прозорий,
Ось, при місяці, блищить!
Випий чашу тільки — вмить
Будеш ти йому подібний.
Вір, що сум нам не потрібний.
Краще, краще веселись,
В горі з Бахусом дружись!»
І пастух взяв чашу в руки,
Разом вихилив до dna.
О могутній чар вина!
Хто зна, де поділись муки,

Враз душевний сум розтав;
До фіала лиш припав,
В ту ж хвилину все змінилось,
Все в природі оживилось,
Вже юнак — у мріях-снах!
Щоб прогнати зовсім туту,
Налива він чашу другу;
П'є і третю... та в очах
Світ пітьмою оповився —
І нещасний... утомився.
Хилячи чоло ясне,
«Ти навчи, Сатир, мене,—
Пастушок, зітхнувши, каже,—
Як збороти сум цей вражний,
Як щасливо в світі житъ?—
Я не в силах вічно пить».—
«Слухай, любий, дам пораду,
Як відгонити досаду:
Втіхи мить, що п'єш до дна,
Вік лови — вся суть в цім слові:
Де ж те щастя без любові?
Де ж веселість без вина?
Тож з похмілля, по цій мові,
З Купідоном помирись,
Геть забудь про кривди-біди,
І в обіймах у Доріди
Знову втіхою сп'янись!»

ЛЕДА

(Кантата)

У темному гаю, під віттям лип розквітлих,
В гінкуму комиші збігав ручай в'юнкий
І піни хвиль перлисто-світлих
Торкається вітерець легкий.
Свій одяг Леда соромлива
Небдало кинула на килим ніжних трав,
І звабливу красу потік — пустун грайливий —
Водою обливав.

Пожилèць тих місць квапливий,
Будь їй відданим, ручай!
Тихше, струмінь гомінливий!
Те, що вздрів,— не повідай!

Леді боязко і мило
Дотик хвилі відчуватъ,
І зефірові несила
Коло неї пролітать.

Шурхіт в гаї затихає,
Всюди тиша чарівна;
Німфа далі вирушає —
Хвилі звірилась вона.

Та щось у березі кущами зашуміло,
І з несміливості красуня затремтіла;
Затявся подих її. І раптом цар птахів,
Розсунувши верби похиленої віти,

Простерши крила, гордовитий,
До німфи юної, радіочи, підплів;
Він хвилі піняві навколо піdnімає,
Повітря крильми б'є,
У кільця шию в'є,
І перед Ледою покірно завмирає.

Леда сміється.
Враз як здригнеться:
Крик пролунав!
В мить любострасну
Леду прекрасну
Птах обійняв.
Стогін любові,
Тиша ізнову.
Німфа лісів
Бачить в знемозі,
В мlostі-тривозі
Тайну богів.

Як опритомніла красуня, як розкрила
Свій тихий зір і вкруг поглянула — узріла:
На ложі із квіток покоїться вона
В обіймах Зевсових, і поміж них щаслива

Кохання юного весна,—
І впала тайнства завіса чарівлива.

Хай цей приклад научає
Наших роз — вродливих дів,
Хай іх ввечері лякає
Плюскіт хвиль у млі гаїв:

Іх в імлі гаїв на хвилі
Піджида Кіпріди син;
Гострі стріли в піні білій
Крадькома ховає він.

Хай цей приклад научає
Наших роз — вродливих дів,
Хай іх ввечері лякає
Плюскіт хвиль в імлі гаїв.

ЕПІГРАММА

Аріст нам обіцяв трагедію з реклами,
Таку, що всі в жалю в театрі заревуть,
Що слози глядачів рікою потечуть.

Ми ждали золотої драми.
І що ж? діждалися — і нічого сказати.
До якостей її не зіб'еш інтересу,
Бо, справді, удалось Арісту написати
Прежалюгідну п'есу.

ПАРИБУШКІНА

Було колись, герой палкий,
Скінчивши славну січ, в світлиці родовій
Повісить меч війни на знак міцного духа.
А трагік наш Бурун скінчив чорнильний бій —
Повісив вуха.

ДОПИТЛИВІЙ

— Нового що? «Їй-бо, нічого, ні».
— Ой, не хитруй: ти, певно, дещо знаєш.
Соромився б — від друга день при дні,
Немов від ворога, ти все ховаєш.
Чи розгнівивсь? облиш, бо то пустель
Скажи хоч щось: навіщо знов запинка?..
«Ох, відчепись, я знаю тільки те,
Що дурень ти, та це вже не новинка».

ИА ГР. О. К. РАЗУМОВСЬКОГО

Ах! вістю, та якою
Я тішуся смішною:
Розумник стрічкою вквітчався голубою.
— Бог з ним! чи ж недруг я кому:
Дай боже й царствіє небеснє йому.

ИА БАБОЛОВСЬКИЙ ПАЛАЦ

О чарівна! нехай натішиться до краю
Російський наш півбог в обіймах рук твоїх.
З чим долю я твою зрівняю?
Світ біля ніг його, він — в тебе біля ніг.

* * *

Ось Віля — він любов'ю дише,
В пісні вкладає зло.
Як Геркулес, сатири пише,
Палкий, як Буало.

ЗАПОВІТ КЮХЕЛЬБЕКЕРА

Прошайтесь, друзі! Залишаю
Вам все, що маю навколо.
Пісні, образи — все прощаю,
Мені ж нехай простять борги.

ЕНІГРАМА

На смерть віршувальника

Покійний Кліт в раю не буде:
Тяжких гріхів багато мав.
Хай бог діла його забуде,
Як світ забув, що він писав!

ИЛ ПУЧКОВУ

Чого кричиш ти, що ти *діва*
В дівочності своїх рядків?
О, бачу, чом ти метушлива:
Ти ловиш, *Єво*, женихів.

СНОВІДЬ БІДНОГО ВІРШУВАЛЬНИКА

Священик

Хто ти, мій сину, є?

Віршувальник

Я бідний однодворець,
Раніш под'ячим був, а нині віштоврець.
Чимало я за рік паперу перевів;
Прийшов покаятись — я дуже нагрішив.

Священик

Стань ближче; наперед признайся доброчинно,
Чи віправить себе ти хочеш неодмінно?

Віршувальник

Я, отче, слабодух, не смію слова дать.

Священик

Старався ти закон господній шануватъ
І окрім вишнього богів собі не мати?

Віршувальник

З цієї сторони я нагрішив багато;
За бога в мене — я, предмет любові — я.
У я вкладалися і друзі і сім'я,
Лиш я був мій і цар і демон мій злочинний,
А що найтяжче — я був мій читач єдиний.

Священик

А другу заповідь ти ревно сповідав?

Віршувальник

Кумирів я собі без ліку був придбав:
Любив я золото і знатним поклонявся,
У всякім віршику з Глафір я милювався,
Котрих хоч на віку ні разу й не зустрів,
Але усе-таки безбожно божествив.

Священик

А божес ім'я?

Віршувальник

Коли недоставало

Чи рими, чи стопи, то, визнаю, бувало
І божес ім'я вліплю в тісний рядок.

Священик

А часто?

Віршувальник

Хоч який елегії шматок

Візьми, ти стрінеш там слова, усім відомі —
«Гай-гайл!», і «се», і «ах», «мій боже!», крапки й
коми.

Священик

Недобре, сину мій! А чи батьків своїх
Ти шанував?

Віршувальник

Оні; та я й не знаю їх,
А чад своїх люблю й за них стою горою.

Священик

Як час проводив ти?

Віршувальник

Я літом і зимою
П'ять днів пишу, пишу, щоб в шостий в друк
податъ,
І в сьомий щоб себе сяк-так нагодуватъ.
До церкви ж ніколи: в передній Глазунова
Години зо три жду з лакеями Графова.

Священик

Ти вбивцею не був?

Віршувальник

До цього я гріха
Причетний, отче, теж, знать, доля вже лиха!
Мій приятель Дамон смертельно розхворівся.
Відвідав я його; він дуже звеселився;
Узявши бідного страждання розважать,
Я оду став йому урочисто читать.
І що ж? Нещасний друг! Він з перших слів
благально
Поморщився, стогнав... і вмер.

Священик

Це не похвально!
А ось де справжній гріх: таж перелюбець ти!
Бо в віршах...

Віршувальник

Що? Брехня! Ладен заприсягти,
Що на душі своїй гріхів таких не маю;
По моді зайвий гріх на себе я приймаю.

А правду мовивши — я сущий Епіктет,
Води не замутив, предобрий я поет.

С в я щ е н и к

Так, негаразд брехать. Іще прошу сказати:
Чи заповідь «не вкрадь» додержуєш ти свято?

В і р ш у в а л ь н и к

Ох, грішний, батюшко! Так, іноді вкраду!
(До цього звичні всі, і я їм вслід іду).
Слівце із Коцебу, рядок чи два з Вольтера,
І навіть у своїх; до цього ласі пера!
Та як інакше нам, сердешним, і писати?
Раз нестає свого, то треба позичати.

С в я щ е н и к

Недобре, сину мій, чужим користуватись,
Пораджу я тобі скоріше відцуратись
Від тяжкого гріха. На друга ти свого
Чи не доніс бува брехливого чого?

В і р ш у в а л ь н и к

Лукавий спокусив. Я хлопець не багатий —
За гроші написав послання довгувате,
В якому Мевія ретельно утішав —
Він жінку, батюшко, недавно поховав.
Я публіці доніс, що бідний гірко тужить,
А він від радості молебні богу служить.

С в я щ е н и к

Надалі не вдавайсь до витівок таких.
Чи заздрив, сину, ти?

В і р ш у в а л ь н и к

Не криюсь, був цей гріх.
Я заздрив, і не раз, багатому сусіду.
Хоч не ослу його, так ситому обіду
І бронзі, і селу, і рижій четверні,
Яких не матиму я навіть і вві сні.
Купцеві заздрив я, недбалому монаху,
І дурневі, що спав без думки та без страху,
І, словом, всякому, хто не складав пісні.

С в я щ е н и к

А ще поганого не знаєш більше?

В і р ш у в а л ь н и к

Hi.

У всім покаявся; тепер уже — доволі;
Тверезо вічно жив і постив мимоволі,
І ближнім вигоду не раз я доставляв:
Частенько одами нещасних присипляв.

С в я щ е н и к

Послухай же тепер, як треба далі жити:
Будь добрий чоловік із грішного піті.

ЛІЦІНІЄВІ

Ліцінію, дивись: учвал на колісниці,
 Укритий лаврами, в блискучій багряниці,
 Бундючно сидячи, Ветулій молодий
 До юрб міських летить по вулиці гучній.
 Дивись, як перед ним всі спину смироно клонять;
 Дивись, як ліктори народ нещасний гонять!
 Сенаторів, красунь, підлесників рої
 На нього погляди спрямовують свої
 І ловлять посмішку, його повік тремтіння,
 Немов проречисте богів благословіння;
 І сивочолий дід, і діточки малі,—
 Всі перед ідолом припали до землі:
 Для них і слід коліс, в багні на бруку видний,
 Є пам'ятник святий, пошани й честі гідний.

Народе Ромула, скажи, давно ти впав?
 Хто уярмив тебе і владєю скував?
 Схилились під яром прославлені квірити.
 Кому ж, о небеса, доводиться служити?
 Невже Ветулію? Ганьба землі моїй,—
 Сидить між мудреців цей юний блудодій,
 Коханець деспота сенатом кволим править,
 На Рим надів ярмо, вітчизну всю неславить.
 Ветулій — римлян цар!.. О сором, о часи!
 Чи віddаний на скін ти, всесвіте, еси?

Та хто під портиком, своє чоло схиливши,
 Закутавшись плащем і патерицю звівши,
 Повз тлум людей спішить похмуро перейти?
 «Дамете, друже наш, куди прямуєш ти?» —
 «Мовчу я і дивлюсь, не знаю — де ітиму;
 Я — рабства ворог злій, іду навіки з Риму».

Ліцінію, стривай! Хіба не краще й нам,
Вклонившись лагідно Фортуні й давнім снам,
Старого циніка собі за приклад взяти?
З розпусним містом цим простишись, утікати?
Тут продається все: закони, честь, права,
І консул, і трибун, і красота жива.
Нехай Гліцерія, струнка красуня наша,
Що спільна є для всіх, мов для кружляння чаша,
Для інших неуків свої тенета в'є!
Не личить слабкість нам, коли вже й зморшки є;
Бундючній юності облишмо гри веселі:
Хай безсоромний Кліт, слуга вельмож Корнелій
Гендлюють підлістю й з нахабством гультяїв
Повзуть од панських брам до брам багатіїв!
Я серцем римляни; несу в душі свободу;
В мені не гине дух великого народу.
Ліцінію, ходім якдалі від турбот,
Безумних мудреців, оманливих красот,
І, долі заздрої зневаживши удари,
В село перенесім батьків священні лари!
Там, в холодку дібров, на березі морськім,
Знайти неважко нам тихенький, світлий дім,
Де, більш не боячись народного свавілля,
Під старість в самоті зазнаємо дозвілля,
І там, замешкавши в спокійному кутку,
При дубі, що горить в огненнім коминку,
Згадавши давнину за предківським фіалом,
Свій дух я розпалю жорстоким Ювеналом,
В сатирі праведній змалою кривду й лжу,
Звичай цих віків нащадкам покажу.

О Риме, краю зла, розпусти, лиха й чвари!
Прийде жахливий день, день помсти і покари.
Я бачу величі суворої кінець:
Паде, паде у прах твій світовий вінець.
Народи молоді, сини боїв звитяжних,
На тебе піднесуть мечі в руках одважних,
І перейдуть моря, здолають пасма гір,
На тебе зринувши, мов закипілій вир.
Загине Рим,— і тьма на нього тяжко ляже,
І мандрівник смутний задумливо прокаже,
Похмуро дивлячись на камені руїн:
«В свободі Рим зростав, а в рабстві згинув він».

ТІНЬ ФОН ВІЗІНА

В раю, за тужним Ахероном,
З нудьги зайшовши в гай густий,
Творець, любимий Аполлоном,
Побачить здумав світ земний.
То був письменник знаменитий,
Російський славний весельчак,
Насмішник, лаврами повитий,
Денис, темноти бич і страх.
«Дозволь па час хоч вийти звідси,—
Схиливсь він перед божий трон,—
Набрид похмурий Флегетон,
Я хочу до людей з'явиться».—
«Іди!» — у відповідь Плутон;
І бачить він перед собою:
В човні з шумливою юрбою
Гребе наморщений Харон
Веслом; з папером подорожнім
Герой поплив в човні порожнім
І за якийсь дістався час.
Поете! Просимо до нас!

От мрець в Росії опинився
І став шукати новини,
Та світ іш в чому не змінився,
Все йде по стежці давнини:
Так само люди лицемірять,
Пісні ті самі всюди чуть,
Наклепникам, як завжди, вірять,
Як завжди, всі діла ідуть;
Мільйони у вікно стрибають,
Казну все крадуть у царів,
Ті розкошують, ті ридають,
І мука всім від лікарів.
Архіереї сплять спокійні,
А знать, вельможі лиходійні,
Із сміхом ллє вино в бокал,
Невинних скаргам не вчуває,
Ніч шпарить в карти, вдень куняє
У півімлі сенатських зал.
Страхополохи скрізь, нахаби,
І генерали-брехуни,

І вуличних Кіпрід приваби,
І сивоусі джигуни.

Зітхнув Денис: «О боже, боже!
Невже новин тут бути не може?
Лакейських Демосфен грізний,
Оратор мій Петрушка — правий:
Весь світ — лише пуста забава,
І жодних змін нема у ній.
Та де ж мої брати-поети,
Парнаські де мої клеврети,
Де учні грацій молодих?
Хотів би дуже бачить їх».
Аж ось до нього, мов стріла,
Летить — на шапці два крила —
З небесних сяючих країв
Моторний посланець богів.
«Ходім,— сказав Ермій піту,—
Я покажу тобі усе.
Сам Феб просив мене про це;
З тобою встигнемо до світу
В співців російських погостити,
Кого — різками наділить,
Кому — вінком обвить цівниці!».
Сказав — злетіли, мов дві птиці.

Вже зник за обрій день ясний,
Густішав морок вже нічний,
До ночі вечір вже схилявся
В блідому слєві планет,
І всяк, хто тільки не поет,
Морфею в млості віддавався.
Ермій з веселим мертвяком
Влетіли на вузьке горище;
Там Кропов в тишині зловіщій
З папером, склянкою й пером
Сидів в задумі за столом
На стільчику кривім, зотлілім;
Там неподобним дутим стилем
В покару наших всіх провин
Кував і прозу й вірші він.
«Це — видавець той «Демокріта»,
Що справді видавець смішний!

Не прагне лаврів він піїта,
Аби був інколи п'яній.
Читати в нього вірші тяжко,
А проза, ох! гірка для всіх.
Та що ж? сміятись з бідолашки
Це, брате, далебі, що гріх.
То краще з ним нам розлучитись
І полетіти подивитись
Російських вславлених писак!» —
«Летім, Меркурію, хай так!»
І ось мандрівники пустились
І в дві хвилини опустились
Хвостову просто в кабінет.
Не спав він; добрий наш поет
Винизував з нагоди оду,
Мов божий мученик кректав,
Рипів, і креслив, і впрівав,
Щоб стати сміховищем народу.
Перо в зубах; сопе від дум,
На стрічці анненській тютюн,
Скрізь порозливане чорнило,
Сидить собі Хвостов понило.
«Ба! Хто вночі до мене там?
Чи я не сню? Не вірю снам!
Що із моєю головою?
Фонвізін! Ти переді мною?
Неначе ти?.. Звичайно, він!» —
«Я, справді я; мене з глибин
На слово від Плутона дуже
Почесний член пекельних сил
В хвилину зніс на парі крил.
Хвостов! Мій давній любий друге!
Скажи, як час ти свій ведеш,
Чи ти здоровий, як живеш?» —
«Злощасному поету, леле! —
Похмуро відповів Хвостов,—
Давно життя вже не веселе.
Сказати без зайвих слів готов:
Парнаського завзяття в мене
Хоч задавись — таке шалене.
Що гарний я — клянусь у тім,
Пишу на всякий смак усім.
Хвалили геній мій в газетах,

В «Аспазії» боготворять,
А все ж останній я в поетах,
Старі і діти з мене кплять,
Читати од моїх не хочуть,
Як сунусь де — усюди свист,—
Мій ворог — кожен журналіст,
У вічі всі мені регочуть.
Анастасевич лиш один,
Читач мій, мій хрещений син,
У прозі твердо запевняє,
Що істукан мій увінчає
Потомство лавровим вінцем.
До цього наче ми не йдем,
Та я — доб'юсь кінець кінцем.
Нехай мій перукмахер знову
Зав'є сердечному Хвостову
В його поеми сторінки
Волосся залишок тонкий,
Геройським бойовим манером,—
Життя скінчу я над папером
І буду в пеклі вік писать
Та притчі всім чортам читать».
Денис на те знизав плечима,
Кур'єр богів зареготав,
Згасив свічу крильми своїми
І в тьмі з Фонвізіним пропав.
Хвостов не дуже цим вразився,
Спокійно свічку запалив,
Знов позіхнув, перехрестився,
Свій труд закінчувати пустився,
На ранок оду змайстрував
І нею місто все приспав.

Тоді, покинувши Хвостова,
Творець родини Простакова
Три ночки по тісних кутках
В великих і малих містах
Лякав російських віршодіїв.
В своїм боскеті князь Шальний,
Що сон давно на всіх навіяв,
Сидів при книжці записній,
Малюючи квітки, віночки,
Зітханням коливав листочки

I іх в слізі мочив гіркій.
Коли ж чудесний привид зрання
Перед закоханим представ,—
Схопивши любу за убрання,
О страх! без пам'яті він впав.
I ти, слов'яночес надутий,
О Безглагольник пресловутий,
Ти мало теж не сполотнів,—
Немов Шишков зирнув нерадо,—
Із рук упала *Петріада*,
I дикий зір оціпенів.
I ти, годований попами,
Псалтирі навчений дячками,
Жахливий критикам старик!
Ти бачив тіні грізний лик,
Твоя незаймана другиня,
Зів'ялий вже співачок цвіт,
Бреухук Петрополя богиня,
Сховала з переляку вид.
Щомісячний зітхач натхненний,
Що має за видань предмет
Кокетки-баби кабінет,
Школяр — писака неписьменний,
Побачив цих гостей нічних;
Амур дитині не поміг;
Дозорний честі муз претвèрдий
І картав немилосердо
I вуха бідний накрутів;
Жахливий у Дениса гнів!

«Вже годі з мене! неохота,—
Сказав він,— у писак ізнов
Марудитись; така нудота,
Що вмерти ще раз я готов;
А де ж співець Єкатерини?» —
«На невських берегах співа». —
«Отож стігайської долини
Ще не побачив він?» — «Овва!» —
«А як «овва» це розуміти?» —
«Північний лавр одувів у нас,
Пройшла весна, минуло й літо;
Денисе, пал в поета згас;
Почуєш все на власні вуха,

Летім до сивого, послухай,
Що заспіває нам старий».
Вони летять і в миті три
В ясній оздобленій світлиці
Побачили співця Феліци.
Дідусь шановний іх пізнав,
Фонвізін зразу ж розказав
Пригоди всі на тому світі.
«Ти, значить, привид, в тьму сповитий?..—
Сказав Державін,— дуже рад;
Дозволь тебе благословити...
Тprusь, кицько!.. сядь, покійний брат;
Яка ж бо лагідна погода!
До речі, от нівроку ода,—
Послухай, братіку»,— й старик
Покашляв, почесав парик
Та й заспівав, гостям на спіток,
Статей із біблії відбиток;
То був із гімнів гіmn прямий.
Безплотні духи, похилившиесь,
Вчували співові, скривившиесь,
Ні пари з вуст своїх самі:

«Відкрилася тайна тепер!..
Устав з безодні Луцифер,
Смиренний, та чолоперунний.
Наполеон! Наполеон!
Паріж, новітній Вавілон,
І тихий ангел білорунний,
Піdnісшися, як дивний Гог,
Упав, мов дух Сатаніла,
Диявольська ізникла сила!..
Благословен господь наш бог!..»

«Ого! — не стримавсь мій насмішник,—
І сам небіжчик, пан Бобров,
В цих віршах, далебі, розкішних,
І крихти б змісту не знайшов;
Державін, що таке з тобою?
Невтону рівний ти судьбою,
Ти бог — ти черв, ти день — ти ніч...
Ходім, Ермію, серце ние;

Ходім,— я мимохіть шалію».
І миттю відлетів він пріч.

«Яка ж проява ця негарна!» —
Денис Меркурію сказав.
«Облиш-но дивуватись марно,—
Той з усміхом відповідав.—
На Пінді славний Ломоносов
З досадою колись уздрів,
Що лірою у сонмі росів
Татарин бритий задзвенів,
І гнівом Піндар Холмогору
І заздрістю в душі горів.
Та Феб почув цей зойк докору
І втішити його схотів,
І розігнався мій Державін
Апокаліпсиса відбить.
Денис! вік він буде славен,
Та, ах! навіщо стільки жить?»

«Пора вертати,— сказав Ермію
Для віршарів жахливий мрець,—
Облишмо швидше ми Росію,
Блукать стомивсь я під кінець».
Аж ось біля млина шумкого,
У гаї, де густіє тінь,
На березі струмка дзвінкого
Звичайний бачить він курінь:
До хвірточки вузька дорога,
Клен при вікні, замість запон,
І Фальконетів Купідон
Грозить із усміхом з порога.
«Тут, певна річ, живе співець,—
Вирішує зраділій мрець,—
Зайдім!» Зайшли — ѹ кого ж зустріли?
На пишнім ліжку, розімлілій,
Співець пенатів молодий,
Вінок зім'явши запашний,
Ледь-ледь прикрившись одіялом,
З своєю Лілою дрімав
І, підрум'янений фіалом,
В солодкім забутті шептав.
Фонвізін зупинився з дива:

«Це знаний хтось, мій Аполлон!
Та хто ж це? Чи Парні щасливий,
Чи Клейст? чи сам Анакреон?» —
«Він вартий іх,— сказав Меркурій,—
Ерати, грації, амури
Вінчали міртами його,
І Феб цівницею золотою
Відзначив любленця свого;
Але, під лінощів уздою,
Поет лиш спить, сміється, п'є
І в іграх з юною красою
Забув призначення своє». —
«То я розбуркаю гульвісу!» —
Розгніваний Денис гукнув
І зразу ж відслонив завісу.
Співець же віщий глас почув,
В пуху весь, з прикрістю проснувся.
Ліниво руки простягнув,
На світло ледве позирнув
І враз до стінки повернувся
Та й знов якнайміцніш заснув.
Що ж має наш герой робити?
Додому повернуть сердито
І щось, похшопившись, бурчатъ.
Чував я, начебто з досади
Він гудив руських без пощади
І от що зволив він сказатъ:
«Коли Хвостов писати стане,
А Батюшков спокійно спатъ,
Наш геній довго не устане,
І ладу нам повік не знатъ».

ГОРОДОК

(До ***)

Пробач, о друже мій,
Дворічнеє мовчання;
Не міг писать послання,—
Був дуже занятий.
На тройці бистрокрилій
Покинув край свій милий,

Приїхав в град Петрів
І тут у леті днів
Два роки все крутився
Не в клопотах-ділах,
А просто — веселився
В театрі, на балах;
Не відав я покою,
Повір, щі на часок,
Немов біля налою
В великий четверток
Замучений дячок.
Та слава, слава богу!
На рівну вже дорогу
Я свій направив біг,
Прогнавши за поріг
Тривоги і печалі,
Що довго турбували,
Соромлюсь, спокій мій;
І в тишині святій
Філософом лішивим,
В затишному кутку —
Живу я в городку,
Безвісністю щасливім.
Найняв я світлий дім,
Диван і грубка в нім;
Всього три кімнатини —
Немає бронзи в них,
І виписні тканини
Паркет не криють їх.
В веселий сад віконця,
Де липи в сяйві сонця
З черемхою цвітуть,
Мені в часи південні
Берізок крони темні
Холодну тінь дають;
Де цвіт фіалок ніжних,
Конвалій біlosніжних,
Де в паходах квіток
У травах мчить струмок,
Невидимий для зору
Біжить побіля двору.
Тут добрий твій піт
Живе благополучно;

Не ходить в модний світ;
Карет біля воріт
Не чує стук докучний;
Тут шуму зник і слід;
Лиш зрідка віз порожній
Скрипить на мостовій,
Або в будинок мій
Постука подорожній
Десь о порі нічній,
Щоб на ніч попроситься...

Блажен, хто веселиться
У тиши без турбот,
З ним рад і Феб здрожиться,
І дружить з ним Ерот;
Блажен, хто на просторі
В затишному кутку
Живе собі не в горі,
Гуляє в ковпаку,
П'є, їсть, коли бажає,
Гостей не пригощає,
Ніхто, ніхто йому
Лінитись одному
Ніяк не заважає;
Захоче — аонід
Юрбу він закликає;
Захоче — спить як слід,
На *Рифмова* схилившиесь,
Від рим його втомившиесь.
Отак твій давній друг
Тепер улаштувався;
З юрбою зайвих слуг
Навіки розпрощався;
Сховавшись в кабінет,
Один я не скучаю
І радо часу лет
І світ я забуваю.
І друзі є — мерці,
Парнаськії жреці;
Над полкою простою,
Під синьою тафтою
Живуть зі мною тут
Співці велеречиві,

Прозаїки смішливи
Прийшли з усіх усюд.
Син Мома і Мінерви,
Фернейський злив крикун,
Поет з поетів перший,
Ти тут, старий пустун.
Він, вихованець Феба,
Поетом рано став;
Його, посланця неба,
Я вже не раз читав;
Суперник Евріпіда,
Ерати первоук,
Аріоста, Тасса внук —
Сказати?.. Отець Кандіда —
Великий всюди він,
У світі лиш один!
На полі за Вольтером
Віргілій, Тасс з Гомером,
Разом усі стоять.
Я ранку золотого
Одного від одного
Люблю їх відриватъ.
І діти юних грацій,
За ними, в слушну мить,
З Державіним Гораций
Приходять говоритъ.
І ти, поет люб'язний,
Душі співець прекрасний
Серед ясних імен,
Стоїш, жартливо-гречний,
Мудрець простосердечний,
Ванюшо Лафонтен!
Ти тут — і Дмітрєв мрійний
З Кріловим завітав,
Знайшов куток надійний,
З тобою поруч став.
Улюбленець Псіхеї,
Це він наперсник в неї!
О Лафонтен, дивись,—
З тобою він зрівнявся,
Якщо не дивувався,
Дивуйся — і скорись.
Пестовані Амуром,

Верж'є, Парні з Грекуром
Сховалися в куток.
(Не раз вони виходять
І сон з очей відводять
В зимовий вечорок.)
Тут Озеров з Расіном,
Руссо і Карамзін,
З Мольєром, слави сином,
Фонвізін і Княжнін.
Нахмурюючись важко,
Іх грізний Арістарх
З'являється відважно
В шістнадцяти томах.
Хоч страшно віршоткачу
Лагарпа бачить смак,
Та часто, це вже так,
Над ним години трачу.

Поринувши у млу,
Десь на полиці нижче,
Здобули кладовище,
Залежані в пилу,
Візгова віршотління,
Глупона псалмопіння,
Відомі все творіння
Лише мишам одним!
Мир вічний, усипління
Цій прозі, віршам цим!
Та ними я саф'янний
(Це знатъ повиненъ ти)
Заставив зошит тайний,
Щоб краще зберегти.
Я згорток цей з піснями,
Збережений віками,—
Ціни ж йому нема,—
В двоюрідного брата,
Драгунського солдата,
Одержав задарма.
Дивуєшся ти дуже,
Почуй же правди звук:
Це твори ті, мій друже,
Що знехтували друк.
Хвала вам, діти слави,

Чужі парнаських уз!
О князю, сину муз,
Люблю твої забави;
Твій гострий вірш, твій сміх
У посланнях твоїх,
В сатирі влучне слово
І стилю чистоту,
Легку строфи будову,
Грайливу гостроту.
І ти із смілим хистом
Там свій заводиш спів,
Що в пеклі гострим свистом
Поетів роздражнив;
Я в роках юні миlíх
В туманних Лети хвилях
Гуртом іх потопив;
І ти, мастак співати,
Буянова творець,
Картинами багатий,
Смаків тонких взірець;
І ти, жартун патхненний
Той, що у Мельпомени
Кінджал, котурни взяв,—
Грайливій Талы дав!
Ніхто так не змалює,
Ніхто не скомпонує,
Як ти скомпонував!
Я бачу, як Чернавка
Й Підщипа словои ллють;
Тут князь заліз під лавку,
Там радники хропуть;
В трагічнім хвилюванні
Ув'язнені царі,
Забувши війни, брані,
Все грають в кубарі...
Назву іще хлопчину,
Що в добрий час один
Свою половину
Заповнив щедро він!
О ти, висот Парнаса
Боярин незначний,
Ta rізвого Пегаса
Наїзник бойовий!

Набазрані ним оди,
Горищ вбрання, покров,
Говорять з роду в роди:
Великий наш Свистов!
Твій дар цінить умію,
Хоч, правда, не знавець;
Але тобі не смію
Сплітати хвали вінець:
Свистовським складом треба
Свистова оспівати;
Збирайся з богом в небо,
Ладен я клятву дать —
Не стану я писати.

О ви, в моїй пустині
Улюблені творці!
Заповніть же віднині
Безжурні дні оці.
Мій друже! Завжди з ними
Живе душа моя,
І мріями своїми
В Елізій лину я.
Коли ж проміння ясне
Вечірньої зорі
На заході погасне,
І світлії царі
Замріяної ночі
У небі попливуть,
І чути — гай шепоче,
І шерех в лісі чутъ,—
В цей час, мов невидимка,
Літає геній мій;
І я в тиші нічній
Зливаю голос свій
Із голосом волинки.
Щасливий той піт,
Хто ліру в дар від Феба
Візьме в розквіті літ!
Як житель смілий неба,
Звершає він політ,
І вище смертних стане,
І слава всюди гряне:
«Бесмертний він піт!»

Та чи мені пишатись,
Безсмертям ласуватись?..
До сліз я спорить рад,
Не б'юсь лиш об заклад,
Хто зна — ѹ мені, можливо,
Печать свою щасливу
Поставить Аполлон;
І в гордому сіянні,
В безтрепетнім ширянні
Злечу на Гелікон.
Не весь візьмусь я тлінно;
З моєю, може, тінню
В північний час глухий
Син Феба молодий,
Мій правнук славноЯменний,
На бесіду прийде,
Моїм ім'ям натхненний
До ліри припаде.

Тимчасом, друже славний,
Каміном осіяний,
Сиджу я під вікном
З папером і пером,
Не слава править мною,
Я дружбою одною
Захоплений в полон.
Я дружбою радію.
Чому ж сестра — любов
Мою хвилює кров
Даремно, без надії?
Чи дарма я знайшов
Весни рожеві квіти?
Чи вічно слізози лити
В юдолі, де розквіт
Гіркий для мене світ?..
Співця көханко мила,
Мрійливість легкокрила!
Будь вірна все життя,
Дай руку любострастю,
Веди мене до щастя
Тропою забуття.
І в час німої ночі,
Коли лінівий мак

Покриє сонні очі,
Дай, мріє, щастю знак,
В мою тісну хатину
Тихесенько примчись,
Прилинь хоч на хвилину,
З любимцем обіймись!
О мріє, чарівнице!
Яви мені, молю,
Любов мою, зірницю,
Ту діву, що люблю,
І синь очей небесну,
Що ллють вогонь в серця,
І грацій стан чудесний,
І сніг її лиця;
У мене на колінах.—
Ти можеш уявить,—
Вона в рвучких томліннях,
Схилившися, тремтить,
І горнеться до мене,
Устами на устах,
Лице її вогненне
І слізози на очах!..
Чому ж це ти незримо
Уже летиш у даль?
Обдурить — і не жаль,
Втікачу невловимий!
На плач — німа вона,
Де ж мрія чарівна?
Зникає десь зводитель,
І в серці сум-мучитель.

Чи ж завжди, друже мій,
Нам щастя на догоду?
І в тузі дух сумний
Знаходить насолоду:
Люблю один бродить
У літній день з журбою,
Вечірню тінь зустріть
Над тихою рікою
І з теплою слізою
У даль похмуру зріть;
Люблю з Мароном милим

Під ясним небосхилом
Над озером сидіть,
Де лебідь білосніжний
По гладі вод затишній
З подругою поспіль,
Лишивши берег, трави,
І гордо, й величаво
Пливе у злоті хвиль.
А щоб розвіять скуку,
Лишивши книг науку,
У вільний вечорок
У милой бабусі
Пахучий п'ю чайок;
Не шаркаю, не гнуся,
Щоб ручку цмокнуть її,
Вона не присідає,
Але звісток-подій
Зapas великий має.
Газети добуває
Вона з усіх усюд,
Все відає, все знає:
Хто вмер, хто любить тут,
Кому жона по моді
Вже роги добула
І у чиїм городі
Капуста цвіт дала,
Хома свою хазяйку
Ні за що покарав,
Антошка балалайку,
Догравшись, поламав,—
Старенька все розкаже;
Усе бубнить, як в'яже
Спідницю, а чи шаль;
А я сиджу сумирно,
Не слухаю, і мрійно
Лечу думками в даль.
Отак, скажу до слова,
Колись і я Свистова
Нагоду слухатъ мав,
Коли свої творіння
Він з пристрастю читав.
Сам бог перевіряв
Тоді моє терпіння!

Або мене сусід
Семидесяти літ,
Що звільнений від служби
Майором відставним,
Зaproшує в знак дружби
Хліб-сіль поїсти з ним.
Як тільки звечоріє,
У бесіді живій
За кухлем звеселіє,
Розійдеться старий;
Медаль на грудях в нього
Поранених звиса,
У споминах старого
Та битва воскреса,
Де йшов назустріч славі,
Та, стрінутий вогнем,
Упав на діл кривавий
З булатним палащем.
З ним радо зустрічаюсь,
Приємно бути в ним —
Служакою старим.
Але, о боже, каюсь!
Служителів твоїх,
Попів отих міських,
Не хочу зріть і виду
Й весільного обіду
Тому лиш не терплю,
Що всяких іереїв,
Як папа іудеїв,
Я зовсім не люблю,
А з ними крючкуватий
Дяківський весь народ,
Лиш з хабарів багатий
І ябеди оплот.

Коли ж побачусь скоро
З тобою, друже мій,
То ми потопим горе
У чаши круговій;
Тоді, клянусь богами,
(І слово це здержу)
З сільськими я попами
Молебень відслужу.

МОЕМУ АРІСТАРХОВІ

Пробач, тверезий Арістарх,
Мені бахічні всі послання
І ніжні мрії, й поривання,
І легковажність у словах:
Плоди веселого дозвілля,
Народжені не для віків,
Та збереглись, як пам'ять днів,
Для себе, друзям на похмілля,
А може, Хлої молодій.
Пробач і зглянься, друже мій —
Нащо мені твої поради!
Я знаю сам свої всі вади.
Звичайно, вбогий геній мій:
В догоду римі холостій,
На зло законам сполучання,
Біжать трьохстопні, наче рій,
На аю, ає і на ій.
І ще тут деякі признання:
Я ставлю (бідна голова!)
То вигуки, то запитання,
Пусті для розміру слова.
Недобре це, та виправдання
Чи можна скромно принести?
Мое жартливе листування
Чи буде в спадщині цвісти?
Не думай, цензоре суворий,
Що я, бісньючись щоніч,
На муки віршування хворий,
Свій спокій відганяю пріч;
Що метляюсь у всі кінці,
Волосся патлаю руками,
І так, мов Фебові жерці,
Суворо блискаю очами,
Похмурю зір, чоло своє,
І, засвітивши враз лампаду,
За столик, крекуччи, засяду.
Сиджу, сиджу три ночі зряду —
Й трьохстопну висиджу бредню...
Так пише (не докір чиню)
Конюший дряхлого Пегаса
Свистов, Хлистов або Графов,

Служитель відставний Парнаса,
Отець віршованих розмов,
І од, не дуже гучномовних,
Казок занадто однотонних.

Люблю спочинок, спокій я,
Мене дозвіллям не втомити;
Найду я час і їсти й пити.
А часом оживе моя
Складати віршки охота,
На славу дружби чи Ерота,—
То працю враз кінчаю я.
Чи біля мене добре друзі,
Чи я в постелі пуховій,
Чи я над водами у лузі,
В дібріві темній і глухій,
Задумаюсь, змахну руками,
На римах враз заговорю —
І вже нікого не морю
Тими грайливими рядками...
Але як іноді на мить,
Схочівши в затишку спочити,
Перед каміном скину втому,
Господарем свободним дому,
Й спіймаю нитку дум мої,—
То не для імені поета
Мережу два чи три куплети
Й наспівую тихенько їх.

Але чи знаєш, мій гонитель,
З тобою мову як веду?
Лиш випадковий Пінда житель,
Я тішу музу молоду...
Вже ранку яснеє світило
Гаї й поля позолотило;
Давно замовкнули піvnі;
Сплючи впівока, позіхаю,
Шапеля в віршах викликаю,
Пишу малесенькі пісні,
Чоло сновиддя сповиває
І грузне пòдушка м'яка,
І словом, де прикрас немає,
Мої проображення складає

Ще трохи сонна рука.
У теплій ліні напів'ясній
Так тішився співець прекрасний,
Коли Вер-Вера вихваляв,
Або із жартом малював
У ширім захваті манливім
Горище затишне своє.
В такім становищі щасливім
Славілля право дістає.
Чи можна в витворі примхливім,
Думок гучний спинивши шум,
Тоді вкладатъ холодний ум,
Псуватъ в доробках жартування,
Цей плід шумніх, грайливих дум,
Г цим скорочуватъ писання?

Анакреон, Шолье, Парні,
Як вороги труда, печалі,
Не так було в мицулі дні
Своїх коханок вихваляли.
О ви, улюблені співці,
Що звикли жити у спокої,
Давно вам віддані вінці
Від музи лінощів легкої,
Та не судились вам дари
Поезії, в труді святої.
На шпиль Фессальської гори
Вели стежини вас крутливі;
Веселих грацій перст грайливий
Юнацькі ліри звеселяв,
І ваші чола сповивав
Дітей пафоських рій жартливий.
Я — недосвідчений співець
І спадкоємець рим похмурний,
Крадусь за вами навпростець...

А ти, мій судіє без журний,
Зм'якши смаку учений гнів!
Іди, кричи, картай другого
І кинь лінівця молодого:
Хоч раз його б ти пожалів!

БАТЮШКОВУ

В печерах Гелікона
Зійшла зоря моя;
На славу Аполлона
О хрещений був я;
Тож Іпокрена мила
Мене, дитя, поїла;
Там, де троянди цвіт,
Я виростав, піт.

Веселий син Ермія
Хлоп'ятко покохав,
І в літа золотій
Дуду подарував.
Її пізнавши рано,
Дудів я безустанно;
Нескладно музам грав,
Та їм не набридав.

А ти, співець забави
І друг пермеських дів,
Ти хочеш, щоб я слави
Дорогою летів,
Не йшов з Анакреоном,
Помчався за Мароном,
Співав під звуки лір
Про буйний ратний пир.

Замало дано Фебом
Дарів його мені.
Я під чужинним небом
Співаю в тишині,
І, боячись з Ікаром
Літать вгорі недаром,
Знайшов я власну путь:
Собою кожен будь.

ПОСЛАННЯ ДО ЮДІНА

Ти, мицький друже, хочеш знати
Мої і мрії, і бажання,
Сопілки тихе вигравання
Із дружнім усміхом сприймати.
Та чи ж поетові зуміти,
Невільнику юнацьких мрій,
В картині бистрій та живій
На розсуд світові відбити
Все те, що в юності ясній
Мені уявлення покаже?

Тепер, коли спокійна лінь,
Мене в пустинну взявши сінь,
Мої чуття докупи в'яже,
І вік не тъмарить темна тінь,
Не знаючи в своїм покої
Пустих прикрас та килимів,
Дивлюсь з усмішкою гіркою
На пишність бідних багачів.
Себе щасливим почуваю
І срібних гір не хочу мати.
Готовий долю я прийняти,
Учора й завтра я не знаю
І думаю: «Навіщо ті
Співцеві яхонти, топази,
Порфірні порожні вази,
Ляльки усякі золоті?
Багаті сукна Альбіона,
Коштовні чохли Ліона
На модних кріслах і столах
І ложе шальове у спальні?
Яка потреба в дзеркалах?
А чи ж в селі не краще дальнім,
Або у тихім городку
Подалі від столиць і грому
Сховатись в мирному кутку,
З яким ще розкіш не знайома,
Й відпочивати у свята?»
Коли б ця мрія золота,
Це сновидіння, та здійснилось!
Невже поету не судилося

Легких відрад самотини?
Мені село мое приснилось,
Захарово; його тини,
Високий міст, гаї тінисті
В воді ріки відбились чистій.
На пагорбі стоїть ясний
Будиночок; з його балкона
В веселій можу сад зійти,
Де разом Флора і Помона
Дарують квіти і плоди,
Де кленів тягнуться ряди
За небосхил, де монотонно
Шумлять тополі. Я туди
Ще до схід сонця поспішаю
З смиренним заступом, з відром.
По стежці в лузі пробігаю,
Тюльпан і розу поливаю,
Щасливий ранішнім трудом;
І тут під дубом я зеленим
З Горацієм і Лафонтеном
Забудусь в радісних думках.
Тут поблизу ручай дзюркоче
І мчить в вологих берегах:
Ясний потік сковати хоче
В лугах сусідніх і гаях.
Та ось і полудень. У залі
Вже навіть встигли стіл накрити.
Хліб-сіль на чистім покривалі,
Парує борщ, вино в бокалі
І щука в скатерці лежить.
Сусіди дружною юрбою
Зайшли, збудивши тишину;
Враз повно гомону і дзвону,
Всі хвалять Вакха і Помону
І з ними радісну весну...

Ось кабінет передо мною,
Де я, утомлений Москвою,
Зрадливих зрікшися красот,
У далині від всіх турбот —
Від чарівниці, що лукаво
Людьми і всесвітім вертить,
В трубу розкотисто гримить

І носить буйне ймення Слави,—
Живу в природній простоті
Й філософічної забави
Та муз не кидаю в житті...
Ось мій камін; під вечір темний,
Коли осінній буть сльоті,
Забившись в затишок приємний,
Я можу в мріях завмирати,
Вольтера, Віланда читати,
Або в натхненні без вагання
Недбало станси начеркать
І вмить спалить свої писання...
Нове видіння зір вражає,
Воно в чарівнім ліхтарі
На білім полотні мелькає.
То мрія зійде, то зникає,
Мов тінь на вранішній зорі.
Тоді, як в келії самотній
Віддався мріям я своїм,
Рука у лінії безтурботній
Шукала випадкових рим,—
Почув я тупіт, кінське ржання.
Ясним майнувши чапраком,
В блискучім ментика сіянні
Гусар промчався під вікном...
І де ви, мирні картини
Села мого? На крилах мрій
Гасаю я серед долини,
Де має закипіти бій.
Вогні вже гаснуть, сплять намети.
Плащем укутавшись легким,
Лежу я з козаком старим.
А там виблискують багнети,
Ржути коні в мороці нічнім.
Десь угорі гуркоче грім —
То тут, то там його чувати.
Вже рветься в бій душа моя.
При близку бранного булата
Вогнем палає зір, і я
Лечу на гибель супостата.
Мій кінь на ворога орлом
Летить із грізним сідоком,
З розмаху сиплються удари.

О ви, святі вітчизни лари,
Врятуйте юнака в боях!
Його там меч січе щербатий;
Там ківер валиться пернатий;
В черкеській бурді на плечах,
Пригнувшись мовчки аж до грави,
Він мчить стрілою через ниви,
Чубук тримаючи в зubaх...

Звитяги лаврами обвиті,
Бйці із чаші миру п'ють,
І я, про все забувши в світі,
В свій мирний дім спішу прибути.
На полі честі, полі бою —
Хвороби, милиці одні...
Розставшись з шаблею стальною,
Вже бачу в млистій далині
Тісну хатину і діброву,
Садочок, хвіртку, ближній став,
І я, філософ скромний, знову
У мирний затишок попав.
Забувши все, всіма забутий,
Душі вкушаю супокій...

Що може серцю кращим бути
Від приязні, кохання, мрій?
Життя здавалось легкоплинним,
Мій час повз квіти пролітав.
І досі в серці я невиннім
Любові мук не почував.
А днів потік усе струмився:
І де дитинства ранній слід?
Позаду любий вік лишився,
І вже зав'янув перший квіт.
Вже серце радісно не б'ється,
Коли метелик-вертунець
Кружля над квітами і в'ється,
Легкий зустрівши вітерець.
Якусь тривогу дивовижну,
Палання крові чую я.
Все навкруги про пристрасть ніжну
До серця моого промовля.
Моя голубко чорноброда,
О подруго дитячих літ,

Чи ж не тебе, звабливий цвіт,
Друг серця, бачу я, Сушкова?
Зі мною всюди образ твій,
Усюди тінь твоя чудова:
Коли встає зоря ранкова,
Чи в сумовитий час нічний,
Чи раптом десь в алеї дальній,
Як тихий вечір настає,
В задумі ніжній і печальній
Обличчя бачу я твоє.
Свій стан ти шаллю не покрила,
На груди голову склонила,
Рум'янець на лиці легкий.
Ледь місяць жевріє блідий,
Похмурий шептіт чутъ тополі,
Ляга на пагорби густа
Завіса мороку поволі.
Дерев верхів я темночолі
Легенький вітерець хита.
Дрімає хвиля золота.
Одна у гаї ти зі мною,
Операхися на костур мій,
Стоїш під сивою вербою.
Гуля вітерець в косі твоїй,
На білосніжні перси дує
І крізь легенький твій покров
Тендітну піженську малює,
З близьких прилинувши дібров...
То я вночі повільним кроком
Десь перед теремом високим,
Коли надворі вже зима,
Ходжу, красуню виглядаю —
Готові сани; чорна тьма
Все сном навколо огортає,
Дзигарів бою жду дарма...
Та раптом шурхіт. Крадъкома
Іде хтось, шептіт чую милий,
Кохана з ганку вниз зійшла.
Потис я руку їй щосили,
І діва друга обняла.
Помчали коні, вчвал пустились,
На вітря гриви розпустились,
Летим у поле ми сніжне.

Ти, пригортуючи мене,
Уся від щастя обімліа,
Палкі серця в нас заніміли...
Та бал! Це сон був легокрилий
І мрій видіння осяйне...

Коли ніщо не шелесне,
Коли все спить, май друже милий,
В сопілки звуки перелив
Я мрію, подругу співців.
Хто дружить з музами відроду,
Хто вслід фантазії іде,
Находить в серці насолоду,
Як і в біду він попаде.
Хвилини щастя золотії
Мені хай Клофо не зів'є,
Земні всі радості — у мрії,
І долю сам поет кує.

ДО ГАЛИЧА

Нехай печальний віршопліт,
Вінчаний маком, кропивою,
Завзято лірою нудною
До себе в гості на обід
Уклінно кличе генерала,—
О Галичу, що дзвін бокала
І ранні снідання злюбив,
Тебе я зву, мудрець лінівий,
У сков поезії щасливий,
В притулок ніжних почуттів.

Давно в моїм кутку самотнім,
Де повно сміху та забав,
Ти поміж друзів не бував,
У нашім колі безтурботнім
Угору кухля не здіймав.
Тобі робить нема охоти.
Сідай на тройку рисаків,
Покинь Петрополь і турботи,
Лети в щасливий городок
Одвідати Золотарьова,

Де наш улюбленій куток,
Де ллється вин ріка багрова
І з громом двері на замок
Зачинить молодість щаслива.
На кухлі пінистого пива,
На добрий пирога шматок
Ми кинемся з товаришами,
В повітрі блиснувши ножами,
І всю фортецю ту міцну
В хвилину візьмемо одну;
Коли ж — бо силу мають вина! —
Ти схилиш голову в коліна,
Щоб у спокої відпочитъ
Під гомін юнаків веселих,
Заснути на коротку мить,
І розіллеш свій повний келих
На бархатний диван старий,—
Тоді послання та куплети,
Байки, балади і сонети
Поллються, як потік живий,
А в тебе сни чудові будуть!..
Та дзвін чарок тебе розбудить,
Звільнишся ти від сну тенет,
Подушку зім'яту покинеш
І знову в радощі поринеш,
І завирує наш бенкет!

Та думкою в майбутнє лину.
О Галич, близько, близько час,
Коли, почувши слави глас,
Покину келью я пустинну,
Татарський скину я халат.
Прощайте, чеснотливі музи,
Прощай, притулку всіх відряд!
Я одягну вузькі рейтзузи,
Зав'ю я в кільця гордий вус,
Засяє пара еполетів,
І я — питомець важних муз —
У колі вояків-корнетів!
О Галич, Галич, поспішай!
На тебе ждуть покій лінівий,
І друг ні скромний, ні спесивий,
І келих, повний через край.

ПОСЛАННЯ ДО ГАЛИЧА

Де ти, лінівче мій,
Коханцю райовання?
Невже ти без вагання
Самотніх зрікся мрій?
Невже папір тонкий
Мені замінить звуки
Улюблених розмов,
І я не стріну знов
Парнаського заблукі?
Сусід на Пінді мій,
І ти од муэ сховався,
В мінливості своїй
З пенатами розстався.
Той сад не стріне нас,
Де віття темнокриле,
Де у вечірній час
Ми за вином шуміли.
Де Ком нас пригощав
Фореллю, пирогами,
Напій, що шумував,
Нам Бахус подавав.
Летять за днями дні
Без дружньої розмови;
Тебе не стрінуть знову
Веселощів сини,
Хоч ждуть тебе вони.
Їх бесіди шумливі,
Обіди гомінливі
Проходять, наче сни.

Один в своїй хатині
В вечірній час німий.
З тобою хочу нині
Побуди, друже мій!
На води тіні ночі
Несуть свій супокій
І в келії муркоче
Поважний кіт старий.
Аж поки сон із ночі
Прилине в тихий дім
Мені закрити очі

У цім краю глухім,
Морфея у чеканні
На ліжку я лежу
І нашвидку послання,
Недбале в виконанні,
Зрадливцеві пишу.
Далеко від станиці,
Де Фебові сестриці
Спочинок ділять мій,
Мій друже, чим в столиці
Ти зараз зайнятий?
Невже поета доля —
Степів покинутъ волю
І друзів і близьких
Для розкошів міських?
Невже в театрі шумнім,
Де Аполлон товстий
Від слави став безумним,
Від оплесків — глухий,
Намучивши криком,
Роєм безглуздих слів,
Ти спиш під ревом диким
Акторів і смичків?
Чи мудрецем придворним,
Удавано манірним
Ти, стан схиливши свій
В люб'язності топкій,
Знайомства, друже мій,
З кокеткою шукаєш?
Чи Креза за столом
Поезії вінком
Улесливо квітчаєш?
Ні, добрий Галич мій!
Вельможам ти не служиш,
Друг мудрості одній,
Ти з істиною дружиш,
Ти любиштишину;
Своїй покірний долі,
На багачів казну
Зориш без хмар на чолі.
З рублів одкупника
Сміється син Парнаса,
Й не зніме ковпака

Мудрець перед Мідасом.
Хоч він не подружив
З Фортunoю сліпою,
Та Вакх нагородив
Його життя красою,
Коли цей юний бог
Вечірньою порою
Йому лафіт і грог,
Хитаючись, підносить
І з сміхом випить просиъ,
Йому любові сяє
Проміння золоте,
І дружба молодая
Вінки йому плете.
І в цьому його щастя,
В житті, а не в думках,
Коли хвилини мчагься
В веселошів огнях,
І, сповнені привіту,
Веселі друзі з ним,
Співаючи, піти
Г'ють мозель розігрітій,
І друзям дорогим
Посланія читають,
І люльку воскурлять
Безрифмним палким!..

Покинь же місто хмуре
І з нами знову будь,
Єднаючи без жури
Свою і друзів путь.
Тікай, тікай з столиці,
О Галич мій, сюди!
Тут, ранку зоряниці
Не бачачи завжди,
Під теплим запиналом,
З тібурським мудрецем
Ми часто за бокалом
Прокинемся й заснем.
Дивись: для тебе радо
Наш Дельвіг, наш поет,
Несе свою баладу
І станси винограду,

Й до лілії куплет;
І повен дім твій знову,
Малий, тісний твій дім;
Пісняр з гудком своїм
На дружнюю розмову
Іде, ѹ дотепник з ним.
До тебе ми нагрянем —
І кожний день і ніч
У прозі й віршах станем
Журбу ми гнати пріч.
Подруги молодії
В нас будуть гостювати;
Дні юні, золоті
Не страшно розкидати.
Поділимось весною
І всім життям своїм
Ми з славою п'янкою
І з Вакхом молодим.

ДО ПУЩИЛА

(4 травня)

Мій любий іменинник,
О Пущин дорогий!
Віта тебе пустинник,
Одвертій і прямий;
З прибулим обнімися,
Віддай йому привіт,
Але не метушися,
Не бігай до воріт.
Знай, простому поету
Не треба етикету,
Уклонів, суєти;
Прийми ж, як подарунки,
Усі його цілунки
Любові й простоти!
Влаштуй гульню на диво!
На столик восковий
Став кухлика на пиво,
Вино в бокал налив;

Старий наш друже ѹ спільник!
Замріємось на час.
Хай розуму світильник
Сьогодні згасне в нас,
Нехай старик крилатий
Летить на вороних:
Хвилина мила втрати
У радощах самих!

Щасливий друже мрійний!
В сумирній тишині
Тече твій вік спокійний,
Пливуть за днями дні;
І ти в розмові грацій,
Не знаючи біди,
Живеш, як жив Горацій,
Хоч не поєт наш ти.
У домі небагатім
Знайомства ти не мав
З лукавим Гіппократом,
Розмов попів не знав.
Не бачиш край порогу
Юрби тяжких турбот;
З тобою, слава богу,
Веселість і Ерот;
Ти любиш дзвін стаканів,
Охочий покурить,
І демон метроманів
Тебе не покорить.
Життя щасливе в тебе.
Скажи, чого ж ще треба
Для друга побажать?
Доводиться мовчать...

Дай бог, щоб я між вами
У сотий славний май,
Хоч зборканий літами,
Сказати міг би прямо:
Ось кубок: наливай!
Веселість! Будь до смерті
Супутник вірний наш,
Щоб ми могли умерти
При дзвоні повних чаш!

СПОМИН

(До Пущина)

Знаєш, брате мій по чаші,
Як в чудовій тишині
Ми топили горе наше
В чистім, пінявім вині?

Як у закуточку темнім,
Од сторожі віддалік,
З Вакхом ніжились таємно,
Тратячи бокалам лік?

Чи пригадуєш шептання
В колі друзів молодім,
Кубків випитих мовчання,
З копійчаних лульок дим?

Закипівши, як блаженно
Струмені текли у нас!
Раптом здалеку страшений
Чується педанта глас....

І пляшки умить розбиті,
І бокали всі в вікно —
По підлозі скрізь розлиті
Пунш і піняве вино.

Ми тікаємо квапливо —
Вмить зника хвилинний страх!
Колір щік у всіх грайливий,
Серце й розум на вустах,

Регіт, і весела мова,
І застиглий зір п'яній
Вакха зраджували змову,
Час похмілля потайний.

О мої ви друзі милі!
Вам клянуся, за столом
Кожен рік у час дозвілля
Поминати його вином.

ДО МОЛОДОЇ АКТРИСИ

Ти не наступниця Клерони,
І не тобі свої закони
Володар Пінда начертав,
Тобі всевишній мало дав —
Твій голосок і рухи тіла,
У погляді усмішка мила
Хвали не варті, я б сказав,
І оплесків, що ти збудила;
В житті одна у Клої путь —
Актрисою пустою буть.
Але ж ти гарна, не забудь.
Вслід за тобою сміх лунає,
Твій зір юнацтво полоняє,
Тебе вінки в майбутнім ждуть
І успіх — сумніву немає.

Ти глядача береш в полон,
Коли заспівуєш не в тон,
На сцені, ставши перед нами;
Ти можеш невпопад співати,
Проте невтомними руками
Всі аплодують і кричатъ:
«Bravo! Bravissimo!» — в пориві,
Свистки насмішників мовчать,
Усі скоряються вродливій.

Коли, щоб дар свій довести,
На грудях руки скрестиш ти
Або піднімеш їх і знову
Притиснеш раптом до грудей,
З Мілоном ведучи розмову,
Що наших не сяга ушай,
В коханні клянучися мрійно;
Чи, знепритомнівши в слузах,
Холодне промовляєш «Ax!»
І в крісло падаєш спокійно,—
Твоїй дивуючись красі,—
«Яка чудова», — шепчути всі.
Ox! Іншу б, люба, освистали,
Тебе ж боронить красота.

О Клоє, мудрі набрехали:
Не все на світі суєта.

Чаруй же, Клоє, всіх красою.
Блаженний той юнак, що зміг,
Насмілившиесь, перед тобою
Відкритись в почуттях своїх,
На сцені віршами і в прозі
Свое кохання вилива,—
А ти на ніжні ті слова
В солодкій клонишся знемозі.
Блаженний, хто у грі свой
З актрисою і роль забуде,
Їй тисне руку, повен мрій,
Що скоро й більше щось добуде.

ДО ДЕЛЬВІГА

Послухай, муз невинних
Лукавий духівник!
Жилець полів пустинних,
Поетів грішний лик
Примножив я собою,—
І я чолом поник
Перед пісень маною.
Мій дядько віршолюб
Навчив мене на шлюб
Подати музам руку.
Я спершу в вірші грав,
Лиш баэграв їх, черкав,
А там уже й до друку!
І що ж — чи рад чи ні —
Вже, брате, я зрідні
Безтолкову пустому,
Тому, сьому й другому.
Ну що ж, даруй мені!..

Ти, зрадник, з Аполлоном
Домовився, мабуть;

Мені ж тепер Прадоном
Судилося, друже, буть.
Я скрізь біду застану!
Ой лихо метроману,
Втекти б — так де стежки?
А зрадники-дружки
Невинний твір дитини
У місто нишком шлють
І мрію самотини
До друку віддають,—
Паперу вік збавляють,
Співця поздоровляють
На сміх, жартівники.
«Ви пишете — сказали,—
Віршовані рядки;
Що ж, може б, показали?
У них ви малювали,
Мабуть, оті струмки,
Та, звісно вже, волошки,
Лісочки, вітерочки,
Ягняток і квітки...»

О Дельвіг! музи строгу
Вказали путь мені;
Чи ж ти мою тривогу
Примножить хочеш? Ні!
Поміж Морфея й ліні
Сню, безтурботний, нині;
Іще хоч рік один
Дозволь полінуватись,
Безділлям навтішатись,
Я, справді ж, ліні син! —
А там, нема й охоти,
А візьмуть вже турботи
З боків усіх в полон,
Забути змусять сон,
З газетярами стягнись,
З журналом торгуватись,
Графовим милуватись...
Помилуй, Аполлон!

НАПОЛЕОН НА ЕЛЬБІ

(1815)

Вечірня заграва згасала в темній хвилі,
На хмурій Ельбі все німе було кругом,
І місяць проглядав крізь хмари побілі

Стуманеним чолом;

Уже на заході, повитий густо млою,
Розтанув небосхил у синяві морській.
Сидів Наполеон над дикою скалою

Один у тьмі нічній.

Терзався ум його над цим пустельним морем,
Він для Європи знов у мріях цеп кував
І, дивлячися в даль своїм похмурим зором,
Розлючено шептав:

«Навколо все у мертвім сні почило,
На річку тіні налягли нічні,
Не випливе ніхто вже на човні,
Не виє звір голодний на могилі,
З думками я один в самотині...

Чи скоро вже, запінена човнами,
Покірна хвиля понесе мене,
І тихих вод сонливість розжene?
Хвилюється, ніч, над Ельби берегами,
Захмар обличчя місяця ясne!

Там ждуть мене хоробрії дружини.
Уже зійшлись, зімкнулися у стрій!
І світ уже в заковах — бранець мій!
Іду до вас через морські рівнини
І гріяну знов, як грізний буревій!

І бій спахне! за галльськими орлами,
З мечем в руках побіда полетить,
Кривавий струм в долинах закипить,
І трони в прах повергну я громами.
Європи щит розсплеться умить!..

Та все навкруг у мертвім сні почило,
На річку тіні налягли нічні,
Не випливе ніхто вже на човні,
Не виє звір голодний на могилі —
З думками я один в самотині...

О щастя! звабник і губитель,
І ти сковалося, як плин солодких снів,
У бурях тайний мій хранитель
І мій пестун із юних днів!
Недавно дивною тропою
Мене до трону ти вело
І вкрило смілою рукою
Рясними лаврами чоло!
Хіба давно мені народи
Несли покірно дань свободи,
Схиливши прaporи свої;
Гrimіли навкруги бої,
І слава в сяйві наді мною
Летіла птахом чарівним?..

Та хмара грозова нависла над Москвою,
І грінув помсти грім!..

О царю півночі! Ти двинув грізні сили,
І гибель вслід пішла кривавим прaporам,
Упав на землю велетень безкрилий,
І мир землі, і радість небесам,
Мене ж — ганьба і сором вкрили!
Мені розбито щит дзвінкий,
Шолом не сяє в полі брані;
В траві ржавіє меч стальний,
Тускніє у тумані.

Навколо тишина. Вночі, край берегів
Дарма вчуваю я і смерті завивання,
І брязк, і грізний блиск мечів,
І впалих зойки та стогнання —
То плескіт хвиль морських тривожить хворий слух;
Замовк у битвах клич знайомий,
Боїв кривавих тихнуть громи,
І факел мстивості потух.

Та час уже близький! Гряде він днем суворим!
Уже летять човни, де грізний трон стоїть;
І мла густішає над морем
І, згубним блискаючи зором,
Поблідлій заколот на палубі сидить.
Жахайся, Галліе! Європо! помсти хочу!
Ридай, твій бич повстав — несе для тебе жах,
Все згине,— і тоді, в руїнах серед ночі,
Царем я сяду на гробах!»

Замовк. На небесах блукали хмурі тіні,
І місяць, з дальних хмар відпливши в простір синій,
На захід світло лив — блідий, тремтливий слід,
І вранішня зоря сіяла в океані,
І човен пробігав у сивому тумані
    Під скель ельбійських грізний звід.
І Галлія тебе, тиране, осінила;
Втікали з трепетом взаконені царі.
Але чи бачиш ти? День гасне, тьма покрила
    Лице палаюче зорі,
Панує тишина над сивою водою,
Хмурніють небеса, надходить грозовій,
Все замокло... Тож тремти! загибелъ над тобою,
І неясний ще жереб твій!

УБИТИЙ РИЦАР

За лісом, у сяйві яспім янтаря,
Спокійно погасла вечірня зоря.
І простір замокває імлистий;
На річку спадає нічна каламуть,
Ліниво грядою хмарини пливуть.
І місяць між них золотистий.

Там панцир чавунний лежить на горбі,
Поламана піка в тяжкій боротьбі,
І щит під шоломом іржавим.
В мох рицарські шпори утнулись міцні,
Недвижні, лиш місяць пливе в тишині.
Над ними у близку кривавім.

Кінь ходить поволі навколо горба,
В очах не вогонь, а велика журба,
Він голову бранну схиляє.
Б'ючи копитами каміння долин,
На панцир той дивиться кінь лиш один
І стогне, неначе ридає.

Іде подорожній, блукаючи в тьмі,
Надії несе він у серці німі,

Схилившись на костур дорожній.
На горб той виходить, в невидиму даль
Він дивиться, мовчки іржависту сталь
Ногою штовхає, тривожний.

І зблід подорожній — кольчуги дзвенять
І рицарські кості в них грізно звучать,
В долину шолом покотився.
В нім череп ховався... При звуці отім
Кінь скочив на горб у пориві однім,
Заржав і в журбі похилився.

Йде знов подорожній в густій темноті,
Здається, що кості хрустять на путі...
На ранок зірница зіходить —
Убитий в бою неподвижно лежить,
І панцир завмер, і шолом не дзвенить,
І кінь біля вбитого ходить.

ГРОБНИЦЯ АНДРЕОНА

Все в казковому мовчанні;
Впав на пагорб дим нічний;
У хмарок яснім убрани
Ходить місяць молодий.
Бачу: ліра на могилі
Спочиває в тихім сні,
Часом звуки легококрилі,
Мов дрімоти співи милі
В мертвій чуються струні.
Бачу: горлиця на лірі,
В рожах кубок і вінець...
Спочиває, друзі, в мірі
Любострастя тут мудрець.
Подивітесь: на порфірі
Оживив його різець!
Мовить він: «Старий я, сивий,—
Сам же в дзеркало зорить.—
Дайте ще хоч день щасливий!
Нам не вічно, леле, жити!»
Ліру взяв свою уроче,

Аж нахмурилась брова,
Про війну співати хоче,
Про любов лише співа.
Тут готується природі
Торг останній заплатить.
Дід танцює в хороводі,
Просить келихи налить.
Круг закоханця старого
Діви в'ються у танку;
Прагне в часу він скупого
Мить украсти ще п'янку.
От і музи, і харити
В гроб улюбленця звели;
Ігри й танці, співи й квіти
Вслід за ним туди пішли...
Зник поет, як насолода,
Як любові сон легкий.
Смертний,— каже нам природа,—
Безтурботно щастя пий;
Утішайся, утішайся,
Кубок повно наливай,
Палом піжним утомляйся
І при чаши спочивай!

ВОДА І ВИНО

Люблю в жароту опівденну
Вологу черпать із струмка
Чи, в тінь скованши зелену,
Дивитись, як тече ріка.
Коли ж вино в краї поскаче
У пінній чаші круговій,
Признайтесь, друзі,— хто не плаче,
Благословляючи напій?

Хай буде проклят той зухвалий,
Хто в непрошенний гріх запав —
Вино, що нам боги послали,
З водою прісною змішав!
Хай буде рід його проклятий!

Хай силу втратить випиватъ
Чи, келих зваживши підняти,
Лафіт з цимлянським розрізнятъ!

Р О З А

Де наша роза,
Скажіть мені!
Зів'яла роза
В яснім огні.
Слова сумні:
Життя — це квітка,
Це юні дні,
Що в'януть швидко.
Лише скажи:
Як жаль за нею!
І на лілею
Нам укажи.

Т В І Й І М Й

Бог зна за що філософи, пійти
На твій і мій із давнини сердиті.
Не стану сперечатися з ними я,
Та ї лаяти не варто те людині,
Що їй дарує радощі життя.
Що, коли б, Ніко, твій не був я нині?
Що, коли б ти не звалася мої?

М Р І Й Н И К

По небу місяць проплива,
Мла на горбі сивіє,
Вода затихла річкова,
З долини вітер віє,
Мовчить співець весняних днів

У тімній пустці гаю,
Отари сплять серед полів,
І тиха ніч злітає;

Над нами сині небеса
Пітьмою ніч укрила,
Огонь в каміні погаса,
І свічка нагоріла;
Стойть богів домашніх лик
В ківоті небагатім
І жевріє блідий нічник
Під глиняним Пенатом.

Схиливши голову свою
У забутті глибокім,
Солодкі думи я сную
На ложі одинокім;
В обіймах ночі чарівних,
Лиш місяць засіяє,
Юрба крилатих мрій ясних
В душі моїй ширяє.

І ллється тихий глас ясний,
Тремтять чарівні струни.
В нічний безмовний час глухий
Співає мрійник юний;
В таємній тузі неземній,
Осяяний красою,
Бряжчить на лірі гомінкій
В натхненні він рукою.

Блажен, хто щастя в молитвах
В курінь свій не благає!
Сам Зевс у п'ого при дверях
Від бур оберігає;
І у неробстві в тихий час
Солодкі сни прибудуть,
І бранних труб жахливий глас
Щасливця не розбудить.

Ударивши у щит дзвінкий,
Із виглядом сміливим,
Хай слава кличе в бій страшний
Перстом своїм жахливим,

І в'ються прапори грізні,
Палає бій кривавий,—
Приємна тиша цілі дні,
Я не бажаю слави.

Знайшов я дім свій в глухині,
Живу спокійно в мирі;
Дали боги у дар мені
Співучі струни ліри;
І музя вірна снам моїм:
Хвала тобі, богине!
Тобою скрашений мій дім
І пустка-самотина.

Ще на світанку днів ясних
Співця ти осінила,
Вінком із миртів молодих
Чоло його покрила,
До мене в світлім почутті
У кельї появилася
І над колискою тоді
Дитячою схилилась.

О, будь супутницею ти
До самої могили!
Літай у мріях з висоти,
Натхненна, легкокрила...
Женіть же геть свою печаль,
Чаруйте ум обманом,
Життя вбачайте світлу даль
За хмарами й туманом!

І тиха буде скорбна мить,
І смерті геній темний
Постукає ї прогомонить:
«Пора у світ підземний!..»
Так сон солодкий в мирний дім
Надвечір лине в гості,
Повитий маком запашним,
На посох спершись млості...

З РАДИ.

«Все проминуло!
Серце забуло
Ніжне чуття.
Пристрасті муки
Зникли, мов звуки,
В ніч забуття.
В зміні блаженну
Втіху пізнав;
Зрадив Єлену —
Пута порвав.
Серце на волі!
Все призабудь;
З нівої долі
Радісним будь.
Тільки весною
Легіт ясною
Розою снить;
В дні мої юні
В сіть я красуні
Дався вловить.
Ні, я не буду
Більше зітхать,
Пристрасть забуду:
Годі кохатъ!
Суму не треба,
Скоро кінець.
Ах! чи ж для тебе,
Юний співець,
Роза Єлена —
Радості цвіт?..
Хай ій услід
Сила-силенна
Люду вздогін
Мчить на уклін;
В домі, де вірне
Огнище мирне —
З чаши спочин
Хочу черпнути —
Пристрасть забути,
В любім спокої
Торгатъ рукою
Арфу один».

В журній розлуці
Так я казав,
В гіркості, в муці
Себе розважав;
В серці огнений
Образ Єлени
Мислив згасить,
Той рік, весною,
Дівчину Хлою
Здумав любить.
Мов на дозвіллі,
Вранці вітрець
Листячко й хвилі
Мчить навпростець,
Так безупинно
Хистко і плинно
В пристрасть я грав,
Лілу, Теміру,
Всіх я кохав,
Серце і ліру
Всім віддавав.—
Що в тім? — невчасно
Шаль любострасно
З перс я зривав:
Що в тім? — черлено
Чар твій, Єлено,
В серці паляв!
Ах! повернися,
Радість очей,
Зглянься, приснися
В сумі ночей.
Марно скучає
Бідний співець!
Де — не вбачає —
Горю кінець...
Так! до могили
В смутку, безсилий,
Мерзни вночі!
Людьми забутий,
В пітьмі, окутий,
Цеп волочи...

ДО НЕЇ

Ельвіно, друже мій, подай ласкаву руку,
Щоб міг я до життя прокинутися знов.
Чи я засуджений терпіти довгу муку
За вірність і любов?

Невже тепер повік на друга друг не гляне,
І тільки вічна тьма — владарка днів моїх?
Невже ніколи нас світанок не застане
В обіймах огняних?

Ельвіно, чом тепер у ніжних чарак ночі
Не можу обнімати я пристрасно тебе,
Дивитися в твої кохані, любі очі,
Як в небо голубе?

І в радості німій од захвату п'янкого
Твої зітхання чуть і мову чарівну,
В твоїх обіймах спати — і для чуття нового
Прокинутись від сну?

* * *

Такий щасливий був і так я утішався,
В розраді затишній коханням упивався!..
Де ж насолод минуща мить?
Мов сон чарівний пролетіла,
Зів'яла радість, серцю мила,
Навколо мене знов лиш тінь нудьги лежить!..

СЛІОЗА

Учора при хмільнім бокалі
З гусаром я сидів,
І мовчки у гіркій печалі
На дальній шлях зорив.

«Чом задививсь ти на дорогу? —
Гусар мене спитав.—
По ній ти друзів, слава богу,
Іще не проводжав».

Схилившись низько головою,
Йому я відповів:
«Гусар! нема її зо мною!..»
Зітхнув — і змовк без слів.

Сльоза з'явилася на вій
І впала у пугар.
«Дитя, ти плачеш в безнадії,—
Покинь!» — сказав гусар.

«Гусаре, тяжко як без неї!
Страшний любовний шал.
Сльози доволі однієї,
Щоб отруїть бокал!..»

МІЙ ЗАПОВІТ ДРУЗЯМ

Умерти завтра хочу я
І в світ казковий насолоди,
У забуття на тихі води,
Злетить весела тінь моя...
Прощай навік, зачарування,
Життя, любові дивна мить!
До мене, друзі, підійдіть,
Благоговіння і мовчання!
Влаштуйте завтра хід бучний,
Несіть життя веселі чаши
На берег сонний і смутний,
Де ми вели розмови наши,
Покличте на останній пир
Семели сина молодого,
Ерота, друга наших лір,
Володаря всього живого.
Нехай веселість прибіжить,
Забавить нас палкою грою,
Від серця, широко розсмішить
За кубком з піною шумною.
Нехай на бенкет наш гучний
Летять любимі наші музи;
Ім перший келих круговий,

Для нас священні їхні узи;
Аж доки ранок осія
Край неба ранньою зорею —
Рукою вірною своєю
Держатъ фіали буду я;
В останній раз мою цівницю,
Тебе, солодких мрій царицю,
Притисну я, любов моя!
В останній раз, в поривах ніжних,
Забуду світ, товаришів,
В останній раз на грудях сніжних
Уп'юсь красою юніх днів!

Тоді ж, як схід озолотиться
У зачарованій красі,
Тополя біла посріблиться,
В ранковій убрана росі,—
Подайте квіт Анакреона;
Він був учителем моїм;
І я зайду шляхом одним
На хмурий берег Ахерона...
Ось, друзі, вам рука моя,—
Прошайте, стисніть наостаннє!
І обіцяйте на прощання,
Коли навіки зникну я,
Мое вдоволити бажання.
Прийди, співець мій дорогий,
Що славив Вакха і Теміру,
Тобі дарую лінь і ліру;
Хай музи спів окрилять твій...
Ти не забудеш дружбу нашу,
О Пущин, юності мудрець!
Прийми мою глибоку чашу
Й зів'ялий миртовий вінець!
Вам, друзі, пам'ять я лишаю
Про дні юнацьких світлих мрій,
Святою оповиті лінню
На ложі маків і лелій;
Пісні мої дарую тлінню,
Останній подих, друзі, ій!..

На поховання тихе свято
Вас запроєтъ повинен я;

Квітки вам буде роздавати
Веселість — подруга моя...
Приходьте жвавою юрбою,
Усі в вінках, рука з рукою,
І хай на гробі, де співець
Десь зникне в гаї Гелікона,
Швидкий напише ваш різець:
«Тут почива юнак-мудрець,
Дитя утіх і Аполлона».

ДО ЖИВОНИСЦЯ

Дитя харит, натхнення, вроди,
В пориву ніжного вогні,
Недбалим пензлем насолоди
Кохану намалої мені;

Чесноти риси неземної
На полотнище нанеси,
Усмішку дівчини ясної
І погляд юної краси.

Круг ніжного Гебеї стана
Венерин пояс пов'яжи
І чари потайні Альбана
В моїй царівні покажи.

Ясними хвилями накидки
Ти груди трепетні накрий,
Крізь них мені було щоб видко,
Як хочеться зітхнути їй.

Ти уяви любові мрію,
І ту, живу якою я.
Тоді, закоханий, зрадію
І підпишу внизу ім'я.

НАПИС ДО АЛЬТАНКИ

З благоговінням підійди,
О мандрівниче молодий,
Поглянь на захисток кохання.
Щасливим був я нею раз —
В солодкім захваті погас,
І навіть сам спинився час
У мить палкого поривання.

ДО БАРОНЕСИ М. А. ДЕЛЬВІГ

Вам вісім літ, я старший був удвоє.
І я колись-то вісім років мав;
Вони пройшли.— З веління долі злої,
Бог знає як, тепер поет я став.
Вже не вернути нам пори ясної.
Я постарів — брехню терпіть не час.
Охороняє віра нас від скрути.
Лише з Амуром рівні ви якраз.
Амур дитя — і схожий він на вас:
В мої літа — Венерою вам бути.

Але, як тільки буду жить
По волі доброго Зевеса
І все ще мріять і творить,—
Я напишу вам, баронесо,
В латинськім стилі мадригал,
Чудовий, з іншим не зрівняти,
Де мало справжніх є похвал,
Та справжніх почуттів багато.
Скажу я: «Ваші очі нас
В полон забрали серед балів,
Де всі дивились ми на вас.
На мене ж гляньте ви хоч раз
У нагороду мадригалів».
Коли ж Амур і Гіменей
В Марії, радості очей,
Вдвох привітають юну даму —
Чи вдасться в час мені оцей
Вам присвятить епіталаму?

МОЯ ЕПІТАФІЯ

Тут Пушкін спить в труні; він з музою своєю,
З любов'ю, в лінощах прожив веселий вік;
Добра він не робив — а був, проте, душою,
Їй-богу, добрий чоловік.

ФАВНІ ПЛАСТУШКА

Картини

I

П'ятнадцять літ минає —
Красуня розквітає,
Миліша від лілей.
Весь вигляд чарівний,
І подих уст манливий,
Манливий зір очей,
Рум'янець полохливий,
Несмілий дрож грудей —
Все юність їй дарує.
Вже Лілу не чарує
Танок веселих дів.
Над плином ручаїв
Вона в лісах тайтися,
Щоб плакати і журитися,—
Ерот її зустрів.
Коли ж вночі утому
На ліжечку простому
Втишає Лілі сон,
Коли склепить зіниці,
Щоб мрії-чарівниці
Іти без перепон,
Їй сон дає нагоду
Зазнати насолоду,
І з уст летить: «Філон!»

II

То ж хто в печері темній
З тобою спочива,
В знемозі, всім приємній,
Все серце відкрива?
Отож ти вже вкусила
Кохання дивний плід,
Від хвилювання, Ліло,
Пашить твій милий вид.
З бентежного трептіння
Твоя шумує кров,
І радісно веління
Амура слухать знов.
О ніжності палкої,
Офіро, не згасай
В нічному супокої
І ранок зустрічай!
Для вас ручай грайливий
У темряву сковавсь,
І місяць полохливий
У тумані прибравсь;
Троянди нахилились,
Щоб дахом вкрити вас;
І вітри затайлись,
Бо це — кохання час...

III

Хто ж поблизу печери
В рясній траві лежить,
На жертвеник Венери
З досадою зорить?
Нічні зігнулись квіти
До волохатих ніг,
І погляд сумовитий,
Під ріжками залиг.
То фавн, похмурый житель
Лісів і гір крутих,
Набридливий гонитель
Пастушок молодих.
Любимця Купідона —

Прекрасного Філона
Суперником він був...
І от зітхання щастя
З притулку любострастя,
Знемоги зойк почув.
В мовчанці нещасливий
Страждання келих п'є.
І в заздрості злостивій
Горючі слози але.
Та ось ночей світило
Зайшло в глибінь лісів,
Денниця провістила,
Що ранку час наспів;
Зефір здійнявсь крилатий —
І фавн біжить крізь бір
Свою печаль сковати
На скелях диких гір.

IV

Сама на ранок Ліла,
Солодких повна мрій,
Отам, де гай густий,
Утомлено ходила.
«О мороку нічний,
О місяцю ясний,
Коли ж ваш час наспів?
Чи скоро в тумані
Наш праліс засиніє
В західній далині?»
Та шурхіт за плечима
Почувся їй глухий,
Враз — виблиснув очима
Фавн, житель лісовий!
Як вітерець у гаї,
Мерцій вона тікає;
А він жене її.
І ось трепетлива Ліла
Зненацька оголила
Всі тайни свої;
Вітерець цілує ніжно
Розкриті груди її,

Нога в красі усій
Відкрилась білосніжна.
Пастушка з усіх ніг
Мчить, шелестить травою,
Та чує фавна біг
Все ближче за собою,
І подих вогняний
Вже відчува на спині...
Дарма тікатъ дівчині:
Піймає фавн лихий!
Та от ручай прудкий,
Красуню хвиля вкрила:
Вода — її могила...
Hi! Є рятунок її.

V

Ероти легкокрилі
Й Кіпріди ніжний син
На поміч юній Лілі
Летять з усіх сторін;
Всі кинули Цітеру,
І мирних сіл Венеру
Із пінних хвиль беруть,
В відлюднену печеру —
Кохання храм — несуть.
І ось уже з коханим
П'є радоші вона,
І пристрасним зітханням
Відповіда луна...
Заснула тихо Ліла,—
Знемога чарівна.
І вже нічне світило
З-за хмар не вирина.

VI

З сумною головою
Нещасний бог лісів
Вечірньою порою
Над берегом бродив:

«Прощай навік, кохання!
В журбі пролине вік!» —
Він мовив, і зітхання
Летіли над потік.
Та з лісу враз рум'яний
З'явився перед ним
Сатир, страшенно п'яний,
Із глеком круговим;
Додому він дороги
Навпомацки шукав,
Свої козлині ноги
Ледь-ледь пересував;
Ішов, ішов — зіткнувся
Із фавном, подививсь,
Зі сміхом відсахнувся,
До нього прихиливсь...
«О брате мій коханий! —
Гукнув сатир старий: —
Який це край незнаний,
Де шлях прослався мій?» —
«Ох! — мовив фавн: — Дочасно
Мої зів'яли дні!
Я покохав нещасно,
Нема життя мені». —
«Сумуєш ти? Ероту
Скоривсь, як бачу я?
Ввело тебе в турботу
Примхливе немовля?
Чи ж справді? Забуття ти
У глеці почерпай,
Не бійся перелляти,
По вінця наливай!»
І піна засіяла
І на краях шипить,
І з першого фіала
Геть Купідон летить.

VII

Хто ж, дерзкий, володіє
Красою у цей час?
Невірна, хто ж то сміє

Торкати раз у раз
Ій груди любострасні,
Зітхати, умлівати,
Служить красі прекрасній
І в захваті вмирати?
Ти зрадила? О Ліло!
Спіши кохати сміло,
А потім зраджуй знов.

VIII

Минувся захват, щастя,
Мов ранком тихий сон;
Де тайни любострася?
Де ніжний Палемон?
О Ліло! в'януть рози —
Кохання цвіт п'янкий:
Скуштуй же смуток, словоzi
І терену шпильки.
Роки пливуть рікою,
Летять за днями дні,
І старість з сивиною
Страхає в далині.
Амур уже з поклоном
Сказав «прощай!» красі,
Слідом за Купідоном
Утіхи зникли всі.
Пастушка в лісі бродить
Самотня та сумна,—
І фавна там знаходить.
Побачила вона:
Філософ козлоногий
Під липою лежав,
Вінок надів на роги,
Фіал в руках держав
І лінъки осушав.
Хоч фавн і не принада
Для Ліли був в свій час,
Тепер за фавна радо
Взялася вона ураз:
Підкралася, втопила
У нього погляд свій

І вже було до діла
Не так далеко їй.
Та з посмішкою злою
Фавн свій фіал налив,
Хитнувши головою,
Таке проголосив:
«Ні, марні намагання!
Ти інших обираї;
Є мудрості пора,
Бувало ти мене
Доводила до шалу,
Бувало спокушало
Видіння чарівне,
До тебе з любострастя
Колись мене тягло,
Бувало... та, на щастя,
Минулось, що було».

* * *

Є трійка: кожен марнослов —
Шихматов, Шаховський, Шишков.
За розум вас би кожен стратив —
Шишков наш, Шаховський, Шихматов.
Хто ж більший дурень в трійці злій?
Шишков, Шихматов, Шаховський!

ДО ЖУКОВСЬКОГО

Благослови мене, поетe! Мов дитина,
 Я перед музами схилив свої коліна,
 Шляхами небезпек в надії полетів,
 Феб долю визначив, співатъ мені звелів.
 Боюсь безславного падіння, як розплати,
 Але пориву я не в силах вгамувати,
 Не грізний вирок той на гибель чую я:
 Незнаного в віках священий судія *,
 Страж вірний давніх літ, наперсник муз коханий,
 Блідої заздрості предмет неподоланий
 Увагою мене ласково окрилив;
 І Дмитрів дар слабкий з усмішкою схвалив;
 І славний наш старик, царів співець обраний **.
Що грацією він і генієм вінчаний,
 В сльозах обняв мене — чи ж ті забуду дні! —
 Незнане щастя він прорік тоді мені.
 А ти, приречений на пісню повноозвуку!
 Хіба ж не ти мені подав з любов'ю руку?
 Чи ж можу я забути, коли, безмовний, я
 Перед тобою став, і враз душа моя
 До гордої душі твоєї полетіла,
 І, злившись, в захваті таємнім пломеніла,—
 Hi, hi! я сміло йти рішив шляхом важким,
 І сповнивсь вірою і запалом святим.
 Творці безсмертя ви, натхненням незрівнянні!..
 Ви вказуєте ціль в далекому тумані,
 'До невідомого лечу я, повені мрій,
 І вірю — геній ваш в душі озвавсь мої!

* Карамзін (прим. Пушкіна).

** Державін (прим. Пушкіна).

І що ж? Під грізною парнаською скалою
Яке видовище відкрилось перед мною?
В жахливій темряві земної глибини
Незгоди й заздрості насуплені сини,
Творців піднесених зоїли ті пихаті
Сидять — безтямності дружини заповзяті.
Далеко диких лір лунає звук різкий,
Варязькі віршки вищить варягів стрій.
Лиш сміх у відповідь; над хмурою юрбою
В імлі два привиди схилились головою.
Один на купи сів віршованих рядків
Та прози — плід безсонь, запівнічних трудів,
Заснулих од, поем забуті вже могили!
І слухає виття стопоскладач похилий,
І стогне перед ним нещасний Тілемах;
Залізне перо скрипить в його руках,
І от гекзаметри тарганить він рипучі,
Спондеї шкарубкі і дактилі тягучі.
Баскою музою прославлений співець,
Гордись — ти Мевія бундючного взірець!
А хто там у диму, курінням оповитий,
Стойть у натовпі між ворогів освіти?
Врочистої хвали до цього лине шум:
А він — він римою зганьбив і смак, і ум;
Це ти хіба, слабке дитя чужих уроків,
О, заздрісний гордій, холодний Сумароков,
Без сили, без вогню, з абияким умом,
Передсудам лише завдячений вінком
І з Пінда скинутий і проклятий Расіном! —
Чи стане вряд пігмей з титанів гордим сином? —
Чи може він зірвати нетлінний той вінець,
В якому засіяв безсмертний наш співець,
Відрада росіян, країн північних див?..*
Ні! в тихій Леті він потоне мовчазливо,
Так, на чолі його — вже забуття печать,
Вікам майбутнього — що міг він передати?
Лякалася грація сопілки-безсороми,
На лірі пальці враз дубіли від судоми.
Хай Мевій лаврами вінча йому чоло,
Та зникнє Шапелен, як прийде Буало.

---

* Ломоносов (прим. Пушкіна)..

І що ж? Повік смішне смішним і залишиться;
Сліпим невіглаством невіглас лиш гордиться.
У захистку його, як в тьмі, вони живуть;
І вірші й прозу там відважно всі кують,
Там вороги наук — глухі, та не німують,
Ті в стилі Никона поеми десь друкують,
А ті з слов'янських од високий стос кладуть,
Ці ж — у трагедіях своїх хриплять, гудуть;
Той віddаний свому бунтівників союзу,
На кін веде свою, що позіхає, музу,
З Парнаса геніїв жадає поскидать,
Ударом не влуча, та й руки вже тремтять,
Дарма він рветься в бій з завидливим кинджалом,—
Куплетом ранений, повергнутий журналом,—
Під висвист критики він до братів біжить...
І маковий вінець Феспісу вже лежить.
І руку всі кладуть на том «Тілемахіді»,
Клянуться тим помстить, хто їм завдав обиди,
Юрбою повстають супроти щиріх слів.
Біда, хто народивсь із жаром почуттів!
Хто полонив красунь чарівним звуком ліри,
Хто сміло просвистав хльостким бичем сатири,
Висловлюється хто правдивим язиком
І руській дурості не хоче бить чолом!..
Вітчизни недруг він, моральності він ворог —
І хочуТЬ критики змолоть його на порох.

Повстаньте також ви, парнаськії жерці,
Природою й трудом звеличені співці
В щасливій єресі смаку й науки — владно
Вражайте ворогів освіти безпощадно!
Поете, генія і правди мстивий друг!
Ллючи з небес життя і вічний світ навколо,
Стрілою гибелі правиця Аполлона
Кінець кінцем вбива жахливого Піфона.
Погляньте, вражений ворожими списами,
З погаслим факелом, з нерушними плечами
Це ж Озерова дух волає: до атак!
Вам знак дало знання й зневажений ваш смак.
Летіть на ворогів: і Феб і музи з вами!
Вражайте варварів кривавими рядками;
Невігластво тепер пустий потупить зір,
Пихатих риторів безграмотний цей збір...

Та бачу: істину казати небезпечно,
Це ж Мевій хмуриться на мене, безперечно,
Галантам вирок свій прорік цей судія.
Невже ж терпіть ганьбу — це доля і моя?
Нехай сміливо в даль, дорогою прямою,
Науці руку дам, підтриманий тобою,
Іх злоби не боюсь: незламний Карамзін
Мені взірець. Що крик безумних цих дружин?
Хай гомонять собі відлучені від Феба;
Ім прози, ні пісень не послано від неба.
Іх слава — ім же стид; їх твори — сміх уму;
Хто появився з тьми, той і піде у тьму.

ШИШКОВУ

Пустуне у вінку Ерати і Венери,
До володінь своїх чи ж ти це, день при дні,
В маєток звеш мене — між Пінда і Цітери,
Де ніжився Тібулл, Мелецький і Парні?
Тобі, улюбленцю самого Аполлона,
Під ліру їх ладнати легку дуду свою:
Веселі пустощі і німфи Гелікона
Колиску люляти щасливую твою.

Любити друзів з ширістю простою,
В мовчанні почувати, чаруючись красою —
Ось мій талан; за ним іду я; та стривай,
Мій любий, змилуйсь наді мною,
Від мене рим не вимагай!
Не вічно тішитись в осліпленні приємнім:
От світло істини, без суети сует.

Я вірив, з доброти, у захваті таємнім,
У шептіт мрії: ти поєт,—
І, так зневаживши розумні всі поради,
Куплети, знай, низав, не мислячи про вади,
Себе дитячими цяцьками веселив;
Прихильник Бахуса, тверезий між п'яними,
Вино оспівував словами водяними;
Замріяних Дорід і славив, і сварив,
Та дружбі плів вінок, і дружба позіхала,
І вірші сонні ті спросоння величала...
Але пестив мене недовго Аполлон!
Душі прискучили парнаські ті забави;

Недовго снились ви, о мрії муз і слави;
І строгим досвідом перерваний був сон.
Заснувши між троянд, на тернах я проснувся,
Побачив, що інде не генія печать —
Охота смертная на римах лепетати;
Вірш порівнявши твій з моїми — посміхнувся...
І — годі вже писать.

ДЕЛІЯ

Ти передо мною,
Деліє моя?
В тузі за тобою
Скільки плакав я!
Ти передо мною —
Чи встає маною
Тінь лише твоя?

Я змінився дуже?
Я не той, що був!
Та тебе, мій друже,
Все ж я не забув.
Сумно шепчуть губи:
«Чи тобі я любий,
Чи той час минув?»

З чим зрівняю, мила,
Почуття свої?
От сльоза зросила
Щіченки твої...
Ти почевоніла?
З чим зрівняю, мила,
Почуття свої?

ВІКНО

Недавно темною порою,
Як місяць плив в самотині
У небі, вкритому пітьмою,
Я бачив — діва при вікні

Сама сиділа у чеканні
З таємним почуттям в очах,
Вона дивилась в хвилюванні
На темний під горою шлях.

«Я тут!» — промовив хтось чутливо,
І діва в темряві нічній
Вікно відкрила боязливо...
Сховався місяць в млі густій.
«Цасливий! — я сказав з журбою.—
Іх ждуть хвилини чарівні.
Коли ж вечірньою порою
Вікно відкріється й мені?»

ОСІННІЙ РАНOK

Піднявся шум; я чую в ранній час
У самоті сопілчине квіління,
І з мрією любові якось враз
Мое останнє зникло сновидіння.
Скотився морок із небес нічний,
Зійшла зоря, вже сяє день блідий —
А скрізь глухе навколо запустіння...
Її нема... до рідних берегів,
Де мила йшла під вечір, вже ходив я,
На березі, на зелені лугів
Я не знайшов ніде її слідів,
Ніде ознак прекрасної не стрів я.
Йдучи в задумі, в глушині лісів,
Я викликав той образ, серцю милив,
Я ззвав її — і голос мій безсилий
Пусті долини в далечінь несли.
Я підійшов, у мрії ще незнаній,
Де струмені не кваплячись текли,
Не трепетав в них образ незрівнянний.
Нема ї... До милої весни —
Я попрощавсь з душею дорогою.
З беріз і лип холодною рукою
Зняла вже осінь весь убір рясний.
Вона шумить в дібровах опустілих,
Там день і ніч кружляє жовтий лист,

Стойть туман на нивах пожовтілих,
І чується раптовий вітер свист.
Поля, горби, діброви кучеряви!
Святої охоронці тишини
І свідки ви минулих днів забави!
Забуті ви... до любої весни!

СМУТОК

Мій друже! Розлучився я з тобою.
Душа засне — сумую я, німий.
Чи блисне день за синьою горою,
Чи місяць зійде пізньою порою,
Я все тебе шукаю, друже мій;
Одну тебе я всюди споминаю,
Одну тебе в примхливім бачу сні,
Замислюсь — мимоволі викликаю;
Заслухаюсь — твій голос чутъ мені.

І ти, о ліро, в смутку мов заспупа,
Наперснице ти хворої душі!
Дзвін струн твоїх, мов шептіт в комиші,
І туги лиш ти голос не забула!..
О вірна ліро, суму не глущи!
Нехай твої ці виспіви недбалі
Любов і смуток висловлять живий,
І, слухаючи серцем дзенікіт твій,
Нехай зітхають діви у печалі!

ЕЛЕГІЯ

Блажен, хто сміє сам собі
Признатись без вагань, що любить;
Кого в незнаній ще судьбі
Надія боязка голубить;
Кого сам місяць манівцем
Веде вночі до раювання;

Кому незрадний ключ тихцем
Відчинить двері для кохання!

Мені вже не дарує світ
Таємних насолод стрічання;
Зав'яв надії ранній цвіт;
Життя всихає від страждання!..
Журлива юність промине,
Життя зав'янутъ свіжі рози.
Забудеш ти, любов, мене,—
Любові як забути сльози?

С ПІ ВЕ ЦЬ

Чи чули ви за гаєм в час нічний
Співця журби, співця свого кохання?
Коли в полях стелилося мовчання,
Сопілки звук і простий і сумний
Чи чули ви?

Стрічали ви в безлюдній тьмі лісів
Співця журби, співця свого кохання?
Сліди від сліз, чи усміх дожидання,
Чи тихий зір, що з туги потемнів,—
Стрічали ви?

Зітхнули ви, почувши в пізній час
Співця журби, співця свого кохання?
Коли юнак, ховаючи ридання,
Померклі очі підіймав до вас,—
Зітхнули ви?

Д О МОРФЕЯ

Морфею, дай нічну відраду
Нестерпній пристрасті моїй.
Прийди, задуй мою лампаду,
Благослови пришестя мрій!

Розлуки вирок, вирок згуби.
На ніч сховай у забуття!
Хай любий зір побачу я,
Нехай почую голос любий.
Коли ж нічна розтане мла,
І ти мої покинеш очі,—
Якби душа моя змогла
Забути пристрасть знов до ночі!

* * *

Любов одна — життя ясні хвилини,
Любов одна терзає нам серця.
Вона дає нам щастя мить єдину,
Але журбі не видно і кінця.
Стократ блажен, хто в юні дні крилату
Цю мить швидку спіймає на льоту;
Щоб у житті пезнаного зазнати,
Привабить соромливу красоту.

Та хто не був офірою любові?
Ви, почуттями вільній співці,
Вас любий зір в солодкі брав закови,
Ви про любов співали знов і знову,
Красуням в дар несли свої вінці.
Сліпий Амур, жорстокий і холодний,
Вам терні і мірти роздавав,
З царицями пермесівськими згодний,
Одним із вас він радість показав,
Навіки других муками зв'язав,
Щоб іх любові жер вогонь голодний.

Тібулла спадкоємці і Парні!
Ви знаєте солодку щастя ціну;
Як промінь ранку, сяють ваші дні.
Співці любові! Славте щохвилини
Ви юнь прекрасну, сповнену життям,
І, дань віddавши пристрасним ночам,
Над віршами любовними зітхайте,
В обіймах у коханок умирайте!..
Уже не смію заздрити я вам.

Співці любові! Ви всього зазнали,
І ваші дні текли в страждання млі;
Свого кінця ви кликали і ждали;
Прийшов кінець, і ви на цій землі
Скороминущу втратили забаву.
Проте, відрікшись од юнацьких мрій,
Зустріли ви принаймні горду славу,
Безсмертні у печалі ви своїй.

Не те мені призначене судьбою;
Під небом і похмурим і блідим,
Утиші нив і в шумі лісовім
Один, один блукаю я з журбою.
В вечірній час над озером мутним
Я у сльозах під зорями зітхаю,
Та тільки хвиля плюскотом своїм
І шум дібров мені відповідає.
Хай сон душі поезії краса
Осяє у хвилину заповітну,—
Спахне огонь і тихо погаса,
І умира натхнення цвіт безплідно.
Її хай славить інший. Я ж один,
Один люблю,— взаємність має він.
Люблю, люблю... Її вже не торкнеться
Моя печаль; вона не усміхнеться
Моїм пісням і ніжним, і простим.
Нащо співати? під кленом пользовим
Залишив я пустинному зефіру
Вже назавжди покинутую ліру,
Мій бідний дар розтанув, наче дим.

ЕЛЕГІЯ

Наслідування

Я бачив смерть; вона в мовчанні сіла
Біля порога тихого мого;
Я бачив гроб; відкрився вхід його:
Душа померкла й занімла...
Покину друзів я своїх,

І днів життя моїх
Ніхто вже й сліду не помітить,
І милив погляд не одвітить
На передсмертний погляд мій.

Прощай, життя земне, де темрява доріг
Над урвищем мені лежала,
Де віра в чорні дні мене не угішала,
Де я любив, де не любить не міг!

Прощай, світило дня, прощай, небес завісо,
Німої ночі мла, світання ніжний час,
Знайомі пагорби, струмка пустельний глас,
Безмовність таємнича лісу
І все... прощай в останній раз.

А ти, котра була мені у світі богом,
Предметом сліз німих, суддею серця строгим,
Прощай! минуло все... Огонь згасає мій,
В холодну схóжку я могилу,
І морок смерті крижаний
Страждання всі прийме, усо жагу і силу.

А ви, моїх товаришів
Дедалі рідший гурт прекрасний!
Скажу вам: «Друзі! я любив!..»
І дух мій у знемозі згасне.

До неї ви тоді підіть,
Скажіть: поглинутий він тьмою...
Можливо, що вона в ту мить
Зітхне над урною сумною.

Б А З Б А Н И Я

Спроквола проминають дні мої,
І кожна мить в сумному серці множить
Кохання нещасливого жалі
І всі безумні помисли тривожить.
Та я мовчу, докір сховавши свій;

Я слізози ллю, мені це нагорода;
Моїй душі, невтішній і сумній,
Гірка в слізах знайшлася насолода.
Життя моє! До тебе жаль зітру,
Щезай у тьмі, немов легка примара,
Та дорога мені кохання кара,—
Нехай помру,— закоханий помру!

ДРУЗЯМ

Іще дарують вам боги
Щасливі дні, щасливі ночі,
Красуні, сповнені жаги,
На вас палкі підводять очі.

Співайте, братія моя!
Згубіть цей вечір швидкоплинний,
І вашій радості невинній
Крізь слізози посміхнуся я.

ЕЛЕГІЯ

Я думав, що любов погасла вогняна,
Що серце не горить бентежною жагою,
Що дружба радісна, як зірка провідна,
Страждальця привела до пристані спокою.
Я думав досягти надійних берегів,
Дивитись віддалік, показувати рукою
На парус змучених плавців,
Грозою несених страшною.
«Стократ блажен,— я говорив,—
Чий вік, і вільний і прекрасний,
Як вік весни промчався ясний,
Хто в муках пристрасті не млів,
В любові хто не був нещасний
Не знав печальних кайданів.
Блажен! та я у кращій долі.

Я мук закови розірвав,
Я знов у дружбі... я на волі —
Й життя захмарене поле
Веселій бліск зачарував!»
Та що я говорив... нещасний!

Хвилину я заснув в непевній тишині,
Але сумна любов тайлася в мені,
Не погасав мій пал всечасний.
На бенкет кликаний, до друзів запальних,
Хотів на давній лад легку настроить ліру,
Знов оспівувати хотів принадниць молодих,
Бенкети, Вакха і Дельфіру.

Даремно!.. я мовчав; німа рука моя
Лежала, стомлена, на лірі неслухняній,
Я все ішче горів — і в тій журбі останній
На втіхи юності здаля дивився я.

Любов, отруто, що я п'ю,
Тікай, як привид марного чекання,
Не спалої душу ти мою,
Вогонь болючого жадання.

Летіте, привиди... Амуре, я не твій,
Віддай всі радощі, віддай ти спокій мій...
Забути дай мені усі страждання й болі,
Чи дай ішче летіть надії по світах,
Дозволь ішче заснуть і в тяжких кайданах
Зітхати по солодкій волі.

НАСОЛОДА

Всихає у нудній неволі
Життя ще не розквітлий цвіт.
І юність відліта поволі,
І слід її — печалі слід.
За всі страждання нагороди
Я спрагло жду, і все дарма:
Не знає серце насолоди
І щастя жданого нема.

В життя ще тільки на порозі
Я нетерпляче в даль зорив:

«Там насолода!» Та в тривозі
Я зá примарою летів.
Розкривши золоті крила
Краси чудової, як сон,
Кохання юне полетіло,
Звучи в солодкий свíй полон.

Я вслід... Але мета мінлива,
Мета жадана геть летить...
Коли ж, окріlena й щаслива,
Ти прийдеш, насолоди мить?
Коли ж світильник зазоріє,
Для днів щасливих возсія,
І шлях мій посміхом зогріє
Ясна супутниця моя?!

СЛОВО МИЛОЇ

Я Лілу чув біля клавіра;
Чарівний голос в тихий час
Прозорим смутком ніжить нас,
Мов ніччу повіви зефіра.
Упали сльози в тишині,
І я сказав слова невмисні:
«Твій голос — чари журновісні,
Та слово милої мені
Миліше від твоєї пісні».

МІСЯЦЬ

Навіщо з хмари випливаєш
Ти, місяцю, в самотині
І сяйвом подушки мені
Крізь вікна тьмяно осяваєш?
Похмурим з'явленням своїм
Ти збуджуєш мої страждання
І мрії марного кохання,

І гордим розумом моїм
Насилу приспані бажання.
Лети від мене, спомин зайвий!
Засни, безрадісна любов!
Вже не буват тій ночі знов,
Коли свого проміння сяйво
Згори спокійно кидав ти,
Освітлюючи таємничо
Моеї любої обличчя
Крізь темні ясеня листи.
Чи може захват любострастя
Зрівняться з ніжністю відрад
Кожання широго та щастя?
Чи прийдуть радощі назад?
Чому хвилини невблаганні
Так швидко линули в ту мить
І в несподіванім світанні
Небес яснішала блакить?
Чому ти, місяцю, скотився
І в небі світлому розстав?
Чому так швидко день настав?
Чому я з милою простився?

ПРОБУДЖЕНИЯ

О квіти мрій,
Де ваші чари?
Чом, світе мій,
Зайшов за хмари?
Навік погас
Веселий час,
І в самотині,
О чорні тіні,
Лиш бачу вас.
Все занімле,
Навколо ніч.
Похолоділи,
Вміть відлетіли
Юрбою пріч
Любові мрій.

Та ще горять—
Палкі надії,
І сну печать
Душа леліє.
Любов, любов,
Почуй благання:
Щоб стрів я знов
У сні кохання,
Уяви гру
І ніжну втому,—
Нехай умру
У сні легкому.

ВЕРШНИКИ

Давно лежали на ланах
Глухої ночі покривала,
Сама одна в блідих хмарках
Зоря пустельна ледве сяла.
Там при вмираючих вогнях,
Де млисті повились тумани,
Стояли мовчазно два стани
На гір затъмарених вервах.
Все спить; лиш хвиля у розгоні
Плюскоче в темряві нічний,
Та чути в далині глухій —
Дзвенять мечі, тупочуть коні.
Батага вершників палких
Через діброву проїжджає,
Нетерпеливо коні їх
Тремтять, басують в тихім гай.
Вже полем вершники спішать,
Лишивши гай поза горою,
Смиряють коней, гомонять
Із посмішками між собою.
Обличчя радістю горять,
Вогнем палають грізні очі;
Лише один поет хмурний,—
Неначе темний присмерк ночі,
Немов осінній день блідий.

В очах у нього морок суму,
У грудях — тайний спів журби,
І так, заглиблений у думу,
Він іде на чолі журби.

«Співець безстрашний, що з тобою?»
Лиш ти смутний серед бійців;
Один з нас не радіє бою,
Повіддя й шаблю попустив!
Невже, невільнику знемоги,
Любіший мир душі твоїй,
Ніж наші буряні тривоги
І стук мечів у тьмі нічній?
Хай буде путь війни зрадлива,
Та нашій долі заздрить світ.
Чи ж то для тебе смерть жахлива?
У жодній битві ти не блід.
Тебе ми знали під мечами
З чолом спокійним та ясним,
Завжди між першими бійцями,
Все там, де падав брашній грім.
Зливаючись з побідним криком,
У нашу честь гримів твій спів —
А нині ти у смутку дикім,
Як втеклий ратник, занімів».

На відповідь співець печальний
Повільно й хмурно позирнув,
Піднявши очі в присмерк дальний,
І гірко, болісно зітхнув.

«Глибокий сон в долині бранній;
Ми ідемо у тьмі нічній.
Він близько — мій кінець жаданий!
Для мене це останній бій!
Я розіб'ю закови долі,
І з вами в пекло вогняне
Влечу,— але впаду на полі,
І кінь не винесе мене.

О ви, кому разом зі мною
Судилося нині смерть зустріть,
Скажіть: ваш довгий сон словою
Чи може діва окропить?

Ніхто за мене не згадає,
У безгомінні згину я...
І потай, як про смерть узнає,
Ельвіна не зітхне моя.

А ви, кому іще розради
Життя судилося вкушать,
Хай вас коханки вдома радо
Із слізьми будуть обіймати!
Наливши чашу врятування,
Брати, згадайте про співця,
Його жалі, його кохання
І славу грізного кінця!»

СОН

(Уривок)

Нехай поет із найманим кадилом
Ганяється за щастям гомінким,
Цей світ страшний мені. Шляхом стемнілим
Мій вік іде, не вславлений ніким.
Нехай співді шумливими хвалами
Напівбогам несуть безсмертя в дар,
Мій голос тихий. Звучними піснями
Не прожену спокою тихий чар.
Хай про любов веде Овідій спів,
І не дає спокою Цітерея;
Не принесуть амури щасливих днів:
Я славлю сон, безцінний дар Морфея.
Я вас навчу, як можна в тишині
Розкошувати в міцнім солодкім сні.

Прийди, о Лінъ! прийди в мою пустиню!
Тут прохолода люба й супокій.
В одній тобі вбачаю я богиню;
Тут є притулок гості молодій.
Як тихо скрізь — пішов докучний галас
За мій поріг; розчинене вікно
Прозоре затінило полотно.

У темній ніші сутінь заховалась,
І денне світло ледь сяга туди.
Ось мій диван. Прийди в притулок миру;
Я бранець твій, царице, назавжди.
Все, все твоє. Бери і фарбу й ліру,
Навчай мене, пером моїм води.

А ви, прихильники моєї музи,
Що зрадили любові ніжні узи,
Що, звісно, замість влади на землі,
Воліли б сон в ранковій тихій млі.
О мудреці! Схиляюсь перед вами,
Морфея трон поезії квітками
Лише для вас у пісні обів'ю,
Я тільки вам цю пісню віддаю.
Тож усміхом поблажливої згоди
Прийміть цей спів, пророцтво насолоди.

Чи ви забулись хочете на час,
Призначений природою для вас,
У любій тиші, в сутінках дрімливих,
В обіймах мрій, чудових і грайливих?
В село, в село, під любий мирний дах,
Де можна жити, вік турбот не зневаши!
Там просто рай; та що у тих містах,
Де крик і гук лінівців мучать завше!
Так, згоден я: що можна в них ловить
З красунею розваг коротку мить,
У моднім світі в хустку позікати,
Ніч на балу в бучній юрбі кружляти,
Та де там скуштувати розкіш снів?
Настала ніч — заснути б я хотів,
Ошуканий примарами нічними,
Та вже дивись — у сяйві ліхтарів
Четвіркою шалених рисаків,
Гримить вночі колісъми золотими,
Летить Пixa під вікнами моїми.
Ледь задрімав — знов вулиця двигтить,
На бал нудний *Розвага* знов летить...
О боже мій! невже цього ще мало!
Щоб іх безсоння мукою терзalo,
Лягають тут. Он сонце вже зійшло,
А де мій сон? В село, мерщій в село!

Там темний гай листочків тріпогінням,
В полях струмки таємним дзюркотінням,
Ланів, долин' дрімливий супокій —
Все на селі нам снів навіє рій.
О мирний сон від ночі і до ранку!
Один безсонний півень на світанку,
Прокинувшись, щосили закричить.
Він небезпечний, може він збудить.
Отож нехай пишаються в сералі
Курей сultani пишні та зухвалі,
Або селян скликають на лани:
Нас ваблять сни, мідні, солодкі сни.
Щасливий той, хто може мідно спати,
Без цих карет та півнів-крикунів!
Не думайте, проте, блаженством снів
В неробстві цілий вік розкошувати,
Сільські картини бачачи навколо.
А що ж таке? Я раджу, панство, рух!

Похвальна лінь, та наслідок немилій.
Дивіться, Кліт на подушках, безсилий,
Сидить весь вік, розпещений, слабий,
З нудьги й подагри кволий та сумний.
Настане день; нещасний ледь сповзає
З важким кректанням з ліжка на диван,
Весь день сидить; коли ж нічний туман
І землю й небо в морок повиває,
На ліжко знов повзе з дивана Кліт.
Чи зможе ніч він провести як слід,
В спокійнім сни, у щасті сновидіння?
Hi! сон йому не радість, а боління;
Йому Морфей не маки покладе,
Правицею закріє млюсні очі,
Година за годиною пройде —
Повільний час у хмурій пітьмі ночі.
Не хочу вам, як спільній друг Бершу,
Порадити рух, що тойт' всі страждання:
Упертий плуг, невтомне полювання.
Hi, я в гаї лінівця запрошу:
О друже мій, як ранок сходить щасно!
Серед ланів, крізь лісу тъмяну тінь
Як юний день нам сяє гордо, ясно!
Дзюрчать струмки, прямують в далечінъ,

Іх береги виблискують безмовні;
Роса на травах срібно блискотить;
Озера сплять, ще сном ранковим повні.
О любі друзі, посох свій візьміть,
Ідіть у ліс, блукайте по долині,
На пагорбку спиніться, на вершині,
І ви вночі заснете, повні сил.

Лиш тільки, мла украє небосхил,
Ми стрінemo п'янку відраду нашу;
Веселий бог налє нам пінну чашу,
І царствуй, Вакх, з усім двором своїм.
Та стримано чаркуйте, друзі, з ним:
Три склянки іскрометними струмками.
Налийте вщерь і випийте до дна,
Та любий Ком з надутими щоками
Хай стукати до нас не почина.
Його вітаю тільки за обідом,
Але опівдні дружньо віддалю
Його дари, хоч як я їх люблю,
Бо ввечері дружу з його сусідом.
Вечерю геть — святий тому закон,
Хто над усе спокійний любить сон.
Тікайте ві, примхливі друзі ліні,
Від сновидінь привабливої тіні!
Не спіть удень: чекає горе вас,
Коли ви спати звикили повсякчас.
Де спокій ваш? Чатує небезпека,
І справжній сон від вас уже далеко.
Не знаєте веселих давніх мрій;
Ваш цілий вік — важка, нестерпна мука,
Сумний ваш сон, сумна із ним розлука.
Минають дії у темряві глухій.

Якщо ж у гаї, біля водоспаду,
Що, із гори спадаючі, кипить,
Чарівний сон, віщуючі відраду,
На дикий берег потай прилетить,
Запне ваш зір заслоною важкою,
Обійме вас, і тихою рукою
На вогкий мох нахилить і приспить,—
Солодку мілості навіють шумні води.
Хай спокій ваш триває довгий час,
Позаздрю й я хвилинам насолоди.

Чи вам узимку трапилось хоч раз,
При тихім світлі пізнім, самотою,
Збувати час вечірньою порою?
Як тихо скрізь; берези більш нема;
Вкриває вікна повагом пітьма,
На стелі тінь, хитаючись, блукає,
Світліє жар, і синюватий дим,
Мов пар легкий, у комині зникає;
І от жезлом невидимим своїм
Морфей усе імлою запинає.
Темніє зір; «Кандід» із ваших рук
Додолу впав; рука на стіл звалилась,
І голова на груди вам скотилася.
Дрімоти мир поволі все укрив:
Цей сон миліший нам від інших снів!

Коханий друже! Любий мій Морфею!
Ти гойв муки владою своєю!
Тобі складати жертви я любив,
І ти жерця давно благословив.
Чи я забуду час дитинства милив,
І ті хвилини давні, золоті,
Коли в кутку, сховавшись в самоті,
Я закликав, чекав тебе, всесилий?..
Я балакучий, може, та одні
Ці спогади плекаю і донині.
Як про бабусю змовчали мені,
Про ночі таємничі й чарівні,
Коли вона в чіпці, в старім одінні,
Молитвою злих духів прожене,
І перехрестить повагом мене,
І пошепки розповідати стане
Про упирів, про подвиги Бови!
Від жаху я не ворухнусь бувало,
Сховаюся мерщій під простирадло,
Не почуваю ніг і голови.
Під образом каганчик простий з глини
Освітлював їй зморшки в ці хвилини,
Антик — прабаби древньої чепець,
І рот, де вже зубів лишилось мало,—
Все страхом мимовільним обіймало.
Я тріпотів — і тихо під кінець
Мене дрімотне щастя повивало.

Тоді юрбою снів крилатих рій
До мене линув, повен юних мрій,
І чаклуни з чаклунками злітали,
Омани уві сні мені снували,
Мене підносив порив дивних дум.
У диких хащах, в муромській пустині
Навстріч Полкани мчали і Добрині.
В химерних снах кружляв дитячий ум...

Та ви минули, ночі дивовижні,
І юності крилатий вік настав...
О дайте-но Альбана пензлі ніжні,
Вже я кохання радоші зазнав...
Та де ж воно? У захваті зростало
І раптом вмить од захвату розстало.
Прокинувсь я; дивлюся в далечінь,
Шукаю дня; то все в пітьмі пропало,
І навкруги снується ночі тінь.
Мій сон міцний! Без журний сон Парнаса,
Я з мукою вночі не прагну рим,
Не бачу вік ні Феба, ні Пегаса,
Ні сивих муз із їх двором старим.

Я не герой, без лаврів не сумую,
Спокоєм я щасливим не торгую,
Не видіться мені запеклій бій;
Я не багач — і пес, що з люті виє,
Не прожене тебе, чарівна мріє!
Я не злочинець, в пітьмі мовчазній
До мене в снах не з'являться примари,
Що до дітей іх вбивчі кличуть чари,
І в пізній час блідий, жахливий страх
Не хмуриться понуро в головах.

ПОСЛАННЯ ЛІДІ

Тобі, наперснице Венери,
Тобі, котрій сам Купідон
І діти жвавої Цітери
Прикрасили квітками трон,

Котрої лагідні манери,
Усмішка, погляд, ніжний тон
Ще красномовніш, ніж Вольтери,
Нам проповідують закон
І Арістіпів, і Гліцери,—
Тобі привітливий уклін,
Кохання спів і ліри дзвін.
Шлю геть Платонові химери,
Попавши в твай святий полон,
Я в мудрій вірі, як в 'печері,
Анакреонів і Нінон:
Та... лиш одкрив частково двері.
Я бачу: сердитсья Зенон,
І сива рать його сірдита:
І мудрий друг вина Катон,
І раб нудний Епафродіта,
Сенека, навіть Ціцерон
Кричать: «Ти лжеш, профан! бо мука —
Для сміртних щастя запорука!»
Я згоден, друзі: плач либонъ
І справді кращим є від сміху;
Страждать — чудесна це утіха;
Порада це хоч не чудна,
Але для мене зайва здавна,
Бо мудра — боже, бережи!
Дорожче нам вечеря славна
Від дюжин мудреців, ій-право;
Я вам не дався у полон.
Похмурий зойк з усіх 'сторон.
Та хай кричать на супостата,
Іх суперечки — часу втрата:
До них хто піде на поклон?
Люблю я доброго Сократа!
Він миру шанував закон,
На береги не рвався дальні,
Любив театри, учти, жон;
Він забував про іжу й сон,
Він у Аспазії в вітальні
(Тому був свідком сам Платон),
Мов раб в покірності благальшій,
Зітхав частенько у хітон,
І з усміхом ій, безпечальній,
Шептав: «Все привид, лжа і сон:

І мудрість, і народ, і слава;
Що ж істина? лише забава,
Повір: одна любов не сон!»
Вклоняєсь любові вітрогон!
І нею... бідная Ксантіпа!
Твій муж, сумісник Арістіпа,
До неба піднятий на трон.
Проте, на милях гнів зваливші
Злий цинік, втіхи осудивши,
Самотній, в крузі заборон,
Прожив життя своє, мов сон.
Йдучи за діжкою пустою
Услід за мудрістю сліпцю,
Дивак осліп від перепон;
І, воду черпавши рукою,
Пустив він щастя між долонь.

ЗА ЗДОРОВИЙ КЕЛИХ

Келих янтарний
Повний давно —
В піні нектарній
Сяє вино.
Радість моїого
Серця воно;
Але ж за кого
Вип'ю вино?

Випить за слави
Горде ім'я,—
Бранній забаві
Недругом я.
Не звеселяє
Рокіт боїв.
Хміль уникає
Дружби громів.

Мешканці неба —
Феба жерці,
Пийте за Феба,
Славні співці!

Знайте: камени
Ласки — біда;
А в Іпокрени
Струмінь — вода.

Пийте до краю
Ви за любов —
Не повертає
Молодість знов...
Келих до краю
Повен давно —
І випиваю
Я за вино.

ПОГРІБ

О зжалътесь наді мною
Хоч ви, товариши!
Красунею одною
Томлюся я в душі.

Здається, що погибну
Від гіркої судьби,
Несіть же чашу срібну,
Відкрийте погреби.

Там на льоду іскриться
В пляшках вино міцне,
І портера тайтесь
Барило виписне.

Нам Лібер без промови
Туди покаже путь,—
Всі підемо, братове,
Під бочками заснуть.

В них серця хвилювання,
Веселощі і сміх,
І забуття кохання,
І жар пісень моїх.

ФІАЛ АНАКРЕОНА

Коли на поклоніння
Ходив я в давній Пафос,
Я в прибиральні бачив
Венери, вірте слову,
Фіал Анакреона.
Сам Вакх його наповнив
Воловою ясною;
Там висіли троянди,
Зелений плющ і мири,
Що їх рука сплітала
Цариці насолоди.
Я бачив на краєчку
Підступного Амура;
Дивився він журливо
На піняву вологу.
«Чом дивишся, пустуне,
На піняву вологу? —
Спитав я Купідона:—
Скажи, чом так принишкнув?
Чи хочеться черпнути
Тобі вина золотого,
Та ручка не дістане?» —
«Ні,— одказав маленький,—
Я, граючись, в це море
Сайдак, і лук, і стріли —
Все кинув ненавмисне,
А плавати не вмію.
Он-он на дні сіяють;
Ох, жаль мені — послухай,
Здобудь мені їх звідти!» —
«О ні! — сказав я богу,—
Спасибі ім, що впали;
Нехай там зостаються».

ІСТИНА

Віддавна мудреці шукали
Забутих істини слідів
І довго думали-гадали
Про давні думи стариків.

Твердили: «Істина святая
В криниці, братя ви мої»;
Всяк воду гожу попиває.
Й гукає: «Тут знайдем ї!»

Та хтось, без вигуків і гніву
(Чи не Сілен бува старий),
Що чув розмову іх чванливу,
Стомившись з крику і води,
Покинув невидимку нашу,
Подумав перший об вині
І, випивши до краплі чашу,
Побачив істину на дні:

ВУСИ

Філософічна ода

Гусар на вуса кучеряві
Дививсь і в позі величавій
Круг пальця завитки мотав;
Із голеною бородою
Мудрець, кивнувши головою,
З зітханням вусаню сказав:

«Гусаре! все під сонцем тлінне,
Немовби хвилі білопінні
Проходять царства і віки.
Скажи, де мури Вавілона?
Де драми жалісні Клеона?
Все час узяв, як плин ріки.

Твій вус, закручений дбайливо,
Вином окроплений грайливо,
Своїм пишається кільцем,
Не знає бритви; виписною
Лисніє вічно він сурмою,
Завитий гарно гребінцем.

Щоб вус твій хвацький не зім'яється,
Хвостова одою ти взявся
Його тихенько обгортать,
І носом вниз лягти не можна,
І через вуси й ніч тривожна,
А вранці треба завиватъ.

На довгих бенкетах, весіллях,
В гурті гусарів посивілих
І чорноусих молодців,
Веселий гість, як випиваєш,
В честь кого тост ти підіймаєш?
На честь коня, красунь, вусів.

Настане час страшного бою;
Ядро ударить; під тобою
Здригнеться з стогоном земля,—
Ти в бій не кинешся рукопаш,
Перш кучерявий вус ухопиш,
А шаблю вірну опісля.

Коли ж у невимовнім чарі,
Сидиш з красунею ти в парі,—
Рукою в ніжний час такий,
В екстазі, в млості любострасній,
Блукаєш по груді прекрасній,
Другою ж вус ти крутиш свій.

Гусаре, знай! в житті все змінне,
Усе на світі бистроплинне —
Час не помилує й тебе:
Лице рум'яне пожовтіє,
Чуб кучерявий посивіє,
І старість вуси обскубе».

АМУР И ГИМЕНЕЙ

Дружини, добрі до жінок,
Новій порадуйтесь казці!
Чи ви не помічали крок
Сліпого хлопчика в пов'язці?
Сліпого? Он як? Феб святий!

Амур же зовсім не сліпий.
Та пустуну прийшла охота,
Щоб, світові на сміх і зло,
Його безумство повело.
Безумство скрізь веде Ерота.
Та от, не знаю вже чому,
Воно набриднуло йому.
Він з пустотливості своєї
Пов'язку з любих зняв очей
І йде собі до Гіменея...
А що таке той Гіменей?
Він син Вулкана терпеливий,
Холодний, мовчазний, лінівий,
Бурчить, куняє повсякденъ,
І взагалі він телепень,
Але характером ревнивий.
Від ревнощів печальний бог
Не міг поспати хвилини і двох:
Все меншого боявся брата,
Його наздоганяв тюпцем,
Усюди стежив супостата
З своїм набридним ліхтарцем.
До нього хлопчик підступає
І хитру мову починає:
«Ну, Гіменею, звеселись!
Зо мною, брате, помирись!
Забудь, товаришу мій гарний,
Наш розбрат цей смішний та марний.
Позбудьмося навіки чвар!
Візьми ж мою пов'язку, милий,
І подаруй мені ліхтар!»
І що ж? Повірив бог безкрилий!
Амур же з радощів стрибнув
І очі з усієї сили
Йому обновою стягнув.
Нудні Гіменові дозори
На тому скінчилися всі:
Відтоді за здрій його зори
Вже не загрожують красі.
Спокійний він, а брат підступний
Жартує з честі і його
Та боре в битві невідступній
Сліпого спільника свого.

Як сон на смертних налітає,
Амур у мороці нічнім
Ліхтар коханцеві вручає
І сам щасливця проводжає
До сплячого дружини в дім;
Від необачного Гімена
Він вхід охороняє сам...
Збагни мене, моя Єлена,
Повір цим мудрим словесам!

ДО МАШІ

Учора Маша наказала
Мені куплети зримуватъ
І в нагороду обіцяла
Спасибі в прозі написать.

Спішу я виконатъ прохання,
Ідуть роки між суєти:
Іще сім літ — і обіцяння
Не виконати можеш ти.

Ви важно, мовчки, склавши руки,
В зібраних будете сидіть
І, тішачи богиню скуки,
З воксала в маскарад летіть —

І не згадаєте поета!..
О Машо, Машо, поспіши —
І за чотири ці куплети
Ти нагороду напиши!

ЕКСПРОМТ НА ОГАРЬОВУ

З тобою мовчки я сиджу.
Дарма я муки почиваю,
Дарма на тебе я гляджу:
Того, напевне, не скажу,
Про що в думках я промовляю.

ІЗ ЛИСТА
ДО КН. П. А. ВЯЗЕМСЬКОГО

Блажен, хто в гаморі міськім
Все мріє жить у самотині,
Хто бачить в дальній лиш долині
Простір; садок, селянський дім,
Бугри з німотними лісами,
Долинку з крученим струмком
І навіть... стадо з пастухом!
Блажен, хто з друзями старими
Сидить до ночі за столом,
І йолопів словенських зграї
Російським віршем затинає.
Блажен, хто, люблячи Москву,
Здаля сільську хатинку любить...
І не у сні, а наяву
Свою коханку хто голубить!..

ІЗ ЛИСТА ДО В. Л. ПУШКІНА

Христос воскрес, нашадку Феба!
Молю, щоб милостями неба
Знов розум на Русі воскрес:
Він щось, здається, ніби щез.
Молюсь, щоб миру й тиші повній
Воскреснуть скрізь у цю весну,
Щоб в Академії шановній
Воскресли члени всі од сну,
Щоб ожила в добу сумну
Чеснота предків-хлібосолів,
Щоби, Шихматовим на зло,
Воскрес новий наш Бурдо,
Як свідок дурості й розколів,
А з ним хай буде і срібло,
І золота щоб більш було.

Та воскресіння хай не буде
Усопших творів!.. Нащо знов?
Хай не воскреснуть, як забуті,

Творець покійний, пан Бобров,
Газетяра герой надійний,
І Ніколєв, поет покійний,
І неспокійний граф Хвостов,
І всі, які писали в світі
Занадто мудро, ради втіх,
Із темним холодом до всіх,
Що дуже соромно і гріх!

ДЯДІ, ЩО НАЗВАВ АВТОРА БРАТОМ

Я розум свій ще не зовсім загубив:
В чаду вакхічних рим, хоч верхи на Пегасі.
Я не забув себе, хоч рад, хоч і не рад.
Ні, ні — для мене ви не брат:
Ви дядя мій і на Парнасі.

* * *

Нудніший за нудні ідилії та оди;
Від злості мізантроп, від дурості пійт —
Як узяла тебе на глум лиха природа,
Коли готовила на світ!
Боїшся ти людей, як чорної недуги,
Взірець потворних мрій, мізерної мети!
Розважся, дурню злий! Не матимеш-бо ти
Ввік ні коханої, ні друга.

ЕПІГРАМА

(На Карамзіна)

«Послухайте: я казку вам почну
Про Ігоря та про його жону,
Про Новгород і Царство Золоте,
А може, і про Грозного царя...»
— Затіяла, бабусенько, пустее!
Кінчи вже нам «Ілю-богатиря».

ДЕЛЬВІГУ

Любов'ю, дружбою та лінню
 Окритий від лихих тенет,
 Живи під мирною їх тінню;
 Ти в самоті щасливий: ти поєт.
 Щò любленцю богів ревіння бур шалене!
 Над ним іх промисел високий і святий;
 Його вколоють задумливі камени
 І бережуть його прекрасний супокій.
 Богині співів теж мені, о друже милий,
 Іще в дитинячих літах
 Натхнення іскру запалили,
 Вказавши потаємний шлях:
 Я насолоду лірних звуків
 Відчути вмів іще дитям,
 І ліра є моїм життям.
 Де ж почуття ті чисті, повнозвукі
 І невимовний серця жар,
 Піднесений мій труд, натхнень солодкі муки! —
 Як дим той, зник легкий мій дар.
 Як рано заздрості я звабив зір кривавий
 І злобної брехні невидимий кинджал!
 Ні щастям, ані блиском слави,
 Ані жадобою похвал
 Не захоплюся я! У лінності щасливий,
 Забуду мілих муз, мучительок моїх;
 Та, може, лиш зітхну в німотному пориві,
 Зачувши звуки струн твоїх.

КНЯЗЮ О. М. ГОРЧАКОВУ

Вже вісімнадцята весна моя
Іде, і, може, це востаннє я
З тобою чую тихий шум діброви,
Над озером, що хвилями сія.
Безжурні дні, чи вернетесь ви знову?
З надіями у цвіті юних літ,
О друже мій, в новий ми входим світ,
Та не одна нас доля там чекає,
І різний ми в житті залишим слід.
Тебе рука Фортуни осіняє
І путь твоя у славі й щасті сяє,—
Моя стезя і темна і сумна;
Як ніжний цвіт, краса тобі дана,
Подобатись чудесний дар природи
І вірна вдача й гострий ум швидкий;
Ти створений для щасної свободи,
Для слави і для здійснених надій.
Вони пройшли, немов весняні води,
Твої літа — любові ясноцвіть.
Щасливий вчора, поспішай любити,
Сьогодні будь щасливий безтревожно;
Любов не жде — і завтра, якщо можна,
Красуню знов ти мirtами віншуй.
О скільки сліз твій зросить шлях звичайний!
Зрадливий друже, в щасті легковажний,
Будь вірний всім — чаруйся і чаруй.

Моя ж судьба... Та за сумним туманом
Поцю мені майбутній час ховати?
Мені не можна вічним жити обманом
І в забутті тінь щастя обнімати.
Життя мое — одні шляхи журливі,
Дві-три весни, коли маленьком був.
Не розумів я щастя в дні щасливі;
Вони пройшли, та я іх не забув!
Вони пройшли, й печальними очами
Дивлюсь на путь, залишенну навік —
Недовгу путь, усипану квітками,
Далеких днів веселоців моїх,
І сліози ллю, що вже не прийдуть весни,
Що марно я горю, як і горів.

Твоя зоря — весни зоря чудесна,
Моя, на жаль,— зоря осінніх днів.
Я знат любов, але не знат надії,
Страждав один, безмовно я любив.
Безумний сон мої покинув вїї,
Та мрій печаль я в пам'яті лишив.
Душа моя задуми повна ї жури,
І мариться: на життєвій путі
Я на бенкет, на мить, як гість похмурий,
З'явлюсь один і згину в самоті.
І серця друг не прийде в смертні хвилі,
В останню путь не проведе мене
І на сумній, покинутій могилі
В останній раз з любов'ю не зітхне.
Невже в пустині молодість пролине
І не мені любові ніжний цвіт?
Невже, не знатища, смерть зустріну?
Чому, чому з'явився я на світ?
Чого чекати? В рядах забутий воїн,
Серед юрби загублений співець,
Яких дарів в майбутнім я достойн
І щастя-бо який візьму вінець?

Соромлюсь я... Приниження доволі
В докорах цих. Така моя вже доля!
Невже не знати днів мені без хмар?
Ні, радість є й в сльозах, що мимоволі
Людина ллє. В життя шумливім колі
Для щастя друзів мій співучий дар.

В. Л. ПУШКІНУ

Що краще є для вояків
Від воєн, битов і пожарів,
Кривавих, голих тих полів,
Біваків, рицарських ударів?
Що краще від коротких днів
Не дуже мудрих усачів,
Та — справжніх по душі гусарів?
Вони живуть в своїх шаторах,
Поодаль втіх, забав і грацій,

Як славний боягуз Горацій
В тібурських темних жив лісах;
Не знають світської гонитви,
Не відають, що значить страх;
Дають свої обіди й битви,
Співають і січуть в боях.
Блажен грізний і любий широ;
Кому за співи, за діла
Гримить правдивая хвала;
Хто славив Марса і Теміру
І бойову повісив ліру
Між шаблі вірної й сідла!

ДО КАВЕРИНА

Забудь, Каверіне, мій друже,
Нескромний вірш оцей — плід витівок моїх:
Будь певен, що люблю я дуже
Усякий твій щасливий гріх.
Усе іде у черзі бистротечній,
Всьому пора, всьому свій час;
Смішить старик грайливий нас,
Смішить нас і юнак статечний.
Поки живеться нам, живи,
Гуляй — згадай мое гуляння;
Любов і Вакха в поміч зви
І черні зневажай ревниве нарікання:
Вона не відає, що можна поєднать
Кіферу з портиком, а книгу із бокалом,
Високий можна ум сховать
Під буйних пустошів легеньким покривалом.

ДО МОЛОДОЇ ВДОВИ

Лідо, друже мій єдиний,
Чом бува крізь сон легкий,
Після ніжної хвилини,
Чую тихий стогн твій?
Чом у тебе в мить щасливу
Гаснуть погляду вогні,

В тьму ти дивишся третливо,
Мов печуть думки сумні.
Чом, коли любов до краю
П'ю в обіймах я твоїх,
Крізь нестяму помічаю
Сльози я в очах сумних.
Ти розгублена й не знаєш,
Я з тобою, чи нема,
Руку холодно стискаєш
І в очах твоїх — зима.
Годі, годі щогодини
Марно сльози проливатъ,
Мужа тінь із домовини
Безнадійно викликать!
Не устать мерцям з могили,
Сплять вони у тьмі важкій,
Їх не збудить голос милив,
Горя стогін їм чужий.
Не для них — квітки весною,
Шум бенкетів, співи, сміх,
Сльози дружби золотої
І кохання не для них.
Рано друг твій в мить розстання
Смерті подихом зітхнув
І, сп'янілій од кохання,
На грудях твоїх заснув.
Спить обранець твій щасливий,
Не побачить нас йому.
Ми невинні. Зір ревнивий
Не розкрає смерті тьму;
Грім у тиху ніч не гряне,
Тінь не з'явиться сумна,
Перед нами не устане
В муках ревності вона.

ЛИСТ ДО ЛІДИ

Лиш благодатна мла розкине
Над нами тіні шат своїх,
І час до півночі прилине
На стрілці дзигарів старих,

Коли у зтишку природи
Не спить одна лише любов:
Тоді свою в'язницю знов
Я тихо кину для свободи...
З тобою, друже, не побуть —
До ранку бути нещасливим!
Та скоро Аргуси заснуть,
Замкам повіривши зрадливим,
І я в обителі твоїй...
І по ході рвучкій моїй,
І по жагучому мовчанню,
По смілих, трепетних руках,
Жаркому тихому зітханню
І запальних моїх устах
Пізнай коханця — хай палають
Мої цілунки вогняні!..
О Лідо, чом не умирають
З кохання й щастя, мов у сні!

ЕЛЕГІЯ

Я знову, юні друзі, поміж вас!
Минулися печальні дні розлуки,
До брата знов простерлись ваші руки,
Ваш славний гурт я бачу в добрий час,
Ви всі такі ж, але для серця інші.
Уже не ви йому за все миліші,
Вже я не той... Так, як і все земне,
Пройшла пора веселості ясної,
Пройшла навік, і вже понаді мною
Життя проміння збліднуло ясне,
Веселоці покинули мене.
Я, знемхтуваний долею гіркою,
І сміх, і спокій, і життя гучне —
Усе забув, і лиш над головою
Звиса покрову видиво сумне...
Даремно ви жартуєте в розмові
І ніжністю душі на кожнім слові
Сон хочете тяжкий мій перервати.
Все скінчено,— і пустоці чудові
В душі померли — ім не оживать.

Щоб загасить мої сумні страждання,
Даремно ліру даєте мені;
Загинули колишні сподівання,
І голос вмер бездушно у струні.
Мені з журбою жити однією!
Мене печалить день, жахає світ —
Піду в ліси, де висне мертвий цвіт —
Ненавиджу я радоші душою,
В мені застиг іх нетривалий слід,
Опали ви, троянд легкі лелітки!
Не доцвіли до ночей осяйних,
Промчались ви, дні радостей живих,
Промчались ви — і тільки сльози свідки,
Я в'ячу на світанку днів моїх.

О друзі! Час настав тяжкій розлуці,
Мене забудьте, хай іду я сам,
Лишіть мене моїй сердечній муци,
Лишіть мене пустелям і сльозам.

С Т А Н С И

Велиш мені палатъ душою:
Минуле поверни мені,
І чари досвіту ясні
З'єднай з вечірньою зорею!

Так непомітно вік минає,
Із кола безтурботних днів
Геть вийти час мені звелів,
Ta ще й за руку проводжає.

Йому скоритися нам слід.
Хто не навчивсь в житті зважати
На зміну швидкоплинних літ,
Той лиш скорботу буде мати.

Щасливцям юним залишай
Облудні пристрасті години;
Якщо живемо дві хвилини —
Одну з них розуму віддай.

Невже навіки відійшла ти,
Пора кохання, перших мрій,

Що вміла серце розважати
В хвилинній юності мої?

Чекає двічі смерть на нас:
Утратити солодкі мрії —
От смерть, коли душа німіє!
Що після цього скону час?

Отак вечірньою порою
На схилі днів я сумував,
Бо розпрощалися зі мною
Ті мрії, що колись плекав.

Та дружба в час гірких страждання
Почула й руку подала,
Вона подібна до кохання
Самою ніжністю була.

І я приніс їй мрії рози,
Розквітлі в пору молоду,
І вслід пішов, та лив я слози,
Що тільки їй услід іду!

СНОВИДІННЯ

Недавно зваблений я був усім, що снилось,
У сяючім вінку, царем я зрів себе;

Я мріяв, що люблю тебе —

І серце в насолоді билося.

Я біля ніг твоїх від пристрастів палав...

Ах! мрії! щастя чом минуле нетриває?

Та в мене відтепер боги не все забрали:

Я тільки царство утеряв.

ДО ЛИСТА

В нім радоші мої; коли помру, тоді
Хай до грудей він знов ласково приторкнеться:

Можливо, друзі молоді,

Можливо, знов заб'еться.

ПРОЩАННЯ

(*Товаришам*)

Пройшли ув'язнення години;
Уже нам небагато днів
Притулок бачить самотини
І розкіш царськосельських нив.
Розлука жде біля порогу,
Нас кличе світу дальній шум,
Зорить з нас кожен на дорогу
В натхненні гордих, юних дум.
Один сковав під ківер ум,
І вже в гусарському наряді,
При шаблі, під військовий гул,
В хрещенські дні, що сонцю раді,
Красиво мерзне на параді
І грітись ходить в караул;
А інший пнетесь у вельможі,
Не честь, а почесті злюбив,
У шельми знатного в прихожій
Сам бути б шельмою хотів.
Лиш я корюся долі темній,
Лиш я, безжурний ліні син,
Чужий цій марноті нікчемній,
Тихенько задрімав один.
Всі рівні — писарі, улани,
Накази рівні й ківери,
Грудьми не рвусь я в капітани
І не повзу в асесори;
О другі! згляньтесь в цю хвилину —
Червоний залишіть ковпак,
Покіль його десь за провину
Не проміняв я на шишак,
Покіль, не дружачи з бідою,
Лінівий може ще поет
Необережною рукою
У липні розстебнуть жилет.

В АЛЬБОМ ПУЩИ

Поглянувши колись на потайний листок,
Пописаний колись-то мною,
Ти полети на мить в ліцейський наш куток
Своєю мрією палкою.
Ти пригадай швидкі хвилини перших днів,
Неволі тихий мир, шість любих літ єднання,
Печалі, радощі, утиху мрій і снів,
І сварки дружнії, і радісне братання.
Все, що було й не буде знов...
І з суму тихими сльозами
Ти першу пригадай любов.
Минулася вона! Але тоді між нами
Союз був скріплений не в грі юнацьких мрій;
Перед лицем століть і грізними часами
Він вічний, любий мій!

РОЗЛУКА

Останній раз у нашему пенаті,
В глухій самотності мій вірш звучить.
З тобою цю останню мить
Ділю, ліцейського життя мій брате.
Минулих літ не наздогнати.
Кінець і дружбі дорогій.
Прощай! Під рідним небом
Не розлучайся, друже мій,
Із волею та Фебом!
Узнай любов, несуджену мені,
Любов надій, захоплення, горіння:
І дні твої польотом сновидіння
Хай пролетять в щасливій тишині!
Прощай! Де б я не був: чи десь у громі битви,
Чи десь над мирним шумом ручая,
Святому братству вірний я.
Хай буде (до судьби чи дійдутъ ці молитви?)
Щасливі друзі всі — вся братія твоя!

В АЛЬБОМ ІЛЛІЧЕВСЬКОМУ

Неславний я поет, — дарма,
Що християнин православний.
Душа безсмертна, слів нема,
Та присуд віршам непоправний —
Муз вередливих спів безславний,
Забави буйних, юних літ,
Найдутъ собі кінець забавний,
Земний нас не схвилює світ!

Ах! знає геній мій зарані,
Чому б я перевагу дав:
Я б не душі безсмертя взяв —
Безсмертя лиш моого писання.

Над долею не маєм прав,
Але хоч сумніву не маю,
Цей плід натхнення, що лишаю,
Без підпису, в твоїх руках
На скромних дружності листах
Швидкого забуття не взнає...
Та хай даремний буде труд,
Твоєю дружбою зогрітий —
Мої писання хай умрутъ —
Чуття і серця голос світлий
Напевне їх переживутъ!

ВОНА

«Сумний ти, друже. Хтось приворожив?»
— Вона мене навіки полонила.—
«Та хто ж вона — Гліцера, Хлоя, Ліла?
Кому своє ти серце присвятив?»
— Ах, ій! — «А може, ти даремно
У цю скорботу вдався без причин?»
Виною хто? Отець чи муж, напевно...»
— Ні, друже мій! — «Так що ж?» — Я ій не він.

ВОЛЪНІСТЬ

Ода

Втікай, розваго юних днів,
Цітери зніжена царице!
Де ти, де ти, грозо царів,
Свободи горда вістівницє?
Прийди, зірви з чола вінок,
Розбий солодкозвучну ліру...
Співати про волю прагну широ,
На тронах вразити порок.

Відкрий мені величний слід
Натхнення сповненого галла,
Кому сама між славних бід
Ти смілі гімни навіала.
Сини мінливої судьби,
Тремтіть, тремтіть, тирані світу!
А ви мужайтесь, жертви гніту,
Повстаньте, змучені раби!

О жах! Куди не кину зір,—
Кайдани скрізь, ганьба й погрози,
Лихих законів згубний вир,
І свист бича, й безсилі слози;
В густій передсудів імлі
Панує влада скрізь неправа —
Здобута кров'ю грізна слава
І вічне рабство на землі.

Лиш там над царственим чолом
Народів не лягло страждання,
Де мідно сплетене вінком —
Закону й Вольності єднання;
Усім їм дано щит твердий,
Що рівно рівних захищає,
Їх меч — злочинців не минає
Між громадян в державі тій,

Де з високості б'є тяжка
Законів кара справедлива,
І непідкупна їх рука,
Незнані страх їм і нахива.

Володарі! Вінець і трон
Вам дав закон — а не природа,
Ви стали вище від народу,
Та вище — вічний є закон.

І горе, горе племенам,
Де він дрімає мовчазливо,
Де хоч народам, хоч царям
Закони підкорять можливо!
Тебе за свідка я зову,
О мученик помилок славних,
За предків в шумі бур недавніх
Зложив ти царствену главу.

Іде на страту Людовік,
Нащадки дивляться в безмов'ї,
Як він у смертний час приник
До плахи, зрошеного кров'ю.
Закон, народ — мовчать в цю мить,
Спада караюча сокира...
І се — злочинницька порфіра
На галлах скованих лежить.

О самовладний лиходій!
Тебе, твій трон я проклинаю,
І смерть тобі й сім'ї твоїй
Жорстоко й радо накликаю.
Читають на твоїм чолі
Печать прокляття всі народи.
Страхіття світу, стид природи,
Докір ти богу на землі.

Коли над мороком Неви
Зоря північна мирно сяє,
І сон, торкнувшись голови,
Її додолу нахиляє,
Співець стоїть у темноті,
Де, мов примара невблаганна,
Пустинний пам'ятник тирана,
Палац у грізнім забутті —

І чує Клій гнівний глас
За цими стінами страшними,

Калігули останній час
Перед його встає очима,
Він бачить — в лентах і зірках
Ідуть хмільні з вина й сваволі
Таємні вбивці темночолі,
В очах зухвальство, в серці страх.

Мовчить невірний вартовий,
І міст підйомний опустили,
Рукою зради в тьмі нічній
Ворота ковані відкрили...
О жах! О сором! Крізь туман,
Як звірі, вдерлись яничари!..
Безславні падають удари...
Загинув вінчаний тиран.

І нині вчіться, о царі:
Ні нагороди, ані страти,
Ні лапцюги, ні олтарі
Не в силі вас порятувати.
Тож перші голову схиліть
Під захист правого закону,
Несхитно на сторожі трону
Народів вольність хай стойть.

ДО НЕЇ

В неробстві тоскному я ліру забував,
Фантазія жива уже не хвилювалась,
З дарами юності мій геній відлітав,
Холонув жар чуттів і серце закривалось.
Я знову кликав вас, весни моєї дні,
Що в тиші линули, і ніжні, і сумні,
Дні дружби чистої, надії та кохання,
Коли поезії я взнав зачарування,
Та лірі в захваті несміливо звіряв
І порив пристрасті, і тихий сум розлуки --
А горам шум дібров передавав
Задуманої пісні звуки...

'Даремно! Лінощів мене притиснув гніт,
Нудьзі дрімотній я холодній віддавався,
Втікав од радошів, від милюх аонід
І — сліози на очах — зі славою прощався!
І враз, мов блискавки стріла,
У серці молодість заграла,
Душа здригнулась, ожила,
Любові сум вона і радоші зазнала.
Усе розквітло знову! Життям я трепетав,
Природою захоплено впивався,
Вільніше дихав я, жвавіше відчував,
Добру ćміливіш віддавався...
Хвала коханню і богам!
Знов ліри втішної лунає голос юний,
І з трепетом дзвінким воскресли нині струни --
Тобі пісні віддам!..

К Р И В І Ч О В У

Не лякай-бо, друже, нас
Новосіллям домовини:
Цим неробством без причини
Нам займатися не час.
Звільна п'ють хай інші чашу
Навісного небуття.
Втратимо ми юність нашу
Лиш із втратою життя.
Біля входу до гробниці
Всі ми сядемо таки,
У пафоської цариці
Свіжі випросим вінки,
Лишню мить здобудем в ліні,
Круговий бокал наллем
І юрбою наші тіні
В тиху Лету відішлем.
Вірні діви, як без журно
Пустуни оці помрутъ,
У бучних бенкетів урні
Легкий попіл іх зберуть.

ТУРГЕНЕВУ

Тургенев, опікуне добрий
Попів, євреїв і скопців,
І дурнів вороже хоробрий,
І єзуїтів-шахраїв,
І ліпощів моїх безплідних,
І безтурботних і свободідних,
Міцного сну товаришів!
Нащо тобі сміяться з мене,
Коли рукою я, невчений,
По лірі з трепетом пройду —
І лиш розніженії звуки
Кохання, милої нам муки,
У тихих струнах я знайду?
Віддавши серце для розваги,
Я в сні солодкім задрімав.
Один ти з лінощами спрагу
До праці звично поєднав;
Один ти, пристрасний коханець
І Соломірської, й хреста *,
То йдеш з коханою у танець,
То проповідуєш Христа.
В Біблійській залі, в лихоманці,
Серед розваг і суєти,
То рониш Луніну у танці,
То сиріт піdnімаєш ти;
Нероба милий на Парнасі,
Забувши про любов, печаль,
Куняєш мирно в Арзамасі
І спиш у графа де-Лаваль;
Через тяжку вагу проходиш
Пустих або трудних посад,
Один лиш ти і час находиш
З моїх поглузувати вад.

Не клич мене, обранцю долі,
До всіх покинутих трудів,
До поетичної неволі,
До дбalo писаних рядків.

---

* Хреста, сиріч не Анненського і не Володимирського — а чесного і животворящого (прим. Пушкіна).

То не біда, що у поета
Слабенькі вірші ти знайшов!
Нехай усмішкою Нінета
Мою безжурливу любов
Запалить, заспокоїть жартом!
Ну, що в нудних трудах отих?
Поему і рівнять не варто
Із усмішкою уст палких.

* * *

Прощайте, вірній діброви,
І безтурботний мир полів,
Забав невинних час чудовий
Так швидко проминулих днів.
Тригорське тіхе, безпечальне,
Де радість знов я стільки раз,
Мої гаї, діброви дальні,
Чи ж повернуся я до вас?
Від вас беру я спомин ніжний,
А серце залишаю вам,
Можливо (о надії втішні!),
Ще доведеться стрітись нам.
Вернусь я знову до природи
Утишину гаїв твоїх,
Поклонник розуму й свободи,
Чудесних грацій і утіх.

Д 0 ***

Ти не питай, чому журлива дума
Серед забав бере мене в полон,
Чому на все дивлюсь я повен суму,
Чому чужий життя солодкий сон;

Ти не питай, чом згаслою душою
Я розлюбив веселую любов,
Не зву нікого милою своею—
Хто раз любив, той не полюбити знов;

Хто щастя знов, той не зазнає щастя.
На мить коротку втіха нам дана:
Від юності, і втіх, і любострастя
Зостанеться лише печаль одна...

* * *

Країв чужих прихильник недозрілий,
Щодо своїх — засуджувач умілий,
Я говорив: на батьківщині ти
Ні розуму високого знайти
Не зможеш, ані геніїв несхильних,
Ні громадян палких, душою вільних,
І де жінок краса — не крижана,
А запальна, жива, полум'яна?
І чи шукати в розмовах швидколітних
Освічених думок, чуттів привітних?
З ким бути щирим, дружньо говорить?
Ледь ворогом не став я батьківщині —
Та от зустрів Голіцину, — віднині
Не можу я вітчизни не любити.

ДО ОГАРЬОВОЇ,

*що ій митрополит прислав плодів
із свого саду*

Митрополит, хвалько безстыдний,
Прислав тобі своїх плодів,
Хотів запевнить нас, як видно,
Що сам він бог своїх садів.

Під силу все тобі — харита
Спокусить посміхом одним,
Зведе з ума митрополита
Й жагу бажань породить в нім.

Зустрівши погляд твій чарівний,
Забуде він, що при хресті,
Й почне співати молебні дивні
Твоїй небесній красоті.

ДО ЧААДАСВА

Любові, слави і надії
 Недовго тішив нас обман,
 Забави зникли молодії,
 Як сон, як вранішній туман.
 Та в нас киплять іще бажання,
 Під тиском влади кам'яним,
 Душою, серцем молодим
 Вітчизни чуєм закликання.
 Ждемо ми з мlostю уповання
 Хвилини вольності святі,
 Як ждуть коханці молоді
 Хвилину ніжного стрівання.
 І поки, юні, живемо,
 І поки в серці сподівання,
 Вітчизні, друже, віддамо
 Душі прекрасні поривання!
 Товаришу, зайде вона,
 Зоря принадливого щастя,
 Росія збудиться від сна
 І на руїнах самовластя
 Напише наші імена!

КАЗКИ

Noëll

Ура! В Росію скаче
 Мандруючий деспот.
 Спаситель гірко плаче,
 А з ним і весь народ.

Марії клопіт є, спасителя лякає:
«Не плач, дитя, не буде чвар:
Ось вова, вова — руський цар!»

Цар входить і віщає:
«Народе мій російський,
У мене твердо вір:
І пруський, і австрійський
Я маю вже мундир.

Народе, радуйся: я ситий і здоровий;
Мене газетчик вихваляв,
Я пив, і ів, і обіцяв —
От подвиг мій чудовий.

Послухайте ж промову,
Діла свої повім:
Відставку дам Лаврову,
А Соца — в жовтий дім.

Закон постановлю на місце вам Горголі,
Людські права Росії всій,
По царській милості своїй,
Віддам з добра і волі».

Стриба маля раденьке,
Ще й рученьки здійма:
«Невже то правда, ненько,
Невже не жартома?»

А мати: «Баю-бай, спочинь, мое дитятко,
Пора заснути за любки,
Послухавши, які казки
Розказує цар-татко».

ДО Н. ПЛЮСКОВОЇ

На лірі скромній, благородній
Я не співав земним богам;
І силі, в гордості свободній,
Я не кадив свій фіміам.
Свободі хочу лиш віддати
Свій соромливий перший спів.
Я не родився розважати
Своєю музою царів.

Та, признаюсь, під Геліконом,
Де Касталійський ключ дзюрчав,
Я спів, натхнений Аполлоном,
Єлісаветі лиш складав.
В натхнення дивному полоні,
Як свідок неба на землі,
Чесноти славив я на троні
У їх принаді, а не злі.
Любов, незвідана свобода
Збудили в серці гімн простий,
І непідкупний голос мій —
Луна це руського народу.

ЖУКОВСЬКОМУ

Коли, у світ добра і миру
Душою прагнучи летіть,
Ти держиш на колінах ліру,
Що гармонійно так звучить;
Коли картини не буденні
Ти бачиш в чарівній імлі
І холод бистрого натхнення
Здійма волосся на чолі,—
Ти, друже, твориш для немногих,
Не для завидників лихих,
Не для збиральників убогих
Вістей або думок чужих,
А для таланту друзів строгих,
Для друзів істин вікових.
Не всякого полюбити щастя,
Не всі родились для вінків.
Блажен, хто знає любострастя
Думок, що втілились у спів!
Хто насолодження прекрасним
В судьби для діл прекрасних взяв
І серцем захват твій сприйняв,
Із захватом палким і ясним.

ДО ПОРТРЕТА ЖУКОВСЬКОГО

Його пісень солодкість чарівлива
Пройде віків ревниву далину,
Зітхне про славу молодість щаслива.
Печаль вони утішать мовчазну,
Задумаеться радість гомілива.

ПРИНАДНИЦІ

Нащо нескромним цим убором,
Солодким голосом і зором
Юнацьке серце розпалять
І тихим, пристрасним докором
Легкий свій успіх наблизати?
Нащо удавана прихильність,
Нециро-соромливий вид,
І ніжних рухів млюсна вільність,
І трепет уст, і жар ланіт?
Даремні хитрі намагання:
Порочне серце — без життя...
Холодним гнівом зневажання
Тобі відповідаю я.
Хто у нічному безгомінні
Твоїх принад не здобував?
Скажи: у хтивому стремлінні
Ці двері, багатьом поцінні,
Хто сміливо не відкривав?
Ні, інший хтось нехай зриває
Давно зів'ялий твій вінок;
Хай недосвідчений порок
В твоїх обіймах втому знає;
Не буду я у тій юрбі.
Ні, не впаде питомець музи
На груди зрадницькі тобі!
Неси для інших платні узи,
Свої цілунки їм віддай,
Пусте корисливе кохання,
Свої примушені бажання
І захват — іншим продавай!

М Р І Й Н И К О В І

Ти в пристрасті сумній знаходиш насолоду;
    Тобі приємно сльози лить,
Даремним полум'ям томить уяву горду
І в серці тихому журбу свою таїть.
Малодосвідчений, не любиш ти, я бачу.
О, якби десь тебе, чуттів сумних шукачу,
Любові шал спіткав, ясного мудреця,—
Коли б в твоїй крові кипіла трута ця;
Коли б у довгий час безсонливої ночі,
На ложе, тугою мордований, блідий
    Ти звав обманний супокій,
    Зімкнувши марно скорбні очі,
Покрови обнімав гарячі у сльозах
І сохнув в лютості безплідного бажання,—
    Повір, не мав би ти в думках
    Невдачливого поривання.
Ні, ні! припавши сам на сам
До ніг коханці гордовитій,
Блідий, сумний, несамовитий,
    Тоді б ти вигукнув богам:
«Віддайте ум ясний мені, боги могутні,
Візьміть цей образ ви фатальний і страшний!
Доволі я любив; віддайте супокій!»
Але хмуrna любов і образ незабутній
    Були б з тобою, друже мій.

ТОРЖЕСТВО ВАКХА

Відкіль цей дивний шум, ці вигуки бурхливі?
Куди, кого зовуть ці бубни і тимпан?
Що значать погляди щасливі
    І співи поселян?
Свобода світла в їхнім колі
Вінок святковий прийняла.
Ось юрби рушили поволі...
Він наближається... Хвала йому, хвала!
Ось Бахус мирний, вічно юний!
Ось Індії герой, ось він!
О радість! В захваті хвилин

Тремтять, готові грянути струни
Піснями щирими, мов дзвін.

Еван, ево! Дайте чаші!
Приносьте запашні вінці!
Невольники, де тирси наші?
Біжім на мирний бій, завзятливі бійці!
Ось він, ось Вакх! О час відрядний!
Державний тирс рука знесла;
Вінець жовтіє виноградний
На чорних кучерях чола...
Пливе. Його могутні тигри
В покірній лютості несуть,
Навкруг летять ероти, ігри,
І шану співом воздають.
За ним юрмиться козлоногий
І фавнів і сатирів рій,
Плющем повито іхні роги;
Біжить їх натовп, сам не свій,
Оточуючи колісницю:
Хто в комишеву дме цівницю,
Хто ківш до серця притулив,
Той оступився і лягає,
І оксамитний килим нив
Вином багристим обливає
Під дикий сміх товаришів.—
Там бачу дивний хід за тим!
Звучать веселі тимпани;
То юні німфи і сильвани
У хороводі гомінкім
Несуть незрушного Сілена...
Шумить вина ріка блаженна
І рожі вистеляють путь.
За дідом заспаним несуть
І тирс, знак мирного двобою,
І келих важко-золотий,
Укритий кришкою з різьбою,
Дарунок Вакха дорогий.

Та виє берег наокілі.
З волоссям буйним на плечах,
Повиті гронами і голі
Біжать вакханки по горбах.

Тимпани голосні, в'ючись між їх перстами,
Вторують їм, гримлять в жахливих голосах.
Промчали геть, летять, сплітаються руками,
В чарівнім танці топчути луг,
І юність запальна без тями
Збігається навколо.

Співають навіжені діви;
Їх любострасні дикі співи
У груди ллють кохання жар;
Їх груди дихають жагою,
Їх очі, сповнені нестримністю палкою,
Сказали: ось де щастя дар!

Натхненні їхні рухи милі
Змальовують спочатку нам
Зніяковіння перші хвилі,
Бажання стримане, а там
Жагу й нестримність в буйній силі.
Та ось розбіглися по схилах і полях;
Біжать і тирсами махають;
Вже здалеку їх вигуки лунають,
І одбиваються в лісах:
Еван, ево! Дайте чаши!
Приносьте запашні вінці!
Невольники, де тирси наші?
Біжім на мирний бій, завзятливі бійці!

О друзі, в день цей урочистий
Відкиньмо геть турботи всі!
Течи, вино, мов струм пінистий,
В честь Вакху, музам і красі!
Еван, ево! Дайте чаши!
Приносьте запашні вінці!
Невольники, де тирси наші?
Біжім на мирний бій, завзятливі бійці!

ВИДУЖЛЕННЯ

Тебе я, милив друже мій,
Побачив наяву, чи то у сні глибокім,
Що під недуги час болючий і тяжкий
Обманним видивом мені порушив спокій?

В хвилини хворості до мене в пізній час
В одежі воїна схиллялась ти не раз,
І тъмяний погляд мій у ті хвилини стежив
За образом твоїм, і добре помічав
Красу ясну твою з-під ратної одежі,
І тихим шептом тебе я називав.
Та знову розум мій мутився у нестямі,
Тебе дарма шукав я поглядом в імлі,
І раптож, змішаний з горючими слізами,
Цілунок твій відчув я на своїм чолі.
Безсмертні! О яке горіння!
Вогонь життя й бажань у серці запалав!
Я закипів, затрепетав...
І зникла ти, мов дивне сновидіння!
Жорстокий друже мій, я сповнений сп'яніння:
Прийди, мене мертвить любов!
У тиші лагідної ночі
З'явися, чаювна! Я хочу бачити знов
Під грізним ківером твої небесні очі,
І плаць, і пояс бойовий
І в браньюму взутті твої маленькі ноги.
О не томи мене, згаси пекельний жар,
Прийди, я жду тебе. Здоров'я щедрий дар
З тобою явиться від бога,
А з ним і радість, і тривога
Любові пустощів і пристрасті нектар.

* * *

O Zauberei der ersten Liebe!..
Wieland *.

Діброви, де в привільній тиші
Піэнав я щастя вольних днів,
Під ваші трепетні узвишія,
В обійми дружніх холодків
Я йду — і чисте раювання
Мені хвилює душу знов,
Днів незабутніх поривання,
Солодкість першого страждання

* О, чари першого кохання!.. Віланд (нім.).

І серця юного любов.
Коханець муз, на самотині,
У милім затінку гаїв
Її забави всі невинні
Я пильним поглядом ловив.
Вона чарівно розцвітала
В уяві пристрасній моїй,
Краса незнана проступала
Із марева солодких мрій.
Про неї думка розбудила
Моєї ліри перший звук
І тайнам серця научила.

* * *

І я чував, що божий світ
Прекрасний дружбою самою,
Без неї меркне радість літ,
І путь життя була б страшною,
Коли б не дружби ніжний цвіт.
Та інше почуття зі мною,
Ним серце мучиться й тремтить.
В трудах, в турботах, в супокої
Завжди у нас воно горить;
Воно і болісне й жорстоке,
Воно всю душу в нас мертвить,
Якщо поранення глибоке
Єлей надії не живить...
От пристрасть, у якій згораю!..
Я в'яну, гину в цвіті літ,
Але зцілитись не бажаю...

* * *

Як солодко, як небезпечно, мила,
І чути тебе і бачити погляд твій!
Забути твій усміх, погляд твій несила,
Довіку б слухав голос твій дзвінкий.
О зорел! Нащо я з тобою стрівся!
Тебе спізнавши, небо я спізнав —
І з власним щастям нині роздружився.

* * *

Дідусю, слухайте, завжди мені,
Коли дивлюся я на замок Ретлер,
Спада на думку: що, коли це проза,
Та ще й погана?..

ІСТОРІЯ ВІРШУВАЛЬНИКА

Вчуває він прегострим ухом
Свист;
Черкає він єдиним духом
Лист;
Терзає всім, на всю планету,
Слух;
За тим друкує — і у Лету
Бук!

М А Д Р И Г А Л М...ІЙ

О ви, що не могли влюбитися ніколи.
Погляньте в очі їй — узнаєте любов.
О ви, що вже давно серцями охололи,
Погляньте в очі їй — любитимете знов.

І М Е И И И

Можтє співів многолунність
І радійте в добрий час:
Дружба, грація і юність
Іменинниці у нас.

І віта, відомий всюди,
Вас жаги крилатий син,
Тайно мріючи, що буде
Іменичником і він.

БАКУНІЙ

Дарма б оспіував я ваші іменини,
Хоч вашу похвалу хотілось би здобутъ.
Не стали кращою ви в день Єкатерини
Тому, що кращою ніяк не можна буть.

ПРО СЕВЕ

Великим буть бажаю,
Люблю я Русь; і їй
Багато обіцяю,—
Здійсню? Зна бог святий!

* * *

Завжди так буде, як бувало
Ще навіть в сивій давнині:
Учених тьма,— розумних мало.
Знайомих знайдеш, друга — ні.

СЕЛО

Вітаю я тебе, пустельний мій куток,
 Притулок творчості, спокою і роботи,
 Де ллється днів моїх невидимий струмок
     На лоні щастя без турботи!
 Я твій — я проміняв цірцей порочний двір,
 Бенкети голосні, розваги та омана
 На мирний шум дібров, ланів спокійний шир,
 На тихі роздуми й дозвілля пожадане.
     Я твій — люблю цей сад густий,
     Де холодок і пишні квіти,
 Де в воду дивляться кущів зелених віти,
 Ці скрити на лугах, в гаю потік дзвінкий.
 Встають мені в очах картини ворухливі:
 Простори двох озер, блакитні та мінливі,
 Де парус мовчазний біліє рибаків,
 За ними пагорки, барвисті сіножаті,
     Хати в далі голубуватій,
 Худоби череда на берегах струмків,
 Овини у диму і вітряки крилаті;
     На всьому слід достатків і трудів.
 Я тут, позбавлений порожнього жадання,
 Вчусь в істині блаженство здобуватъ
 І вільним розумом закони визнаватъ,
 Безтямної юрби минати нарікання,
 З прихильністю мольбі вчувати боязкій
     І зневажкатъ злочинців рій
 Та дурнів, славою звеличених неправо.
 Запитую вас тут, оракули віків!
     І в самотину величаву
     Ваш голос чутно долетів;
     Він гонить лінощі недбалі,

Труда запалює вогні,
І творчі радощі й печалі
В душевній зріоть глибині.

Але жахлива мисль тут душу отемняє:
Милуючись на красний світ,
Друг роду людського печально помічає
Усюди неуцтва тяжкий, ганебний гніт.
    Тут панство дике та бездільне,
До стогону глухе, чуже людській мольбі,
В розкошах виросле, безчуле і свавільне,
Лозою лютовою привласнило собі
І працю, і майно, і долю хлібороба.
За плугом не своїм, під канчуком панів,
Злиденний раб іде, прикутий до ланів
    Велінням панської жадоби.
Тут кожен у ярмі довічному росте,
Бажання криючи, зрікаючись надії,
    Краса дівоча тут цвіте,
Щоб тішились розпусні лиходії.
Підпора молода потомлених батьків,
Бадьорі їх сини, товариші трудів,
З-під стріхи рідної ідуть собою множить
Челядницьку юрбу знесилених рабів.
О, коли б голос мій умів серця тривожити!
Чому в душі моїй горить даремний жар
І не припав мені витійства грізний дар?
О друзі! Чи впаде тяжке ярмо з народу,
У прах повалене десницею царя,
І над вітчизною щасливої свободи
Чи зійде хоч колись осяяна зоря?

ДОМОВИКУ

Маєтку мирного незримий покровитель,
    Тебе благаю, добрий домовик,
Гай бережи, село і сад, де живеть я звик,
    Сім'ї моєї скромної обитель!
Не шкодять хай полям ні холоди дощів,
Ні вітру пізнього злі напади осінні;

Хай снігу в часного простині
Вологий вкриють гній полів!
Лишись, таємний страж, і в захистку чигай,
Побий ляклівістю злодюгу в пізню пору
І від недружнього ти зору
Щасливий домик зберігай!
Ходи круг нього ти дозором пізно й рано,
Люби малий мій сад і берег сонних вод,
І цей відлюдний мій город,
З хисткою хвірткою, з поваленим парканом!
Люби траву на цих горбах,
Луги, що їх зім'яв я у мандрівній втомі,
І прохолоду лип, і кленів шумний дах —
Вони поезії знайомі.

N. N.

(B. B. Енгельгардту)

Я вислизнув від Ескулапа,
Оббритий, схудлий, та живий.
Його нестерпно сильна лапа
Уже не тисне череп мій.
Здоров'я, друг легкий Пріапа,
І сон, і спокій чарівний
Переступили знов пороги
В куток мій, простий і тісний.
Розваж і ти напівслабого!
До тебе прагне він, сумний,
До тебе, мілій беззаконник,
Нероба з Піндських верховин,
Свободи, Вакха вірний син,
Венери відданий поклонник
І насолоди паладин!
Від метушливої столиці,
Від невських тих нудних принад,
Від заморозливих розрад,
Від поговорів плетениці
Мене приваблюють луги,
Горбки, тінистий клен в городі,
Відлюдні річки береги
І радощі в сільській свободі.

Тож руку дай. Приїду я,
Як жовтень принесе зоря,
Удвох візьмемось до хмільного,
Розмов звертаючи вістря
На йолопа, вельможу злого,
І на холопа записного,
І на небесного царя,
А інколи і на земного.

О Р Л О В У

О ти, який воєнний пал
З'єднав із широю душою,
(Хоч і російський генерал),
З умом, дотепністю своєю;
О ти, який, щоранку сам
Уставши на військову муку,
Читаєш верхи вусачам
Улюблену царів науку,
Але биттям своїх солдат
Не ганьбиш войовничу руку,
Як той жорстокосердий кат,—
Орлов, ти прав: я забуваю
Гусарські мрії золоті
І з Соломоном лиш гукаю:
Мундир і шабля — суєті!
На генерала Кисельова
Не покладу своїх надій,
Люб'язний він, про те ні слова,
Він не лукавий і не злій;
За шумним сидячи обідом,
Я радий бутъ його сусідом,
До ночі слухать дотеп, жарт;
Та він придворний: обіцяння
Йому нічого, бач, не варт.
Немирні стримавши бажання,
Які в душі своїй носив,
Сховаюсь в затишку свободи,
Пізнаю спів, любов, природу
Під тінню дідівських лісів;

Над озером, в спокійній хаті,
Або в траві густих лугів,
Або на пригорку покатім,
В бухарській шапці і в халаті,
Вславлятиму моїх богів,
Чекатиму.— Коли ж устане
З одра спокою бог мечів
І січі грізний виклик гряне,
Тоді покину мир полів;
Палкий годованцю Беллони
І відданий громадянин!
Орлов, я стану у колоні
Твоїх улюблених дружин;
В наметах, у вогні пожарів,
З мечем і лірою в руках
Рубатись буду я в боях
І славити твої удари.

ПОСЛАНИЯ ДО КН. О. М. ГОРЧАКОВА

Аматор мод, друг світу молодий
І звичаїв його знавець блискучий,
Волієш ти, щоб я притулок свій
З усім покинув, що люблю жагуче,
Де я живу серед краси і мрій.
Як ти, мій друже, я у дні розмаю,
Приваблений тим блиском світовим,
Губив життя і спокій свій у нім.
Ta чад його мене сп'янів до краю
І повернувся я в свій рідний дім.
І признаюсь — мені в стократ миліші
Товариші, безжурна їх сім'я,
Де ум кипить, де вільний в думах я,
Де в суперечках голосних жвавіші
Мої думки і вся душа моя,
Ніж там, де в'ялих зібрань холод лине,
Де ум мовчить, і сонно йдуть хвилини,
Де скупість слів і серд'я байдужий бій,
Де Бутурлін для неуків — персона,
Де Шеппінг — цар, і у нудьзі все тоне,

Де рівні всі у дурості своїй.
Цих честолюбців знати мені не диво,
Злих без ума, без гордості чванливих.
Розгледів я тиранів модних зал,
Не хочу їх докорів і похвал!..
Коли поміж Лайс благочестивих
В тугім мундирі неук-генерал
Красуням і уважливим і сонним
З трудом склада французький мадригал
І дивиться з нахабством благосклонним,
І всі кругом дрімотливо мовчатъ,
Лиш крутять вус, острогами бряжчатъ,
Та з усміхом бездумним позіхають,—
У час отой забутих пустунів
Свобода, Вакх і музи пригощають.
Не чую я звичайно-гострих слів,
Політики смішного лепетання,
І зношених не бачу глупаків,
Падлюк почесних — неудтива плодів
І містички придворного криєляння.
І ти на мить покинь своїх вельмож,
І друзів коло ти моїх помнож,
О ти, харит любовнику свавільний,
Друг лестощів, ядучий балакун,
Дотепник, як завжди, небогомільний
І, як завжди, філософ і пустун.

В С Е В О Л О Ж С Ь К О М У

Прощай, улюбленцю богів,
Дитя бенкетів і свободи!
Отож від наших берегів,
Від краю мертвого рабів,
Капральства, вигадок і моди
Ти ідеш, друже, у Москву,
Де насолодам знають ціну,
Живуть в дрімоті наяву
І завжди люблять переміну.
Різноманітністю окрас
Москва чарує повсякчас,—

Своєю древністю, балами,
Своїми дзвонами, церквами,
Красою дів полонить нас,
Невинних віршиків рядками.
Ти там на бенкетах гучних
Неробство вгледиш сановите,
У окулярах золотих
Глупоту, в плетивах легких
Манірність, бархатом повиту,
Нудьгу картярську поміж них.
Всього спостерігач хвилинний,
Ти посмієшся, друже мій;
Але, прихильник старовинний
Веселих лінощів та мрій,
Моєму вірний заповіту
І волелюбним почуттям,
Покинеш марне коло світу
І станеш жити для себе сам.
Уже, притулок від печалі,
Я бачу затишний куток.
Кипить в запіненім бокалі
Ai холодного струмок;
В халатах друзів гурт веселих,
В диму лінівому люльок,
Гукають, п'ють! — завзятій келих
Обходить буйне коло їх,
Вирують радоші і сміх;
Єгипетські кружляють діви
Перед тобою; і мені
Вчуваються завзяті співи,
Їх зойки, крики голосні;
Їх чорні очі променисті,
Палких їх танців буревій,—
Усе, усе в душі твоїй
Чуття розбуджує вогнисті...
Але згадай, що тут одна
Твого повернення чекає,
Що кожну мить вона зітхає;
Весь день знеможена, сумна,
Замислена, в солодкій мрії,
Тихенько плаче під вікном,
І поглядає у надії,
Від грізних аргусів тайком,

На дім, де ми бенкетували
З тобою й Вакхом, друже мій,
Куди, у полум'ї надій,
Її жадання відлітали.
Чи скоро ж милого знайдуть
Дівочі очі соромливі,
Перед любов'ю упадуть
Замки жорстокі та ревнivі?

Чи коло друзів молодих
Ти вже забув, наш брате милий?
Чи ти повернешся до них?
Без тебе ми осиротіли!
Де б ти не був, візьми вінець
Із рук гарячих любострастя
І доведи, що ти знавець
В непізнаній науці щастя.

СТАНСИ ТОЛСТОМУ

Філософ раний, ти принад
І учт веселих уникаєш,
Ти молоді за гомін свят
З мовчанням зимним дорікаєш.

Ти світу радісну відраду
Зміняв на тугу й сум нудний,
На Епіктетову лампаду —
Фіал Горація золотий.

Вір, друже мій: прийде вона,
Ота пора жалів спіznілих,
Турбот життя пора сумна
І роздумів тяжких, немилих.

Зевес дає цяцьки земні,
Іх добираючи до віку:
Не брязкотять на сивині
Безумства брязкальця без ліку.

Ах, юність не приходить знов!
Тож клич утіх солодке зілля,

З легкими крилами любов,
З легкими крилами похмілля!

До краплі насолоду пий,
Живи, до клопотів байдужний!
Хвилині будь життя послушний,
В дні юності будь молодий!

ВЕСЕЛИЙ БЕНКЕТ

Я люблю бенкет гучний,
Де веселість головує,
А свобода, світоч мій,
По закону порядкує;
Де до ранку слово *пий!*
Заглуша веселі хори,
Де пляшок кружок тісний,
Але круг гостей просторий.

ЛІЛІ

Ліло, Ліло, я страждаю,
Серце мов пече вогнем.
У журбі я умираю,
Гасну, гасну з кожним днем.
На любов твою, це ясно,
У душі нема надії.
Смійся, Ліло: ти прекрасна
І в байдужості своїй.

ПЛАТОНІЧНА ЛЮБОВ

Я знаю, Лідо, друже мій,
Кому в замрії одинокій
Ти віддала спочинок свій,
До кого схований неспокій

Живе тепер в душі твоїй.
Тебе пустун лякає милий,
Той чаюдій легенькокрилій;
Нелюбий для твоїх очей
Холодний, важній Гіменей.
Ти молишся не цьому богу,
Покірна заклику життя;
До тебе ніжні почуття
Знайшли неходжену дорогу.
Тебе збагнув я, молоду,
Вогонь в очах напівзакритих,
Обличчя зблідле сумовите
І млюсну, втомлену ходу.
Твій бог не може дати зроду
Тих радощів, що в нас живуть,
Його таємну нагороду
Дівчата скромні бережуть.
Він посилає сон мрійливий,
Він ворог всіх спокус, принад,
Він насолоди друг стидливий,
Любові одинокий брат.
Коли ти в мороці нічному
У муці томишся палкій,
Він в серці оживля твоїму
Рої іще незнаних мрій,
Зітхає поруч тебе, Лідо,
І гонить втишині нічній
І сни, які вселя Кіпріда,
І непорочний супокій.
Не довіряючись нікому,
Ти хочеш обманити любов.
Даремно! — в захваті німому
Зітхаєш, мучишся ізнов.

Невже у храм свій не загляне
Амур, щоб серце зчарувати?
Твоя краса, мов квітка, в'яне,
Хвилини юності біжать.
Невже дарма благаю знову?
Зумій себе перемогти,
Не вічно будеш ти чудова,
Чудова не для себе ти.

ДОБРА ПОРАДА

Давайте пiti й веселитись,
Життям своїм дозвільно грать,
Хай черні любо метушитись,
Не нам із неї приклад братъ.
Хай наша молодість грайливо
Потоне в мlosti та вині,
Хай радість, ясна і зрадлива,
Нам усміхнеться хоч вві сні.
Коли ж, неначе дим крилатий,
Весела юність відлетить,
Ми зможем в старості забрати
Все, що забрати пощастить.

НЕДОКІНЧЕНА КАРТИНА

Чия це думка угадала
Краси ознаки потайні?
Чия рука намалювала
Небесні риси осяні?

Ти геній!..— Та жаги горіння
Його повергло. Зір німий
Він вступив у своє творіння,
Душою гаснучи, палкий.

ВІДРОДЖЕННЯ

Художник-варвар папівсонний
Картину генія́ чернить,
Щоб свій малюноч беззаконний
На ній безглаздо притулить.

Та згодом ветхою лускою
Чужі ті фарби опадуть,
І риси генія з добою
В красі колишній оживутъ.

Отак мара облудна гине
В душі намученій моїй,
І чисті, первісні хвилини
Встають видіннями у ній.

Д О Р І Д А

В Доріди чарівні й волосся золотаве,
І очі голубі, і сміх її ласкавий...
Учора кинув я бенкет товаришів,
Солодкі пестошці в її обіймах пив;
І радість радістю нестримною змінялась,
Жага згасала враз, та знову розгорялась;
Час насолод! — але крізь сутінки нічні
Обличчя іншої вважалося мені,
І, тугу потайну перемогти безсилий,
Я тихо шепотів ім'я чуже, та міле.

С А М О Т И Н А

Блажен, хто десь у самотині
Не бачить неуків смішних,
Живе серед трудів і ліні,
Надій і спогадів ясних;
Хто має друзів непідкупних,
Хто скований на довший час
Від дурнів, що всипляють нас,
І від будителів підступних.

Р У С А Л К А

Над озером, посеред бору,
Відлюдно жив старий монах,
Обравши путь собі сувору,
В постах, молитвах і трудах.

Уже лопатою смиренно
Собі могилу старець рив,
Уже про смерть благословенну
Святих угодників молив.

Якось, схилившись до порогу,
Анахорет в вечірній час
Молився праведному богу.
Вже обрій десь темнів і гас,
Туман над схилами димився
І місяць плив у небесах.
Та тут на воду задивився
Украй здивований монах.

Стойть, від жаху онімілій,
Видіння бачить вдалини:
Там раптом хвилі закипіли
І знову стихли в тишині...
І раптом... з хвилі мовчаєлива,
Струнка, біліша від снігів,
Чудесна випливає діва,
Сіда на схилах берегів.

І в очі дивиться монаху,
І чеше злого мокрих кіс,
Святий монах трептить від страху,
Стойть, неначе в землю вріс.
Вона його до себе кличе,
Сміється, ніжна і легка,—
І, ніби зірка таємнича,
У хвилі спіненій зника.

Всю ніч не спав монах печальний,
Не до молитов старику,
І там на озері дзеркальнім
Він бачить тінь її легку.
Долина знову потемніла,
Блищить при місяці вода,
І знов русалка сніжнобіла
З'явилася, тиха і бліда.

Кива лукаво головою
І поцілунки шле здаля,

Хлюпоче срібною водою,
Сміється, плаче, як маля.
І стогне ніжно, зазиває:
«Монаше, йди сюди, сюди!..»
І знову видивом щезає
В глибинах темної води.

На третій день відлюдник знову,
Мов зачарований, сидів,
На темну річку і діброву
З палкою пристрастю глядів.
Зоря дібрівни взолотила,
Нема монаха — от діла!
Лиш борода стареча біла
По синій річці поплила.

* * *

Там за ліском, край близької долини,
Де весело струмок ясний дзюрчить,
Прощання бачив я Едвіна і Аліни,
Обійми їх в сумну останню мить.

Встав молодик — Аліна все журилась:
Їй не давав важкий тягар зіткнуть.
Зійшла зоря — Аліна все дивилась
Крізь білу млу на спорожнілу путь.

Там над струмком, під івою старою,
Пастух сусідній дівчину спіткав,
Як до струмка сопілкою сумною
Опівдні в спеку череду скликав.

Пройшли роки — вже другий в половині,
І я почув легкий Едвіна крок.
Іде смутний до гаю по долині,
Де весело дзюрчить ясний струмок.

Зирнув Едвін — під івою, де милу
Він ціluвав, стойть святий чернець.

Хрест осінив насипану могилу,
І на хресті з троянд сухий вінець.

І в нього серце стислося від страху.
«Хто тут лежить?» — він з туюю прорік.
Побачив напис, впав до ніг монаха...
Я стогін чув, останній смертний крик.

ЗАПИСКА ЖУКОВСЬКОМУ

Раєвський, бувший молоденець,
А там уже відважний син,
І Пушкін, млявий наученець
Парнаських чистих дів-богинь,
До тебе, друже, заїжджали,
Але, в невимовній печалі,
Поета дома не знайшли —
І, уквітчавшись кипарисом,
З французьким томиком — *Борисом* —
Додому сумно побрели.
Хто може дружньою рукою
Мене ї Жуковського звести?
З Карамзіним, з Карамзіною,
Скажи, чи будеш нині ти?
На всякий випадок чекаю,—
Прохання не візьми у гнів,
Тебе зове на чашку чаю
Раєвський — *слава наших днів.*

НА КОЛОСОВУ

Все полонить нас в Есфірі:
Звуки мови вогняні,
Крок величний у порфірі,
Чорні кучері знадні,

Погляд, сповнений любові,
Ручка біла, чарівна,
Розмальовані брови
І нога, як у слона!

ДО ПОРТРЕТА ДЕЛЬВІГА

Се Дельвіг саме той, який завжди казав,
Що, в разі б був попавсь йому Нерон і Тит,
То не в Нерона меч, а в Тита б він ввігнав —
Нерон без нього й сам побачив би той світ.

ИЛ АРЛКЧЕСВА

Для Росії він гнобитель,
Губернаторів мучитель,
І в Сенаті він учитель,
А цареві — друг і брат.
Повен помсти, повен злоби,
Без ума і без шаноби,—
Хто ж він? «Відданий до гроба» —
· · · · · солдат.

ИЛ АРЛКЧЕСВА

В Чугуєві — Нерон, в столиці він капрал,
Та Зандів скрізь спітка його кинджал.

* * *

Нам громадян пора потішить,
Коло ганебного стовпа
Востаннє кишкою попа
Останнього царя повішать.

ИАКІН О. М. ГОЛІЦІНА

От Хвостової хвалитель,
От холопська, зла душа,
От освіти погубитель,
Покровитель Бантиша!
Напирайте, дам пораду,
Ви сильніш з усіх сторін!
Чи не спробувати ззаду?
Бо звідтіль найслабший він.

ИАСТУРДЗУ

Раб вінценосного солдата,
Не ремствуй на свою судьбу:
Ти вартий лаврів Герострата
Чи смерті пімця Коцебу.

ДОБРИЙ ЧОЛОВІК

Це правда — Фірс отой учений —
Педант пихатий, навіжений:
Всього потроху зна кругом,
Про все він має думку строгу.
Любіший ти, сусід Пахом,—
Дурний ти просто, й слава богу.

БАЛАДА

Чом ти, дівчина, смутна,
Мовчки присмиріла,
Сторонъ подружок одна
У кутку присіла?

«Іменинницею сумну
Нічим вам побавить.
Ось в баладі я почну
Щастя наше славить.
Та Жуковський наш заснув,
Гнедич — заговівся,
Пушкін бісом промайнув,
А Крілов об'ївся».

У вітальні стіл за мить
Вже накрито. Сядем,
Піна в чашах закипить
І баладу зладим:
Вже і складена вона.
Що там ці піти?
Чаші висушим до дна,
Скажем: многі літа
Тій, яку товаришам
Вік любить! Гукнемо
Многі літа так же й нам
З нею не окремо.

1820

ДО ПОРТРЕТА ЧЛАДАЕВА

Родивсь він волею небес
Під дэвін оков, невільник царський:
Він в Римі був би Брут, в Афінах Періклес,
А тут він — офіцер гусарський.

* * *

Я знаю звук мечів, люблю я бій;
Із перших літ ціную ратну славу,—
Люблю війни криваву, злу забаву,
І смерті мисль близька душі мої.

У цвіті літ, свободи вірний воїн,
Хто прямо в очі смерті не дививсь,
Той повнотою щастя не напивсь
І поцілунків любих не достойн.

ЮР'ЄВУ

Улюбленцю пустих Лаїс,
Пестун Кіпріди яснозорий —
Умій терпіть, мій Адоніс,
Її образи і докори.
Вона дала тобі, повір,
Краси могутнє чарування,
І чорний вус, і ніжний зір,
Відради усміх і кохання.

I з тебе досить, друже мій.
Холодний до чуття палкого,
Цілунками в імлі нічній
Ти вже не тішишся,— що з того?
В міському шумному житті,
Де ігри й бенкети досвітні,
Тобі красуні молоді
Дарують погляди привітні.
Радій! Кохання дар німий,
Що в ніжнім скований зітханні,
Повинен бути, любий мій,
Солодкий в молодості ранній.
I радий долі ти своїй.
А я, гуляка, серцем щирий,
Нащадок негрів темношкірий,
Не знаючи палких страждань,
Хмурний і простий по природі,
Я диким поривом бажань
Подобаюся юній вроді.
Так потай німфа молода
У дружнім і веселім колі,
Почервонівши мимоволі,
На фавна часом погляда.

Д О Р І Д І

Любимий, вірю, я; для серця треба вірить.
Улюблена моя не може лицемірить;
Бо щире все у ній: бажання томний жар,
Стидливість боязка, харит безцінний дар,
У вбранні і словах приемна недбайливість
І ніжності імен дитяча голубливість.

* * *

Я бачив Азії простори здичавілі,
Кавказу дальній край, долини обгорілі,
Житло убогес черкеських табунів,

Подкумка береги, пустинні гір вершини,
Що хмари повили, подібні до вінків,
І закубанські полонини!

Жахливий край чудес!.. там дивної струї
В гарячих скелях закипання,
Благословенні ручай!
Для тих, що недуг б'є, рятунку сподівання.
Я бачив біля дивних берегів
Відступників утіх, зів'ялих юнаків,
Приречених судом Кіпріди на страждання,
І юних ратників на костурах я зрів,
І в скорбній сивині похилих стариків.

* * *

Погасло дня ясне світило;
На море синєє вечірній ліг туман.
Шуми, шуми, слухнянеє вітрило,
Хвилюйся навкруги, похмурий океан.
Я бачу береги незнані,
Землі південної чаруючі краї;
Стривожено летять туди думки мої,
Солодкі линуть спогадання...
Відчув я: ув очах родились слізози знов;
Душа кипить і завмирає;
Знайома мрія знов круг мене вже літає;
Згадав минулих днів безумну я любов,
І все, чим я страждав, що серце так любило,
Моїх надій, бажань цей болісний обман...
Шуми, шуми, слухнянеє вітрило,
Хвилюйся навкруги, похмурий океан.
Лети, мій корабель, неси до меж тих дальних,
За примхою морів обманливих в імлі,
Та лише не до країв печальних
Моєї рідної землі,
Де радощі родились і жалі,
Що полум'ям уперше розгорялись,
Де музи потайки до мене усміхались,

Де рано в бурях одцвіла
Вся молодість, до болю мила,
Де зрадила відрада легокрила
І серце в юності стражданням віддала.
Я що не день — шукач пригоди,
Я втік од вас, країв моїх;
Я втік од вас, джерела насолоди,
Хвилинні друзі ви моїх хвилинних втіх;
І ви, наперсниці блукань, краси і вроди,
Яким я без любові, молодий,
І славу віддавав, і волю, й супокій,
І вас я позабув, зрадливиці невтішні,
Таємні подруги весни, що квітла пишно,
І вас забув... Проте колишніх сердя ран,
Любові ран тяжких ніщо не ізцілило...
Шуми, шуми, слухняне вітрило,
Хвилюйся навкруги, похмурий океан...

ДОЧІ КЛАРА ГЕОРГІЯ

Гроза для турків, волі воїн,
В крові незмивній і святій,
Злочинець і герой, чудовий батько твій,
Він остраху людей і слави був достоїн.
Тебе, дитину, він пестив,
Правицею, що кров наїви обагрила;
Тобі кинджал за іграшку служив,
Що братовбивство відгострило...
Як часто, гніву-мсти роздмухавши пожар,
Він над колискою схилявсь, мовчазним бувши,
І вбивства нового обдумував удар—
І лепет слухав твій, веселість не забувши...
Таким він був — хмурний, жахливий — до кінця.
Та перед небом ти — за грізний вік отця —
Спокутала, життям смиренним ти каралась:
З могили в небозвід ясний
Воно, як фіміам пахкий,
Як сердя чистого молитва, піdnimalось.

Навіщо передчасно муки
 Думкам зловісним додаватъ,
 І неминучої розлуки
 В нудьзі несміливій чекать?
 Настане скоро час страждання!
 Один, у глушині полів,
 Ти будеш кликатъ спогадання
 Змарнованих тобою днів!
 Ти б ні вигнання, ні могили,
 Нещасний! не злякавсь тоді,
 Щоб тільки чути голос мицій,
 Вчувасть її легкій ході.

Навіщо так чудово сяє
 Її хвилинна краса?
 Вона помітно зав'ядає,
 Квітуча юність погаса...
 Погасне! Днів своїх весною
 Недовго тішить сердце її
 І всіх щасливити собою
 В родині радісній своїй,
 Дотепним словом, жартів грою
 Розмови наші оживлять
 І душу страдника — ясною
 Душою ніжно зогріватъ...
 Під тягарем журби моєї
 Я поспішаю знов і знов
 Хоч надивитися на неї,
 Її наслухатись розмов;
 Немов зоря прекрасна, рання,
 Вона в душі моїй горить.
 І мить єдина розставання —
 Це розпачу жахлива мить.

* * *

Не шкода вас, літ юної весни,
Що протекли в даремнім неспокої,—
Не шкода вас, о чарівливі сни,
Оспівані цівницею п'янкою;

Не шкода вас, товаришів палких,
Вінків бенкетних, келихів шумливих,—
Не шкода зрадниць юних і вродливих,—
Задумливий, цураюсь я утіх.

Та де хвилини ділися священні,
Надій сердечних неозорий світ?
Де дівся пал і радощі натхнення?..
Вернися знову, весно юних літ!

НЕРЕЇДА

Серед зелених вод, що п'єстують Тавріду,
На вранішній зорі я бачив Нереїду.
Сховавшись між дерев, дихнуть я ледве смів:
Напівбогиня та край тихих берегів
Грудьми, за лебедя білішими, зринала
І піну з кіс важких струмками вижимала.

* * *

Поволі рідшає хмарок легкий туман.
І осріблица ти і спорожнілій лан,
І води стишені, і півзаснулі гори,
Далекий друже мій, сумна вечірня зоре!
Люблю, як блимаєш в небесній вишині;
Забуті думи ти пробуджуєш в мені:
Я й досі вечір той погожий пам'ятаю,
Як ти зіходила в далекім, любім краї,
Де запахущий мирт долинами поріс,

Тополі сплять гнучкі, чорніє кипарис,
І плещуть солодко гучні таврійські води.
Там, серед тихої та мирної природи,
В дозвіллі мрійному текли за днями дні.
Там юна дівчина в нічній далечині
Тебе уважливо між інших зір шукала
І іменем своїм подружкам називала.

ЧОРИА ШАЛЬ

Дивлюсь, як безумний, на чорну я шаль,
І душу холодну терзає печаль.

Колись, у юнацтва добу золоту,
Я палко грекиню кохав молоду.

Ласкова красуня пестила мене;
Та скоро пізнав я нещастя страшне.

Одного разу я покликав гостей;
До мене постукав мерзенний єврей.

«Тут бёнкет (шепнув він) веселий шумить;
В грекині ж твоєї коханець сидить».

Я дав йому грошей, проклявши його,
І вірного кликнув раба я мого.

Ми вийшли: як вітер, я мчав на коні;
І жаль до коханки мовчав у мені.

І щойно узрів я грекині поріг,
В очах потемніло,увесь я знеміг...

У дальню кімнату ступив я один...
Красуню мою цілував вірменин.

Утративши тяму, меча я скопив...
Негідник цілунка свого не скінчив.

І довго ногами топтав я мерця,
Блідий, на грекиню дививсь без кінця.

У згадці лишились благання і кров...
Умерла грекиня, умерла любов.

З волосся коханки зняв чорну я шаль
І витер мовчазно скривавлену сталь.

Мій раб, як настала вечірня імла,
У хвилі дунайські жбурнув іх тіла.

Давно не цілую чудових очей,
Давно я не знаю веселих ночей.

Дивлюсь, як безумний, на чорну я шаль,
І душу холодну терзає печаль.

ДО ПОРТРЕТА ВЯЗЕМСЬКОГО

Свої дари явить хотіла доля в нім,
З'єднавши в пестуні помилкою чудною
Багатство, знатний рід — із розумом ясним
І простодушний зір з усмішкою лихою.

Аптеку ти забудь задля вінків лаврових
І хворих не мори, та присипляй здорових.

Коли б писать почав ти здуру,
Тоді б неначе ти воскрес,
Пролізши крізь тісну цензуру,
Як внідеш в царстві небес.

НАКАЧЕНОВСЬКОГО

Хавроніос! лайливцю закоснілій,
В тьмі, в поросі, в презирстві помарнілій,
Вгамуйся-бо! Пошо журнальний шум
І пасквілів тупа й нудна похмурість?
Вигадник злий.— всміхнувшись, скаже Дурість.
Дурний невіглас,— позіхне лиш Ум.

* * *

Тобі чи їй справді лайка мила?
Та присуд буде мій такий:
Ну, що ж! я ледар, я без діла,
А ти нероба діловий.

МУЗА

Коли я був дитям, вона мене кохала,
 Цівницю в сім стволів мені подарувала,
 Вслухалась з усміхом; і я, природи син,
 На щілинах дзвінких тугих очеретин
 Вже награвав тоді слабими ще перстами
 І гімни голосні, навіяні богами,
 І мирні співанки фрігійських пастухів.
 Із ранку й до смерку у сутіні дубів
 Все діви тайної я чаrudувався словом;
 І, тішачи мене дарунком випадковим,
 Цівницю з рук моїх, ласкова й осяйна,
 Не раз підносила до власних уст вона.
 Сповіяvся очерт божественним диханням
 І серце полонив святим зачаруванням.

ПАПОЛЕОН

Кінець великого звершився;
 Нема його, навіки зник.
 В неволі гаснучи, затьмився
 Наполеона грізний вік.
 Він зник, засуджений, немає
 Любимця славлених побід,
 Нове потомство виникає,
 Іде вигнанцеві услід.

Оти, чиї діла криваві
 На цілий світ простерли тінь,

Тебе підносячи у славі,—
Серед пустинних вод спочинь...
Розкішна владаря могила!
Над нею, де твій прах лежить,
Народів зневисть почила,
І промінь вічності горить.

Чи то ж орли твої літали
Давно над обширом земним,
Давно держави упадали
В ганьбі, страшний почувши грім?
І, скорені примхливій волі,
Шуміли горем знамена,
Й ти надідав ярмо недолі
На всі підвладні племена?

Коли, осяяній зорею,
За волю світ пішов на бій
І галл правицею своєю
Кумир повергнув свій старий;
Коли в час бунту на майдані
У прасі труп царський лежав
І в переможному сіянні
День волі сонячний вставав,—

Тоді в кипінні бур народних
Свое призначення ти вэрів,
В його надіях благородних
Ти людство знехтуватъ волів,
Повіривши у згубне щастя,
У зачарованості мрій,
Ти поривавсь до самовластя
В зухвалій певності своїй.

І ти оновлення народу,
Його ти буйність присмирив,
Новонароджена свобода
Зніміла, втратила порив;
І невситому влади спрагу
Ти напоїв серед рабів,
У битви кинув їх ватаги,
Їх пута лаврами обвив.

I Франція, як здобич слави,
Свій полонений зір звела,
Великі занедбавши справи,
На гідні осуду діла.
Ти вів мечі, владар всесильний;
Перед тобою світ хиливсь,
Європа гибла; сон могильний
Над нею в мороці носивсь.

I от, в ганебному величчі,
На грудях в неї став колос.
Тільзіт!.. (не зблідне на обличчі
При цьому звуці гордий рос)—
Тільзіт пихатого героя
Востанє славою вінчав,
Та холод миру і покою
Щасливця душу хвилював.

О гордий! як могло це бути?
Хто підштовхнув твій дивний ум?
Як серця руського збегнути
Не міг ти, повен гордих дум?
Великодушного пожару
Не зрозумівши, ти гадав,
Що миру ми ждемо, як дару;
Та пізно руських розгадав...

Росіє, бранная царице,
Згадай минулого права!
Померкни, сонце Австерліца!
Палай, звеличена Москва!
Прийшли часи тепер новії,
Зникай, недовгих днів ганьба!
Благослови Москву, Росіє!
До гробу — наша боротьба!

Заціпенілими руками
Схопивши міцно свій вінець,
Він прірву бачить під ногами,
Він гине, гине під кінець.
Біжать Європи чорні сили!
Вже закривавлені сніги
Падіння їх оповістили,
I тануть з ними вороги.

І все, мов буря, закипіло;
Європа пута розбива;
Услід тирану полетіли
Племен розгнівані слова.
І бачить руку Немезіди,
Над ним занесену, титан;
І всі до одної обиди
Тобі відплачени, тиран!

Спокутував він злодіяння,
Зло завойовницьких чудес
Нудьгою темного вигнання
Під хмурим обширом небес.
На острів у морській пустелі
Північний парус завіта,
І мандрівець на дикій скелі
Слова примир'я начерта,

Де він, у даль звернувши очі,
Пригадував — і брязк мечів,
І крижаної жах півночі,
І синь французыких берегів;
Де серед безміру німого,
Забувши трон, потомство, він
Про сина думав дорогоого
В журбі, зневірений, один.

Нехай презирство затаврує
Того, хто злегковажить ним
І тінь розвінчану схвилює
Докором спізнено-гірким!
Хвала! він руському народу
Високу долю провістив
І вічну світові свободу
Із тьми полону заповів.

ЧАДАСВУ

В краю, де я позбувсь тривог минулих літ,
Де я Овідія самотній бачу слід,
Де слави прагнення мене вже не турбує,
Душі моїй смутній лише тебе бракує.

Я, ворог світських пут і життєвих тенет,
Без труднощів забув про той гучний бенкет,
Де грає марний ум, але душа дрімає
І правду запальну пристойність загашає.
Покинувши гурток шаленців молодих,
В вигнанні дальньому не потрібую їх;
Та й інших помилок, зітхнувши, я позбувся,
З прокльоном забуття до ворогів звернувся
І, пута скинувши, в яких я знемагав,
Нової тишини всім сердцем тут зазнав.
Один, на самоті мій норовливий геній
Пізnav і тихий труд, і роздуми натхненні.
Владую днем своїм; панує в мислях лад.
Навчаюсь пильнувати думок поважних ряд,
Шукаю, щоб знайти тепер, в обіймах волі,
Літа, розгублені у молодій сваволі,
І з віком нарівні в освіченості стать.
Богині-музи знов прийшли мене втішать
І незалежному дозвіллю посміхнулись.
Свирілі давньої уста мої торкнулись,
Забутий звук мене порадував,— і знов
Осіпую чуття, природу і любов,
І дружбу звірену, і милі сердцю речі,
Що їх я полюбив у роки молодечі,
У дні, коли не встиг ще визнання сягти,
Не знавши ні систем, ні болів, ні мети,
І співом сповнював притулок ліні й втіхи
І царськосільський дім — юнацтва захист тихий.

Та дружби тут нема! Тому мене смутить
Південний край одей, чужих небес блакить;
Ні музи, ні труди, ні радості хвилинни
За друга милого не можуть дать заміни.
Ти був цілителем душевних сил моїх;
Тобі, о друже мій, я присвятити зміг
І свій короткий вік, знайомий вже з журбою,
І почуття либонь врятовані тобою!
Ти сердця знати моого цвітіння весняне
І згодом бачив ти, як змучили мене
Бентежні прагнення і пристрасті жагучі,
І в мить загибелі, над стромовиням кручі,
Рукою чуйною мене підтримав ти
І другу допоміг надію знов найти;

Вдивлявся в глиб душі ти поглядом суворим,
Втішав порадою чи оживляв докором;
Твій запал надихає до кращого любові;
З'являлася в мені терплячість мужня знов.
Мене вже не могли образити, наклеп звівши;
Умів я зневажати, ненавидіти вмівши.
Потреби не було мені в бучних судах
Холопа знатного, невігласа в чинах
Або філософа, що хіть несамовиту
В минулі дні являв усім частинам світу,
Та, по науці, зняв ганьби тяжкий ярем,
Покинув пить і став картіжним махлярем.
Оратор Лужников, незнаний і нездарний,
Мені не докучав, здійнявши гавкіт марний.
Чи надавати ваги порожнім балачкам
Зоїлів, лобурів та белькотливих дам,
Чи варт цікавитись наклепників брехнею,
Коли гордитись міг я дружбою твоєю?
Я, дякувати богам, похмуру путь минув;
За ранні болещі в душі своїй одчув,
Та звик до болещів, оддав належне долі,—
І стойком пройду по життєвій юдолі.

Одне бажання є: зі мною ти лишись!
Лиш цим благанням я томив небесну вись.
Чи скоро, друже мій, надійде строк розлуки?
Коли з'єднаємо слова любові й руки?
Коли мені навстріч ти кинешся вперед?..
Як обійму тебе! Побачу кабінет,
Де ти сидиш, мудрець, а то й бесідник мрійний,
Бездумної юрби спостерігач спокійний;
До тебе я прийду, мій домосиде, знов
Згадати минулі дні, час вдумливих розмов,
Юнацькі вечори, пророчих мислів помах
І вислови живі із уст мерців знайомих;
Читати, лаяти, гадати почнемо
І волелюбних мрій огонь оживимо,—
Щасливий буду я, та тільки, ради бога,
Жени ти Шеппінга від нашого порога.

ДО ОВІДІЯ

Овідію, живу край тихих берегів,
Яким ти вигнаних вітчизняних богів
Колись давно приніс і попіл свій заставив.
Безрадісний твій плач оці місця прославив;
І ліри ніжний звук іще не занімів;
Ще повнить землю цю твій незабутній спів.
Ізнов я уявив твоє смутне чекання,
Пустелю півночі, поетове заслання,
Туманні небеса і звичний сніг навколо,
Недовгим і скромним теплом зігрітий луг.
Захоплений не раз журливих струн ікрою,
Я серцем був своїм, Овідію, з тобою!
Твій бачив корабель, як жертву бурунів,
І якір, що упав край диких берегів,
Де ніжному співцю судились сум і горе.
Без тіні там поля, без винограду гори;
Народжені в снігах для мороку війни,
За Істром Скіфії холодної сини
Там причайлися і здобич виглядають,
Загрозою щомить для селищ нависають.
Нічим їх не спинить: по хвилях вод пливуть,
Дзвінкою кригою безбоязно ідуть.
Тобі (дивуйсь, Назон, свавільним примхам долі!),
Що змалку зневажав потіхи в ратнім полі,
Трояндами чоло вінчать без журно звик,
Солодким забуттям пишався з року в рік,—
Шолом важкий тепер судилося одягати,
Край ліри мирної сталевий меч тримати.
Ні друзі, ні дочка, ні віддана жона,
Ні музи — подруги кохання і вина —
Співця скорботного не вигоять печалі.
Даремно грації твої пісні вінчали
І марно юнаки напам'ять знають їх:
Ні скарги, ні літа, ні слава давніх втіх
Уже Октавія розчулити не в силі;
Безславно проминуть старечі дні немилі.
Італії-краси співець-громадянин,
В країні варварів, занедбаний, один,
Вітчизни голосу тепер ти більш не чуеш
І в дружньому листі тужливо так сумуєш:
«О поверніть мені священний дім батьків

І мирний затишок прабатьківських садів!
О другі, Августу мою журбу несіте
І длань караючу слізами відхиляйте!
Коли ж не вірить бог гірким мольбам моїм,
І не побачу більш тебе, великий Рим,—
О зглянеться, другі, ви на долю в час останній:
Поставте хоч труну в Італії коханій!»
То хто ж насмілиться, зневаживши харит,
З докором глянути на свідків чорних літ —
На слізи ці твої? І зможе хто суворо,
Байдуже прочитати твої останні твори,
Де ти даремний сум нащадкам передав?

Суворий слов'янин, я сліз не проливав,
Та розумію їх. Вигнанець добровільний,
Судьбу зневаживши, до жалощів не схильний,
З душою ніжною цей край відвідав я,
Де й досі у піснях живе печаль твоя,
І, повен дум і мрій, тебе я уявляю,
Овідію, і знов твоїх пісень співаю,
І прагнущ я відчутъ твое чуття сумне,
Та погляд зраджує і мрії і мене.
Вигнання це твое чарує потай очі,
Яким не дивиня піvnічne сяйво ночі.
Тут довго світиться небес ясна блакить;
А сніжна заметіль повіє і промчить.
На скіфських берегах незнаний гість чудовий,
Син півдня, виноград сіяє пурпурний.
Суворий грудень вже на руські береги
Безмежно простила заметами сніги,
Зима лягала там, а з першою весною
Тут сонце радісне сіяло наді мною;
І свіжа пазелень вкривала в'ялий луг,
І поля вільного торкався ранній плуг;
Ледь віяв вітерець диханням сколоднілим,
Як тільки перший лід над озером стъмянілим
Вкривав, немов кришталь, прозору синь струї.
Я спроби пригадав несміливі твої,
Цей день, відзначений натхненням безбережним,
Коли свій перший крок у подиві безмежнім
Ти хвилям, скованим зимою, доручив;
І от над кригою, здалось, твій слався спів,

I тінь твоя пливла, і сумовиті звуки
Неслися віддалік, мов тоскний зойк розлуки.

Утішся: не зів'яв Овідія вінець!
А я, поміж юрби загублений співець,
Для поколінь нових пройду в житті безслідно,
І геній мій помре, розвіється неплідно,
Як смуток літ моїх, пустої слави мить!..
Коли ж нащадок мій, з незнаних ще століть,
Мій слід шукатиме, дізнатися про мене,
Отут, де славний прах, де билося натхнене
Співоче серце,— хай тоді воскресну я,
З подякою злетить до нього тінь моя,
І спогад правнука мені відрадним буде,
І сповідь щиру цю нехай він не забуде:
Як ти, скоряючись ворожій злій судьбі,
Не хистом — долею я рівний був тобі.
Північну ліру я будив у цьому краї,
Блукаючи, коли на берегах Дунаю
Великодушний грек свободу викликав,
І жоден друг мені руки не простягав;
Але чужі поля та гір зелені схили
І музи миршії мене благословили.

В. Л. ДАВИДОВУ

В той час, як генерал Орлов —
Побрітій рекрут Гіменея —
В пориві пристрасті своєї,
Під мірку підійти готов;
В той час, як ти, розумний шкода,
Проводиш ніч, де шум і згода,
І де за келихом аї
Сидять Раєвській мої —
Коли весна скрізь молодая
Жартливо розпустила грязь,
І з горя на буграх Дуная
Бунтує наш безрукий князь...
Тебе, Раєвських і Орлова,
Ще з Кам'янських любивши днів,

Зібравсь тобі сказати два слова
Про себе і про Кишинів.

На цих ось днях, серед собора,
Митрополит, старий обжора,
Перед обідом, примічай,
Велів жити довго всій Росії
І з сином пташки і Марії
Пішов хрестосуватися в рай...
Я став розумний, лицемірю —
Пощусь, молюсь і твердо вірю,
Що бог простить мої грішки,
Як цар віршовані рядки.
Говіє Інзев наш ласкавий,
Я проміняв парнаські вправи
І ліру, грішний дар судьби,
На часослов і на відправи
Та ще на сушені гриби.
Однаке тут моя свідомість
Цю праведність веде на світ,
Безбожний шлунок мій натомість
«Помилуй, брате,— шепотить,—
Іще коли б хоч кров Христова
Була, для прикладу, лафіт...
Чи кло-д'ужко, тоді б ні слова,
А то — всміхнись цій дивині! —
Вода в молдавському вині».
Та я молюсь — і зітхаю...
Хрецься, геть же, сатано!..
А проти волі споминаю,
Давидов, про твоє вино...

Тож евхаристія вже інша,
Коли і ти, і милий брат,
Перед каміном знов надівши
Демократичний свій халат,
Спасення чашу наливали
Вином в безпінній течії
І за здоров'я тих, тїї
До дна, до краплі випивали!..
Та ті в Неаполі гудуть,
А та навряд чи зможе встати...

Народи тиші хочутъ, звуть,
Ярма ім швидко не зламати.
Невже надїї промінь щез?
Та ні! — ми щастя діждемося,
З кривавих чаш причастимося —
І я скажу: «Христос воскрес».

ДЕЛЬВІГУ

Мій друже, по Парнасу брат,
Від тебе проза — дар утішний,
Та признаюсь, бароне, грішний:
Я віршам більше був би рад.
Ти знаєш, з кожної нагоди,
На березі парнаських вод
Любив я ткать поеми, оди,
І навіть дивував народ
В ляльковому театрі моди.
Бувало, що не напишу,
Для інших те не Руссю пахне;
Про що цензуру не прошу,
Щораз Тимковський тільки ахне.
Тепер заledве я пишу!
Від посту бідна музза чахне,
І рідко з нею я грішу.
Тепер за славою пустою,
Охолоділій, не женусь;
Мов муж за гордою женою,
Ліниво вслід їй я тягнусь.
Я вже забув її обіти,
Одна лиш воля мій кумир,
Та я люблю, мої піти,
Щасливий голос ваших лір.
Так звідниця, що забуває
Пустоти давніх літ своїх,
Із усмішкою поглядає
На штучки... молодих.

13 ЛИСТА ДО ГНЕДИЧА

В краю, де Юлії обранець,
По волі ж Августа вигнанець,
Овідій в сумі животів;
Де елегічну чисту ліру
Глухому до благань кумиру
Він малодушно присвятив;
Поодаль сніжної столиці
Забув я вічний ваш туман,
І голос вільної цівниці
Тривожить сонних молдаван.
Все той же я, що був донині;
Сміюся з неуків гордині,
З Орловим спорюсь, мало п'ю,
Октавієві в засліпінні
Вінками лестощів не в'ю.
І дружбі молоді послання
Пишу без строгого старання.
Ти, кому доля все дала —
І смілий ум, і дух високий,
На спів поважний прирекла,
На труд відрядний, одинокий;
Оти, що гордо воскресив
Ахілла привид величавий,
Гомера музу нам явив
І сміливу співачку слави
Од ланцюгів дзвінких звільнив —
Твої я вчуя благословіння,
Отут сковавшись від гоніння
Ханжі і дурня чи сліпця;
Ти знову оживив співця
Для благородного служіння.
Обранцю Феба! Голос твій,
Твої хвали — дорогоцінні;
Поет для дружби й муз — живий;
Щđ ворогів йому шипіння!..
Він музи світлих верховин
Не зневажа перед народом;
Повчальною ж лозою він
Шмага зоїла мимоходом.

* * *

Чи ще склепіння отіняють
Сей храм парнаських трьох цариць?
Чи в'ються танці юних жриць?
Чи хороводи ще кружляють?
Невже замовк чудовий глас,
В устах Семенової-музи?
Невже, лишивши зовсім нас,
Вона із Фебом не в союзі,
І слави руських промінь згас?
Не вірю! знов вона устане.
Її чекає дань сердець,
І перед нами не зів'яне
Її урочистий вінець.
Я вірю, полюбовник слави,
Камен повірник молодий,
Катенін воскресить палкий
Есхіла геній величавий
І верне знов порфіру її.

КОКЕТЦІ

Невже повірить ви могли,
Немов Ан'єса, в присягання?
В якім романі ви знайшли,
Щоб вмер зальотник від кохання?
Вам проминуло тридцять літ,
Ба навіть трохи більш від того.
Мені — за двадцять; вінав я світ,
Бо мав нагоду й час для цього!
Із клятв і сліз тепер сміюсь
І витівок не полюбляю;
І в вас, напевно, признаюсь,
Давно до зрад смаку немає;
Ми прохололи й, запевняю,
Не личить знов навчатись нам.
Кохання вічне — слово дам! —
Три тижні щонайбільш триває.
Були ми друзі. Вдачу мав

Ваш чоловік таки ревниву...
Шаленого я з себе вдав,
Ви з себе удали цнотливу,
Ми поклялися... Та новий
Порив розвіяв клятву нашу;
Клеона полюбили ви,
А я — повірницю Наташу.
Ми розійшлися; усе було
Добропристойно та лагідно,
Життя без чвår триватъ могло
І після цього дружньо, гідно;
Так ні! сьогодні вам кортить
В трагічнім тоні говорить
Про щось старезно-недоречне
Та повернати до життя
Покійних рицарів чуття,
Кохання їх палке та гречне.
Послухайте — не так це. Я
Хоч і поет, та не хлоп'я.
Це нам не личить, залишімо
Кохання запал молодий —
Ви донощі старшенькій своїй,
Я брату меншому, й скажімо:
З життям ім можна жартуватъ,
Щоб потім слізози проливати;
Ім до лиця іще кохать,
А нам — хіба що кепкувати.

ПРИЯТЕЛЕВІ

Не прикидайся, друже мій,
Супернику широкоплечий:
Тобі звук ліри не страшний
І томні елегійні речі.
Дай руку: не ревнивий ты,
Я звик у лінощах цвісти,
Твоя красуня розум має;
Я бачу все і не гнівлюсь:
Вона Лаура, кожен знає,
Та я в Петрарки не годжуясь.

АЛЕКСЕЄВУ

Мій любий, як несправедливо
Мене в думках ревнуєш ти!
Я позабув любов бурхливу,
Полон зрадливий красоти.
Свободи друг миролюбивий,
Серед юрби красунь усіх
Я, збайдужілій і лінівий,
Своїх богів не бачу в них.
Іх млюсний погляд, щебетання
Мене вже владно не зове.
Забув я юності кохання
І полум'я його живе.
Мені вже закохатись трудно,
Зітхати ніжно — просто сміх,
Надії вірить безрозсудно,
Чоловіків дурити гріх.
Минув, на жаль, мій час щасливий;
Як друг мій, ніжний та примхливий,
Як Баратинський, говорю:
«Де подругу найти надійну?
Любов зазнати де постійну?»
Та в лад йому дарма вторю.
Лишив я щастя даль безмежну
І зрікся почуттів палких.
Я став повірник обережний
Наївних друзів молодих.
Коли закоханий без тями,
Ридаючи, немов дитя,
Клянеться щирими словами
Красуні все віддать життя;
Коли в палкім чаду бажання,
У захваті бурмоче він
Про таємниче дожидання,
Про звабний чар нічних годин,
І руку другові стискає,
І ревність мужа проклинає
Чи нагляд матері нудний,—
Його запевнення сердечні,
Його визнання безкінечні,
Я радий слухать, друже мій,

Його підтримую я дбало
У тій безумній маячні
І говорю: таке бувало
Зо мною також в оні дні.

ДЕНИСОВІ ДАВИДОВУ

Співець-гусар, ти бівуаки
Прославив, бенкети в полках
І грізні ігрища атаки,
І власні вуса в завитках;
З веселих струн в годину миру,
Зітерши бою пил і кров,
Ти переводив ніжну ліру,
Щоб славить пляшку і любов.

Я слухаю тебе і серцем молодію,—
Слова солодкі, вогняні,—
Печальний, знову пломенію,
Згадавши про минулі дні.

Я мову пристрасті люблю,
Її високі щирі звуки,
В ній поклик друзів я ловлю
У смутку довгої розлуки.

ДО МОЕЇ ЧОРНИЛЬНИЦІ

Подруго дум самітних,
Чорнильнице моя;
Мій вік різноманітний
Скрасив тобою я.
Як часто, друг дозвілля,
Я був з тобою рад
Забути час похмілля
Й бокал шумливих свят;

Бувало в хаті скромній,
Це ж ти в печалі томній
Стояла ув очах —
З лампадою в руках.
В натхнення час яскравий
Тебе завжди шукав
І музу викликав
На свій бенкет уяви.
Легкий, прозорий дим
Снувався над тобою,
І з трепетом живим
У ньому швидко, з грою...*
І всі скарби мої
На дні твоїм таяться.
Тебе я присвятив
Легким трудам, дозвіллю,
І з лінню примирив,
Сестрицею безділлю.
Людьми я знаний став—
Самітника хто знає!
Завітний твій кристал
Вогонь небес тримає;
А вечором, коли
Перо по книжці бродить,
Затратиш труд малий—
Воно в тобі знаходить
Словя з моїх рядків,
І вираз ще незнаний,
То звуки або слів
Раптовий збіг жаданий,
То жарт, що лучить в зло,
То правди лад чудовий,
То дивність в римі новій,
Якої не було.
Я, з дурня одяг знявши,
Зоїла таврував,
Невігласа, як завше,
Чорнилом плямував...
Але не додавав
Ні зlostі, що кипіла,

---

* Після цього рядка не збереглося, напевно, сорока чотирьох рядків.

Ні трути клевéти,
І серця простоти
Ні зрадою не вкрила,
Ні лестощами ти!

Та в лінощах примхливих
Від друзів чую миших
Всю ніжність їхніх слів...
Невже ж я іх забуду,
Цих друзів по душі,
Ім невірний буду?
Ти витівки залиш,
Цей плід душі своєї,
І дактиль, і хореї—
Для прози, прозі лиш!
А час нудьги, і муки,
І серця пустоти,
І смуток від розлуки,
І мрії самоти,
Чуття, надії — завше
Без лестощів, без фальші —
Паперу передай...
І белькотанням кожним,
Легким, пустопорожнім
Їх серце утішай...

Безжурний син природи,
Допоки ранні годи
В забутку трачу я,
Зі мною нерозлучно
Живи благополучно,
Повірнице моя.

Коли пекельна сила
Навік візьмè мене,
Коли навік засне
Перо, відрада мила,
І ти, в кутку курнім,
Мов сирота, застигнеш
І назавжди покинеш
Поета тихий дім...
Чадаєв, друг мій милив,

Тебе візьмè, схумурнілій;
Останній мій привіт —
Любимцю раних літ! —
І висхла, і дрімотна,
Між двох його картин
Лишилась навік німотна,
Скраси його камін. —
Щò світські нам тенета!
На суддів не зважай,
Про вірного поета
Для друзів споминай.

* * *

Прийміте зошити нові,
Ви, юнаки, і ви, дівчата!
Казки грайливі та живі
Чи не забавніш вам читати,
Ніж сторінки бучних похвал,
Убрані в піндаричні шати,
Або снотворний той журнал,
Який колись-то був у моді,
А нині грубий і брудний,
Який наперекір природі
Буть хоче злим, а лиш дурний?

КИНДЖАЛ

Лемноський бог тебе скував
Для Немезіди рук залізних,
Кінджале месницький, підпоро вольних прав,
Останній судіє усіх тиранів грізних.

Де Зевсів грім мовчить, де сплять мечі законів,
Ти правий суд несеш і правий гнів,
Тайшся ти в підніжжі тронів,
У згортках дорогих шовків.

Мов кари меч, мов блискавка богів,
Ти в диких оргіях жахаєш лиходія, —
І він тремтить і полотніс
    Між святкових огнів.

Ти скрізь його найдеш: в наметі бойовім,
На суші, на морях, за вірними замками,
На ложі пристрасті, у храмі,
В сім'ї і в натовпі людськім.

Під гордим Кесарем шумує Рубікон,
Державний Рим упав, повалено закон,—
    Та блиснув ти в руках завзятця:
І Кесар падає, і мармури колон
    Тирана кров'ю багрянятися.

Син бунту дикого, ганьбованій стократ,—
Бенкетом тішачись кривавим,
Над трупом вольності безглавим
Устав потворний, лютий кат.

Він жертви рокував похмурому Аїду
Во ім'я помсти, крові й зла,—
    Та вища воля принесла
Тебе і діву Евменіду.

О Занде праведний! Життя своє скінчив
На ешафоті ти страшному;
Але безсмертний, чесний гнів
У трупі сховано німому.

В твоїй Германії щодень і кожну мить
Ти кару злій віщуєш силі,—
І на торжественній могилі
Кінджал без напису горить.

ВІЙНА

Війна!.. Шумлять з кінця в кінець
Знамена честі з високоюсті!
Побачу кров, побачу свято помсти;
Круг мене засвистить погибельний свинець.

Які ж бо враження натхненні
В душі народяться, мов спів!
Пориви ополченъ бурені,
Тривоги стану, дзвін мечів,
І в веремії битв огненній
Падіння ратних і вождів!
У завірюсі цій шаленій
Мій збудиться заснулий геній!
Все буде, як нове: простий покров шатра,
Чужі вогні, вороже викликання,
Вечірній барабан, вищання й грім ядра
І смерті грізне чекання.
Чи родишся, жаго звитяги, в ці ось дні,
Жаго погибелі, шалений пал геройв,
І чи вінок в житті дістанеться мені,
А чи судилась смерть, цей рішенець двобоїв?
І все зі мною вмре: надії юних днів,
Священний серця пал, високі поривання,
І брата спогади, і всіх товаришів,
І творчих дум моїх даремне хвилювання,
І ти, і ти, любов!.. Невже ні битви шум,
Ні подвиги, ні слави поклик лютий,
Нішо вже не приспить моїх привиклих дум?
Я тану, жертва злой трути:
Увесь в тривозі я; де воля, супокій?
І болісная лінь вже душу оповила...
Чом жах загаявсь бойовий?
Чом битва перша тут іще не закипіла?..

* * *

Хто бачив край, де розкішшю природи
Оживлені діброви і луги,
Де весело шумлять і грають води
І пестять тихомирні береги,
Де на узгір'я, посланці негоди,
Непадають похмурливі сніги?
Скажіть мені, кому цей край знайомий,
Де я любив, вигнанець невідомий?

Чудова земле, любленко Ельвіни,
До тебе линуть почуття мої!
Я пам'ятаю скелі й верховини,
Я пам'ятаю світлі ручай,
І тінь, і шум — і красні ті долини,
Де тихо, серед мирної сім'ї,
Живуть татари в дружбі обопільній,
В розмовах жваві, у роботі пильні.

Все там живе, усе очам відрада:
Сади татар, і села, і міста,
Відбилася у водах скель громада,
Гойдає судна синява густа,
Здаля чутно дзвінки й ревіння стада,
Янтар міцний на лозах вироста...
І видиться могила Мітрідата,
Де заходу упала тінь крилата.

І там, де мирт сумний край урни квітне,
Чи крізь ліси побачить знов мені
Склепіння скель і моря блиск блакитний,
І небеса, як радощі, ясні?
Чи шум життя затихне, непомітний?
Чи знов моїй воскреснути весні?
Чи повернусь я під солодкі тіні,
Щоб відпочить душою в самотині?

* * *

Я пережив свої бажання,
Я розлюбив солодкість мрій;
Лишилися самі страждання
В душі спустошенній моїй.

Під бурями лихої долі
Зів'яв квітучий мій вінець;
Живу сумний, в самотнім болі,
І жду: чи приайде мій кінець?

Отак в осінній день імлистий,
Як чути бур зимових свист,
Один на гілочці безлистій
Тріпоче запізнілій лист.

* * *

Повірнице моїх сердечних дум,
О ти, чий голос ніжний та недбалий
Смиряв чуття, що в серці бушували,
І часом веселив печальний ум,
Моя ти вірна і мрійлива ліро

• • • • • • • • • • •

* * *

Замовкну скоро я!.. Та як у день печалі
Солодкі звуки струн мені відповідали;
Як юнаки в мої вслухалися пісні
І дивувалися солодкому стражданню;
Як навіть ти сама, віддавшись милуванню,
Проказувала вірш печальний в тишині
Й любила пристрасну душі моєї мову...
Коли коханий я... дозволь мені в цю мить
Прощальний ліри звук завітним оживить
Ім'ям прекрасної коханки знову й знову...
Коли навік уже я буду в смертнім спі,
Над прахом над моїм скажи в замилуванні:
Його кохала я, він дарував мені
Натхнення і любов, свої пісні останні.

* * *

Мій друже, давні дні ковтнула Лети тьма,
Як молодість мою — її холодні води.
Тож не питай мене про те, чого нема,
Що мав від долі я для муки й насолоди,

Що я любив, що зрадило навік.
Хай я од радошів уже напівводник,
Але невинна ти, і дні твої квітчасті,
Все д життя бери, що радістю сія.
Любов'ю й дружбою живе душа твоя,
Вона народжена для щастя.
Вона ясна: журби і мук не треба їй,
Сумління чисте в ній, як промінь той ласкавий.
Навіщо слухати про шлях бентежний мій
Оповідання нецікаве?

Тривогою воно твій розум роз'ятрить,
Ти будеш слізози лить, печальна і тремтлива,
Від тебе спокій твій безхмарний відлетить,
І наляка тебе любов моя, можливо,
І може, назавжди... О ні, красо моя,
Не хочу втратити я радоші останні:
Від мене не проси сумного сповідання:
Сьогодні я люблю, і тим щасливий я.

* * *

В твою світлицю, друже милій,
Я повний ніжності прийшов
І на прощання, посмутнілий,
З тобою я ділю любов.
Надалі ти в палкій надії,
Коли усе навколо темнє,
Не жди всю ніч на друга крок
В огні свічок.

* * *

Гречанко віддана! не плач,— він впав героєм,
У грудях злий шматок свинцю застряг.
Не плач — чи не сама йому ти перед боєм
Призначила кривавий честі шлях?
Передчуваючи свою тяжку розлуку,

Твій чоловік простяг тобі врочисто руку
І немовля своє в сльозах благословив;
Та чорне знамено свободу возвістило.
Мов Арістогітон, він миртом меч обвив,
Він в битву кинувся — і, гинучи, звершив
Велике і священне діло.

МОГИЛА ЮНАКА

. . . . . Загинув він,
Кохання, втіх обранець милій.
Круг нього нині сон і тлін,
І холод тихої могили.

Любив він співи наших дів,
Як навесні в тіні дубів
Вони кружляли на свободі.
Та нині в любім хороводі
Вже юнака не чути спів.

Старі недавно милувались
З його веселоців живих,
Напівжурливо посміхались,
В розмовах кажучи своїх:
«І ми любили хороводи;
Блищали в нас також уми.
Та з часом зникнуть насолоди,
Ти будеш теж такий, як ми.
Як нам, о хлопче, в самотині
Тобі набридне білій світ».
І от вони живі й донині,
А він зів'яв у цвіті літ.
Без нього друзі бенкетують,
Вже іншу кожен полюбив;
І рідко, рідко іменують
Його в розмовах юних дів.
З жінок, колись коханням повних,
Одна лиш сльози ллє рясні,
І спогад радощів любовних
Думками кличе в тишині...

Нащо?..

Над водами ясними
Гробниць ми бачимо сім'ю,
Що під хрестами, вже хисткими,
Сховалась в древньому гаю.
Там край широкої дороги,
Де липа вітами шумить,
Забувши смуток і тrivоги,
Юнак закопаний лежить.

Даремно бліскавуть зірниці,
Чи місяць сяє між зірок,
Навкруг холодної гробниці
Шепоче ліс, дзюрчить струмок.
Даремно вранці по малину
Красуня в сонячну годину
Іде, і в світлій холод хвиль
Лякливо ногу опускає:
Юнак в землі. Не викликає
Його нішо, нішо звідтіль...

ПРИКМЕТИ

Учись постерігати прикмети й віщування.
Пастух і хлібороб привчаються зарання,
На небо глянувши в передвечірній час,
Вгадати, що за день чекає завтра нас:
Чи благодатний дощ остудить поле зранку,
Чи виноград поб'ють морози на світанку.
Як білі лебеді на озері яснім
Тебе вітатимуть ячанням голосним,
Як сонце ввечері закриє хмара сива,—
Знай: од солодких снів дівчат розбудить злива
Або шумливий град, і ранній селянин,
Косить зібравшися буйне зело долин,
На заповідану не вирушить роботу
І знову в святкову затопиться дрімоту.

ЗЕМЛЯ І МОРЕ

Коли по синявлі морів
Зефір біжить і тихо віє
В вітрила гордих кораблів
І на воді човни леліє,—
Прогнавши думи навісні,
Я байдикую веселіше
І забуваю муз пісні,
Бо моря шум мені миліший.
Коли ж вали по берегах
Ревуть, киплять і скаженіють,
І грім гуркоче в небесах,
І бліскавиці пломеніють,—
Від моря поспішаю я
В гостинний затишок діброви.
Мені надійніша земля
І я жалію риболова:
Живе на утлім він човні,
На іграшці пучини злої,
В той час, як в захистку мені
Ручай співає в супокої.

КРАСУНЯ ПЕРЕД ДЗЕРКАЛОМ

Поглянь на милую, на любую тобі,
Що перед дзеркалом чоло своє квітчає,
Грають кучері, і вірне скло в собі
Усмішку, хитрий зір і гордість відбиває.

ДІВА

Я говорив тобі: страшна ця люба діва!
Я знов: сердя вона приваблює, вродлива.
Необережний ти! я знов, при ній не слід
На іншу поглядатъ, шукать очей привіт.

Без радості надій, забувши втіху зради,
При ній і молодість палає без розради,
Любимці радості, укоханці судьби,
Смиренно їй несуть палкі свої мольби;
А діва гордая чуття їх відкидає
І, опустивши зір, не бачить, не зважає.

ДІОНЕЯ

Хромід тебе коха; він юний, і не раз,
Гуляючи, удвох ми помічали вас;
Ти слухаєш його в мовчанні, зчервоніла;
В пониклім погляді спалахує жага,
І довго, Діонея мила,
У тебе усмішку обличчя зберіга.

ВЯЗЕМСЬКОМУ

Поете дошкульний, дотепник мудруватий,
Разками гострих слів і жартами багатий,
Щасливий Вяземський, завидую тобі.
Одержав право ти, в ясній своїй судьбі,
З ревнивої злоби беспечно глузувати,
Анафемою вжарт невігласів вбивати.

НА ТРАГЕДІЮ ГР. ХВОСТОВА, ВИДАНУ З ПОРТРЕТОМ КОЛОСОВОЇ

Цей жереб випав для поета
І для красуні неспроста:
Вірш одвертає від портрета,
Портрет од вірша відверта.

ГЕНЕРАЛУ ИУЩИИУ

В диму, в крові, крізь хмари стріл
Лежить твоя дорога;
Ти ж долю зриш майбутніх діл,
Прийдешній наш Квірога.
Минуть негоди чвар і мсти
Безправного народу
І молот в руки візьмеш ти
І провістиш свободу.
Хвала тобі, наш вірний брат!
Наш каменяр великий!
О Кишинів, о темний град,
Прослав його навіки!

ДЕСЯТА ЗАПОВІДЬ

Добра чужого не бажать
Мені наказуєш ти, боже;
Отож чиню я все, як гоже,
Та як жагою керуватъ?
Я друга скривдить не бажаю,
Не хочу я його села,
Не треба і його вола,
На все спокійно поглядаю:
І дім, і скот його, і раб
Для мене марна благостиня.
Але коли його рабиня
Прекрасна... Господи, одваб!
Або коли його дружина —
Небесний ангел красоти,—
О боже праведний! прости,
Хоч заздрість і тяжка провина.
Як серцю можна наказать?
Як мрій позбутись полум'яних?
Хто може не кохать коханих?
Хто раю може не бажать?
Дивлюся, млію і зітхаю,
Але обов'язку корюсь,
Я серцю потуратъ боюсь,
Мовчу... і потайки страждаю.

ХРИСТОС ВОСКРЕС,
ПРИЙМАЧЕ ФЕБА!

Христос воскрес, приймаче Феба!
Дай боже нам, щоб з ласки неба
Розсудок на Русі воскрес;
Він щось немовби нині щез.
Дай боже, щоб воскресла тиша
І мир воскрес по всіх світах,
Щоб в Академії скоріше
Воскресли члени всі по снах;
Щоб в час наш, що загруз в гріах,
Воскресли предківські чесноти
І, щоб Шихматовим на зло,
Воскрес новітній Буало —
Расколов, свідок зла й глупоти;
З ним більш коштовного добра
І золота єт celera *.

Та вірш чи проза, що сконає,
Хай вік не воскресають знов.
Від забуття не воскресає
Нехай покійний пан Бобров,
Хвали писак газетних гідний,
І Ніколєв, піта бідний,
І неспокійний граф Хвостов,
І всі оті, котрі писали
Занадто мудровито в нас,
Байдуже й темно увесь час,
Що гріх і сором воднораз.

* * *

«Хоч справді він поет і здатний,
Емілій чоловік *пустий*». —
«А ти чим повен, блазню знатний?»
Коли собою — зрозумій:
Ти повен бруду, любий мій!»

---

* І так далі (лат.).

НА КАЧЕНОВСЬКОГО

Цей наклепник безталанний,
Він київ шука в бредні,
А прожитку — в безнастаний,
Кожномісячній брехні.

* * *

Князь Г. мене не пізнає.
Не бачив я такої ще мерзоти:
Він складений з пихи й підлоти,
Проте підлоти більше в ньому є.
В бою страхополох, в трактирі — черні син,
В прихожій блюдовиз, в салоні — йолоп він.

ПІСНЯ ПРО ВІЩОГО ОЛЕГА

Збирається віщий Олег-войовник
 З хазарами знов воювати;
 За напад — мечам і пожарам прирік
 Він ниви хазарські і хати.
 Із військом своїм, в царгородській броні,
 Князь їде полями на вірнім коні.

Із темного лісу старий чарівник
 Виходить назустріч поволі,
 Перунові тільки покірний старик,
 Провісник він людської долі.
 В мольбах, в ворожбі все життя він провів.
 І князь біля нього коня зупинив.

«Повідай, улюбленцю вічних богів,
 Чи скоро я землю покину?
 Чи скоро, на радість моїх ворогів,
 Мене покладуть в домовину?
 Не бійся, будь чесний в своїй ворожбі —
 Баского коня подарую тобі».

«Волхви не бояться земних владарів,
 Волхвам — за пророче їх слово —
 Не треба багатих князівських дарів,—
 Правдива і вільна їх мова.
 Хоч роки майбутні таяться в імлі,
 Та бачу я долю твою на чолі.

Послухай, що скаже тобі ворожбит:
 Ти славний своїми боями,
 І твій ворогами не здоланий щит
 Царграда оздоблює брами;

І хвилі, і землю скорив ти в бою,
І недруги заздрять на долю твою

І моря бурхливого зрадницький вал
Твої не пошкодив вітрила,
Тебе не поранив лукавий кинджал,
Ворожа стріла не вразила...
Не відаєш ран ти у грізній броні,
Бо є охоронець у тебе в війні.

Твій кінь бойових не лякається діл,
Він, пановій волі покірний,
То смирний стоїть перед хмарами стріл,
То скаче, товариш твій вірний.
Його не лякає жорстока борня...
Але від свого ти загинеш коня».

Олег усміхнувся; одначе чоло
Прорізала думка журлива.
Він, спершись рукою на бранне сідло,
Злізає з коня мовчавливо;
І вірного друга князівська рука
Востаннє голубить, ласкова й легка.

«З тобою, мій друже, мій вірний слуга,
Пройшов я походи велиki;
В стремено твоє вже не ступить нога,
Нам час розлучитись навіки.
Прощаї, утішайся у лузі щодня!
Ви, отроки-друзі, візьміть-но коня,

У луг одведіть, де трава запашна,
Попоною спину вкривайте,
Добірного завжди давайте зерна,
Водою з джерел напувайте».
І отроки миттю з конем одійшли,
І князю нового коня підвели.

Олег бенкетує між друзів своїх
В гаю, на зеленому схилі;
Іх кучері білі, як ранішній сніг
На предківській славній могилі.
Дружинники згадують юність свою,
Коли з ворогами рубались в бою.

«А де мій товариш, де кінь мій баский? —
Промовив Олег своїм слугам: —
Скажіть, чи здоровий, чи досі, легкий,
Розкішним він бігає лугом?»
І чує слова: на крутому горбі
Давно відпочинок знайшов він собі.

І голову буйну Олег похилив
І думає: «Що ж чарування?
Коли б не послухав брехливих я слів,
Відкинув дурне віщування,
Носив мене б кінь до останнього дня!»
І хоче він бачить останки коня.

Ось іде могутній Олег до ріки,
З ним гості його посивілі,
І бачить: коня благородні кістки
Лежать на дніпровому схилі;
Іх міє негода, іх порох вкрива,
Над ними шумує шовкова трава.

І, тихо ступивши на череп німий,
Князь мовив: «Спи, друг одинокий!
Тебе пережив твій хазяїн старий,
І от, як скінчу свої роки,—
Не ти на траву упадеш запашну
І кров'ю жаркою напоїш труну!»

І мовив Олег тоді друзям своїм:
«Чи кістка страшна мені тлінна?»
Із жовтого черепа тихо між тим
Гадюка повзла домовинна;
Круг ніг його чорним кільцем обвилась,
І крикнув зненацька ужалений князь.

Схиляються гості над тілом в журбі,
У келихах піняться вина;
Князь Ігор і Ольга сидять на горбі;
Хмільна бенкетує дружина.
Дружинники згадують юність свою,
Коли з ворогами рубались в бою.

ПОСЛАННЯ ЦЕНЗОРОВІ

Похмурій страже муз, гонитель давній мій.
Сьогодні хочу я порушить спокій твій.
Не бійся: умислу лихого я не маю,
Цензуру ганити я зовсім не бажаю;
Що треба Лондону, те рано для Москви.
У нас письменники не всі без голови;
Думок не притісня цензура їм свавільна,
І совісна душа перед тобою вільна.

По-перше, щиро я признаюся тобі,
Нерідко сам тебе пригадую в журбі:
Глупоту світських дам товмачучи у віршах,
Хвостова й Буніну читаючи за інших,
Ти мусиш проглядати, немов за грішні дні,
Бездарні повісті та віршики нудні.
Російських авторів усячина хвилює:
Той англійський роман з французької лицює,
Той оду вимучить і хоче збути з рук,
А той трагедію протискує у друк,—
До них нам справ нема; тобі ж одне — читати,
Хоч позіхай, хоч спи, а мусиш підписати.

Так, цензор мученик; захоче часом він
Свій розум освіжити; Державін, Карамзін,
Руссо, Вольтер, Бюфон — його душі потреба,
Проте він змушеній, без користі для себе,
Прогаяти свій час на вірші брехунів,
Що ospівали гай і затишок полів,
Та гублячи зв'язок, читай собі помалу,
Або вимазуй ще з худощого журналу
Глузливі речення, чи лайку при кінці
Дотепників, яким свербити на язиці.

Та цензор має сан святій громадяніна:
Отож освічена він мусить бути людина;
Він шанувати звик завжди олтар і трон,
Та розуму й думкам не чинить перепон.
Блюститель тишини, пристойності і нравів
Не переходить сам приписаних уставів,
Закону віddаний, вітчизни вірний син,
Обов'язки важкі бере на себе він;

Корисній Істині шляху не закриває,
Живій поезії він пустощі прощає.
Свободу маючи, він другом є для муз,
У рішенні твердий, в душі не боягує.

А ти що робиш нам, наляканий дурепа?
Очима кліпаєш, де розумітись треба,
Не смислячи того, мазюкаєш і рвеш,
Із примхи власної що біле — чорним звеш;
Сатиру — пасквілем, поета — бісом клятим,
Глас правди — бунтарем, Куницина — Маратом.
Сам вирішив, а ви жалійтесь усі.
Хіба це не ганьба, що на святій Русі
Ми через тебе книг потрібних не знайдемо?
Якщо вже говорить по правді розпочнемо,
То, розум вміючи і славу шануватъ,
Сам государ велить без тебе друкуватъ.
Зостались вірші нам, поеми, тріолети,
Балади, баєчки, елегії, куплети,
Дозвілля й любоців безвинні почуття,
Думок рожевий цвіт, що кане в забуття.

О варвар! хто із нас, бідуючи надміру,
Не проклиная твою караочу сокиру?
Докучним євнухом обходиш ти Парнас,
Ні розум, ні думки, які хвилюють нас,
Ні стиль співця Пірів, ні мрії благородні,—
Нішо не зігріва чуття твої холодні.
Ти скоса дивиша на все, що б не було,
Підо зрюєш усіх, в усьому бачиш зло.
Облиш даремний труд, він зовсім не похвальний:
Парнас не монастир і не гарем печальний;
Їй-право, коновал, що добре діло знат,
Ніколи запалу Пегаса не лишав.
Чого злякався ти? адже хто намір має
Осміювати закон і звичай зневажає,—
Своєї пильності не виявиш тому,
Його обходиш ти, ми знаємо чому,—
Рукопис той, повір, у Леті не загине,
Без підпису твого розгулює десь нині.
Барков кумедних од тобі не посылав,
Радіщев, волі друг, цензури не зазнав,
І вірші Пушкіна у друку не бували.

Що з того? їх і так десь люди прочитали.
А ти своє несеш, і в наш премудрий вік
Навряд чи Шаликов надійний чоловік.
Чому ж себе і нас ти мучиш без причини?
Скажи, а ти читав *Наказ Єкатерини*?
Візьми і прочитай, побачиш в чому суть
Твоїх обов'язків, на іншу звернеш путь.
В очах монархині сатирик благородний
Карав невігласів в комедії народній,
Хоч в голові тупій придворного глупця
Кутейкін і Христос однакові з лиця.
Державін, бич вельмож, коли ще жив на світі,
У віршах розвінчав кумири гордовиті;
Хемніцер істину, всміхаючись, казав,
Наперсник Душеньки двозначно жартував,
Кіпреду іноді являв без покривала—
Цензура їм тоді ніяк не заважала.
Ти щось насупився? скажи тепер мені,
Хіба не рознесли б тебе вони в ці дні?
Кого тепер винить? Взірець ти маєш ясний:
Днів Олександрових початок це прекрасний.
Дізнайся, що змогло тоді письменство дать.
На поприщі ума нам сором відступать.
В старій глупоті нам не варто зінаватись.
Невже на ті часи ми будемо рівнятись,
Коли вітчизну ми назвати не могли,
А книга і народ ярмо одне тягли?
Ні, ні! минулися оті часи неслави,
Коли Росія в нас жила серед темряви.
Де славний Карамзін міг лаври заслужить,
В цензурі дурня ми не можемо терпіть...
Тож краще скаменись і примирися з нами.

«Все правда,— скажеш ти,— погоджується з вами:
Та як же цензору по совіті судить?
Я змушений того, а чи того жаліть.
Звичайно, смішно вам, а я буває плачу,
Читаю та хрещусь, мазюкаю навдачу —
На все є мода, смак; були в нас, не тепер,
В пошані і Руссо, й Бентам, і сам Вольтер,
А нині і Міллот потрапив нам на вжиток.
Я бідний чоловік; ще й жінка, купа діток...»

Що жінка й діти, вір, це превелике зло;
Від них усе дурне на світі в нас пішло.
Та чим зарадити? Коли вже неможливо
До власної сім'ї дістатись полохливо,
Коли ти службою потрібен для царя,
Хоч би розумного візьми секретаря.

Ф. М. ГЛІЩІ

Коли між оргій в колі шумнім
Упав на мене остракізм,
Побачив я в гурті безумнім
Гидкий, жахливийegoїзм;
Без сліз лишив я крізь досаду
Вінки бенкетів, блик Афін,
Та чув твій голос, як відраду:
Ти — честі муж, громадянин!
Хай доля зичить нещаслива
Мені гоніння грізні знов,
Хай дружба зрадила міліва,
Як зрадила уже любов,
У вигнанні їх всі обиди
Забуду й знатиму одне:
Вони нікчемні, Арістіде,
Якщо ти виправдав мене!

БАРАТИНСЬКОМУ

In Bessarabii

Ось пустельна сторона
Священна для поета здавен:
Її оспівував Державін,
В ній руська слава голосна.
Іще донині тінь Назона
Шука дунайських берегів;
Вона летить на ніжний спів
Плеканців муз і Аполлона,

Я з нею в ночі осяйні
Броджу вздовж берега крутого;
Але миліш обнятъ мені
В тобі Овідія живого.

Б А Р А Т И Н С Є К О М У

Я жду обіцянки від тебе:
Жду зшитка, друже-трубадур!
Не гайся, шли, заради Феба,
Й нагороди тебе Амур.

В. Ф. Р А Е В С Є К О М У

Не тим пишаюсь, мій співець,
Що вмів захоплюватъ піснями
Увагу я палких сердець,
І сміхом граючи й слізами.

Не тим пишаюсь, що часом
Мої лукаво-ніжні співи
Смиряли юні мислі діви,
Пойняті страхом і стидом;

Не тим, що на стовбі сатири
Розпусту й злобу я карав,
І що погрозний голос ліри
У жах неправду повергав,

Що у натхненні невблаганнім
В мої бурхливі юні дні,
Жагою волі і вигнанням
Стать знаним випало мені,—

Ні, нагороду вищу радо
Прийму від долі лиш одну —
Самолюбивих дум відраду
І мрії суетного сну!

В. Ф. РАЄВСЬКОМУ

Мій друже, так,— я справді змарнував
Дари прихильної природи;
Я знав дозвілля, муз натхненних знатав
І ліні тихі насолоди,

Красу лаїс, бенкети, повні гри,
І кличі радості щасливі,
Скороминучі мирних муз дари,
І слави лепети шумливі.

Я дружбу знатав — і, сповнені надій,
Віддав життя її юні годи,
І вірив я за чашею лиш її
В години радості й свободи.

Я знатав любов не в хмурості сумній,
Не в безнадійному блуканні,
Я знатав любов у розцвітанні мрій,
У захваті, в зачаруванні.

Розмов палких лишивши блиск і шум,
Я знатав і труд, і захват зрання,
Мені було солодким гордих дум
Оте самотнє хвилювання.

Минуло все! — застигла в серці кров;
Тепер я в голизні їх знаю
Життя, і світ, і дружбу, і любов,
І досвід гірко проклинаю.

Мій жвавий норов пал утратив свій.
Душа дедалі більш німіє;
Чуттів нема. Так лист дібров легкий
В струмках кавказьких кам'яніє.

І викривши кумира юних літ,
Я бачу привида бридкого.
Так що ж тривожить захололий світ
Душі, в якій нема нічого?

Невже раніше він таким мені
Величним, чарівним здавався,
Невже у цій ганебній глибині
Я світлим серцем утішався!

Що ж бачив в нім безумець молодий,
До чого прагнув, в сум повитий,
Кого ж душею, повною надій,
Я не всоромивсь божествити?

Перед юрбою линув голос мій —
В нім поклик істини свободний,
Та для юрби нікчемної смішний
Цей голос серця благородний.

І скрізь ярмо, сокира чи вінець,
Скрізь лиходій чи тиради,
. . . . . співець
Чи забобонів раб слухняний.

В'ЯЗЕНЬ

Сиджу у закові, в темниці сирій.
Змужцілий в неволі орел молодий,
Сумний мій товариш, вдаряє крилом,
Кривавий наїдок клює під вікном.

Клює він його й загляда у вікно,
Неначе зо мною намислив одно;
І поглядом кличе, і криком своїм,
І вимовить хоче: «Здіймайся, летім!

Ми вольнії птахи, пора, брат, пора!
Туди, де з-за хмари білє гора,
Туди, де синіє морська течія,
Туди, де гуляєм лиш вітер... та я!»

ІЗ ЛИСТА
ДО Я. М. ТОЛСТОГО

Чи ти гориш, лампадо наша,
Веселих подруго безсонь?
Чи ти кипиш, сріблистя чашо,
Там, де веселості вогонь?
Чи ви все ті, розваги друзі,
І віршів друзі й миших дів?
Кохання дні, похмілля в тузі
Чи знов на клич товаришів
Летять, лінівій вірні музі?
В тужливім вигнанні, всякчас
Палаючи одним бажанням,
До вас лечу я спогаданням,
Та уявляю, бачу вас:
Ось він, той затишок гостинний,
Притулок дружби й вольних муз,
Де з ними в присязі єдиній
Скріпили вічний ми союз,
Де ми братерство освятили,
Де в ковпаці за круглій стіл
Сідала з нами рівність мила,
Де запал з примховою навпіл
Міняв пляшки, міняв розмову,
Байки та співи жартуна;
І розгорялись спірки знову
Од іскор жартів та вина.
Знов чую, вірні поети,
Розмови, до яких я звик...
Налий мені вина комети,
Здоров'я зич мені, калмик!

ДРУЗЯМ

В нас був учора день розлуки,
В нас був учора Вакха день.
Гриміли чаші й ліри звуки,
Злітали заспіви пісень.

Так! Віщій звірилися музі
Усі, хто серце мав ясне,

Коли відзначили ви, друзі,
Своєю чашею мене.

Не здивувались ми різьбою,
Нам дорога вона була
Не позолотою тонкою,
Не дзвоном трепетного скла;

А тим одним лиш відзначалась
Поміж веселої сім'ї,
Що пляшка вся як є вливалась
У вінця райдужній її.

Я пив і mrією легкою
В минуле іноді злітав —
І горе, що брело за мною,
І сни кохання пригадав.

Мене їх зрада не лякала:
І зникла вміть печаль смутна,
Як сходить піна із бокала
Після шипучого вина.

ГРЕЧАНІ

Ти народилася вселять
В думки поетів хвилювання,
Тривожити і чарувати
Живою ласкою вітання,
Снагою східних слів метких,
І виблиском очей палких,
І ніжки дивною красою...
Ти народилася, щоб жагою
П'янить закоханих усіх.
Скажи, — коли співець Леїли
У мріях чистих малював
Той ідеал, який шукав,
Чи не тебе він зображав,
Поет бентежливий і милий?
Можливо, в дальній стороні,
У Греції твоїй священній,
Тебе він, мученик могутній,
Зустрів чи бачив, як вві смі,

І образ діви незабутній
Зберіг в сердечній глибині?
Можливо, чарівник щасливий —
Тебе він співом спокушав,
І млосний трепет викликав
В твоїй душі самолюбивій,
До нього голова твоя
Схилялась... Ні, мані ревнивій
Не хочу волі дати я;
Для мене щастя вперше квітне,
Я ще не звик ним володіть,
І тайний сум мене гнітить:
Що любе нам — те швидколітне.

ІНОЗЕМЦІ

На мові цій, для тебе тъяній,
Прощальні вірші я пишу,
Але в чаруючій омані
Уваги в тебе я прошу.
Мій друже, поки не зів'яну,
Любов не піде в небуття,
Боготворитиму кохану,—
Одній тобі мої чуття.
Вдивляйсь в чужинця риси, мила,
Та вір лиш сердцю одному,
Як завше вірила йому,
Хоча його й не розуміла.

АДЕЛІ

О грай, Адель,
Не знай печалі!
Харити й Лель
Тебе вінчали
І люлі-лель
Тобі співали.
Твоя весна
Така ясна:

Для насолоди
Тобі вона.
Не знай негоди
Із юних літ.
Зривай тремтливий
Кохання цвіт,
Поета співи
Люби, Адель,
Серед пустель.

* * *

Люблю ваш присмірк загадковий
І цвіт ваш в тайні німій,
О ви, в поезії чудовій!
Рої благословенних мрій!
Ви нас запевнили, поети,
Що юрби тіней з далини
Від берегів холодних Лети
У край злітаються земний
І знов відвідують незримо
Їм найлюбіші тут місця,
І друзям, що в журбі за ними,
Втішають уві сні серця;
Вони в бессмерті вічноплиннім
Ждуть іх приходу в Елізей,
Так, як на бенкеті родиннім
Своїх спіznілих ждуть гостей...

Та, може, марно в мріях лину,
І за порогом гробовим
Я всі земні чуття покину
І стане світ земний чужим;
Можливо, там, де все сіє
В нетліннім промені яснім,
Де чистий пломінь пожирає
Це недовершене буття,
Життєvi враження несталі
Не збереже душа моя,
Не знатиму жалю й печалі,
Любов і сум забуду я?..

ТАВРІДА

Gieb meine Jugend mir zurück! *

I

Ти знов зі мною, раювання;
В душі ущухло хмарних дум
Одноманітне хвилювання!
Чуття воскресли, ясний ум.
Порив незнаний, загадковий
І смуток відчуваю я;
Одухотворені поля,
Горби Тавріди, край чудовий,
Я повернувся знов до вас,
П'ю це повітря любострастя
І наче чую близько глас
Давно загубленого щастя...

Щасливий край, де сяють води,
Милують око береги —
Ясною розкішшю природи
Осянні горби, луги,
Де скель похмурих темні зводи...

II

За нею, по горі крутій,
Я йшов, не знаючи доріжок,
Ловив мій погляд боязкий
Сліди її чудових ніжок...
Чому не смів її слідів
Жаркими ціluвати устами,
Жагучими кропить слізами...

Ніколи не хотів я, ні,
В бунтливі молодоців дні,
Так ціluвати, з таким жаданням
Вуста Цірцей полум'яні,
І перса, повні хвилюванням...

---

* Верни мені мою юність! (нім.).

* * *

Повірнице казок старовини,
Друг вигадок грайливих і чудових,
Тебе я знав у дивні дні весни,
У дні утіх і вражень початкових.
Я ждав тебе; в вечірній тишині
З'являлася, старенька, мов у чараках,
І сідала ти до мене в шушуні,
Із брязкальцем, в великих окулярах.
Гойдаючи колиску по ночах,
Мій юний слух ти співом полонила
Й сопілку ту лишила в пелюшках.
Що ти її сама заворожила.
Мов сон легкий, дитячий вік минув;
Ти юнака бездумного кохала;
З усіх він муз тебе лиш не забув;
Ти в тишині до нього завітала.
Але чи той твій образ, твій убір?
Як любо ти, раптово як змінилась!
Яким огнем усмішка оживилася!
Яким огнем блиснув привітний зір!
Легкий покров у хвилі непокірній
Ледь укривав твій стан напівефірний;
Вся в кучерях, у пишному вінку
Ти пахощі несла з собою всюди;
У жовтому перловому разку,
Рум'янились, тремтівши, білі груди...

* * *

Цар Микита жив недавно,
Жив багато, мирно, славно,
Не робив добра ні зла
І земля його цвіла.
Цар собі трудивсь потроху,
Пив та ів, молився богу —
І жіноцтво теж любив.
Сорок донечок прижив,

Сорок ангелів небесних,
Сорок дівоньок чудесних.
Чарівних в красі ясній,
Що за очки — боже мій,
Ротик свіжий, темний волос!
Ніжки — чудо! Ніжний голос,
З розуму звести б вас міг.
Словом, з голови до ніг
Все у них вас чаувало,
Одного невистачало.
Ну, а все-таки, чого?
Дріб'язка там одного,
Як признатись, дуже мало,
Але все ж — невистачало.
Як би вам це пояснить,
Щоб бува не прогнівить
Богобоязної дури,
Чи цнотливої цензури?

И А. О. ДАВИДОВУ

Котрийсь-то мав мою Аглаю
За свій мундир і чорний вус,
За гроші інший — припускаю,
А той — за те, що він француз,

Клеон — що він розумний дуже,
Даміс — за те, що їй співав.
Скажи ж тепер, Аглає-дружке,
Тебе завіщо муж твій мав?

* * *

У Кларіси грошей мало —
Йди, багатий, до вінця.
Ій багатство б подобало,
Тобі ж роги до лиця.

* * *

Изыде сеятель сеяти семена своя.

Самотній я сіяч свободи,
Бо вийшов рано, до зорі,—
І, щоб зійшли щасливі сходи,
Я кидав в борозни старі
Насіння чистого без ліку,—
Та загубив я стільки віку,
Труди і мислі в тій порі...

Пасіться, скорені народи!
Прекрасна вольносте, дрімай!
Навіщо чередам свободи?
Іх треба різать, стригти — й край.
Один в них спадок з роду в роди —
Ярмо брязкуче та нагай.

* * *

Хто, хвилі, ваш розгін спинив,
Хто закував ваш біг могучий,
Хто в став безмовний і дрімучий
Потік гучний перетворив?
Чий жезл чарівний зупинив
В мені і радість і надію,
А душу й молодечу мрію
Безділлям сонним усипив?

Вітри, заграйте, зруште води,
Зруйнуйте гибельний оплот,—
Де ти, гроза,— символ свободи?
Промчись поверх невільних вод!

ДЕМОН

В ті дні, коли мені новими
Були всі враження земні —
І погляд дів, і гай любимий,
І співи солов'я нічні,
Коли всі почуття манливі,
Свобода, слава і любов
І всі мистецтва чарівливі
Без краю хвилювали кров,—
Раптово, в тузді павіженій
Затьмаривши надії час,
Тоді якийсь похмурий геній
Буватъ у мене став не раз.
Були ці зустрічі скорботні:
Його усмішка, дотеп злій
І погляди його турботні
Вливали в душу біль страшний.
Нестриманою клеветою
Він провидіння спокушав;
Красу звав мрією чудною;
Святе натхнення зневажав;
Не вірив у любов, свободу,
Глузливо він життя сприймав —
І безкінечну всю природу
Благословити не бажав.

ВІЗ ЖИТТЯ

Хоч в нім бува ї вага тяжлива,
Та в возі все ж ізда легка;
Ямщик — пісняр, година сива,
Везе, не злізе з передка.

Ми зранку в віз — гайдà в дорогу,
І раді голову зламатъ,
І лінь зневаживши й знемогу,
Гукаєм: ідь!.....

А в південь звага сходить скоро,
Нас натрясло; страшні вони,
Оті яруги й косогори;
Гукаєм: дурню, не гони!

Під вечір віз везе до хати,
До цього звикли ми за дня,
Дрімаєм, ідем ночувати,
А час нам коней підганя.

И Т А И С К А

В краю чужому зберігаю
Я рідний звичай давнини:
На волю пташку випускаю
У свято рапиньої весни.

Я тим розраду дав сумлінню;
Пошо на бога нарікать,
Коли хоч одному творінню
Я волю міг подаруватъ.

Л. ПУШКИН

Хлоп'ям ти, брате мій, зо мною розлучивсь —
Минали роки в нас і нарізно й поволі.
Тепер ти парубок і вже цілком розвивись
Для радощів душі, для світла і для волі.
Який безмежний шир тобі відкривсь!
Які захоплення для тебе й насолоди,
Солодкі помилки та чарування вроди!
Як юний пал твою хвилює кров!
Ти серце пробуєш в сподіванці квапливій,
Ти кличеш, вірячи, і дружбу, і любов...

* * * * *

ЦАРСЬКЕ СЕЛО

Скарбниче світлих мрій, що в гущині зеленій
Мене одвідуєш, як добросердий геній,
О спомине, малюй мої минулі дні,
Місця укохані, для ока чарівні,
Ліси, де я любив, де пристрасть розросталась,
Де юність первісна із отроцтвом зливалась,
І де, з природою у злагоді ясній,
Я знов поезію, і щастя, й супокій.
Веди, веди мене під лип гіллястих тіні,
Що милі віддавна моїй свавільній ліні,
На берег озера, на мирний схил горбів..
Хай знов побачу я і килими лугів,
І ветхі дерева, і сонячну долину,
І пишних берегів улюблену картину,
І в тихім озері, на лоні хвиль дрібних,
Спокійних лебедів, і гордих і ставних.

Нехай співає там хтось інший про війну,
Я скромно возлюбив живу цю тишину
І, слави відректись примарної готовий,
Вам, Царського Села заквітчані діброви,
Віднині присвятив свої неголосні,
В дозвіллі мирному народжені пісні.

НІЧ

Для тебе голос мій ласкавий і томливий
Тривожить пізній час північний мовчазливий.
Край ложа в самоті печально так горить
Свіча; мій вірш тече, вирує й дэюркотить,
Біжить, немов струмок, весь сповнений тобою.
Виблискує в пітьмі твій зір передо мною,
Мені всміхається, і звуки чую я:
Мій друже, ніжний мій... люблю... твоя... твоя!..

* * *

В надії радісній, що солодко втіша,
Коли б повірив я, що в певний час душа,
Від тліні втікши десь, в пучини забирає
І пам'ять, і любов, і мисль, що не вмирає,—
Клянусь! цей світ давно б уже я залишив:
Бридкий кумир життя давно б я розтрощив,
І полетів би в край безсмертя і свободи,
Де гибелі нема, де вічні насолоди,
Де в чистоті небес лиш мисль одна сія...

Та марно віддаюсь обманній мрії я;
Мій ум незгоден, він надію зневажає...
Мене за гробом, там, лиш небуття чекає...
Це ж як! ніщо? — Ні мисль, ні юних літ любов!
Як страшно! На життя дивлюсь я, смутен, знов,
І довго хочу жить, щоб довго образ милий
Таївся і палав в душі цій посмутнілій.

* * *

Прийде жахливий час... твої небесні очі,
Мій друже, вкриються туманом вічним ночі,
Мовчання й вічний сон зімкнуть твої вуста,
І ти зайдеш у край, де тьма лежить густа,
Де прах дідів твоїх вкриває надмогильник.
Але я і туди, безрадісний прихильник,
В скорботи дім зійду, безумних повен мрій,
І сяду я отам, журливий і німий,
До мілих ніг твоїх — собі іх на коліна
Складу — і ждатиму печально... та чого?
Щоб силою . . . . . захоплення мого

• • • • • • • • • • • • • • • • •

* * *

Пробач мені ці ревнощі, прости
Розбурхану моого кохання лаву!
Мені ти вірна: чом же любиш ти
Відлякуватъ завжди мою уяву?
Чому в юрбі прихильників своїх
Однаковий до всіх — а люд же ріжний —
Надію маршу подає для всіх
Твій світливий погляд, то сумний, то ніжний?
Над мною владна, ум стемнивши мій,
Упевнена в моїм чутті безщаснім,
Не бачиш ти у натовпі їх краснім,
Як я, чужий розмовам, мовчазний,
Терзаюся в досаді одинокий;
Ні погляду, ні слова... друг жорстокий!
Чи втік би я! — благальні, чаювні
Твої не сяють очі вслід мені.
Красуня інша стане до розмови
Двозначної зі мною, клонить зір —
Спокійна ти: веселій твій докір
Мене мертвить, бо в нім нема любові...
Скажи: суперник вічний мій без прав,
Що наодинці нас обох застав,
Чому тебе вітає так лукаво?..
Що він тобі? Яке він має право,
І бліднути, скажи, і ревнуватъ?..
Без матері, коли не ходять в гості,
Сама, напівроздягнена, у мlostі,
Чому його повинна ти прийматъ?..
Та любиш ти!.. На самоті зі мною
Така ти ніжна! Поздіунок твій
Такий гарячий! Слово ніжних мрій
Так широ, вщерь наповнене тобою!
Тобі смішний стражденний захват мій;
Ти любиш, так! це розумію, знаю...
О друже мій, не муч мене, молю:
Не знаєш ти, як сильно я люблю,
Не знаєш ти, як тяжко я страждаю.

* * *

О серце в нас яке прімхливе!
..... в чеканні знов,
Благав тебе я, нещасливий,
Хоч обманить мою любов,
До мене ніжність удавати,
Мов обіцяТЬ блаженства мить,
Моїм покірним серцем грati,
Його отрутою п'янить.
І вкрила ніжності волога
Південний зір твій, як роса.
Твій вид задумливий і строгий
І пристрасних розмов краса,
Все, що дозволене тобоюо,
Що заборонене мені,
Все, що дано мені судьбою,—
Відбилось в серця глибині.

* * *

Щасливе юності незнання
Збентежив геній мій лихий,
Моє навіки існування
Він підкорив душі свой.
Дивитися його очима
Я на життя відтоді став,
З його словами неясними
У лад мій голос зазвучав.
На світ я глянув оком ясним
І здивувався в тишині;
Невже здавався він мені
Таким величним і прекрасним?
Чого у нім я, молодий,
Шукаю, жадобою повитий?
Кого, в огні юнацьких мрій,
Я не стидавсь боготворити?
І на людей я погляд звів,
Пиху побачив і мерзоту,

Побачив суддів-шахрайв
І рідну злочину глупоту.
Перед юрбою боязких,
Жорстоких, суєтних, холодних
Безсилій голос благородних
І правда викликає сміх.
Я згоден — мудрі ви, народи!
Пошо свободи вільний клич?
Стадам навіщо дар свободи?
Їх різать, стригти,— певна річ!
Їх спадщина із роду в роди —
Ярмо із брязкальцем та бич.

* * *

Як заздрю я тобі, о сину моря смілій,
Під тінню парусів і в бурях посивілій!
Чи пристані давно спокійної сягнув,
Чи тиші ти давно відрядну мить відчув?
І кличутъ зновъ тебе ці хвили звабно-пінні.
Дай руку — у серцях в нас пристрасті єдині.
Для дальних тих країн, що криються в туман,
Підем від берегів Європи застарілих,
Сумний жилець землі, стихій шукаю миших;
Вітаю я тебе, свободний океан.

К. Н. М. А. ГОЛІЦІНІЙ

Про неї спогади і нині
Ношу в сердечній глибині,
Надовго зустрічі хвилинні
Були відрадою мені.
Я вірш плекав, немов лілею,
Мій вірш, печалі звук живий.
Повторений так мило нею,
Він став для мене за новий.
І знову ліру сліз і муки
Вона чутливо сприйняла —

І нині їй передала
Свої такі принадні звуки...
Доволі: в гордості моїй
Я пам'ятатиму щасливо:
Я вдячний був за славу їй —
І за натхнення теж, можливо.

ЧИНОВНИК І ПОЕТ

«Куди ви? мабуть що за місто,
Зефіром дихать в ранній час,
Де муза надихає вас,
Помріять в тиші урочисто?»
— Ні, я збираюсь на базар,
Люблю базарне хвилювання,
Ярмулки, вусища болгар,
І спір, і крик, і торгу жар,
Пістряве вборів процвітання.
Люблю юрбу, лахміття, шум
І черні гавкіт злив, свободний.
«Спостерігаєте — ваш ум
І тут винкає в дух народний.
Радий вас супроводить я,
Чуть зауваження, повчання;
Та кличе служба вже моя,
Пробачте, нам не до гуляння».
— Куди ж? —

«В острог — сьогодні ми
Тут випроваджуєм з тюрми
Аж за границю молдаванську
• • • • . . . . . Кирджалі»...

СКАРГА

Ваш лід кравцює, дядя варить,
Ви ж, модний пан, пнетесь у чин —
Цей поголос вам честь не тъмарить,
Що дивного — не ви один.

Нащадку предків благородних,
Мені, шкодá, ніхто в рідні
Не шив задурно фраків модних
І страви не варив мені.

* * *

Туманський, Фебу та Феміді
Корисно присвятивши дні,
Довором іздить по Тавріді
І проповідує Парні.

* * *

1

Недвижний страж дрімав на царському порозі.
Владика півночі один в своїм чертозі
Сидів, замислившись, і жереби земні
В монархових думках у тісноті лежали,
По черзі випадали
І світові несли неволі тихі дні,—

2

І з діла сам свого владика дивувався.
Се благо! думав він і зором обертався
Від Вісли та Неви до Тібрових валів,
Від царськосельських лип на башти Гібралтару:
Все мовчки жде удару,
Все впало — під ярмо собі він всіх склонив.

3

Він мовив — «Сталося! А всі ж народи щиро
Падіння славили великого кумира

• • • • • • • • • • • • • • • • • • •

4

Та чи давно стара Європа лютувала?
В нових сподіванках Німеччина палала,

Хиталась Австрія, Неаполь повставав,
За Піренеями ж над долею народу
Вже правила свобода,
І лиш північний край ще самовладдя мав?

5

Так, чи давно — де ж ви, будівники свободи?
Ну що ж? витійствуйте, шукайте прав природи,
Хвилюйте, мудреці, ви шал народних мас —
Ось Кесар — а де ж Брут? О ви, грізні витії,
Цілуйте жезл Росії
І залишну ту стопу, що роздавила вас».

6

Сказав, і дух якийсь повіяв там незримо,
Повіяв і затих — і знов повіяв мимо,
Владику півночі страшний мороз пойняв,
У царствений поріг вступився він несміло —
Година півночі пробила —
І се нежданий гість в чертог царю представ.

7

То був сей дивний муж, посланник провидіння,
Эдіснитель сей страшний безвісного веління,
Сей вершник, що під ним скилилися царі,
Бунтарських Вольностей наступник і убивця,
Байдужий кровопивця,
Сей цар, що зник, мов сон, мов тінь легка зорі.

8

Ні зморшки ледарські гладкого недіяння,
Ані важка хода, ані сивизна рання,
Ні полум'я бліде із-під похмурих брів
Не виявляли в нім розбитого героя,
Що муками спокою
В морях покараний із вироку царів.

Дужі огирі Плутона
З Пеліона бога мчать.
Потаємною тропою
Прозерпіна тихо йде,
І щасливця за собою
З пекла хмурого веде.
І щасливець відчиняє,
З пітьми крадучись мерщій,
Двері, звідки вилітає
Сновидінь оманний рій.

* * *

Все скінчено. Минули щастя дні.
Востаннє я в сльозах перед тобою
Жалівсь на долю з мукою гіркою.
«Все скінчено», — сказала ти мені.
Дурити я себе уже не стану знов,
І мукою тебе тривожити не буду;
Можливо, в шумі днів колишнє я забуду —
Так, не мені судилася любов.
Ти молода: душа твоя прекрасна
І будуть ще тебе любить багато раз.

КОРАБЛЕВІ

Морів красуне гордовитий!
Тебе я зву — пливи, легкий,
І запоруку збережи ти
Любові, віри і надій.

Ти, вітре, вранішнім диханням
Щасливий парус напинай,
Ти, море, хвилі колиханням
Її грудей не натомляй.

* * *

О мирній боги степів, дібров і гір,
Мій Аполлон вас любить. Гострий зір
Знайшов між вами тут і музу молодую,
Невинну і просту,— але вона чарує,
Хоч може й здивувати оця любов моя.
Чи так, товариші? До вас звертаюсь я.
Для мене вся вона, як пчілка золотая,
Мов дотик уст легких — туди, сюди літає...

ІЛ ВОРОНЦОВА

Напівмілорд, напівкупець,
Напівмудрець, напівнездара,
Напівпоганець; прийде ж кара:
Він стане повним під кінець.

ІЛ ВОРОНЦОВА

Співець Давид, на зріст малий,
А повалив же Голіафа,
Що й генерал був визначний,
І не простіший був за графа.

РОЗМОВА ФОТИЯ З ГР. ОРЛОВОЮ

«Вонми, що я тобі віщаю:
Я тілом євнух, муж в душі».
— А що ж ти робиш? Залиши!
«Я тіло в душу обертаю».

ГР. ОРЛОВІЙ-ЧЕСМЕНСЬКІЙ

Благочестивая жона
Душою — богова вона,
Свою ж плотию —
Архімандрита Фотія.

НА ФОТІЯ

Віш півфанатик, півшахрай;
У нього засобом духовним —
Меч, хрест, прокляття і нагай.
Пошли нам, господи, гріховним
Поменше пастирів таких —
Напівблагих, напівсвятих.

ДО МОРЯ

Прощай, стихіє в вольпій силі!
Останній раз тепер мені
Ти котиш півпрозорі хвили,
Красою сяеш в далині.

Мов друга журні нарікання,
Мов клич його в прощальний час,
Твій дружній шум серед світання
Почув я тут в останній раз.

Душі моєї світла мрія!
Як часто берегом твоїм
Я тут ходив, носив надії
У серці тихім і сумнім.

Як я любив твої припливи,
Глухий твій шум, безодні глас,
І тишину в вечірній час,
І хвиль свавільних переливи!

Покірний парус на човні
Пливе, незайманий тобою,
У тихі ночі, в світлі дні.
Та враз ти зводишся з прибою,
І кораблі лежать на дні.

Хотів навіки я лишити
Докучні, сірі береги,
З тобою дихати і жити
І на хребтах твоїх носити
Жар поетичної снаги.

Ти ждало, кликало... Надію
Несла в журбі душа моя;
Хоч я любив тебе, як мрію,
Та на землі лишився я...

Навіщо жаль? Куди б я нині
Не йшов у ці тривожні дні,
Одне ім'я в твоїй пустині
На душу проситься мені.

На скелі є гробниця в славі,
Де взяв його холодний сон:
Там спогадання величаві,
Як загасав Наполеон.

Спочив у муці він шаленій.
І вслід за ним, як бурі шум,
Від нас відходить інший геній,
Володар інший наших дум.

Його оплакала свобода,
Віddав він світу свій вінець.
Шуми, клекоче хай негода:
Він був, о море, твій співець!

Твій образ вольний і широкий
Кипів у нім, як дух борні,
Він був, як ти, хмурний, глибокий,
Страшний в своїй самотині.

І світ спустів... Мене-бо всує
Куди б не виніс океан,—

Одна судьба в людей існує,—
Бо де добро — то там вартує
Чи то освіта, чи тиран.

Прощай же, море! Не забуду
Твою красу, твої дари,
І довго, довго чути буду
Твій шум у тихі вечори.

В ліси, в поля, в піски сипучі,
Тобою повний, понесу
Твої затоки й сині кручі,
І сонце, й тінь, і хвиль красу.

РОЗМОВА КНИГА РЯ З ПОЕТОМ

Книгар

Вам віршики одна забава,
Присісти тільки треба вам,
І миттю розголосить слава
Приємну звістку тут і там:
Поема, гомонять, готова,
Високий плід нових затій.
Отож, дозвольте; жду я слова:
Самі ціну призначте їй;
І вірші друга муз і грацій
Обернем ми на гроші вміть,
Пучками справжніх асигнацій
Рукопис ваш зашелестить.
Чому так глибоко зітхнули,
Чи смію знатъ?

Поет

Я про минуле,
Про той далекий час згадав,
Коли, надіями багатий,
Поет дозвільний, я писав
Лише з натхнення, не для плати.
І знов я серед скель стояв,

І бачив знов куток самотний,
Де мов на бенкет безтурботний
Я часом муzu закликав.
Солодше голос мій звучав;
Яскраве марево натхнення,
Краси, незнаної пізніш,
Тоді з'являлося частіш
Пори північної до мене.
Все хвилювало ніжний ум:
Квітки і місяця блищаця,
В старій капличці бурі шум,
Бабусині оповідання.
Незнаний демон володів
Дозвільною моєю грою;
За мною всюди він летів,
І звуки дивні шепотів,
І мов недугою тяжкою
Моя сповнялась голова;
І мрії чарівні з'являлись,
У розміри стрункі сплітались
Слухняній мої слова
Й дзвінкою римою зникались.
Тоді суперником мені
Був шум лісів та вир бурхливий,
Та співи іволги гучні,
Чи в морі сплески голосні
Та шептіт річки чарівливий.
Тоді, серед своїх трудів,
Я в безгомінні їх не смів
Ділитись захватом з юрбою
І музи сонячних дарів
Я не плямив торгів ганьбою;
Оберігав я їх, скupий:
Так само, гордий і німий,
Від поглядів юрби черствої
Коханець береже чуйний
Дари коханки молодої.

К и г а р

Та слава встигла замінить
Вам тайних помислів відради:
Ви розійшлися повсюду вмить,

А запорошні громади
Лежалих творів з давніх днів
Дарма чекають читачів
Хвали химерної заради.

Поет

Блажен, хто тайно зберігав
Душі високої ознаки
Й ніколи від людей не ждав
За почуття свої подяки!
Блажен поет, що мовчки жив,
І, не повитий терном слави,
Забутий людом, для забави
Ім'я свого не залишив!
Облудніша від снів омана.
Що слава? Шептіт читачів?
Чи, може, неука догана?
Чи вихваляння глупаків?

Книгар

Лорд Байрон думки теж такої,
І так Жуковський говорив,
Та світ дізвався й розкупив
Пісні їх ліри гомінкої.
Принадний справді ваш талан:
Поет ганьбить, поет вінчає —
І лиходіїв хижий стан
Він громом вічних стріл вражає;
Героїв утішає він;
На троні кіферський, мов Корінн,
Своїх коханок він підносить.
Хвала для вас докучний дзвін;
Жіноче ж серце слави просить;
Для них пишіть; приємний ім
Облесний спів Анакреона:
Троянди замолоду всім
Дорожчі лаврів Гелікона.

Поет

Хвилини самолюбних мрій,
Безумства юної відваги!
І я шукав красунь уваги

В шумливій бурі життєвій.
Мене, кохаючи, читали,
Всміхались очі запальні,
І чарівні уста шептали
Слова моїх пісень мені;
Та годі! в жертву їм свободи
Вже мрійник не віддасть ніяк;
Нехай співає їх юнак,
Пестун укоханий природи.
Що в них мені? Тепер в глуші
Життя німуючи снується
І стогін ліри не торкнеться
Їх легковажної душі;
Нечиста дана їм уява:
Вони не розуміють нас,
І божий дар, натхнення й слава
Для них смішні й чужі всякачас.
Коли ж у пам'яті згадаю
Я вірш, написаний для них,
Стискає серце біль без краю,
І сором ідолів моїх.
Куди, нещасний, поривався?
Кому схиляв я гордий ум?
Кого я чаром чистих дум
Обожнити не постидався?

Книга р

Люблю ваш гнів. Такий поет!
Причини вашої нестяями
Не знаю я; невже для дами
Немає інших ще прикмет?
Невже ніхто не вартій марев
Натхнення вашого в житті,
І не присвоїть пісні чарів
Своїй всесильній красоті?
Ви мовчите?

Поет

Нащо займати
Поету серця сон тяжкий?
Дарма він мучить розум свій.

І що ж бо? Світ не хоче знати!
Я всім чужий. Душа моя
Чи зберігає образ миць?
Чи знов любов і щастя я?
Чи, може, від журби безсилий,
Таїв я сльози в тишині?
Де та була, що в неї очі
Всміхались, мов блакить, мені?
Усе життя, чи дві лиш ночі?

І що ж? Зітхання голосні,
Слова кохання запальні
Задутуться диким белькотінням.
Пізнає серце іх одне,
І то з зажуреним тремтінням:
Таке приречення сумне.
Ах, згадки про чуття заснулі
Могли б і юність оживить
І сни поезії минулі
Юрбою знову воскресить!
Вона б одна лиш зрозуміла
Рядки моїх гірких пісень;
Одна б у серці пломеніла
Вогнем кохання день у день.
Та ба! даремні побажання.
Вона відкинула благання,
І пал душі, і смуток мій:
Земних захоплень і признання,
Як божеству, не треба їй.

Книга

Отож, стомившись від кохання,
Від різних пліток і химер,
Відмовилися ви тепер
Від ліри вашої зарання.
Як кинуть світ забаглось вам
І муз, і вередливу моду,
Що лишите собі?

Поет

Свободу.

Книга р

Чудово. Раду вам подам:
Шукайте всюди лиш вигоди,
Без грошей нам нема свободи;
Наш вік гендляр, що мірить крам.
Що слава? Латка-позолота
На ветхім одязі співця.
Нам треба злota, злota, злota:
Збирайте злoto без кінця!
Я закид ваш передбачаю;
Та вас я вивчив у житті:
Вам дорогий ваш твір без краю,
Поки в гарячім забутті
Уява грає; тільки знаю,
Вона застигне, і тоді
Ваш твір уже вам набридає.
Дозвольте просто вам сказати:
Натхнення продавати не рою,
Рукопис можна продавати.
Що ж гаяти? В книгарню ходять
До мене кожен день читці,
Навколо журналісти бродять,
За ними немічні співці:
Хто просить страви для сатири,
Хто для душі, хто для пера;
Від вашої, признаюсь, ліри
Багато чую я добра.

Поет

Ви цілком праві. Ось вам мій рукопис. Умовимось..

ЧЛАДЛЄВУ

Навіщо сумніви холодні?
Я вірю: був тут грізний храм,
Де жертви кров на честь богам
Димилася, як із безодні.
Тут заспокоєна була
Ворожість люта Евменіди,

Тут провозвісниця Тавріди
На брату руку підняла;
На цих руйновищах звершилось
Святеє дружби торжество,
І душ великих божество
Своїм творінням загордилось.

Згадай, Чадаєв, в день печальний.
Як я з натхненням молодим
Гадав колись ім'я фатальне
Руйнам принести не цим!
Та в серці, бурями прибитім,
Тепер і лінь ітишина,
В пориві я не гордовитім,
На брілі, дружби заповітом,
Накреслю наші імена.

* * *

Трояндо-діво, я в заковах;
Та не соромлюся заков:
Так соловей в кущах лаврових,
Солодку славлячи любов,
Троянди покидать не хоче
І у неволі — чарівні
Співає ніжні їй пісні
У пітьмі пристрасної ночі.

ВИНОГРАД

Не буду я тужить по розах,
Зів'ялих ранньої пори;
До серця й виноград на лозах,
Що в гронах визрів край гори,
Краса долин, що тішить зори
Під осінь, повну ясноти,
Продовгуватий і прозорий,
Як діви юної персти.

**ФОНТАНОВІ
БАХЧИСАРАЙСЬКОГО ПАЛАЦУ**

Фонтане любоців живий!
Приніс я в дар тобі дві рози.
Люблю немовчний гомін твій
І поетичні чисті сльози.

Твій срібний пил свіжить мені
Чоло студеною росою.
Ах, лийся, лийсь передо мною,
Дзвени, дзвени про давні дні!

Фонтане любоців печальний!
Я також мармур твій питав;
Хвалу почув країні дальній;
Та про Марію ти мовчав...

Світило пишного гарему!
Невже забуто промінь твій?
Чи про Марію та Зарему
Всю повість виткано із мрій?

I, може, тільки сну трептіння,
Уяви пристрасної пал —
Скороминущі ті видіння,
Душі неясний ідеал?

* * *

Нічний зефір,
Струмить ефір,
Шумить,
Біжить
Гвалквір.

Місяць золотом палає,
Тихше... Струни — «дзень» та «дон»...

От іспанка молодая
Тихо сперлась на балкон.

Нічний зефір
Струмить ефір,
Шумить,
Біжить
Гвадалквір.

Скинь мантилью, друже милив,
Ангеле серед красунь,
Крізь чавунні перила
Дивну ніженську просунь!

Нічний зефір
Струмить ефір,
Шумить,
Біжить
Гвадалквір.

* * *

Т — порівняв доречно вас
Із райдугою над землею:
Ви милі, як вона, всячас .
І як вона мінливі ви душою.
І до троянди ви подібні далебі,
Бо, як вона, ви перед нами
Красою сяєте собі
І також колетесь, бог з вами.
Але порівняння найбільше з джерелом
Мені подобається, друже, невимовно.
Ви чисті, як воно, і серцем і умом,
І холодніші — безумовно.
Порівнянь вистачить усяких без кінця;
Поет невинний в тім, що є між них погані.
Ви чарами душі й принадою лиця,
На горе, незрівнянні.

ПІДСТУПНІСТЬ

Коли твій друг на всі твої слова
Мовчить з презирством, повним гніву й муки,
Коли свою правицю відрива
Від од твоєї, ніби од гадюки;
Коли, ждучи від тебе каяття,
З докором він хитає головою,—
Ти не кажи: «він хворий, він дитя,
Він мучиться безумною журбою»;
Ти не кажи: «посів його полон
Злоби й безсиля, як огонь подвійний,
І дні його — тяжкий, химерний сон...»
Невже ти правий? І невже спокійний?
Ах, якщо так, він витрима удар,
Примирення попросить, впавши в ноги.
Та якщо ти святої дружби жар
Скористував для злоби і тривоги,
Та якщо ти вигадливо цікував
Лякливу мрію в хитрім фальшуванні.
Із того гордість і забаву мав,
В його журбі, в образах і риданні,
Та якщо сам ганьби і клевети
Ти став луною в час важкий, негожий,
Якщо ланцюг їому накинув ти,
Віддавши сонного в полон ворожий,
І він в тобі впізнав ганьби потік,
Всі тайнощі своїм печальним зором,—
Тоді йди геть, осуджений навік
Ти вироком останнім і суворим.

* * *

День непогожий згас; нічної тьми покров
По небу стелеться свинцевою габою;
Як привид неясний, за гаєм, над горою
    Туманий місяць ізійшов..
Усе мені нудьгу на душу навіває.
Далеко в сяєві там місяць виринає.

Повітря там дрижить в вечірньому теплі.
Там море в розкошах хвилюється в імлі
    Під голубими небесами...
От саме час: тепер горою йде вона
На берег, шумними затопленими валами.
    Там, під священними шпілями
Тепер вона сидить, печальна і одна...
Одна... Ніхто при ній не плаче, не сумує;
Ніхто її колін в безумстві не цілує;
Одна... чужим устам вона не віддає
Ані плечей, ні уст, ні персів білосніжних.
    . . . . .
    . . . . .
    . . . . .
Ніхто не варт її любові неземної.
А правда ж: ти одна... ти плачеш... я в спокої..
    . . . . .
А що, як . . . . .

* * *

Хай той, кого краса коханням звеселя,
В завітне золото її портрет вправля
І береже листи, щоб втишить довгі муки,
А нині в мене час журливої розлуки,
І для моїх очей нема, нема утіх,
І ні найменший дар, кохана, з рук твоїх
Святий кохання знак, розрада в самотині —
Страшних кохання ран не полікує нині.

НЕМОВЛЯТИ

Дитя, не смію я тобі
Благословення мовить тихе.
Ти ангел, людям у журбі
Від неба посланий для втіхи.

Хай будуть дні твої без мли,
Мов твої очі чисті, ясні.
Між кращих жеребів землі
Хай буде жереб твій прекрасний.

НАСЛІДУВАННЯ КОРАНУ¹

Присвячено П. О. Осиповій

I

Клянусь початком і кінцем,
Клянусь мечем і полем бою,
Клянусь зорі ясним вінцем,
Клянусь молитвою святою²:

Тебе я кинути не смів.
Кого ж бо в лоно супокою
Я од лихих очей одвів
Своєю владною рукою?

Хіба не я водою рік
Втолив у тебе спрагу люту?
Хіба не я тебе нарік,
Щоб над усім ти мав могуту?

Будь мужнім і цурайсь оман,
Стезею правди вірно слідуй,
Люби всіх сиріт, і Коран
Ляклівій тварі проповідуй.

II

О жони, віддані пророку,
На світі рівних вам нема.
Ви й тіні бойтесь пороку,
Вастиша ніжно обійма.
Живете скромно: ви цнотливі,
Як вірні діви, незрадливі
І чесні маєте серця

Для втіх законних, соромливих,
Нехай же око нечестивих
Не узрить вашого лица!

Ви ж, Магомета вірні слуги,
Як бенкет він благословить,
Пророку не завдайте туги
І марнослів'ям не смутіть.
У злеті дум благочестивих
Не любить він велеречивих
І слів нескромних і пустих:
Вшануйте ви його вітанням
І ціломудреним схилянням
Його невільниць молодих³.

III

На мить збентежився пророк,
Сліпця зачувши біля сходів⁴:
Хай не осмілиться порок
Його очам явити подив.

В небесній книзі знаки є
Не вередливим, о пророче;
Ти слово провіщай своє
Тому, хто слухає охоче!

Чого ж бо гордий чоловік?
Чи ж тим, що він родився голим,
Що сам живе недовгий вік
Г помира недужим, кволим?

Що бог його і умертвить,
І воскресить — по власній волі?
Що захища він кожну мить
Його у радості й недолі?

Що дав із рук йому плоди,
І хліб, і фінік, і оливу,
Благословив його труди
І вертоград його і ниву?

Та двічі ангел просурмить;
І грім із неба чути буде:
І брат од брата побіжить,
І рідну матір син забуде.

І всі до господа прийдуть,
Спотворені великим жахом,
І нечестиві упадуть.
Покриті полуум'ям і прахом.

IV

З тобою, боже, в давній днині
Могутній мірятись хотів,
Зухвалий у своїй гордині;
Але ти враз його смирив.
Ти рік: життя я посилаю
І смертью все земне караю,
Всім управляє длань моя.
Я також, рік він, силу маю
І смертью все земне караю,
З тобою рівний, боже, я.
Та упокоривсь він до краю
Од гніву правого твого:
Зі сходу сонце я здіймаю;
На заході здійми його!

V

Земля недвижна; небозводи
Твоя рука, творець, здійма,
Хай не падуть на сушу й води
І не поглине нас пітьма⁵.

Ти засвітив нам сонце ясне,
Нехай же небу і землі
Воно сіяє і не гасне,
Як та лампада ув імлі.

Молитися творцеві треба,
Могутній він, бо вітром сам

Хмарини гонить серед неба
І холодок дарує нам.

Він милосердний: він пророку
Відкрив свій сяючий Коран,
Тож вийдемо на путь широку,
І хай спаде з очей туман.

VI

Недарма снились ви мені
В бою з оббритими головами,
Із кров'ю вкритими мечами,
В ровах, на баштах, на стіні.

Почуйте поклики щасливі,
О діти спалених пустель,
Ведіте бранок із осель,
Давайте раду тій поживі!

Ви переможці: слава вам,
А малодушним вічний сором!
Вони не йшли шляхом суворим,
Не вірячи чарівним снам.

На здобич ласі після бою,
Вони покаялися враз,
Кричатъ: візьміть і нас з собою;
А ви скажіть: не хочем вас.

Блажен, хто впав на бойовищі:
Йому відкриється едем,
Бо насолоди щонайвищі
Здобув у битві він мечем.

VII

Устань, боязливий:
В печері твоїй
Лампада священна

До світу горить.
Словами молитви,
Пророче, розвій
Думки сумовиті,
Лукавії сни!
До світу молитву
Смиренно твори;
І книгу небесну
До світу читай!

VIII

Зустрівшися в путі з убогістю людською,
Не сій своїх дарів обачною рукою:
Щедроту всю віддай ти небові сповна.
В день суду божого, неначе буйна нива,
    Тобі, сіячу милостивий,
Воздасть за всі труди сторицю вона.

Коли ж ти, маючи своє земне надбання,
Старчисі віддаєш нікчемне подаяння,
І сам затискуеш свою жадливу длани,—
Знай, всі твої дари подібні порошині,
    Яку дощі рясні змивають на камінні,
Загинуть — господом понехтувана дань.

IX

На бога мандрівник в путі нарікав:
Від спраги томився і тіні шукав.
Блukaючи довго пісками сипкими,
В журбі безнадійній сумними очима
Навколо дивився — і, стомлений, він
Під пальмою вгледів колодязь один.
До пальми тієї він враз поспішив
І в спразі гарячій собі освіжив
Водою пустелі язик і зіниці,
І ліг і заснув поблизу від ослиці,—
Над ним проминули літа немалі
По волі владики небес і землі.

Вже час подорожньому встати тому,
Встає, й дивний голос почувся йому:

«Скажи мені, довго ти спав одиноко?»
Відказує він: «Як ще сонце високо
В ранковому небі світило мені;
Від ранку й до ранку лежав я вві сні».

Знов голос: «Ні, старче, ти довше проспав;
Ти ліг молодим, а старим уже встав,
Бач, пальма зотліла й колодязь холодний
Геть висох до dna у пустелі безводній,
Його у пустелі засипав пісок,
Немає ослиці — лиш купа кісток».

І горем убитий нещасний старик,
Ридаючи, в тузі главою поник...
І диво очам у пустелі постало:
Минуле у новій красі забуяло.
Знов пальма схиляє тінисте чоло,
Заграло в колодязі знов джерело.

І ветхій кості ослиці встають
І тілом покрилися, рев її чуть.
Відчув подорожній — прилинула сила,
І юність воскресла його звеселила;
Священні чуття переповнились в нім —
І з богом рушає він шляхом своїм.

ПРИМІТКИ

(Пушкіна)

¹ «Нечестиві,— пише Магомет (глава «Нагороди»),— думають, що Коран є зібрання нової лжі і старих байок». Думка цих нечестивих, звичайно, справедлива; але, не дивлячись на це, багато моральних істин викладено в Корані сильно і поетично. Тут подається кілька вільних переспівів. В оригіналі Алла скрізь говорить від свого імені, а про Магомета згадується тільки в другій або третій особі.

² В інших місцях Корана Алла клянеться копитами кобил, плодами смоковниці, свободою Мекки, добродетелью і пороком, ангелами й людиною і т. п. Дивний цей риторичний зворот зустрічається в Корані щохвилини.

³ «Мій пророк,— додає Алла,— вам цього не скаже, бо він надтозвічивий і скромний; але я не маю потреби в вами маніжитись» і под. Ревнощі араба так і дишуть у цих рядках.

⁴ З книги *Сліпець*.

⁵ Погана фізика; але яка зате смілива поезія!

ДРУГЕ ПОСЛАННЯ ЦЕНЗОРОВІ

На поприщі слизькім Тимковського нащадку!
Дозволь тебе вітать за звичаєм спочатку.
Недавно, будучи в становищі тяжкім
І жалюгідних прав позбувшися при тім,
Пригноблений тоді цензурою важкою,
Зухвало я таки поговорив з тобою,
По-давньому тебе розсердив я в ту мить,
Але пробач мені: не міг тобі стерпіть.
Тепер у глушині, журнали розіклавши,
І віршики писак читаючи як завше
(Люблю у вільний час почитувати сам),
Приезнатись, я зрадів, побачивши отам
І правила нові, і глузд у них здоровий.
Ура! ти заслужив собі вінок лавровий
І твердістю душі й сміливістю ума.
Як здивувалася поезія сама,
Коли дозволив ти по милості чудесній
Завітні нам слова божественний, небесний,
І ними значилася (для рими) красота,
Не гніваючи тим вже господа Христа!
Чого це раптом ти перемінився вміло,
І що твою пиху на службі присмирило?
Хоч дуже я свої послання ці люблю,
Хоч знаю — скаргу ти вже прочитав мою,
Та, подражнивши, я на тебе мав надію,
Приємно вражений, пишатися не смію.
Оцінку вірну дав я наміру твому.
Чи ж вас мені учить? Ні, відаю, кому
Важливим заходам завдячують в Росії.
Нарешті справдивши покладені надії,
Міністра чесного наш государ знайшов,
І відає тепер науками Шишков.
Цей муж нам дорогий: друг честі і народу,
Він славний славою великого походу;
Один серед велимож він музи цінував,
Їх, непомічених, в Росії об'єднав.
Осиротілого вінця Єкатерини
Вберіг од забуття ділами він єдиний.
Він також нарікав, коли святий отець,
Омарта Галі уявивши за взірець,
Для втіхи божої й своєї, при нагоді,

Нам задушить хотів освіту у народі.
Смиренна завсіди і праведна душа
Карала музи в нас на втіху Бантиша,
Йому ж допомагав діяльністю своєю
Магніцький, вірний муж із доброю душою,
І навіть сам дурний Кавелін, дивачок,
Хреститель Галича, Магніцького дячок.
І от за всі гріхи в чиї паскудні руки
Вас віддали тоді ошукані науки!
Цензура! ось кому півладна ти була!

Та годі! вже лиха година відійшла.
Яскраво світоч знань уже палає нині.
Я, дякуючи цій щасливій переміні,
Відставки цензорів, призначатися, чекав,
Проте, зостався ти, чому — і сам не знати.
Отож я поспішив знайомих привітати,
А заодно таку пораду ім ще дати.

Будь строгим, з розумом. Порушувати, скажу,
Ніхто не силує встановлену межу.
Дозволить мислити і друкувати безпечно
Для братії всії було б то недоречно.
Пильний свої права по титулу свому,
Та скромній істині і мирному уму,
Дурниці всякій там, як маєш діло з нею,
Не закривай путі заставою своєю.
Коли ж у виплодах дозвільного пера
Не знайдеш іноді великого добра,
Коли немає там розпусти у собрата,
Престолів, олтарів і правів супостата,
То перед славою чужою не згріши,—
Махни рукою сам і сміло підпиши.

* * *

Тимковський царствував — і поголос летів:
Навряд чи знайдеш десь подібних двох осілів.
З'явився Біруков, услід за ним Красовський.
Що ж! Розумніший був покійний наш Тимковський!

* * *

Ти в'янеш і мовчиш; печаль тебе терзає,
І усміх на устах дівочих завмирає.
Узори і квітки давно в самотині
Не оживляла ти. Ти любиш в тишині
Журитись. Знаю я твої жалі дівочі,—
Давно в душі твоїй мої читали очі.
Любові не втайш: ми любим, і як нас,
Дівиці чарівні, любов хвилює вас.
Щасливі юнаки! Та хто, скажи, між ними
Красунь той молодий з очима голубими,
У чорних кучерях?.. Ти червонієш вся?
Мовчу, та знаю все, і як захочу я,
Ім'я назву його. Чи то не він блукає
Весь час біля вікна, до нього зір здіймає?
Ти тайно ждеш його. Іде, і ти біжиш,
І довго вслід за ним не зіримо ти глядиш.
Коли в травневий час на святі люд гуляє,
Між колісницями ніхто так не літає,
Так сміливо конем ніхто із юнаків
Не править на бігах, на втіху ніжних дів.

* * *

Як задумав женитись царський арап,
Між бояринь арап походжає,
На бояринь арап поглядає.
Ой вибрав арап собі господиньку,
Чорний ворон білу лебідку.
А що він, арап, чорнесенький,
А вона-то, душа, білесенька.

ДО ЯЗИКОВА

(Михайлівське, 1824)

Віддавна радісний союз
Серця поетів сполучає:
Вони жерці єдиних муз;
Один огонь їх осяває;
Хай різні їм судились дні,
Натхнення — спільна їх корона.
Клянуся пам'яттою Назона:
Язиков, рідний ти мені.
На Дерптську вийшов би дорогу
Давно я вранці, друже мій,
І до гостинного порогу
Поніс мандрівницький свій кий,
І повернувся б, мов ожививши
Від чару безтурботних днів,
В розмовах серце звеселивші
Під твій натхненно-вільний спів.
Та злобно грає мною щастя:
Давно літати мушу там,
Куди повіє самовластя,
А де спилюсь — не знаю сам.—
То гонений, то у вигнанні
Марную я закуті дні.
Поете, зваж на це послання,
Здійсни надії чаювні.
В селі, де жив Петрів обранець,
Царів, цариць любимий раб,
Сам з роду царського вигнанець,
Завзятий предок мій, арап,
Де, забуваючи бенкети
І пишний двір Єлисавети,
У темнім липовім гаю
Він думав, хилячись до Лети,
Про дальню Африку свою.
Я жду тебе. Тебе зі мною
В сільськім обійме шалаші
Мій брат по крові, по душі,
Пустун, помічений тобою;
І муз окрілений пророк,
Наш Дельвіг теж нас не покине —

І наша трійця в ті хвилини
Прославить вигнання куток.
Сторожу пильну ми обманим,
Восхвалим вольності дари,
Бенкетів сяйвом полум'яним
Серед вечірньої пори
Серця ми будем розважати,
І слухатъ віршів передзвін,
І стуком чар, шипінням вин
Нудьгу зимову проганяти.

ІЗ ЛИСТА ДО ВУЛЬФА

Здрастуй Вульфе, друже мій,
В час морозний сніговий
Із Яэиковим поетом
Жду тебе в притулок свій,
Мчати верхи в степ глухий,
Постріляти з пістолета.
Лайон — кучерявий брат
(Не Михайлівський прикажчик).
Привезе нам цілий клад!
Що? — пляшок повненький ящик.
Загуляєм добре ми!
Не життя, а рай настане!
В Троєгорському до тьми,
А в Михайлівськім до рана.
Дні, любові повні вщерть,
А вночі — вино в стакані.
Всі ж ми — то смертельно п'яні,
То закохані на смерть.

ІЗ ЛИСТА ДО ПЛЕТНЬОВА

Мого ти дяді видавець,
І заслужив цього надійно
Сусіда знаного творець,
Хоча «Беседа», вже покійна,
І не сплела йому вінець.

Щоб видав і мої труди,
Звернусь з проханням я до тебе.
Коли ж бо видать, ради Феба,
Себе, Плетньов, захочеш ти?

13 ЛИСТА ДО А. Г. РОДЗЯНКА

Прости, український мудрець,
Намісник Феба і Пріапа!
Твій бриль солом'яний, ця шляпа
Спокійніша, ніж чийсь вінець;
Твій Рим — село, і ти — мій папа.
Благослови ж мене, співець!

* * *

Лізі страшно полюбить.
Годі, може, це омана?
Стережіться кожну мить —
Що як ця нова Діана,
Пал вгамовуючи свій,
Соромливо оком грає,
Боязко між вас шукає,
Хто б помог упасти їй?

* * *

В журналну вдавшись тяганину,
Зоїл, що сон всім навіва,
В чорнильний опіум влива
Скаженого собаки слину.

АКВІЛОН

Навіщо, грізний аквілон,
Ти очерет додолу клониш?
Навіщо хмарку, як в полон,
На дальній обрій гнівно гониш?

Недавно в пасма хмар густі
Схил неба глухо одягався,
Могутній дуб на висоті
Красою гордою пишався...

Та ти розбурхавсь, закружляв,
Ти прошумів в грозі і славі —
І чорні хмари розігнав,
І дуб звалив той величавий.

Тож хай небес ясний намет
У сонячнім промінні сяє,
Зефір хмариночкою грає
І стиха пестить очерет.

* * *

Одкинувши і жаль в докорах,
І заклики надій, бажань,
В чужині йду вітчизни порох
Струсить з мандрівницьких убрань.
Замовкни, серця голос звичний,
Що завжди чув я в давнину,
Пробач, куток недоброзвичний,
Де світ уздрів я в первину!
Даруйте, присмеркові тіні,
Де дні мої текли в глуші,
Всі повні пристрастей і ліні
І снів задумливих душі.—
Мій брате, в грізний день розлуки
Всі думи серця — все тобі.
В останній раз потиснем руки
І скоримося ми судьбі.
Благослови співця втікання,
Десь в життєвому хвилюванні.
Мій голос часом пом'яни.

• • • • • • • • • • •

А Н Д Р Е І Ш Е Н Й 6

Присвячено М. М. Раєвському

Ainsi, triste et captif, ma
lyre toutefois s'éveillait...*

В той час як світу, мов кумир,
Гробниця Байрона сіяє,
І хору європейських лір
Близ Данте тінь його вчуває,

Мене хвилює інша тінь,
Що без пісень і без ридання
Із ешафота в дні страждання
В могильну канула глибінь.

Співцю дібров, любові й миру
Я хочу квіти принести,
Незнану оживити ліру,
Співаю. Чує він і ти.

Знов піднялась натомлена сокира
І кличе жертву чергову.
Співець готов; його мрійлива ліра
Востаннє пісню але нову.

Уранці страта, втіха для народу;
Ta ліра юного співця
Про що співа? Співає про свободу:
Не відмінилась до кінця!

«Вітаю я тебе, мое світило!
Твій лик небесний я вславляв,
Коли він з іскри запалав,
Коли ти в бурі засніло.

* Так, коли я був сумний і ув'язнений, ліра моя проте прокиндалась (франц.).

Я славив твій священний грім,
Коли він розметав зганьбовану твердиню
І влади древньої гординю
Пустив у полум'я і дим;
Я бачив громадян, синів твоїх одвагу,
Я чув їх братський заповіт,
Великодушну їх присягу
І самовладності безтрепетний одвіт.
Я бачив, як вали могутні
Усе крушили в бурній млі,
І вогняний трибун прорік часи майбутні,
Нове народження землі.
Вже цвів твій геній в благостині,
Уже в безсмертний Пантеон
Вигнанців-страдників ішли священні тіні,
Покрови лжі спадали тлінні
І оголявся ветхий трон;
Кайдани рвалися. Закон,
На волю спершися, проголосив братання,
І ми гукнули: *Раювання!*
О горе! о безумний сон!
Де вільність і закон? Над нами
Сокира — владарка одна.
Ми скинули царів. Убивцю із катами
Обрали ми в царі. Ганьба яка страшна!
Але не винна ти, свободо,
Богине чиста, ні,— вини не маєш ти
В поривах буйних сліпоти,
В шаленстві темному народу;
Схovalась ти від нас; твою високу путь
Закрили марева криваві;
Але ти прийдеш знов із помстою, у славі,—
І вороги твої впадуть;
Народ, що скуштував твій нектар, повний
сили,
Все хоче знов упитись ним;
Немов од Вакха роз'ярлій,
Він бродить в прагненні тяжкім.
Так — він найде тебе. Під рівності покровом
Спочине солодко в обіймах він твоїх;
Кінець настане днів страшних!
Ta вже не втішусь я тим сяєвом чудовим,
На плаху я піду, що знала стільки страт.

Уранці смерть моя. Кривавою рукою
Відтяту голову підійме завтра кат
Понад байдужою юрбою.

Прощайте, о брати! Мій безпритульний прах
Не буде спочивать в саду, де пробували
Ми в безтурботності, в бенкетах і трудах,
І місце наших урн зарання визначали.

Та, милі друзі,— по мені
Як будете ви сумувати,
Прошу мій заповіт останній пам'ятати:
Оплачте жереб мій у тайні, в тишині;
Підоозру викликать ви можете слізами;
В наш вік є злочином і слізи над мерцями:
По братові тужить не сміє нині брат.
Благання ще одно: ви слухали стократ
Пісні, летючих дум породження недбалі,
Стобарвні вицвіти і радості, й печалі
Моїх весняних днів. Надії чисті там;
І слізи, і любов віддав я тим листкам,
Усе життя мое. У Авея, у Фанні,
Молю, найдіть ви їх; ясної музи дані
Зберіть. Суворий світ і поголос людський
Не будуть знати їх. Покину шлях земний
До часно, друзі, я: мій геній недозрілий
Для слави не дійшов ні зросту, ані сили.
Умру. Як тужите ви щиро по мені,—
Для себе збережіть оті мої пісні!
Коли гроза мине, в своїй громаді мирній
Збирайтесь іноді читати писання вірні,
І довго слухавши, промовте: так, це він;
Це спів його. А я, переборовши тлін,
Незримо увійду і сяду поміж вами,
І сам заслухаюсь, і вашими слізами
Уп'юся... Може, знов кохання втіху я
Зустріну... Може, знов *Ув'язнена* моя,
Бліда й засмучена, мое почувши слово...»
Та, повну ніжності нараз урвавши мову,
Співець поник чолом прекрасним, молодим.
Пора весни його промчалась перед ним
З любов'ю, з тугою. Красунь імлисті очі,
Бенкети і пісні, і полум'яні ночі,
Все разом ожило; і серце зайнялось,
І віршування знов потоком полилося:

«Куди, куди мене завів недобрий геній?
Народжений, щоб жити у тишині священній,
Чому безвісності я кинув мирну тінь
І друзів, і любов, мою свободу й лінь?
Я долі пестошів зазнав у юні літа,
Дорога радості була мені відкрита,
Щвіла поезія в душі, як світлий луг.
На буйних вечорах, для друзів любий друг,
Я дзвінко звеселяв і сміхом, і піснями
Куток, бережений домашнimi богами.
Коли ж я, стомлений у Вакховім огні,
Чув полум'я нове в сердечній глибині
І вранці обійнятъ приходив милю діву,
І заставав її в риданнях, повну гніву;
Коли, з погрозами, зі слізьми на очах
Вона кляла мене за мій безумний шлях,
Відгонила мене, корила і прощала,—
О як ріка життя чудесно протікала!
Навіщо це життя, і просте, і ясне,
Змінив на бурі я, на море те страшне,
Де дикі пристрасті, невігласи жахливі,
Злоба й зажерливість? Надії чарівливі,
Куди ви завели! Що діяти я мав,
Той, хто в душі любов і голос муз плекав,
На поприщі низькім з безчесними бійцями?
Чи кіньми правити, що сповнені нестяями,
Я міг жорстокістю сталевої вузди?
І що ж я залишу? Занедбані сліди
Безумних ревнощів, нікчемного дерзання.
Хай згине голос мій, хай прийде мить остання
Моєму співові...

О ні!

Хай змовкне ремство малодушне!
Поете, не умрутъ пісні!
Ганьбі, неначе раб послушний,
Ти не клонився в чорні дні;
Ти не скорився лиходію;
Стояв ти в бурю, у завію,
Твій грізний світоч осявав
Юрбу правителів безславних;
Твій бич нещадно їх карав,
Отих катів самодержавних;
Громив ти деспотизму храм;

Ти закликав до помсти Немезіду,
Віщав Маратовим жерцям
Кинджал і діву-Евменіду!
Коли святий старик від плахи відривав
Вінчанну голову холодною рукою,
Ти сміливо обом їм руку дав,
І перед вами трепетав
Їх суд, немов перед грозою.
Тож гордий будь, співець. Ти ж, звірю-кровожер,
Стинай цю голову тепер,
У пазурах твоїх вона. Та знай, неситий,
Мій крик, мій ярий сміх загрожують тобі.
Пий нашу кров, живи в злобі:
Ти все пігмей, і розчавити
Тебе настане час... Вже недалекий він,
Падеш, тиране! Грізний фатум
Ударить над чолом, вітчизною проклятим,
І гряне помсти правий дзвін.
Тепер іду... пора... і ти рушай за мною;
Я жду тебе».

Скінчив захоплений поет,
І все покоїлось. Небес блідий намет
Зорею запалає ясною,
І ранком віяло в темницю. І співець
Підняв до грат поважні зори...
Враз шум. Прийшли, зовуть. Вони! Настав кінець!
Гримлять ключі, замки, запори.
Зовуть... Стривай, стривай; день тільки, день
один—

І буде, славлячи свободу,
Великий жити громадянин
Серед великого народу.
Ідуть. Не чують. Жде страшний рубач.
Та дружба смертну путь поета зачарує.
От плаха. Він зійшов. Він славу іменує...
Плач, музо, плач!

ЖЕНИХ

Наташа — донечка купця —
Три дні десь пропадала,
Вночі, зблівши із лиця,
Прибігла, ледь не впала.
Хотіли в домі запитати
Отець і мати — що казать,
Наташа ім ні слова,
Тремтить — і вся розмова.

Тужили мати і отець
І знов її питали,
І відступились під кінець,
А тайни не взнали.
Зробилася Наташа знов
Рум'яна, жвава до розмов,
Пішла, щоби не нидіть,
За ворітми посидіть.

Біля воріт, в вечірній час,
З подружками своїми
Сиділа дівчина — і враз
Промчалась перед ними
Весела тройка з молодцем,
А коні дзвонять бубонцем.
Він, в санях ставши, править
І гонить всіх, і давить.

Він, порівнявшись, подививсь,
Наташа погляділа.
Він, наче вихор, мимо звивсь,
Наташа помертвіла.
Мерщій у дім вона біжить:
«Він! він! відзначала!.. — всім кричить,—
Він, певне він! — всі чуйте,
Держіть його! Рятуйте!»

Журоливо слухає сім'я,
Хитає головою;
Отець ій: «Донечко моя,
Не крийсь переді мною.

Образив хто тебе, скажи,
Хоч тільки слід нам покажи».
Наташа плаче знову
І не веде розмову.

На ранок сваха просто в дім
Негадано заходить,
Наташу хвалить, а по тім
Із батьком річ заводить:
«У вас товар, у нас купець;
Собою хлопець молодець,
Стрункий та ще й моторний,
Поворниий і зговорний.

Багатий він, ні перед ким
Не кланяється в ноги,
Боярам рівний він усім,
Живе він без тривоги;
А нареченій дастъ у дар
Перлини й шубу і янтар,
І персні золотії,
І плаття парчевії.

Учора бачив молодець
Її з товаришками;
То й по руках ми, та й кінець,
Та в церкву з образами?»
Вона сідає до стола,
Веде розмову спроквола,
А наречена ходить
І місця не знаходить.

«Я згоден,— промовля отець:—
Іди благополучно,
Моя Наташо, під вінець,
Одній в світлиці скучно.
Не вік в дівицях вікувати,
Не все голубці воркувати.
Пора гніздечко мати,
Щоб діток сповивати».

Наташа з лавки підвелаась,—
Сказати щось береться,
Враз заридала, затряслась,
І плаче, і сміється.

Руками сваха в поли б'є,
Води студеної дає
І ллє всі лишки з чаши
На голову Наташі.

В зажурі охкає сім'я.
Отямилась Наташа
І каже всім: «Покірна я,
На те вже воля ваша.
Покличте жениха на пир,
Печіть хліби на люд, на мир,
На славу мед варіте,
Та суд на пир зовіте».

«Бажай, що хочеш, в цюо мить,—
Готов тобі в забаву
З життям віддати! — Пир громить,
Готують все на славу.
Ось гості чесні в дім найшли,
За стіл Наташу повели,
Подружки в співах плачуть,
Аж от і сани скачуть.

От і жених — всі за столи
Накриті вже зарані;
Пить за здоров'я почали,
Все шумно, гості п'яні.

Жених

«А що ж це, друзі, бачу я,
Щось наречена тут моя
Не п'є, не їсть, не служить,
Об чим голубка тужить?»

Наташа глянула з-під вій:
«Дівочу маю вдачу!
Неспокій у душі мої.
І день і ніч я плачу:
Недобрий сон наснівсь мені»
Отець їй: «Що ж у тому сні?
Все повідай, я прошу,
Дитя мое хороше».

«Приснилося багато див! —
Зайшла я в ліс дрімучий,
Було вже пізно; місяць плив
І сяяв із-за тучі;
Я з стежки збилася; в глухині
Не стрілося ні душі мені,
Лиш сосоння зелене
Шуміло біля мене.

І раптом, ніби наяву,
Хатина в малі туманній.
Я стукаю — мовчать. Зову —
Мовчанка; я в благанні
Ввійшла до хати та й боюсь;
Палає свічка, я дивлюсь —
Там срібло, золото сяє,
Але людей немає».

Жених

«Яке ж у сні такому зло?
Забудь свою турботу!»

Наречена

«Чекайте, далі що було.
На срібло і на золото
На сукна, килими, парчу,
На новгородську ту камчу
Я мовчки любувалась
І дивом дивувалась.

І раптом крик і кінський том...
Хтось іде в хату ніччю.
Тож я мершій дверима хлоп,—
Схovalася за піччю.
Багато чую голосів...
Зайшло дванадцять молодців,
І з ними голубиця
Красуня йде дівиця.

Зайшли усі, юрба густа,
Ікон не помічають,

За стіл сідають без хреста
І шапок не знімають.
На першім місці старший брат,
Молодший поруч, ніби сват,
Ліворуч голубиця
Красуня та дівиця.

Від крику й сміху аж гуло,
Співають, смокчутъ брагу...»

Жених

«Яке ж у сні такому зло?
Віщує він розвагу».

Наречена

«Чекайте, далі що було.
Там все grimіло і гуло.
Пир весело бушує,
Дівиця лиш горює.

Не єсть, не п'є,— за сніг біліш,
І током слізни точить,
А старший брат бере свій ніж,
Присвистуючи точить;
Зирнув на дівчину-красу
І враз хапає за косу
І вроду їй збавляє,
Правицю їй рубає».

Жених їй: «Що там не кажи,
А це вже небилиця,
Твій сон без лиха, не тужи,
Повір, душа-дівиця».
Вона питает напрямки:
«З чиеї перстень цей руки?» —
І стала на помості,
І враз — устали гости.

А перстень котиться й дзвенить,
Жених тремтить, біліє;
У гніві гости. Суд гласить:
«В'яжіте лиходія!»

Розкрили злочин в хвилі тій,
Пішов на страту лиходій.
Прославилась Наташа!
І вся тут пісня наша.

СЦЕНА 13 ФАУСТА

Берег моря. Фауст і Мefістофель.

Фауст
Я знудивсь, бісе.

Мefістофель

Що ж бо, Faust?

Ніхто ще не переступав
Межі, що вас усіх межує.
Геть вся розумна твар нудьгує:
Той з лінощів, а той від справ;
Хто вірить, хто утратив віру;
Той насолод не досить мав,
Зажив іх інший понад міру,
І кожний позіхає й зна,
Що зазіха на всіх труна.
Йти позіхай.

Фауст

Жарт не виходить!
З нудьги розраду, як колись,
Знайди мені.

Мefістофель

Задовольнись
Вже тим, що розум нам доводить;
В своїм альбомі запиши:
Fastidium est quies* — скука
Перепочинок для душі.
Я психолог... О, це наука!
Чи ти коли не нудьгував?
Подумай, зваж... Чи тої хвилі,

* Пересичення — це спокій (лат.).

Як над Верглієм дрімав,
А розум твій різки будили?
Чи як трояндами вінчав
Дівчат прихильних в час дозвілля
І в буйстві шумнім дарував
Ім пал вечірнього похмілля?
Чи в дні, як дух заглянув твій
У вир велиcodушних мрій,
В наук незвідані глиботи?
Але чи не тоді, з нудоти,
Мов арлекіну, ти мені
Звелів явитись у вогні?
Я бісом влесливим звивався,
Тебе розважить намагався,
По духах, по відьмах возив,
І що ж? Нічим не звеселив.
Бажав ти слави — і діждався,
Хотів кохатись — закохався.
Узяв з життя, що можна лиш,
Чи ж був щасливий ти?

Фауст

Облиш,

Не порпайсь в рані потаємній.
В глибинах знань — нема життя,
Прокляв я їх без каяття,
А слава... Промінь її темний
Завжди невловний. Людська честь
Безглузда, мов той сон... Та єсть
Одверте благо: це єднання
Двох душ...

Мефістофель

Щаслива мить кохання,
Чи правда? А чи можна взнатъ,
Чи ти не Гретжен пригадать
В цю зволив мить?

Фауст

О дивний спомин!

О чисті почуття мої!
Там, там, де тінь, де лісу гомін.
Де дзвін солодкий течії —

Там, на груді її розкішній,
Схиливши втомлене чоло,
Я щастя мав...

М е ф і с т о ф е л ь

Творець всевишній!
Невже це, Фауст, все було?
Слухняним спомином, в'являнням
Себе ти дуриш, далебі!
Хіба не я своїм старанням
Оту красу здобув тобі?
Не я північною порою
З тобою звів її? Тоді
Плодами по своїм труді
Я розважався самотою,
Коли ви вдвох — все знаю я.
Коли вона, краса твоя,
В пориві млюснім зомлівала,
Твоя душа знов без надій
В холодний роздум поринала
(А нам доводить твердженъ рій,
Що роздум — це нудьга в насінні).
І хочеш знатъ, філософ мій,
Що думав ти об тій годині,
Коли не думає ніхто?
Сказати?

Ф а у с т

Говори. Ну, що?

М е ф і с т о ф е л ь

Ти думав: агнець мій послушний!
Як палко я тебе бажав!
Як хитро в діві простодушній
Я мрії серця піdnімав!
Любові знадній, безкорисній
Безвинно віддалась вона...
Чому ж душа моя кона
В нудоті й тузі ненависній?
На жертву примхи власних мрій
Дивлюсь, вщасливлений тобою,
З непереборною гидбо:

Так нерозумний лиходій,
На здирство зважившись невміло,
Убивши ланця завчасу,
Обідране ганьбує тіло;
Так на куповану красу,
З якою втіхи заживає,
Розпуста скоса позирає...
А там вже з цього усього
Зробило висновок сумління...

Ф а у с т

Геть, геть, пекельне створіння!
Втікай від погляду моого!

М е ф і с т о ф е л ь

Гаразд. Який наказ я маю?
Без діла, вірна тінь твоя,
Не смію одлучатись я —
Я марно час не витрачаю.

Ф а у с т

Що там біліє? Говори.

М е ф і с т о ф е л ь

Фрегат іспанський трищогловий,
В Голландію прибуТЬ готовий.
На нім мерзенців сотні три,
Діжками злато, мавпенята,
Вантаж багатий шоколата,
Та модна хворість: в ці краї
Недавно завезли її.

Ф а у с т

Все потопить.

М е ф і с т о ф е л ь

Цю ж мить.
(Знікає).

КОЗЛОВУ

Співець! Коли в очах твоїх
Погасло сяйво барв земних,
Проснувся геній твій раптово,
В душі забуте пригадав,
І в хорі привидів чудових
Пісні він дивні заспівав.

О брате милий, що за звуки!
Я слухаю з сльозами їх.
У чарівних піснях своїх
Приспав твій геній чорні муки.
Тобі створив він новий світ,
Ти в ньому бачиш і літаєш,
І знов живеш і обіймаєш
Кумир розбитий юних літ.

А я, коли мої пісні
Тобі приносять насолоду,
В тім бачу вищу нагороду.
Недаром в найтемніші дні
Я зберігав у серці віру,
Недаром, щі, життя і ліру
Судьба довірила мені!

СПАЛЕНИЙ ЛИСТ

Прощай, любові лист, прощай! Вона веліла.
Як довго я не хтів, і довго як не сміла
Рука віддать вогню цвіт радощів моїх!..
Та час наспів. Гори, лист почуттів палких!
Готовий я; в душі мовчання лиши безкрає.
Жадібне полум'я листки твої приймає...
Хвилину! зайнлялись... над полум'ям хистким
І в'ється й пропада з моїм благанням дим.
Вже персня вірного утрачено значіння,
Розтоплений сургуч кипить... О провидіння!
Скінчилось! Темні вкрай згорнулися листки,
На попелі легкім їх дорогі рядки
Біліють... Груди так щось тисне. Попіл милий,
Відрадо бідная у долі посмутнілій,
Зі мною ти навік на грудях залишись...

БАЖАННЯ СЛАВИ

Коли, схвильований любов'ю запальною,
Коліна клонячи, німий перед тобою,
Дививсь на тебе я і думав: ти моя,—
Ти знаєш, чи бажав, кохана, слави я;
Ти знаєш: світову покинувши тривогу,
Знудившись іменем поета голосного,
Натомлений від бур, байдужий до хули,
Я не зважав на гук докучної хвали.
Хіба могли мене дійнятъ слова суворі,
Коли, з палким чуттям в закоханому зорі,
Поклавши на чоло долоню, ти мені
Шептала: о скажи, кохаєш ти, чи ні?
А іншу, як мене, скажи, любить не будеш?
Ніколи, друже мій, мене ти не забудеш?
Я ж, заворожений тобою, лиш мовчав,
І, втіхи сповнений до краю, я вважав,
Що вже майбутнього нема, що день розлуки
Повік не з'явиться... І що ж бо? Сльози, муки,
Брехня і зрада, все — на голову мою
Обрушилося вмить..., Що я; де я? Стою,
Мов путник, вражений грзою у пустині,
І все затмилося переді мною! Нині
До краю пройнятий бажанням я новим;
Бажаю слави я, щоб іменем моїм
Була ти вражена всесильно, щоб ти мною
Кругом оточена була, і щоб луною
Про мене все навколо звучало вдаліні,
Щоб, гомін чуючи про мене, в тишині
Ти пам'ятала скрізь мої сумні благання
В саду, у млі нічній, в хвилину розставання.

* * *

Боронь мене, мій талісман,
Боронь в дні вигнання суворі,
В дні каяття, в тяжкому горі,
У бурю, вітер і туман.

Коли підійме океан
Круг мене знов вали ревучі;

Коли грозою ринуть тучі —
Боронь мене, мій талісман.

Серед чужих подорожан,
Утиші мирного спокою,
В тривозі вогняного бою
Боронь мене, мій талісман..

Солодкий і святий обман,
Душі світило чародійне...
Воно згубилось, ненадійне...
Боронь мене, мій талісман.

Нехай повік сердечних ран
Не розтривожить спогадання.
Прощай, надіє; спи, бажання;
Боронь мене, мій талісман.

Б У Р Я .

Ти бачив діву на скалі,
Край вод, у білому уборі,
Коли у буряній імлі
Розбурхане гуляло море,
Коли її всю осявав
Огонь грози вогнистим шалом
І вітер бився і літав
З її тремтливим покривалом?
Чудовий моря млистий вир
І небо в сяйвах без лазурі,
Та діва нам миліша, вір,
За хвилі, небеса та бурі.

* * *

Як рози прив'ядаютъ
У пахощах п'янких,
В Елізій відлітаютъ
Легенъкі душі їх.

І там, де хвілі сонні
Ім забуття несуть,
Іх тіні благовонні
Над Летою цвітуть.

* * *

Пищний вертоград сестри
В самотині процвітає;
В ньому чистий ключ з гори
Потаємно не збігає.
В мене скрізь плоди блищають
Наливні, золоті,
В мене скрізь біжать, шумлять
Води чистії, живії.
Нард, алой і цинамон —
Все на пахощі багате:
Лиш повіє аквілон —
І закаплють аромати.

* * *

В крові горить вогонь бажання,
Душа твій пломінь п'є до дна,
П'янить мене твоє кохання
Ніжніш од мирри і вина.
Схилисісь до мене в дивній вроді,
Щоб опочив я в насолоді,
Аж поки сонцем бризне синь
І зрушить день нічну тінь.

С А Ф О

Юначе! Всім мене ти, любий, полонив:
Душею гордою, незлобною й палкою,
І півжіночою невинною красою.

ДО А. П. КЕРН

Я мить чудову пам'ятаю,
Коли мені з'явилася ти,
Як осяйне видіння раю,
Як чистий геній красоти.

В сумній, холодній безнадії,
В людській тривожній метушні,
Звучав твій голос, наче мрії,
У снах з'являлась ти мені.

Ішли роки. Мрії чарівничі
Розвіяв вітер часу злій,
І я забув твоє обличчя,
Твій стан і голос ніжний твій.

У глушині важкій вигнання
Минали дні моого життя
Без божества і без кохання,
Без сліз, натхнення, без чуття.

Та знов душею воскресаю,
Моїм очам з'явилася ти,
Як осяйне видіння раю,
Як чистий геній красоти.

І серце б'ється знов огнисте,
В моїй душі воскресли знов
І божество, й натхнення чисте,
Й життя, і сльози, і любов.

ВАКХІЧНА ПІСНЯ

Чом голос веселощів згас?
Лунайте, вакхальні співи!
Хай квітнуть дівчата вродливі
І жони прекрасні, закохані в нас!
Ви склянку повніш наливайте!
І легко на дно
В прозоре вино
Персні заповітні метайте!

Склянки нам з'єднає наш порив єдиний!
Хай славляться музи і розум нетлінний!
    Ти, сонце, палай угорі!
    Як світла лампада тьмяніє
        Зі сходом ясної зорі,
    Так блимає мудрість фальшива і тліє
        Під сонцем безсмертним ума.
Хай славиться сонце, хай зникне пітьма!

ІІ. О СИ ПО ВІЙ

Недовго, певно, вже мені
В далекім вигнанні лишаться,
Зітхать по любій давнині,
І мирній музі в тишині
Душою щиро віддаваться.

На чужині несамохіть
Я буду в думах повсякчасно
Навкруг Тригорського бродить,
В лугах, де річка тихо спить,
В садах, де липи квітнуть рясно.

Коли погасне день ясний,
Одна із глибини могили
У край отецький дорогий
Так тінь летить — у час сумний
На рідних кинуть погляд мілий...

* * *

Миліші квіти пізніх днів,
Ніж юні первістки полів.
Вони засмучені бажання
Ясніш пробуджують у нас.
Так іноді розлуки час
Ясніше сяє від стрівання.

* * *

Як життя тебе обманить,
Ти не сердься, не журись!
З днем печалі примирись:
Дні веселі, вір, настануть.

Серце завтрашнім живе,
Хоч сучасне тисне груди:
Все минає, все пливе,
Що міне, те милим буде.

* * *

Я марнослів'я сам позбувсь по добрій волі,
У зборі повнім слів користі не знайти;
Для щастя серця нам, повірте в це, брати,—
Або замало всіх, чи — й одного доволі.

* * *

Твоє сусідство небезпечне,
Хоч міле, може, нам воно —
Це вірне твердження сердечне,
Довести б можна вже давно.
Твій дім, розмови до обіду,
Де жарти з жовчю пополам,—
Нагадують і справді нам
Про «Небезпечного сусіду».

* * *

Хоч віршики на іменини
Наталі, Софії, Катерини
Навряд чи модно настрочити,
Але я, ваш прихильник вірний,

На знак того, що вам покірний,
Ладен і ними вам служить,
Та віддаю себе прокляттю,
Якщо хоч знаю я, чому
Вас охрестили *благодаттю!*
Ні, ні, дивлюсь на вас саму —
І ваша мова й личко біле
І ніжка (смію вам сказать) —
Усе це надзвичайно міле,
Та пагуба, не благодать.

* * *

Чи то ви такі нещасні,
Чи пішлось вам на біду:
Не до речі ви прекрасні
Й розум ваш не до ладу.

19 ЖОВТНЯ

Вже ронить ліс багряне убрання,
Сріблить мороз поля зів'ялі й голі,
З-за гір прогляне, наче мимоволі,
І погасає тихе сяйво дня.
Палай, каміне, в келії пустинній,
А ти, вино, негод осінніх друг,
Хоч би на мить у чаши легкопінній
Дай забуття моїх гірких недуг.

Печалюсь я: до друга дальній світ,
З яким запив би довгу я розлуку,
Якому б міг сердечно стиснути руку
І побажать веселих безліч літ.
Я п'ю один; дарма моя уява
Товаришів скликати поспіша;
Не чую я знайомої появи,
І милого не жде моя душа.

Я п'ю один. На берегах Неви
Мене сьогодні друзі іменують...
Але чи й там усі з вас бенкетують?
Кого цей рік не дочекались ви?
Хто зрадив ще чудову нашу звичку,
Кого забрав холодний світ од вас?
Хто не прийшов на братню перекличку?
Чий голос змовк? Хто передчасно згас?

Наш кучерявий не прийшов співець,
Гітари вже не чути голосної:
Під міртами Італії ясної
Він тихо спить, і приязній різець
Не вирізьбив на рідній нам могилі
Хоч декілька російських рідних слів,
Щоб прочитав слова привіту милі
Син півночі, що в край чужий забрів.

Чи ти сидиш серед товаришів,
Чужих небес коханцю нетерплячий?
Чи знов проходиш тропік ти гарячий
І вічний лід опівнічних морів?
Щаслива путь!.. З ліцейського порога
На корабель ти став без вороття,
І з того дня в морях твоя дорога,
О хвиль та бур улюблене дитя!

Зберіг ти, друже, в долі мандрівній
Прекрасних років звичай недавні:
Ліцейський шум, забави наші славні
Між хвиль морських жили в душі твоїй;
Ти простягав нам із-за моря руку,
Ти нас єдиних в спогадах носив
І повторяв: «На довгу нас розлуку
Taємний фатум, певне, осудив!»

Прекрасний, любі друзі, наш союз!
Він, як душа, одвічний, неподільний,
Незрушний, однодушний і свавільний,
Міцнів він під крилом коханих муз.
Куди б не кинула нас зла година
І щастя теж куди б не привело,
Незмінні ми: весь світ для нас чужина,
Вітчизна наша — Царське Село!

Із краю в край грозою гнаний я;
В мідних тенетах долі грозової,
На лono дружби втішної, нової,
Поникла скорбна голова моя...
З благаннями печальними, бентежно,
З надією юнацьких світлих літ,
Віддався іншим друзям я безмежно,
Та був гіркий небратній їх привіт.

І нині тут, в забутій глушині,
В оселі холоду і снігопаду,
Я радісну й солодку мав відраду:
Я трьох із вас, о друзі, в тишині
Тут обійняв. Поета дім опальний,
О Пущин мій, ти перший навістив;
Ти звеселив вигнання день печальний,
В ліцея день його перетворив.

Ти, Горчаков, щасливець з перших днів,
Хвала тобі — холодний бліск фортуни
Не одмінив душі твоєї струни:
Все той же ти для нас, товаришів.
Нам різну путь судила доля строга,
Ступивши в світ — ми швидко розійшлися,
Звела нас раптом польова дорога,
Зустрілись ми й по-братьськи обнялися.

Коли спіткав мене фортуни гнів,
Для всіх чужий, бездомний, сиротою,
Під бурею поник я головою.
І ждав тебе, віщун пермеських дів.
І ти прийшов, син лінощів натхненний,
О Дельвіг мій: твій голос пробудив
Сердечний жар, що довго тлів, священий,
І долю радо я благословив.

Пісенний дух з дитинства в нас горів,
І дивний жар натхнення ми пізнали;
Дві музи з юних літ до нас літали,
Солодкий дар їх нас промінням грів:
Та вже любив я оплески і славу,
Ти ж, гордий, для душі і муз співав;
Свій дар, як час, я тратив без угаду,
Ти ж геній свій утиші пестував.

Служіння муз не терпить суети,
Прекрасне мусить бути величавим:
Та юнь нас вабить усміхом лукавим,
Шумливі мрії кличуть у світи...
Отямимось — і скорбними очами
Поглянемо в минуле без надій...
Скажи, Вільгельм, було ж таке і з нами,
По музі й долі брате рідний мій?

Пора, пора! Ні наших мук, ні мрій
Не вартий світ; розвіємо оману!
Життя сховаємо в самоту туманну!
Я жду тебе, спізнялий друже мій! —
Приди і словом чарівливим зразу
Сердечні струни наладнай ізнов;
Згадаємо про бурні дні Кавказу,
Про Шіллера, про славу, про любов.

Пора й мені... Гуляйте в добрий час!
Відрадне я вже чую зустрічання;
В поетове повірте віщування:
Пролипе рік, і знову я між вас.
І час проб'є надій моїх завітних,
Промчиться рік, я буду знову ваш!
О скільки сліз і вигуків привітних,
І скільки піднятих угору чаш!

Наллємо першу, в день знаменний цей,
І всю до дна в день нашого союзу!
Благослови, моя святкова музо,
Благослови: нехай живе ліцей!
За вчителів, що честь і юність нашу
Леліяли, за мертвих і живих,
До вуст піднявши найвдячнішу чашу,
Забувши зло, добром згадаймо їх.

Повніш, повніш! Поки зійде зоря
Усі до дна, до краплі випиваєте!
За кого ж це? О другі, відгадайте...
Ура, наш цар! так! вип'єм за царя.
Людина він! Керує ним хвилина,
Він раб чуток, підозрень і страстей,
Простім йому неправее гоніння:
Він взяв Париж, він заснував ліцей!

Тож бенкетуйте, поки вийде путь!
Та коло наше з кожним днем рідіє;
Хто в гробі спить, хто дальній сиротіє;
Судьба зорить, ми в'янем; дні пливуть;
Незримо никнем, тихше серце б'ється
І нить життя кінчаемо снуватъ.
Кому ж із нас під старість доведеться
Самому день ліцея святкуватъ?

Нешчасний друг! У нових поколіннях
Набридлій гість і зайвий і чужий,
Згадає нас в дні зустрічів незмінних,
Закривши зір схильовано-сумний...
Хай він зустріне радо, хоч печальний,
За чашею цей день, після незгод,
Як нині я, вигнанець ваш опальний,
Провів його без горя і турбот.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

Буря млою небо криє,
Снігом крутить без пуття;
То, як звір, вона зависе,
То заплаче, як дитя;
То під стріхою тривожно
По соломі зашумить,
То, мов пізній подорожній,
У віконце загримить.

Наша хата непривітна,
І похила і сумна.
Що ж це ти, бабусю рідна,
Зажурилась край вікна?
Може, бурі завивання
Утомило в ночі ці,
Чи дрімаєш під журчання
Веретена у руці?

Вітер хай шумить надворі...
Бідну молодість потіш —

Вип'єм, подруго, ми з горя,
Серцю буде веселіш.
Заспівай-но, як синиця
Біля моря десь жила;
Як дівчина білолиця
За водою вранці йшла.

Буря млою небо криє,
Снігом крутить без пуття;
То, як звір, вона завиє,
То заплаче, мов дитя.
Вітер хай шумить надворі...
Бідну молодість потіш —
Вип'єм, подруго, ми з горя,—
Серцю буде веселіш.

* * *

Під яким сузір'ям ти.
А чи під планетою
Народивсь, юначе мій?
Близького Меркурія,
Чи Сатурна дальнього,
Марсом, чи Кіпрідою?

Народивсь, юначе, ти
Під якоюсь зіркою
Світлою, падучою,
Що миттєво бліснула
В тишині небес.

* * *

На небо місяць виплива сумний
І з зіркою стрічається ясною,
Вона горить, він — в шаті зимовій.

Зоря цвіте і сяє молодою,
А перед нею місяць — весь блідий.
Ельвино, так зустрілись ми з тобою.

* * *

Що тобі, скажи-но, братець?
Ти блідий, мов святотатець,
Сторч волосся, сам не свій.
Чи з красунею, як стій —
Десь під тином ти спіймався
Й сторож за тобою гнався,
Думаючи, що крадій?
Чи примари бачиш денні,
Чи за гріх свій, жертва мсти,
В дикім боліснім натхненні
Віршики складаєш ти?

* * *

О музо гнівної сатири!
Прийди на мій бентежний клич!
Не треба більш лункої ліри,
Потрібний Ювеналів бич!
Не переспівникам холодним,
Не перекладачам голодним,
Не безсловесним віршарям
Готую вістря епіграм!
Мир вам, знедолені поети,
Мир вам, журналньї клеврети,
Мир вам, смиренні диваки!
А ви, негідники гидкі,—
Вперед! Сволоту вашу буду
Стида ганьбою катувати!
Але якщо кого забуду,
Прошу, панове, нагадати!
О скільки ще личин негідних,
О скільки ще лобів тих мідних
Від мене має тут прийнятъ
Незмивну на весь вік печать!

НА ОЛЕКСАНДРА!

Муштрований під барабаном,
Наш цар був бравим капітаном,
Під Австерліцом він тікав,
В дванадцятому він дрижав!
Зате був фронтовий професор!
Та фронт нудним герою став —
Тепер колезький він асесор
По часті іноземних справ.

ПРИЯТЕЛЯМ

О вороги, я поки що ні слова...
Здається вам, мій лютий гнів пригас;
Та я з очей не випускаю вас,
Моя мішень не буде випадкова:
Вам не уникнуть гострих пазурів,
Як налечу, нещадний і несхібний.
Так яструб поміж хмарами жадібний
Підстеріга курей та гусаків.

ПОРАДА

Повір: як оводів та комарів
Навколо тебе рій снує журнальний,
Не витрачай дарма почтивих слів
І не зважай ніяк на шум зухвальний:
Смаками й логікою зупинить
Не можна, друже, іх уперту зграю.
Гріх сердитись — ти замахнись, і вмить
Добий їх епіграмою до краю.

ЖИВИЙ, ЖИВИЙ КУРИЛКА!

«Як! ще живий Курилка журналіст?» —
«Живісінький! він все такий немилій,
Нудний, дурний, від заєдрості змарнілій,
Все тисне він в свій непотребний лист,

Чи дур старий, а чи дурну новинку». —
«Фу! та й набрид Курілка журналіст!
Як загасить цю сморідну лучинку?
Як уморить Курілку — ти порай,
Скажи мені». — «Та... плюнуги — і край».

EX UNGUE LEONEM *

Я віршами оце недавно свиснув,
Не підписавши, їх надрукував;
Про них журнальний блазень відгук тиснув
І теж, паскудник, підпису не дав.
Ну й що ж? Ні я, ні той блазнюк базарний
Не приховали витівку й на час:
Мене по пазурах впізнав він гарно,
А я його пізнав по вухах враз.

СОЛОВЕЙ І ЗОЗУЛЯ

В лісах, у тьмі ночей дозвільній
Весни співець дзвінкий та вільний
Свистить і тъюхає й гримить;
Але зозуля — ця злоріка,
Самозакохана базіка,—
Одне куку своє дуднить.
Луна слідом... Хіба це гоже? —
Накукувати нудьгу таку,
Хоч утікай!.. Рятуй нас, боже,
Від елегійних тих куку.

РУХ

Немає руху! — Мовив бородатий
Мудрець,— а другий мовчки став ходить.
Влучніш не міг суперника він збити,
І відповідь ту звикли вихвалити.

---

* По кігтях пізнають лева (лат.).

Але химерний випадок оцей
На пам'ять інший приклад нам наводить:
Адже щодень над нами сонце сходить,
Одначе правий впертий Галілей!

ПРОЗАІК І ПОЕТ

Прозаїку, ти що там строчиш?
Думки давай, які ти хочеш:
З кінця я кожну загострю,
Крилатим віршем оперю,
Вкладу на тетиву уміло,
Слухняний лук зігну, а там —
Пошлю його паосліп сміло,
І горе нашим ворогам!

НА ВОРОНЦОВА

Якось царю сказали, що, мовляв,
Скарали вже Ріего бунтівного.
«Як радісно,— гнучкий лестун сказав: —
Мерзотника повішено такого!»
Замовкли всі, не звівши і очей,
Всіх розсмішив проворний вирок цей.
Ріего був для Фердінанда грішний,—
Що ж, і кінець йому такий невтішний.
Скажіть, над ката жертвою хіба
Нам зопалу глумитись не ганьба?
Сам цар того лакузу в позолоті
Усмішкою не міг обдарувать.
О лестуні! Старайтесь зберігать
Осанку благородства і в підлоті.

* * *

Даремно злякано Європу,
Ви не сумуйте, не біда!
Від петербурзького потопу
Спаслась «Полярная звезда».

Бестужев, твій ковчег на суші!
Парнас — ген-ген сіє він,
В ковчезі благодійнім — душі
Людей спаслися і тварин.

НА Ф. М. ГЛІНКУ

Наш друг *Фіта*, Кутейкін в еполетах,
Мурмоче нам розтягнутий псалом:
Поет *Фіта*, ти не ставай *Фертом!*
Дячок *Фіта*, ти *Іжиця* в поетах!

* * *

Брови цар і зсунув
Та й сказав двору:
«Вчора вітер здуунув
Пам'ятник Петру».
Той перелякався:
«Та не може буть?»
Цар розреготався:
«З першим квітнем будь!»

Говорив він з горем
Фрейлінам дворця:
«Вішають за морем
Аж за два...!
Тобто розумію,—
Він примовив тут,—
Вішають за шию,
В них суворий суд».

КЮХЕЛЬБЕКЕРУ

Хай береже тебе твій добрий геній
Під бурями і в тишині...

ПРОРОК

З душою спраглою, без сил,
 В пустелі темній я томився,—
 І дивний ангел шестикрил
 Раз на путі мені з'явився.
 Перстами, мов у первосні,
 Зіниць торкнувся він мені.
 Одверзлись вішні зіниці,
 Як в полохливої вірлиці.
 Моїх ушей торкнувся він,—
 І виповнив їх шум і дзвін;
 І я небес учув здригання,
 І горній ангелів політ,
 І гад морських підводний хід,
 І зела дольного зростання.
 І він до уст моїх приник,
 І вирвав грішний мій язик,
 І марномовний, і лукавий,
 І жало мудрої змії
 В уста завмерлій мої
 Поставив перст його кривавий.
 Він грудь мені розсік мечем
 І, серце трепетне забравши,
 Жарину, пойняту вогнем,
 У розтин положив назавше.
 В пустелі трупом я лежав,
 І голос бог мені подав:
 «Устань, пророче, виждь і внемли,
 Сповняйся волею творця,
 І, крізь моря йдучи та землі,
 Глаголом розпаляй серця!»

Під небом голубим у рідному краю
Вона томилася, зав'ядала...
Зав'яла, ніби квіт, і в самоту мою
Тінь юна, вірю, прилітала.
Але межа навік між нами пролягла.
Чуття даремне викликає я.
Із уст холодних вість про смерть її прийшла —
І холодно її сприймав я.
Так от кого любив я серцем огняним
З таким напруженім бажанням,
З такою мукою і запалом таким,
З таким безумством і стражданням!
Де муки, де любов? Нема в душі моїй
Для тіні бідної, легкої,
Для спомину про дні безповоротних мрій
Ні скарги, ні слізози гіркої.

ПРИЗНАННЯ

Я вас люблю,— хоч я гнівлюсь,
Хоч труд і стид цей ні до чого,
І в цьому, сповнений тривоги,
Я біля ваших ніг клянусь.
Мені не личить це, та й роки...
Пора вже розумнішим буть.
Але в душі загинув спокій,
Бажання щастя в ній живуть.
Без вас, нудьгуючи, зітхаю,
А з вами сумно,— я терплю
Й сказати пристрасно бажаю:
Мій ангеле, я вас люблю!
Коли з вітальні я почую
Ваш крок легкий і плаття шум,
Чи голос, що серця чарує,
Я трачу раптом весь свій ум.
Всміхнетесь ви — і геть скорбота,
Не дивитесь,— журба гірка.

За день страждання — нагорода
Бліда коханої рука.
Коли, схилившись над в'язанням,
Над п'яльців рівним коливанням
Ви зір ховаете ясний,
Я, ніжним сповнений коханням,
Милуюсь вами, раю мій!
Чи вам про смуток мій сказати,
Мою ревнивую печаль,
Коли рушаєте гуляти
Ви дня похмурого у даль?
І ваші сльози у куточку,
І розомви, що єднали нас,
І наша подорож в Опочку,
І музика в вечірній час?..
Аліно! Згляньтесь на страждання.
Благать не смію щастя в вас,
Бо за гріхи в минулий час
Не вартий, може, я кохання.
Та хоч прикиньтесь! Зір з-під вій
Все може висловить чудово.
Мене дурити можна знову,—
Я й сам дурить себе радий.

ПІСНІ ПРО СТЕНЬКУ РАЗІНА

1

Що по Волзі ріці, по широкій
Випливав гостроносий човен,
Що на човні гребці все удалі,
Козаченъки, хлопці-молодці.
На кормі сидить сам хазяїн,
Сам хазяїн, грізний Стенька Разін,
Перед ним же красна дівиця,
Полонена персидська царівна.
Та не дивиться Разін на неї,
А на Волгу на матінку дивиться.
Грізно мовив тут Стенька Разін:
«Гей ти, Волго, ти матінко рідна!

З зеленочку мене ти плекала,
В довгу ніч ти мене колихала,
У бурхливу погоду носила.
Ти за мене молодця не дрімала,
Моїх хлопців добром наділяла.
Ще нічим ми тебе не дарували».
Як скопивсь тут грізний Стенька Разін,
Підхопив персидську царівну,
В хвилі кинув красну дівицю,
Волзі-матінці нею вклонився.

2

Ходив Стенька Разін
В Астрахань город
Торгувати крамом.
Став воєвода.
Вимагать дарунків.
Підніс Стенька Разін
Одамашки шурсткії,
Одамашки шурсткії —
Парчі золотії.
Став воєвода
Вимагати шуби.
Шуба дорогая:
Запòли новїї,
Одна боброва,
Друга соболина.
Йому Стенька Разін
Не віддає шуби.
«Віддай, Стенько Разін,
Віддай з плеча шубу!
Віддаси, спасибі;
Не 'ддаси — повішу
Та й у чистім полі
На зеленім дубі,
У собачій шубі».
Став Стенька Разін
Думати-гадати:
«Гаразд, воєводо,
Візьми собі шубу.
Візьми собі шубу,
Щоб не було шуму».

То не кінський туп, не людські чуткі,
 Не труба трубача з поля чується,
 То годинонка свище, гуде,
 Свище, гуде, захлинається.
 Закликає мене, Стеньку Разіна,
 Погуляти по морю, по синьому:
 «Хлопче-молдче, розбійник завзятий,
 Ти розбійник завзятий, ты розгульний буян,
 Сідай на човни свої скорії,
 Розпусти паруси полотнянії,
 Побіжи по морю, по синьому.
 Прижену тобі три кораблики:
 На першім кораблі червінь-золото,
 На другім кораблі срібло щиреє,
 На третім кораблі душа-дівчина».

ДО ЯЗИКОВА

Язиков, хто тебе навів
 На послання твое завзяте?
 Як ти пустуєш грою слів,
 Яке багатство почуттів,
 А буйство там яке крилате!
 Ні, не кастанальським джерелом
 Свою ти випоїв камену;
 Пегас бо іншу Іппокрену
 Для тебе вибив копитом.
 Вона не щідиться водою,
 А пінить брагою хмільною;
 Вона п'янюча і міцна,
 Немов напій той знаменитий,
 Злиття і рому і вина,
 Але водою не підлитий,
 В Тригорськім спрагою відкритий
 В часи у наші — нездавна.

ДО ВЯЗЕМСЬКОГО

Так море, давній душогубець,
Все окриляє геній твій?
На лірі славиш золотій
Нептуна грізного тризубець?

Не слав. У наш огидний час
Старий Нептун землі вже спільник.
Людина всюди й скрізь у нас —
Тиран, чи зрадник, чи невільник.

ДО БАРЛАТИНСЬКОГО

Твоя поема вогняна,
В ній кожен вірш — немов червонець.
Твоя чухонка чарівна,
Мов діва Байрона вона,
А твій Зоїл — як єсть чухонець.

I. I. ПУШИНУ

Мій перший друже неоцінний!
Я долю теж благословив
Тоді, як двір мій самотинний,
Що вкрив печальний сніг та іній,
Твій дзвоник мілий оживив.
До неба шлю тепер благання,
Щоб голос мій душі твій
Утіху дав серед страждання,
Щоб осіяв твоє вигнання
Ліцейський промінь золотий!

СТАНСИ

В надії слави і добра
Дивлюсь вперед я без вагання:
Початок славних днів Петра
Мутили кари і повстання.

Та він зм'якшив людські серця
Промінням правди і науки,
І ним від буйного стрільця
Відрізний був Долгорукий.

Знання він сміло розсіав
Рукою владною своєю,
Вітчизни він майбутнє знов,
Не гордував ніколи нею.

То академік, то тесляр,
То воїн, то моряк завзятий,
На троні вічний був трудар,
В ділах і в помислах крилатий.

Тож слави предка не забудь,
У всьому пращур у наслідуй:
Як він, невтомним, гордим будь,
Як він, злобливості не відай.

М. С. МОРДВИНОВУ

Під снігом сивини похмуро загасав
Із Катерининих старих орлів єдиний,
Зважнівши крилами, він небо забував
І Пінда гострі верховини.

В ту пору ти вставав, і ти його зігрів:
Підніс він до небес і крила, і зіниці
І шумно звеселивсь, і радо полетів
Навстріч ясній твоїй денниці.

Мордвінов, недарма любив тебе Петров:
Гордиться з тебе він і поблизу Коціта.

Ти ліру виправдав, ніколи ти не йшов
На зраду віщого піта!..

Як славно ти здійснив проречення його!
У сяйві доблесті і слави, і науки
На радах ти стойш біля поста свого,
Новий незламний Долгорукий!

Так, в піннявий потік скотившися з вершин,
Стойть міцний стрімчак — і марно грім гуркоче,
Грунт марно тріпотить, і хвиля б'є між стін,
І увивається, й хлюпоче.

Один, на раменà тяжкий піднявши труд,
Не відаєш ти сну над царською казною;
Убогий лепт вдови й скарби сибірських руд —
Священне все перед тобою.

Н Я И I

Моя розrado в дні суворі,
Старенька подруго моя!
На самоті в глухому борі
Давно ти ждеш мене здаля.
Весь день ти край вікна в світлиці
Вартуєш в болісних думках,
Повільно рухаються спиці
У зморщених твоїх руках.
В забуті дивиця ворота
На довгу, довгу чорну путь,
І сум, передчуття, турбота
Тебе щохвилі обстають...

З И М О В А Д О Р О Г А

Крізь посивілі тумани
Місяць, зблідлий на лиці,
На зажурені поляни
Кида журні промінці.

По дорозі в даль безкраю
Тройка в заметі летить,
Однозвукий дзвоник грає,
То стихає, то дзвенить.

Чимось рідним в душу віє
Довга пісня ямщика,
То веселої, то мрії,
То печаль бринить гірка.

Ні вогню нема, ні хати...
Сніг і глуш... Навстріч мені
Всюди верстви смугуваті
Лиш трапляються одні.

Скучно, сумно... Взяутра, Ніно,
До коханої вернусь,
І у мрії край каміна
Задивлюсь, не надивлюсь.

Рівна стрілка в циферблаті
Довершить свій рівний час,
Без докучливих в кімнаті
Не розлучить північ нас.

Сумно, Ніно: шлях без краю,
Задрімав і стих ямщик,
Однозвукий дзвоник грає,
У тумані місяць зник.

ВІДПОВІДЬ Ф. Т***

Ні, не черкешенка вона;
Одвік з Казбеку верховини
Така ще діва не зійшла
В розкішні Грузії долини.

Ні, не агат в її очах,
А сяйво сонця неповсякденних.
Скарби у східних всіх краях
Очей не варті цих південних.

К. О. ТИМАШОВІЙ

Я бачив вас; ці, гідні хвал,
Читав чаруючі творіння,
Де ваші ніжні сновидіння
Обожнюють свій ідеал.
Я трунок пив з очей чудових,
З натхнених мислю рис ясних,
З живої вашої розмови
І з ваших віршів огняних.
Суперниці красуні-рози
Блажен кумир, що вічно жив...
Стократ блажен, хто вам наснів
І стільки рим, і стільки прози.

Д 0 ***

Ти богоматір, безперечно,
Не та, що у красі своїй
Причаруvalа дух святий,—
Усіх чаруеш ти сердечно;
Не та, яка колись Христа
Без згоди мужа народила.
Є інший бог, всесвітня сила —
Йому слухняна красота.
Він бог Парні, Тібулла, Мура,
Ним мучусь і втішаюсь я.
Мов ти він, матінко Амура,—
Ти богородиця моя!

* * *

Щасливий я, що залишити можу
Набридлій шум столиці і двора,
Втекти сюди, в безлюдяні діброви,
На береги цих мовчазливих вод.

Чи скоро ж то вона з глибин річкових
Підніметься, як рибка золотая?

Яке солодке з'явлення її
Із хвиль ясних, при місячному свіtlі!
Обплутана волоссям зеленавим,
Вона сидить на березі крутім.
До ніг струнких і білих ясні хвилі
Ласкаються, зливаючись, дзюрчатy,
А очі то померхнуть, то засяють,
Немов на небі мерехтливі зорі.
Нема дихання з уст її — але ж
Пронизливий вологих синіх уст
Холодний поцілунок без дихання,
Томливий і солодкий; в літній жар
Холодний мед для спраги не солодший.
Коли вона грайливими перстами
До кучерів моїх сяgne — тоді
Раптовий холод жахом пробігає
До голови, і серце гучно б'ється,
В любові завмираючи томливій.
І в мить оту я рад лишить життя,—
Стогнатъ я хочу й пить її цілунки.
А слово в ней... І які ще звуки
Зрівняти з ним — дитини перший лепет,
Дзюрчання вод, чи в травні шум небес,
Чи ті дзвінкі Бояна Слав'я гуслі.

* * *

В єврейській хаті ледве світить
Лампада у однім кутку;
Перед лампадою старий
Читає біблію. Сивезнé
Волосся книгу покрива.
Біля порожньої колиски
Єврейка плаче молода,
А в іншому кутку чоло
Понурив молодий єврей,
Поринувши в глибокі думи.

Старенька у журлівій хаті,
Хоч пізно, а збирає їсти.
Старий, святу згорнувши книгу,
На мідні застіжки закрив;
Стара вечерю вбогу ставить
На стіл і кличе всю сім'ю.
Ніхто не йде, забувши іжу.
Години мовчазні течуть,
Заснуло все в покрові ночі.
В єврейську хату лиш одну
Відрядний сон не увійшов.
От на дзвіниці десь міській
Б'є північ.— Раптом ім у двері
Хтось грюкає. Сім'я здригнулася.
Підвівшись, молодий єврей
Із дивуванням відчиняє,—
І входить мандрівник незнаний.
В його руці кийок дорожній.

* * *

У глибині сибірських руд
Переборіть страждання роки,
Не згине ваш скорботний труд
І серця прагнення високе.

Нешастю віддана сестра,
Надія в темнім підземеллі,
Навіс вам думки веселі,
Ще прийде бажана пора:

До вас повага і любов
Проб'ються крізь тюремні гроти,
Як звідси голос мій крилатий
У нори каторжні дійшов.

Важкі окови упадуть,
Темниці рухнуть — і свобода
Вас привітає біля входу,
І меч брати вам віддадуть.

АРИОН

Пливли ми радісним гуртом;
Ті парус прямо напинали,
Ті одностайно ударяли
Об воду веслами. Кругом
Синіло море. Наш стерничий
Байдак у далеч мудро вів;

А я — безжурний, для плавців
Пісні співав... Аж налетів
Шумливий вихор таємничий,
І все поглинули вали!..
Мене одного принесли
На берег хвилі білопінні;
По-давньому співаю я,
І риза змочена моя
Під сонцем сохне на камінні.

ПОЕТ

Покіль не заклика поета
До жертв священих Аполлон,
Марноти світської тенета
Беруть його у свій полон.
Німові ліра без привіту;
В душі його холодний тлін,
І між дітей нікчемних світу
Найбільш нікчемний, може, він.

Та божий глас у тишині
До слуха лиш його торкнеться,
Душа поета стрепенеться,
Немов орел в височині.
Сумний серед людського виру,
Спішить він від забав і зла,
До ніг народного кумира
Не хилить він свого чола.
Біжить він, дикий і суровий,
Весь звуків повний і спаги,
На хвиль пустельних берегів,
У гомінких дібров простори...

* * *

В степу життя, сумнім та безбережнім,
Три джерела пробились потайні:
Струм юності із розмахом бентежним
Кипить, біжить у шумі та вогні;

Кастальський струм, натхнення благородне,
В степу життя вигнанців веселить;
Останній струм — струм забуття холодний,
Він найсолідше душу нам свіжить.

СОЛОВЕЙ І ТРОЯНДА

В безмовності садів, у вогкій млі ночей,
Співає навесні троянді соловей.
Троянді ж байдуже, вона й не помічає,
І під кохання гімн колишеться й дрімає.
І ти співаеш так на славу красоти:
Огнемся, друже мій, до чого прагнеш ти?
Її поетова не потривожить мука;
Подивиши — цвіте; покличеш — ані звука.

* * *

Чудова роза є: вона
На диво світлої Кіфери
Цвіте, і пишна й вогняна,
Під ясним поглядом Венери.
Кіфери не страшний мороз,
Пафосові — зими погроза...
Блищить серед хвилинних роз
Краси нев'янучої роза...

АНГЕЛ

У дверях раю ангел мирний
Похиленим чолом сіяв,
А демон хмурний, непокірний
Над пекла прірвою літав.

Дух сумніву, дух відкидання
Ясного духа споглядав
І вперше, супроти бажання,
Йому схвильовано казав:

«Прости, на тебе я дивився,
Немарно ти мені сіяв:
Я в небі не на все злостився,
Не все я в світі зневажав».

ТАЛІСМАН

Там, де море синє грає,
Б'ється в скелі вікові,
Там, де місяць пропливає
У вечірній синяві,
Там, де п'є кохання трунок
У гаремах мусульман,
Там дала мені в дарунок
Чарівниця талісман.

І казала голублива:
«Бережи мій талісман:
В ньому сила особлива,
В ньому чари без оман.
Від хвороби, від могили,
У негоду і в буран,
Голови твоєї, милив,
Не врятує талісман.

Ні коштовностей безмірних,
Що цінують над усе,
Ні пошани правовірних
Він тобі не принесе.
До твого, мій милив, краю,
В рідні землі сіверян,
З чужини цієї, знаю,
Не домчить мій талісман.

Та коли лукаві юнки.
Причарують на словах,
І нещирі поцілунки
Ти відчуєш на вустах,
І страждатимеш без ради,—
Від нових сердечних ран,
Від нещирості і зради
Порятує талісман!»

КІПРЕНСЬКОМУ

'Люб'язний моді легкоокрилій,
Хоч не британець, не француз,
Створив ти, чародію милий,
Ізнов мене, питомця муз,—
І я кепкую вже з могили:
Уник навічно смертних уз.

Я — мов у дзеркалі відбитий,
Та лестощів чимало в нім.
Воно гласить, що аоніди
Мене обдарували всім.
Мій вид віднині зможуть вздріти
І Дрезден, і Париж, і Рим.

ПОСЛАНИЯ ДЕЛЬВІГУ

Прийми цей череп, Дельвіг, він
Належить-бо тобі по праву.
Бароне! знаю я один
Його готичну давню славу.

Поважний череп цей не раз
Парами Вакха нагрівався;
Литовський меч в недобрий час
Об нього з брязкотом вдарявся;
Крізь кістку цю не проникав
Живлючий промінь Аполлона;
Ну, словом, череп зберігав
Сам мозок преважкий барона,
Барона Дельвіга. Барон,
Звичайно, був мисливець славний,
І здець і друг бокала справний,
Гроза васалів та їх жон.
Такий був, друже, вік казковий,
І предок твій міцноголовий
Запав би у великий страх,
Коли б ти в нього на очах
Не в одягу з'явився ратнім,

А в окулярах, в ароматнім
Вінку, із лірою в руках.

Небіжчиком в церковній книзі
Його давно хтось записав
І з предками своїми в Ризі
Давно він непробудно спав.
Оселя вічності барона
Задовольнила, хоч сумна,
Пастобра казань похоронна,
І давня на гербі корона,
І епітафія дурна.
Та в час, як в світі неспокійно,
Спокою мертвяків кінець.
Патлатий син землі, подвійно
І математик, і співець,
Буян замислений, поважний
Хірург, юрист, фізіолог,
Ідеолог і філолог,
Коротше вам — студент присяжний,
З кривою люлькою в зубах,
В плащі, з києм вусатий птах —
З'явився в Ризі. Там чванливо
В шинках почав він пінить пиво,
В диму тютюннім, як умів;
Бродить над берегами моря,
Про Лотхен мріяти, чи з горя
То віршувать, то бить купців.
Студент під сходами трактира
В комірці темній жив один;
Там замість люстер і картин,
Короткий плащ, картуз, рапіра
Висіли на стіні рядком.
Напівпочерканий альбом,
І твори Фіхте і Платона,
Та два ще східні лексикони
Лежали вкупі, у кутку,—
У павутиннім сповитку,—
Предмет захопленъ різнородних
Ученого й щурів, голодних.
Розкошів марних та пустих
Мислителі не прагнуть віді;
Вони сміються з примх людських,

Свистяль безжурно на горищі.
Помірність, так казав мудрець,
Сердя високі позначає.
Однак студент чи пак співець
Важливу ваду помічає
У побуті: йому предмет
Був необхідний — це скелет,
Предмет науки потаємний,
Предмет корисний і приємний
Очам і сердю, що й казать!
Та де йому скелет дістатъ?
Раз у неділю, кия взявши,
Зійшовсь він з кістером міським;
І зразу ж, на увагу взявши
Служіння й вдачу, добру завше,
Він вирішив здружиться з ним.
За кухлем пива безгриожно
Він серце кістери відкрив
Та й каже: «Друже, чи не можна,
Щоб ти у вільний час повів
Мене в підвал, який кістками
Весь повен, щоб поміг ночами
Скелета винести на світ?
Айдеским богом присягаю,
Він — дружби запорука, знаю,
Він до кінця життя, браток,
Мій прикрашатиме куток».
І кістер здивувавсь немало.
«Що за бажання? чи не гріх?
Іти до темного підвалу,
Тривожить мертвих там зухвало
І вкрасти одного із них!
І хто ж це? Він, гробів хранитель!
Що скажуть мертві тут? Стривай!»
Та пиво, страху усипитель,
Гнівної совіті смиритель,
Всім сумнівам поклало край.
Ну, що ж, хай так! Дає він слово:
До ночі буде все готово,
І другу призначає час.
І попрощались.

День погас;
Настала ніч. Плащем прикритий,

Стойть герой наш знаменитий,
Де вхід в притулок гробовий,
І з ним злочинний кістер мій,
Тримаючи ліхтар розбитий,
Готов на подвиг свій страшний.
І от вищить замок іржавий,
І двері верескліви чутъ —
Одважні витязі ідуть
В підвалу морок величавий;
У світлі ліхтаря блідім,
Склепіння всяявши, мов дім,
Ідуть — і відгомін могильний,
Зніяковілий та безсильний,
Протяжно вторить звук ходи.
Розкинулись гробів ряди;
І скрізь — щити, герби, корони;
В гнитті чванливому кругом
Заспули непробудним сном
Високороднії барони...

Я б ніяк не насмілився залишити рими у цю поетичну хвилину, коли б твій прадід, гроб якого потрапив під руку студента, вирішив за себе вступитися, схопивши його за комір, або погрозивши йому кістяним кулаком, або якось інакше виявивши своє незадоволення; на лихо, викрадення відбулося благополучно. Студент по частинах розібрав усього барона і напхав кишени його кістками. Повернувшись додому, він дуже вправно зв'язав їх дротом і таким чином склав собі дуже пристойний скелет. Та незабаром чутка про перенесення баронових кісток з погреба в трактирний закуток поширилась по місту. Злочинний кістер позбувся місця, а студент був змушеній тікати з Риги і, в зв'язку з тим, що обставини не дозволяли йому брати з собою майбутнього, він, знову розібравши барона, роздарував його своїм друзям. Більша частина високородних кісток дісталася аптекареві. Моєму приятелеві Вульфу дістався у подарунок череп, і він тримав у ньому тютюн. Він розповів мені його історію і, знаючи, як я тебе люблю, уступив мені череп одного з тих, кому я зобов'язаний твоїм існуванням.

Прийми ж цей череп, Дельвіг: він
Належить-бо тобі по праву.

Візьми його, цей прах і тлін,
В благопристойную оправу.
Цей витвір гроба й темноти
Перетвори в розважну чашу,
Вином кипучим освяти
І запивай уху та кашу.
Співця Корсара уявляй,
Бенкет варягів катанський
В домашніх учтах воскрешай,
Або, як Гамлет-Баратинський,
Над ним у мріях потопай:
Життя це мертвий проповідник,
Натхнення в ньому ти лови;
Для мудреця, як співбесідник,
Він варт живої голови.

19 ЖОВТНЯ 1827

О друзі юних літ моїх,
Хай вам щастить на царській службі,
В розгульшім слугуванні дружбі,
В любовних тайнствах нічних!

О друзі юних літ моїх,
Шасти вам в грізних бурях, в горі,
В краю чужім, в пустельнім морі,
І в прірвах півночі хмурних!

КНЯГИНІ З. О. ВОЛКОНСЬКІЙ

В московських гульбищах бучних,
При гуках віста і бостона,
У бальнім шумі, між утіх
Ти любиш ігри Аполлона.
Царице муз і красоти,
В руці ласкавій держиш ти
Натхнення скіпетр величавий,

І над задумливим чолом,
Подвійним скрашеним вінком,
Витає чистий геній слави.
Співця, що в бран потрапив твій,
Не відкидай палкої дані,
Хоч усміхнись на голос мій,
Як мимоїздом Каталані
Вчува циганці кочовій.

К. М. УШАКОВІЙ

Коли було в старовину
З'являвся дух чи привид тайний,
То проганяло сатану
Коротке речення звичайне:
«Амінь, амінь, розсипся!» В наші дні
Все меншають чортів рої шалені;
Бог зна, де ділсиця ці привиди страшні.
Та ти, мій злій чи добрий геній,
Коли я бачу профіль твій
І очі й кучері промінно-золотії
І голос чую дорогий,
Немов горить душа моя,
Я весь перед тобою млію,
І серцю, у полоні мрій,
«Амінь, амінь, розсипся!» — мовлю я.

К. М. УШАКОВІЙ

Хоч далеко десь од вас,
Серед дня і серед ночі
Пам'ятатиму всякачас
Томній усміх, томні очі.
В самотині йтишині,
У журбі вас не забуду.
Чи ж зітхнете по мені,
Як повішений я буду?

АКАФІСТ
КАТЕРИНІ МИКОЛАЇВНІ КАРАМЗІНІЙ

Плавець на суходіл ступив,
Здолавши бурі лютування,
Й приносить владарці світів
Дарунок свій за врятування.
Отак я, повний шанування,
Вінєць свій простий присвятив
Тобі, немеркнуче світило
В ефірі неба голубім,
Тобі, що сяє щиро й мило
Нам, шанувателям твоїм.

* * *

Чудова ніч! Мороз пекучий,
Блакить безхмарна — мов блискучий
Покров піднісся в вишині,
У весь гаптований зірками.
В будинках темно. Мовчазні
Стоять ворота під замками.
Народ покоїться вві сні;
Затихнув крик і шум торговий;
І тільки гавка пес дворовий
Ta ланцюгом дзвінким гримить.

Уся Москва спокійно спить,
Забувши острах тріпотливий.
Але і зараз в тьмі нічній
На площі страти вид жахливий.
Скрізь катувань сліди на ній:
Ось труп людини задубілий,
Он стовп, он казани, і в них
Смола, знаряддя мук страшних;
Там плаха звалена, та вила;
Залізні ковані зубці,
Кістки у купах жару тліють,
На палях скорчені мерці
В морознім тумані чорніють...
Недавно тут червона кров
Круг плахи розтікалась обіч,

I стогін линув знов і знов,
Та смертний сон усе зборов,
Загарбавши багату здобич.

Хто ж там? Чий кінь щосили мчить
Поміж страхіть, чим дуж тупоче?
Хто на весь голос гомонить,
Свистить у тьмі глухої ночі?
Хто він? — Опричник молодий.
Побачення прискорить мріє,
Бажання в грудях пломеніє,
Говорить: «Коню мій баский,
Мій вірний коню! мчи мерщій!
Мерщій!..» Та враз кінь з непокою
Стрясає гривою густою
І зупиняється. Висів
На шибениці край дороги
Людини труп. І вершник строгий
Промчали попід ним спішив.
Та борзий кінь басує, б'ється,
Під нагаєм хропе і рветься
Назад. «Куди ти, коню мій?
Чого злякався тут, баский?
Тож ми тут вчора гарцювали,
Тож ми розлючено топтали,
Палаючи завзяттям, тих
Царевих зрадників лихих!
Тож кров'ю їхньою покрито
Твої підковані копита!
Тепер невже їх не впізнав?
Мій борзий коню, мій завзятий,
Мерщій!..» І під глаголь проклятий
Скакун натомлений промчав.

* * *

Блажен серед вельмож ясних
Поет, що самодержців бавить;
Брехню він правдою приправить,
А щирою слізою — сміх;

Він смак притуплений лоскоче,
Пиху в бояр збудити хоче;
Він прикрашає учи іх,
Бере з них дань похвал і втіх.
Та не впускає сюди народу
Лакейство спритне, челядь ця —
І тільки з чорного він ходу
Здалёка слухає співця.

* * *

В гаї карійськім, що любий ловцям, тайтися печера,
Сосни високі навколо скилились гілками, і тінню
Вхід закрито до неї плющем, що блукає та в'ється,
Любленцем скель і ущелин. На камінь із каменя рине,
Як срібнозвучна дуга, і дно заливає в печері
Бистрий потік. Він, русло проложивши глибоке, струмую
В даль по гаю густім, веселить його ніжним дзюрчанням.

* * *

Не знаю де, але не в нас,
Вельмишановний лорд Мідас,
З душою сірою, низькою
Не йшов дорогою слизькою,—
Проповз плазма у певний стан
І став усім відомий пан.
Іще два слова про Мідаса:
Глибоких дум своїх запаса
І задумів не зберігав;
Він розум не блискучий мав,
Не надто серцем був відважний;
Зате був чесний і поважний.
Підлизи вискочня мого,
Не зневажи, як хвалити його,
Рішили витонченим звати...

РОСІЙСЬКОМУ ГЕНЕРОВІ

Який холодний ти й сухий!
Який блідий твій стиль бундючний!
Який на винахід ти скучний!
Який ти для ушей лихий!
Надіти мусять кожухи
Твої пастушки гарні й любі:
Ти студиш їх красу легку!
Де ти знайшов їх: в шустер-клубі,
Чи, може, в Краснім кабачку?

ЕПІГРАМА

(Із антології)

Лук дзвенить, стріла здригає,
Заклубивсь, іздох Піфон;
Переможно вид твій сяє,
Бельведерський Аполлон!
Хто ж вступився за Піфона,
Хто розбив твій істукан?
Ти, суперник Аполлона,
Бельведерський Митрофан.

ЕПІГРАМА НА ШАЛИКОВА

Князь Шаликов, газетчик наш печальний,
Елегію сім'ї своїй читав,
А козачок свічі огарок сальний
    В руках із трепетом тримав.
Вмить хлопчик наш заплакав, запищав.
«Беріть, дурні, у приклад цю дитину,—
У захваті він дочкам закричав,—
Відкрийсь мені, натури милий сину,
Ах, чом слюза твій осріблица зір!»
А той у відповідь: «Бо хочеться на двір».

К.И. С. А. УРУСОВІЙ

Я трійці вірити не міг донині:
Потрійний бог здававсь мені чудним;
Та бачу вас — і вірю, ѹ серцем всім
Молюсь трьом граціям в одній богині.

А Н Ч А Р *

В пустелі вбогій і скупій,
Де вітер мчить піски нагріті,
Анчар, як грізний вартовий,
Стойть один у всьому світі.

Його зростила на біду
Природа у годину люту,
І в зелень мертвісно-бліду,
І в корінь налила отруту.

Отрута капає з кори,
Стопившись вдень жарою-млою,
І застигає в вечори
Тужаво-світлою смолою.

До нього й птиця не летить,
І тигр не йде: лиш вихор буйний
На древо смерті набіжить
І мчиться геть, уже отруйний.

І якщо тучі грозові
Обмиють пагілля дрімучі,
То вже краплинни дощові
Падуть отруйні та жагучі.

Та владним поглядом у путь
Людина іншу шле людину,—

---

* Отруйне дерево.

І та крізь ночі каламуть
Їй принесла смолу загину.

І владар мертву взяв смолу,
Гілля з посохлими листками,
В раба ж по зблідому чолу
Холодний піт стікав струмками.

Блідий, знесилений, він зліг
Під шалашем на всохлім лицю,
І вмер біля владарських ніг
Той раб замучений без крику.

А князь тим яdom напоїв
Свої швидкі, слухняні стріли,
І до навколоїшніх країв
Вони із смертю полетіли.

ПОЕТИЮРБА

Procul este, profani*.

Поет в натхненному пориві
На лірі звільна брязкотів.
Співав він — а народ гордливий,
Холодний серцем, нечутливий,
Безтямно слухав щирий спів.

І тупо чернь гадала темна:
«Нашо так дзвінко він співа?
Наш слух вражаючи даремно,
Куди ведуть його слова?
Про що бриньчить? чого нас учитъ?
Нащо серця хвилює, мучить,
Немов свавільний чародій?
Як вітер, пісня в нього вільна,
Зате, як вітер, і безцільна:
Яка є користь нам у ній?»

---

* Геть, непосвячені (лат.).

Поэт

Мовчи лиш, наброде тупий,
З турбот і злигоднів сліпий!
Бридкий мені твій голос дёрзкий!
Не син небес — гробак земний,
Ти на вагу в душі низькій
Кумир цінуєш Бельведерський.
Користі в ньому не знайти.
Хай мармур — бог!.. та що ж із того?
Щò він проти горшка пічного,
В якому страву вариш ти!

Чернь

Ні, якщо ти небес обранець,
Свій дар, божественний посланець,
На благо людям віддавай:
Своїх братів ти виправляй.
Ми малодушні, ми огидні,
Ми злі, підступні, ми безстыдні;
Холодні серцем ми скопці,
Раби, обмовники, сліпці;
Клубками в'ються в нас пороки:
Любивши близьких, мов себе,
Ти можеш нам давати уроки,
А ми послухаєм тебе.

Поэт

Ідіть ви геть,— яке-бо діло
Поету мирному до вас!
В розпусті кам'яніте сміло:
Не оживить вас ліри глас!
Душі гидкі ви, мов хвороби,
Для глупства вашого і злоби
Ви мали до ції пори
Бичі, темниці, топори.
Доволі з вас, рабів безумних!
В містах у вас із вулиць шумних —
Корисний труд! — сміття метуть.
Та, позабувши про служіння,
Олтар і жертви та моління,

Хіба жерці мітлу беруть?
Не для житейських бур шалених,
Не для користі, не для битв
Родились ми для слів натхненних,
Для звуків ніжних і молитв.

С П О М И Н

Коли для смертного замовкне день труда,
І на німі майдани міста
Напівпрозорчасти наляже ніч бліда,
І сну крило повіє чисте,
Тоді в самотності, легких не зnavши снів,
Тривожної я повен муки:
В безсонні устає сумління темний гнів,
Шиплять докори, як гадюки;
Душа горить, в умі — схвилювані думки
Одна по одній виникають,
І давні спомини, безмовні та тяжкі,
Сувої довгі розгортають.
І я, читаючи свою облуду й гріх,
Життя минуле проклинаю,
І тяжко скаржуся, проте в слізах гірких
Рядків печальних не змиваю.

* * *

Дар порожній, випадковий,
Нащо ти, життя, мені?
Нащо доля у закови
Узяла найкращі дні?

Хто з таємною злобою
З небуття мене позував,
Душу виповнив жагою,
Розум сумнівом пройняв?

В далині мети немає,
Серце спить, в неробстві ум,
Темну тугу навіває
Життєвий щоденний шум.

ПЕРЕДЧУТЯ

Темні хмари наді мною
Знов нависли в тишині;
Доля заздрісна бідою
Знов загрожує мені...
Чи піду назустріч долі
Із презирством, як колись,
Повен гордості і волі,
Що в юнацтві розцвілись?

Натомили дні бурхливі,
І байдуже бурі жду:
Ще врятований, можливо,
Знову пристань я найду...
Та вчуваючи розлуку,
Неминучий грізний час,
Стиснуть, ангеле мій, руку
Я спішу в останній раз.

Друже любий мій та ніжний,
Вимов лагідно: *прощай*,
Засмутися; погляд ніжний
Підведи, чи опускай;
І про тебе пам'ять милу
Понесу я гордо в світ,
В ній знайду відвагу й силу
І падії юних літ.

КЛЕОНАТРА

Цариця голосом і зором
Бучний оживавлюала пир.
Вславляючи всевладну хором,
Визнаючи в ній свій кумир,
Всі тисались до її престолу,
Та враз над чашею з вином
Замислилась вона — й додолу
Схилилась чарівним чолом.

І пишний пир немов дрімає,
І все, чекаючи, мовчить...
Та знов вона чоло здіймає
І починає говорити:
«Вслухайтесь: я нині маю
Між нами рівність поновити.
В моїм коханні втіхи раю,
Блаженство можна вам купити.
Хто до торгів жаги приступить?
Свої я ночі продаю.
Озвіться: хто між вами купить
Ціною смерті ніч мою?»

Вона рекла. Юрба в мовчанні,
І в хвилюванні всі серця.
Та Клеопатра вже в чеканні
З холодним викликом лиця:
«Я жду,— звішає,— згоду дайте!
Чи ви б тепер хотіли пріч?
Багато вас було; дерзайте,
Купуйте насолоди ніч!»

Своїх поклонників обводить
В погорді зором мовчазним...
Враз — із рядів один виходить
І двое інших вслід за ним.
Хода смілива, світлі очі.
Звелась цариця серед них.
Звершилось: куплено три ночі,
І ложе смерті кличе їх.

І гордий голос знов возвисила цариця:
«Нішо тепер мої вінець і багряниця!
Мов проста найманка, на ложе в цій добі
Зійду і послужу, Кіпрідо, я тобі,
Нечувані дари знесу в твої чертоги.
О боги пекла, ви, вчуваите, грізні боги,
Підземних острахів печальнії царі!
Я обіцяю вам: до світлої зорі
Володарів моїх останні побажання
І чаром ніжності і тайною лобзання,
Коханням сповна я слухняно напою...
Коли ж з-поміж завіс в хоромину мою

Аврора зазирне — хай свідчить ця порфира,
Ім зітне голови уранішня сокира!»

Поблагословлені десницею жерця,
Із урні жереби виносять вість кінця.
І перший Аргілай, клеврет Помпея смілий,
Порубаний в боях, в походах посивілий.
Презирства зимного не зніс од жінки він
І перший виступив, війни суворий син,
Рокованих утіх спізнати насолоду,
Як сміло виступав на славний клич походу.
Крітон за ним, Крітон, той пещений мудрець,

Народжений під небом Арголіди,
Від ранніх днів своїх поклонник і співець
Бенкетів запальних, жагучої Кіпріди.
Останній імені вікам не передав,
Незнаний для людей, нічим не знаменитий;
Ледь-ледь юпацький пух, темніючи, вкривав
Його сором'язні ланіти.

Вогонь жаги в його очах палає,
В його лиці кохання відбивалось,
Він Клеопатрі лиш свій подих віддавав,
І мовчки довго ним цариця милувалась.

* * *

Tel j'étais autrefois et tel suis encor *.

Який раніш я був, такий і нині я:
Без журний, влюблений. Так, братіє моя,
Не можу я красу зустріть без милування,
Не в тихій ніжності, без млості хвилювання!
Чи ж мало гралася життям моїм любов?
Чи ж мало яструбом я бився знов і знов
В тенетах чарівних, що розстила Кіпріда,
Мене ж не вивчила й стократна та обида,
Я ідолам новим несусь мольбу свою...

* Такий я був колись, такий і тепер (франц.).

К ВІТКА

Засохлу квітку між листками
Забуту в книзі бачу я;
І враз химерними думками
Душа сповняється моя:

Ти де цвіла? коли? весною?
Чи довго? хто тебе зірвав?
Рукою знаною? чужою?
Чом хтось тебе сюди поклав?

Чи в пам'ять зустрічі ясної,
А чи розлуки навесні,
Або прогулянки сумної
У полі, в лісі, в глушині?

І де ж бо той і та пропали?
Де б'ються нині їх сердця?
Чи, може, і вони зав'яли,
Як невідома квітка ця?

* * *

Kennst du das Land...
Wilh. Meist.*

По клюкву, по клюкву,
По ягоду, по клюкву...

Хто знає край, де небо сяє
В небаченій голубизні,
Де море тепле в тишині
Старі руїни обмиває;
Де вічний лавр і кипарис
На волі гордо розрослися;
Де жив Торквато величавий;
Де й нині хвиль морських прибій
На Адріатиці ясній
Повторює його октави;

---

* Чи знаєш ти край... *Вільгельм Мейст(ер)*. (*Гете*).

Де Рафаель живописав;
Де в наші дні різець Канови
Слухняний мармур оживляв,
Де Байрон сам у дні грозові
Страждав, любив і проклинов.

О чарівний, чудовий край,
Натхнень країна величава,
Людмила бачить древній рай,
Твою пророчу горду славу.

На березі розкішних вод,
Коли час оргій наступає,
Навкруг її кипить народ,
Її у захваті вітає.
Людмила в красоті своїй,
Все вкупі — млюсній і живій,
Синів Авзонії чарує,
За нею натовп їх мандрує,
Одразу покоривши її.

Цей рай південної природи,
Цю синь небес, ці ясні води,
Ці чудеса мистецтв німих,
Вся повна почуттів палких,
Людмила наша оглядає,
Дивується па самоті,
Але нічого в красоті
Від неї кращого немає.
Так сяють очі молоді,
Що не зрівнятися Кіпріді.
Іх дві... Здається, що тоді
Страждає мармур сам в обиді.
А чи задумавши, одна
В мовчанні дивиться вона
На ніжний образ Форнаріни,
Чи на Мадонну чарівну —
Красу Людмили неземну
Не порівняти до картини.

Скажіть мені, який співець,
Палаючи святим горінням,
Чий пензель, чий меткий різець

Відтворить нашим поколінням
Ті риси, світ яких не знати?
Де ти, о скульпторе незнаний,
Щоб ту красу ти передав?
Ти бачив, славою вінчаний,
Наш Рафаель, красу таку?
Забудь єврейку у замрії,
Колиску богову легку,
Збагни відради неземній,
Збагни всю радість в небесах,
Нам інший образ дай Марії,
З дитятком іншим на руках.

. . . . .

ТИ І ВИ

Порожнє *ви* сердечним ти
Вона, забувшись, замінила,
І мрії, повні красоти,
В душі закоханій збудила.
Я коло милої стою
Весь у задумі, у розгубі;
Я їй кажу: «Які *ви* любі!»
А мислю: «Як тебе люблю!»

* * *

Кохання мова балаклива
В одвертій простоті своїй,
Неначе проза недбайлива,
Тебе дратує, друже мій.
Але чарує серце діви
Солодкозвучний Аполлон;
Їй любі лагідні мотиви
І мирних рим співучий тон.
Страшне тобі палке признання,
Листа любові ти порвеш,

Але віршоване послання
Увагою не проминеш.
Благословен хай буде нині
Моєї долі скромний дар,
Що досі в життєвій пустині,
Розпалюючи серця жар,
На мене накликав покари,

Чи клевету, чи темні хмари
І тільки часом похвалу.

ІІ очі

Вона,— скажу між нами,— диво,
Гроза в придворній метушні,
І з півдня зорями можливо
Зрівняти, в віршах особливо,
Черкеські очі вогняні.
І що не гляне — все палкіші,
Вони, як той вогонь живий.
Та сам скажи, чи ж не миліший
Оленіної зір ясний!
В нім геній, що таїть задуму,
В нім простота, о друже мій,
В нім стільки близиску, млості й суму,
І стільки ніжності і мрій!..
Опустить зір в усміщі Леля —
В нім скромних грацій торжество;
Підніме — ангел Рафаеля
Так споглядає божество.

TO D A W E, E S Q r *

Нащо твій дивний олівець
Малює мій арапський профіль?
В віках все піде нанівець —
Його освищє Мефістофель.

---

* Панові Дау (англ.).

Оленіну малюй нам ти.
У пристрасті палкій, натхненній,
Лиш юності і красоти
Прихильником хай буде геній.

* * *

Красуне, не співай мені
Мелодій Грузії сумної:
Далекий край, минулі дні
Нагадують вони собою.

О, як нагадують мені
Твої сумні, жорстокі співи
І ночі місячні ясні,
І степ, і мілий образ діви!..

Той згубний образ дорогий,
Тебе зустрівши, забуваю,
Та чую спів оцей сумний
І знов його я уявляю.

Красуне, не співай мені
Мелодій Грузії сумної:
Далекий край, минулі дні
Нагадують вони собою.

* * *

Місто пишне, місто бідне,
Дух тюрми, палат черга,
Це склепіння неба блідне,
Камінь, холод і нудьга,—
Все ж до вас у мене звичка,
Бо в пустелі цій сумній
Ходить ніжка невеличка,
В'ється локон золотий.

ПОРТРЕТ

З душею, повною вогню,
З жагучим серцем до нестями,
О жони Півночі, між вами
Вона проходить день по дню.
І через світські перепони
Летить вона до втрати сил,
Немов комета беззаконна
Серед розчислення світил.

НАПЕРСНИК

Крик ніжних скарг, признань сміливих
Ловлю жадливо я всякчас:
Безумних пристрастей бунтливих
Як мова полоняє нас!
Та — припини з півслова фрази,
Затаюй мрії, не смути:
Боюсь їх пломеню-зарази,
Боюсь пізнатъ, що знала ти!

ВІДПОВІДЬ О. І. ГОТОВЦЕВІЙ

Дивлюсь непевно я і мрійно
На квіти, що прислала ти.
Який би стойк міг спокійно
Прийняти дар від красоти?
Я гордий — та й страхаюсь, мила;
Я розгадати не зумів
Докір, що ти не докінчила.
Невже я твій накликав гнів?
О скільки б муک собі намовив
Зоїл, розпещений дивак,
Коли б жіночу стать злословив,
Який прислужувався так!

Любові гнівним хвилюванням
Він був би скараний, а ти
Була б довіку спростуванням
Його сумної клевети.

ДРУЗЯМ

Я не підлесник, як царю
Хвалу по щирості складаю:
Чуття я прямо виявляю,
Від серця вільно говорю.

Його я просто полюбив:
Він сміло, чесно править нами;
Це він Росію оживив
Трудом, надіями, боями.

Хоч він і юністю кипить,
В нім не жорстокий дух державний:
Тому, кого карає явно,
Taємно він благоволить.

Я знати недолю вигнання,
Тяжку з любими розлуку,
Ta він свою державну руку
Простяг — і з вами знову я.

Moї пориви полум'яні,
Moї він задуми звільнин,
I як йому в сердечній шані
Подячних не складати слів?

Підлесник? То лукавства син:
Цареві спокій він збентежить,
Із прав усіх державних він
Лиш милість владаря обмежить.

Він скаже: люд свій зневажай,
Глуши природи голос мирний!
Освіченість викореняй,—
В ній дух розпусний, непокірний!

Біда країні, у якій
Підлесник, раб коло престолу,
Співець — натхненний погляд свій
В мовчанні опуска додолу.

ВІДІО ВІДЬ КАТЕНІНУ

Дарма, поете запальний,
Свій келих ти мені підносиш
І випить за здоров'я просиш:
Не п'ю, сусіде дорогий!
Мій друже любий та лукавий,
Твій келих не з вином п'янким,—
У нім отрута для уяви:
Заманить шляхом він твоїм
Мене услід заради слави.
Отак досвідчений гусар,
Бійця вербуочи, підносить
Йому приємний Вакха дар,
Аж поки хмелю буйний чар
Його на місці не підкосить.
Я сам служивий — і мені
Пора б забутися у сні.
Лишайся ти в строю Парнаса
І знову келих наливай,
Чудовий лавр Корнеля й Тасса
Один з похмілля пожинай.

* * *

В солодкім затінку фонтанів
І стін, оббрізканих кругом,
Поет бувало тішив ханів
Перлових наспівів разком.

На нитті веселої хвилини
Низав він в хитрій простоті

Прозорих лесток намистини
І мудрість — чотки золоті.

Любили Крим сини Сааді,
Майстри в поезії тонкій,
І розгорнути бували раді
В Бахчисараї зошит свій.

Поеми їхні розстилались,
Як еріванські килими,
На учтах ними прикрашались
Греїв пишні тереми.

Та жоден чародійник милий,
Володар співів і думок,
Не появив такої сили
В складанні віршів та казок,

Як той, хто мислі мав крилаті,
Хто в тій родився стороні,
Де мужі грізні та кошлаті,
А жони — гурії земні.

ДО ЯЗИКОВА

До тебе я збиравсь давно,
У місто, вславлене тобою,
Попить, віддавши спокою,
Тобою вславлене вино.
Мене наш Кисельов — тобою
Теж вславлений — туди манив,
І я з веселістю легкою
Покинути уже хотів
Неволю невських берегів.
І що ж? Гербовая турбота
Поли вчепилася, манія,
І на Неві, хоч неохота,
Прикований, лишився я.
О юність, мчиш ти в даль безкраю!
Як за тобою не жаліть?

В боргах бувало потопаю,
Од позичальників тікаю,
Готовий хоч куди летіть.
Тепер докучно оббігаю
Своїх лінівих боржників
І, споважнівши, проклинаю
Вагу і грошей, і років.

Прощай же, з Фебом бенкетуй,
Коло Кіпріди торжествуй,
Забудь ясновельможне чванство,
Не знай люб'язних боржників
І не плати своїх боргів
По праву руського дворянства.

М. Д. КИСЕЛЬОВУ

Шукай в чужім краю здоров'я і свободи,
Та Північ забувати гріх,
Тож слухай: поспішай карлсбадські пити води,
Щоб з нами випить вин хмільних.

ПОСЛАНИЯ ДО ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО,

*автора
«Сатири на гравців»*

Тож елегічний спів змінити
Ти вирішив, наш мораліст,
На сатиричний ямб сердитий?
Поета маємо хвалити:
Корисний людям різок свист.—
І гідний жалощів Аріст:
Як наполегливо молився,
А потім нещасливо грав!
Ось молодь: враз погарячився,
Програвсь і лиха скуштував!

Дамон твій — з небезпечних дуже
Людців. Забудь мерщій цей дім,
Де, правда, візнаюся в тім,
Тримавсь чудово ти, мій друже:
Гостям ніяк не заважав,
Аріста лагідно втішав,
Давав поради принарадко
І ні копійки не програв.
Люблю: оце поета гідно!
А то повчає світ дурний,
Та й сам грішити нахил має.
Ти, учню Персія! Буває
У нас і так:

Сусіда мій,

Щоб збути благородну спрагу,
Бокал кастальський вихиляв
І про гравців лиху звитягу,
Як ти, сатиру злу писав,
А потім другові читав.
Прослухав друг, узяв колоду,
Потасував і зняти дав,
І наш поет під ту нагоду
Усеньку піч понтирував.
Чи ти б не зміг його впізнати?
Та зустріч з ним була б за свято
Мені: я ніч радий не спать
І з ним ладен хоч до світання
Читать сатирика послання
Й на нього програші писать.

В. С. ФІЛІМОНОВУ

при одержанні поеми його
«Блазенський ковпак»

Вам музи, як баби старенъкі,
Ковпак зв'язали в добрий час,
І, причепивши витребеньки,
Сам Феб одяг його на вас.
В такім убранні перед вами

Хотів би я шикнути й сам,
Багато власними очами
Побачити, подібно вам;
Але ковпак носити годі,
Хоч до вподоби він мені;
Його я кинув, бо не в моді
Червоний колір в наші дні.
Отож, в знак мирного привіту,
Скидаю шляпу, б'ю чолом,
Взянаю філософа-піїта
Під обережним ковпаком.

19 ЖОВТНЯ 1828

Старанио помолившись богу,
Ліцею крикнувши ура,
Прощайте, друзі; я — в дорогу,
А вам — у ліжко вже пора.

УТОПЛЕНИК

Прибігають в хату діти,
Батька звуть ще здалеки:
«Тату! тату! наші сіті
Притягли мерця з ріки».
«Годі плести, бісенята,—
Забурчав на них отець.—
Ох, оці мені хлоп'ята!
Буде вам, дивіться, мрець!

Суд наїде, розкажи-но:
Вік не збути цю біду.
Що подіяти; дружино,
Дай каптан: я побреду...
Де ж той мрець?» — «Он, тату, близько!»
Й справді, там, на бережку,
Де показував хлопчисько,
Мрець простягся на піску.

Труп потворний і жахливий
Весь посинів і розпух.
Чи сірома нещасливий
Загубив свій грішний дух?
Чи втонув рибалка впертий,
Чи то п'яний молодець,
Чи злодюгами обдертий,
Недогадливий купець?

Мужикові мало діла.
Озирнувшись, нашвидку
Він потоплене тіло
В воду тягне по піску.
Ще й від берега стрімкого
Відштовхнув його веслом,
І поплив той мрець від нього
За могилою й хрестом.

Довго мертвий за потоком
Плив, гойдаючись не в лад,
І його провівши оком,
Наш мужик пішов назад.
«Ви, писклята, цум додому!
По гостинцю зараз дам.
Та щі пари з уст нікому,
Бо інакше буде вам».

З ночі буря зашуміла,
Схвилювалася ріка.
Вже і скіпка догоріла
В димній хаті мужика.
Діти сплять, дріма дружина,
Муж куняє на печі.
Буря виє; та диви-но:
Хтось постукав уночі!

«Хто там?» — «Гей, пусти, хазяїн!» —
«Не було мені біди!
Чом вночі блукаєш, Каїн?
Чорт заніс тебе сюди!
Де возитися з тобою?
Вдома сплять усі давно».
І лінівою рукою
Підіймає він вікно.

Місяць з хмари випливає —
Що це? Голий при вікні.
З бороди вода стікає,
Очі дивляться скляні.
Все у нім заціпніло,
Мертві руки простяглись,
І в набрякле синє тіло
Раки чорні уп'ялись.

І мужик вікно захлопнув,
Гостя голого впізнав.
Весь завмер він: «Щоб ти лопнув! —
Затремтівши, проказав.
Страшно в нім думки німіли,
Лив з чола холодний піт,
І до ранку стукотіли
Під вікном та край воріт.

Є в народі вість жахлива,
Що до смертного кінця
Той рибалка пещасливий
Дожида щорік мерця.
Вітер зранку вже лютує,
З ночі буря тъмарить світ,
І потоплений чатує
Під вікном та край воріт.

* * *

Крук до крука прилетів,
Крук до крука говорив:
«Де б нам, круче, пообідатъ?
Як би нам про те провідатъ?»

Кряче крук йому в одвіт:
«Знаю, буде нам обід;
В чистім полі при рокиті
Молодця убито в житі.

Ким убито та чого,
Знає сокіл лиж його,
Та кобилка вороная,
Та хазяйка молодая.

Сокіл в пущу полетів,
На кобилку ворог сів,
А в хазяйки сподіванка
На живого — на коханка».

* * *

Ще холодні вітри повівають
І наносять ранківі морози.
Тільки що на протавках весняних
Показались квіточка рannі,
Як з воскового дивного царства,
Зі своєї медової келійки
Вилітала перша бджілка.
Облетіла по квіточках рannіх
Про весну довідатись красну,
Чи вже скоро буде гостя мила,
Чи вже скоро луки взеленяться
І чи скоро вже клейкі листочки
На березі білій розів'ються,
Зацвіте черемха духовита.

* * *

Як швидко у степу відкритім
Мій кінь підкований біжить!
Як під дзвінким його копитом
Земля, промерзнувши, звучить!
Корисний нашому здоров'ю
Мідний російський наш мороз:
Не боячись його погроз,
Цвітуть рожеві щоки кров'ю.

Печаль в лісах, в діброві кожній,
Лиш блімне день і темно знов
І, ніби пізній подорожній,
Нам буря стукає в вікно.

* * *

Кудлатий староста Овдій
З поклоном барині своїй
Не крашанку, як то годиться,—
Підніс ученого шпака.
А шпак відомо, що за птиця —
Розумна й не сказати яка!
Сидить, надувшись величаво,
І очі зводить до небес,
Весь час говорячи гаркаво:
«Христос воскрес! Христос воскрес!»

* * *

Ти, кобилко молодая,
Честь кавказького тавра,
Чом гарцюєш, удаляя?
І тобі прийшла пора;
Не косись ляклivим оком.
Копити не викидай,
Полем чистим і широким,
Ніби вихор, не літай.
Підожди, тебе заставлю
Піді мною походить,
В мірне коло я направлю
Вудилами дiku хіть.

* * *

Римо, друже повсякденний
І в дозвілля час натхненний.
І в натхненний час труда,
Ти примовкла, заніміла;
Ах, невже ти, дзвінкокрила,
Відлетіла без сліда?

А колись твій ніжний лепет
Присипляв сердечний трепет,
Мужи втишував мої,
Ти сміялась, ти манила,
І вела від світу, мила,
В зачаровані краї.

Ти було мені вчуvalа,
Як дитина, доганяла
Мрію радісну сама;
З нею, вільна і ревнива,
Непокірна і лінива,
Сперечалась жартома.

Я з тобою побратався,
Скільки я разів скорявся
Жавим пустощам твоїм,
Мов коханець без догани,
Добродушний і слухняний
В щасті й розпачі гіркім.

О коли б ти появилася,
Як на світі веселилась
Небожителів сім'я!
Ти б із нею проживала,
І божественно б сіяла.
Слава сонячна твоя.

Взявши ліру голосисту,
Повістили б урочисто
Гезіод або Омір:
Якось Феб, пастух Адмета,
Стадо пас біля Тайгета,
Де шумить одвічний бір.

Він блукав у самотині,
Ні боги, ані богині,
Як Зевес ім заповів,
З ним не важились зустріться —
З богом ліри і цівниці
З богом світла й мудрих слів.

В пам'ять давнього кохання
Всолодить його страждання
Мнемозіна прибула.
І дружина Аполлона
В тихім гаї Гелікона
Любу доню сповила.

ЕПІТАФІЯ НЕМОВЛЯТІ

Кн. М. С. Волконському

У сяйві радіснім він ручку звів маленьку;
Там, коло трону вічного творця,
На землю дивиться, всміхаючись, і неньку
Благословляє він і молить за вітця.

В. М. ФЕДОРОВУ

Будь ласка, Федоров, до мене не ходи;
Не присипляй мене — чи потім не буди.

* * *

Небіжчик, автор сухорлявий,
Писав для грошей, пив із слави.

* * *

Чи серед вулиць гомінливих,
Чи в людний увійшовши храм,
Чи в колі юнаків гульливих,—
Я віддаюсь моїм думкам.

Я говорю: кінець незримий
Чатує кожного із нас,
І під німе склепіння всі ми
Зайдемо в визначений час.

Чи де побачу дуб могутній,
Я мислю: патріарх лісів
Переживе мій вік забутній,
Як пережив і вік батьків.

Чи з немовляти утішаюсь,
Уже я думаю: рости!
Тобі я місцем поступаюсь:
Мені вже тліть, тобі цвісти.

І так щохвілі й щогодини,
У думу вдавшися одну,
Я вгадую: коли прилине
Той день, що ляжу я в труну?

І де умру я: на чужині?
У битві, у морських валах?
Чи недалеко у долині
Сховають мій холодний прах?

І хоч однаково, де тліти,—
Але хотілось би мені

Сном віковічним опочити
У рідній, милій стороні.

І там, де намогильні сходи,
Хай молоде життя кипить
І цвіт байдужої природи
Красою вічною блишти!

* * *

Узгір'я Грузії укрив туман нічний;
Шумить Арагва піді мною.
Печально й легко так,— і смуток мій ясний:
Мій смуток повен весь тобою,
Тобою — більш ніким... І дивлячись у тьму,
Свою печаль я не стривожу.
І серце знов горить і любить знов — тому,
Що не любить воно не може!

К А В К А З

Кавказ підо мною. Стою в вишині
Німий і самотній край яру страшного;
Орел, зо шпilia підлетівши стрімкого.
Ширяє недвижно зо мною вріvnі.
Тут бачу, як струмні з-між гір виникають,
Як грізні обвали додолу шугають.

У мене в ногах тут збіговища хмар,
І скель понад ними мертвотні громади,
І ринуть шумливі крізь них водоспади;
А нижче — лиш мох та посохлий чагар;
А там уже — розкіш зеленого гаю,
Де пташка щебече, де олень плигає.

Ще далі, мов гнізда, і житла людські,
І вівці пасуться в гірській полонині,

І ходить пастух по веселій долині,
Де хвилі Арагви шумують легкі,
Де вбогий здобичник з-за скелі чатує,
І Терек кипучий реве та лютує;

Шумить він та вис, як звір молодий,
Що іжу побачив крізь гратеги холодні,
Він б'ється об берег у злості неплодній
І лиже підступно він камінь німий...
Дарма! ні поживи йому, ні розради:
Навік його грізні затисли громади.

О Б В А Л

Б'ючись об виступи скали,
Шумлять і піняться вали,
І в вишині кричать орли,
І стогне бір,
І блискотять серед імли
Вершини гір.

Звідтіль зірвався раз обвал,
І впав, зродивши грому шал,
І поміж скель увесь провал
Загородив,
І Терека могутній вал
Перепинив.

І от, знемігши, присмирнів...
О Терек, ти вже не ревів;
Та задніх хвиль упертий гнів
Пробив сніги...
Ти, розлютившись, затопив
Всі береги.

І довго той обвал чигав,
Німим громадищем лежав,
І Терек злив під ним десь мчав,
І, весь шумкий,
У бризках, піною зрошив
Звід крижаний.

Де битий шлях лягав між брил,
Де кінь скакав, і тягся віл,
І вів верблюда через схил
Степний купець,—
Еол там лине легокрил,
Небес жилець.

ДЕЛІБАШ

Перестрілка за горбами;
Стежить табір їх і наш;
Раптом перед козаками
Звивсь червоний делібаш.

Делібаше! бійся лави.
Не показуй смерті ніс;
Враз амінь твоїй забаві:
Попадешся ти на спис.

Гей, козаче! геть від бою:
Делібаш з розмаху цей
Зріже шаблею кривою
Хвацьку голову з плечей.

Мчать, зійшлись на повній рисі...
От які! погляньте ви:
Делібаш уже на списі,
А козак без голови.

МОНАСТИР НА КАЗБЕКУ

Високо над сім'єю гір
Шатром твій царствений убір,
Казбеку, в промені сіяє.
Твій монастир в вершиннім краї
Ковчегом, що пливе між хмар,
Над пасмом видний ледъ, ширяє.

Простору невимовний чар!
Туди піднятись би, на скелі,
Із міжгірської тісноти!
Туди, до тих нагірних келій,
В сусідство з богом би дійти!

* * *

От перед нами ширшим став
Між хмурих круч розрив щілини,
А Терек злий тихіше рине,
І промінь сонячний засяв.

Д О Н

Здрастуй, Дон! Між піль просторих
Ллеш ти хвилі голубі.
Від синів твоїх суворих
Я привіз уклін тобі.

Як уславленого брата,
Ріки знають Дон старий;
Від Аракса та Євфрата
Я привіз уклін низький.

Відпочивши від погоні,
Чуючи в вітчиїну путь,
Вже донські гарячі коні
Арпачайську воду п'ють.

Приготуй же, Дон славетний,
Для цих вершників хвацьких
Сік п'янкий та іскрометний
Виноградників своїх.

* * *

Був і я серед донців,
Гнав і я османів шайку;
В пам'ять битов і шатрів
Я привіз собі нагайку.

У поході, на війні,
Зберігав я балалайку,
З нею рядом, на стіні,
Я повішу і нагайку.

Що таїть чуття свої —
Я люблю свою хазяйку...
Часто згадував її
І беріг свою нагайку.

ПОДОРОЖНІ СКАРГИ

Довго ще мені гуляти
То в колясці, то візком,
То в кибитці полем гнати
То в кареті, то пішком?

Не в дідівській тій берлозі,
Не при батьківській труні,
На великий, знатъ, дорозі
Вмерти бог велів мені.

На каміннях під копитом,
Під колісми за горбком,
Чи в рову, водою змитім,
Під розібраним містком?

Чи уста чума заціпить,
Чи мороз хапне, як слід,
А чи в лоб шлагбаум вліпить
Непроворний інвалід?

Чи під ніж я лиходію
Попадусь в самотині,
Чи з нудоти околію
Де-то будъ в карантині?

Довго ще в нудьзі голодній
Піст невільно коротать
І в телятині холодній
Трюфлі Яру споминатъ?

От на місці бути б ділу —
По М'ясницькій розїжджать,
Про село своє, про милу
На дозвіллі помишлять!

От би діло — чарка рому,
Сон вночі, а ранком чай,
От би діло, братці, вдома!..
Ну, мерщій же поганяй!

* * *

(2 листопада)

Зима. Що на селі робити нам? Стрічаю
Слугу, що подає уранці чашку чаю,
Питаннями: ну, як? Чи ще мете, чи ні?
Пороша випала? чи варто встать мені
І сісти у сідло, чи краще до обіда
Возиться з давніми журналами сусіда?
Пороша. Встаємо, і миттю на коня,
І риссю по полях при першім світлі дня;
Гарапники в руках, собаки вслід за нами:
Уважно стежимо за лігвами й слідами;
Кружляєм, нишпорим, шукаємо зайців —
І двох прогавили. Додому час наспів.
Ото пак весело! Вже й вечір: хуга виє,
Свіча ледъ блимає; у тузи серце ние;
Ковтаю краплями нудоту я гірку.
Читати? Ні! Рядок чорніє по рядку,

А думка десь літа... Я книгу закриваю,
Беру перо, пишу; насильно вириваю
У музи сонної розтріпані слова.
До звука звук не йде... Втрачаю я права
Усі над римою, служницею чудною:
Вірш в'яло тягнеться, немов повитий млою.
Змагання з лірою я облишаю сам
І до вітальні йду; розмову чую там
Про вибори близькі, про сахарні заводи;
Хазяйка хмуриться за прикладом погоди,
І шпицям сталевим увагу приділя
Чи на червового ворожить короля.
Нудьга! Так день по дню у самоті минає.
Та як увечері в садибу завітає,
Коли за шашками куняєм тихо ми,
Сім'я кибиткою чи древніми саньми —
Старен'ка з буклями і з нею дві дівиці
(Дві панички стрункі, біляві дві сестриці), —
Як міниться тоді похмура сторона,
Як, боже мій, життям займається вона!
Спочатку погляди, немовби випадкові,
А далі жвавості все більше у розмові,
А там і дружний сміх, і співанки гуртом,
І вальси, й пустощі, і шепіт за столом,
І млюсні погляди, і жарти, й ніжний подих,
І зустріч потайна десь на вузеньких сходах;
І діва в присмерку на ганку вже стоїть:
Відкриті шия й грудь, в обличчя сніг летить,
Та бурі півночі не шкодять руській розі.
Цілунок як жаркий палає на морозі!
Як руська дівчина цвіте серед снігів!

ЗИМОВИЙ РАНOK

Мороз і сонце,— день прекрасний!
Ти ще дрімаєш, друже ясний,—
Красуне, час уже, проснись:
Відкрий свій погляд ясноворій
Навстріч північної Аврори,
Зорю півночі з'явись!

Згадай, учора буря злилась,
У тьмянім небі мла носилася,
І пляма місяця смутна
Жовтіла десь на виднокрузі,
І ти в німій сиділа тузи —
А нині... Йди-но до вікна:

Під голубими небесами
Скрізь чаївними килимами
На яснім сонці сніг лежить;
Прозорий ліс лише чорніє,
Крізь іній глиция зеленіє,
І річка кригою блищить.

Кімната вся янтарним блиском
Осяяна. З веселим тріском
Палає піч. У мріях ти
Сидиш тихенько край лежанки.
Проте, чи не звеліти в санки
Конячку буру запрягти?

І понесе нас, друже милив,
По вранішній дорозі білій
Кінь нетерплячий крізь сніги,—
Відвідаєм поля спустілі,
Ліси, від снігу побілілі,
І милі сердю береги.

ОЛЕГІВ ЩИТ

Коли до міста Костянтина
З тобою, войовник-варяг,
Разом прийшла слов'ян дружина
І підняла побідний стяг,
Тоді Русі на послав ратний,
Сварливцю-грекові на стид,
Ти пригвоздив свій щит булатний
До Цареградових воріт.

Настили дні боїв криваві;
Твій шлях ми знову віднайшли.
Та нині, коли знов ми в славі
До стін Стамбула прибули,
Твій горб потрясся з бранним гулом,
Твій зойк вагання в нас вселив,
І нашу рать перед Стамбулом
Твій щит прадавній зупинив.

* * *

Ми знову в ореолі слави,
Вже здався ворог серед гір,
Скінчивсь в Арзрумі спір кривавий,
Підписаний в Едирні мир.

І вже Росія далі лине,
І південь владно облягла,
Вона, державна, узяла
В свої обійми пів-Евксіна.

Повстань, о Греціє, повстань!
Недарма всі піднявши сили,
Визвольна потрясала брань
Олімп і Пінд і Фермопіли.

Під співи полум'яніх слів
Тіртея, Байрона і Ріги
Вже край героїв і богів
Розбив невільничі вериги.

Під тінню древніх верховин
Свобода юна встала нині
На Періклеса домовині,
На сходах мармуриних Афін.

Е. М. УШАКОВІЙ

Вас пестячи, сама природа
Небезсторонньою була,
І наша день у день хвала
Для вас немов докучна ода.
Самі ви знаєте давно,
Що вас любить усім дано,
Що погляд ваш, як у Арміди,
Що стан легкий, як у Сільфіди,
Що ваші чарівні уста
Неначе гармонійна роза...
І наші рими, й наша проза —
Все перед вами суєта.
Але, згадавши вашу вроду,
В нас потай серце защемить,
І вам в альбом, смиренний зроду,
Рядки я вписую в цю мить.
Згадаєте ви мимоволі,
Хто вас від серця оспівав,
Коли круг Пресненського поля
Ще тин високий не стояв.

* * *

Під їздивши під Іжори,
Глянув я на небеса
І згадались ваші зори,
Ваших синіх віч краса.
Хоч любов сумна і щира
У душі цвіте моїй,
Хоч дістав ім'я вампіра
Я в губернії Тверській,
Та коліна перед вами
Прихилить я не посмів,
І кохання молитвами
Вас бентежить не хотів.
Знов мене закрутить ревно
Неприємно-шумний світ,
І забуду я, напевно,

Пишність вій, красу ланіт,
Стан стрункий, цнотливу мрійність,
Обережний слів добір,
Скромно-лагідну спокійність,
Хитрий сміх і хитрий зір.
А як ні... то завітаю
В дім затишний ваш і сад
І від жовтня покохаю
Вас по самий листопад.

ПРИКМЕТИ

Я мчав до вас: живії сни
Услід грайливо мчали; сходив
Праворуч молодик яспій
І шлях мій дружньо супроводив.

Од вас я іхав: інші сни...
Душа закохана — у сумі,
За мною молодик ясний
Ліворуч плинув у задумі.

Так, тихих мрій товариші,
В задумі вічній ми, поети;
Так стародавній прикмети
У згоді з почуттям душі.

* * *

Я вас любив, а може, і люблю я,
Огонь у серці не погас моїм;
Та ця любов нехай вас не хвилює,
Не хочу я печалити вас нічим.
Я вас любив безмовно, безнадійно,
То ревнував, то ніжно вірив знов,
Я вас любив сердечно так і мрійно,—
Дай боже вам ще раз таку любов!

* * *

Коли за віку молодого
Ганьби ти слухаєш слова
І з вироку суда людського
На честь утратила права,—

Один серед юрби глухої
Твої страждання я ділю
Й за тебе марно із журбою
Кумир байдужливий молю.

Та світ холодний не зміняє
Жорстоких осудів своїх.
За помилки він не карає,
Лиш хоче тайни він для них.

Достойні рівної зневаги
Його прокльони і любов.
Ти, повна гордої наснаги,
До забуття себе готов;

Не пий отрути вогняної;
Залиш блискуче коло втіх;
У тебе, в дні журби тяжкої,
Один є друг серед усіх.

* * *

Поїдьмо, дорогі, із вами путь моя,
Куди не скажете, готовий з вами я
Поїхати залюбки,— її я покидаю:
Чи до піdnіжжя стін далекого Китаю,
Чи в гомінкій Париж, чи в край, де вже пісні
Не ллються Тассові опівночі в човні,
Де попіл покрива прадавніх міст руїни,
Де кипарисів гай весняної години
Ллє паходці нічні... Але чи певен я,

Що згасне в мандрівках ота жага моя?
Чи зможу я забути ту гордовиту діву,
А чи до ніг її нескореному гніву,
Як звичну данину, любов я принесу?

• • • • •

КАЛМИЦІ

Прощай, моя красо-калмичка!
Ледь-ледь, на зло бажань моїх,
Не понесла похвальна звичка
Мене серед степів п'янких
З кибиткою батьків твоїх.
Розкриті очі в тебе вузько,
Широкий лоб і ніс плаский,
Ти не лопочеш по-французьки,
Стан шовком не стискаєш свій;
І хліба перед самоваром
По-англійськи не кришиш ти,
Ти не захоплена Сен-Маром,
Тобі Шекспіра не сягти,
І ти у мріях не витаєш;
Коли в пудьзі душа живе,
Ти не співаєш: «Ma dov'e» *,
Галоп в зібранні не скакаєш...
Навіщо? — Півгодини ті,
Поки лиш коней запрягали,
Мій ум і серце хвилювали
Краса і зір твої прості.
Чи не те саме, друзі гожі:
Забулись від порожніх мрій
В блискучій залі, в модній ложі,
А чи в кибитці кочовій?

---

* «Ta de...» (італ.).

* * *

(При посилці бронзового сфінкса)

Хто між снігами зростив Феокрітові ніжні троянди?
В віці залізі, скажи, хто золотий відтворив?
Хто слов'янин молодий, грек духом, народженням
німець?
От загадка моя: хитрий Едіп, вгадай!

* * *

Жив на світі рицар бідний,
Простий серцем, мовчазний,
З виду хмурий, непогідний,
Духом смілий і прямий.

Мав він видиво єдине,
Непіддаваше уму,
І воно з тії хвилини
В серце врізалось йому.

Близ Женеви, в мить щасливу,
На шляху біля хреста
Бачив він Марію діву,
Матір господа Христа.

Повен думкою палкою,
На жінок він не зважав
І до гробу ні з одною
Ані слова не сказав.

Вінувесь свій вік короткий
Сталлю лоб свій закривав
І собі на шию чотки
Замість шарфа прив'язав.

Ні Отцю, ні Духу й Сину
Не молився паладин,

Мав молитву лиш єдину,
Дивна був людина він.

Він проводив цілі ночі
Перед образом святым,
Лиш на Діву зводив очі
Він у захваті сумнім.

Повен вірою й любов'ю,
Вірний обраній меті,
Ave, Mater Dei* кров'ю
Написав він на щиті.

І в той час, як паладини,
Страх і помста ворогам,
По рівнинах Палестини
Мчались в честь коханих дам —

Lumen coelum, sancta rosa! **
Він ревів, як ураган,
І, мов грім, його погроза
Побивала мусульман.

Він вернувсь у замок дальній,
До похмурих, давніх стін,
І в любові вмер печальний
Без дарів причастя він.

Як із світом він прощався,
Дух лукавий прилетів,
Душу рицаря збирався
До своїх забрать країв:

Він, мов, богу не молився,
Він не відав, мов, поста,
Непристойно залибився
Він у матінку Христа.

Та пречиста захистила
Від докорів тих його,
В царство вічне впустила
Діва рицаря свого.

---

* Радуйся, божа мати (лат.).

** Світло небес, свята троянда (лат.).

ДО ПОГРУДДЯ ЗАВОЙОВНИКА

Не помилково, в мить таємну,
Рука мистецтва навела
На мармур вуст усмішку ченму
І гнів на сніжний блиск чола.
Недарма з виду двоязичний
Владар. Такий був справді він:
До протиріч душевних звичній,
В житті, в обличчі — арлекін.

ШВЕЦЬ

Притча

Якось-то швець та розглядав картину
І помилку відзначив на взутті;
Художник пензля взяв у ту ж хвилину,
Поправився,— а той у простоті:
«Обличчя намальоване тут криво...
Занадто голі груди в цих жінок»...
Тут Апеллес гукнув нетерпеливо:
«Суди не вище чобота, дружок!»

Є приятель у мене гордовитий;
В чім він зневаєць, не можу зрозуміти,
Хоч вельми строго любить говорити —
Ta тягнеться про вищий світ судити...
Про чоботи хай спробує судити!

ЛІТЕРАТУРНА ЗВІСТКА

В Елізії Василій Тредьяковський
(Дотепний муж, достойний всіх похвал)
Старанно взявся за новий журнал.
Там буде співробітничати Поповський,
Вкладе Єлагін у статті весь пал;

Курганов сам критикувати буде,
«Письмовник» виставляючи усюди;
І, кажуть, що от-от цей дикий люд
З молитвою почне корисний труд,
І тільки жде Василій Тредьяковський,
Щоб підоспів Михайло Каченовський.

ЕПІГРАММА

Там, де древній Кочерговський
Над Ролленем опочив,
Днів новітніх Тредьяковський
Чаклував і ворожив:
Бевзь, до сонця тил звертав він
І холодний «Вісник» свій
Ревно в мертвий плин вмочав він,
Іжию — у плин живий.

ЕПІГРАММА

Хлопчисько Фебу гіmn підніс.
«Охота є, та мало мізку.
А скільки літ йому,— доріс?» —
«П'ятнадцять». — «Усього? Гей, різку!»
По тім приніс семінарист
Лакейських зошит дисертацій,
І Фебу прочитав Горацій,
Скусавши губи, перший лист.
У Феба голова чманіла,
Читання, гнівний, він урвав
І вмить отого здоровила
Прощичть княми наказав.

ЗІБРАННЯ КОМАХ

Які ж бо крихітні корівки!
Є, право, менші як булавочні голівки!
Крілов

Зібрання цих комах відомих
Відкрите для моїх знайомих:
Пістрява — гляньте-но — сім'я!
За ними де не рився я!
Зате яка тобі картина!
Ось Глінка — божа корівчина,
Ось Каченювський — злій павук,
Ось і Свинін, російський жук,
Ось Олін — чорная мурашка,
І Раїч ось — дрібна комашка.
Тут всяка нечистъ, всяка слизъ!..
Охайно, попід склом і в рамках
Вони, пронизані наскрізь,
Стирчать рядком на епіграмах.

ЕПІГРАМА

Ображений статтями у журналі,
Зоїл Пахом в глибокій був печалі,
Не витримав, на цензора доніс,—
Та цензор правий,— і зоїлу ніс.
І в лайці смак нам треба мати чистий.
Не варт писать: *такий-то стариган*,
Цап в окулярах, здібний на обман,
Падлюка й злюка: це вже особисте.
А так писати можна: з давніх пір
Добродій цей, парнаський старовір,
(*В своїх статтях*) безглуздя він оратор,
Страшенно в'ялий і нудний не менш,
Важкий на руку, дурнуватий теж;
Тут не особа,— тільки літератор.

И А ВЕЛИКОПОЛЬСЬКОГО

Поет-картяр, о Беверлей-Горацій,
Чимало програвав ти асигнацій,
Ти програвав і спадщину батьків,
Срібло і коней, навіть кучерів —
І з радістю б на карту-лиходійку
Поставив жмут віршованих рядків,
Коли б хто дав за них хоча б копійку.

* * *

Як сатирою своєю
Я зоїла плямував,
Признаюся: проти неї
Заперечень я не ждав.
Чи правдиві є чутки ці?
Як же він? Одвітив їй?
Про одержання по пиці
Розписався дурень мій?

И А НАДЕЖДИНА

В надії на мою зневагу,
Старий зоїл мене корив,
І от, згубивши рівновагу,
Я в епіграмі відповів.
Укушений бажанням слави,
Тепер, щоб назолити мені,
Журнальний блазень, раб лукавий,
Так само б став корить.— О ні!
Немов той біс на службі божій,
Нехай спокою він не зна:
Лакею, жди собі в прихожій,
Твій пан розплатиться сповна.

І А Н А Д Е Ж Д І Н А

В журнал ніяк не європейський,
В якім старий марніє журналіст,
Несучи власний твір лакейський,
Ввійшов дурний семінарист.

ЕПІГРАМА

Старий Свистов! ти царював у славі,
Пора, пора, зніми з глави вінець:
Твій вихованець молодий та бравий
Тебе змістить, великий наш співець!
Це чує мій маститий співбесідник,
Збувається, що й слід було чекати —
Приходить молодий його наслідник,
Свистов-бо Другий має царювати!

Є. І. ПОЛТОРАДЪКІЙ

Коли б петлі уникнуть міг
Я цеї грізної години,
То вам би я припав до ніг
В тіні черешень України.

ПОЕТОВІ

Поете! не кохайсь у захваті народу.
 Захоплених похвал мине хвилинний шум;
 Почуєш дурнів суд, байдужий сміх набрòду,
 Спокійний і твердий, ти не вважай на глум.

Ти цар: живи один. Свобідний ти ізроду,
 Іди, як вказує тобі свободний ум,
 Вивершуючи плід своїх любимих дум,
 Не прагнучи дістать за подвиг нагороду.

Вона в тобі лише. Ти — свій найвищий суд;
 Суворіше за всіх оціниш ти свій труд.
 Чи ним вдоволений вибагливий художник?

Вдоволений? То хай юрба його ганьбитъ
 І на олтар плює, де твій огонь горить,
 І у дитячій грі хитає твій триножник.

СОНЕТ

Scorn not the sonnet, critic.
Wordsworth*

Суворий Дант не зневажав сонета;
 Петрарка в нім кохання виливав;
 Кохався в грі його творець Макбета;
 Про сум гіркий Камоенс ним співав.

* Не зневажай сонета, критику. *Вордsworth* (анг.).

І в наші дні чарує він поета:
Вордсворт його за речника обрав,
Змінивши світу марного тенета
На хвилювання вільних вод і трав.

У горами лямованій Тавріді
В його рядки, суворіші від міді,
Співець Литви чуття свої вкладав.

У нас іще його не знали діви,
Коли для нього Дельвіг забував
Гекзаметра священного мотиви.

МАДОНА

Не безліччю картин уславлених майстрів
Я завжди скрасити хотів свої кімнати,
Щоб гості їх могли побожно оглядати,
Здаля вслухаючись у вироки знавців.

У простім закутку, серед німих трудів,
Одну картину я хотів би споглядати,
Одну: щоб з полотна, як з неземних країв,
Спаситель кроткий наш і непорочна мати —

Вона з величністю, він з розумом в очах —
Дивились лагідно, у приязних огнях,
Самі, без ангелів, під пальмою Сіона.

Збулось бажання це в житті моїм. Творець
Тебе мені послав, тебе, моя Мадонна,
Краси небесної божественний взірець.

ЕЛЕГІЯ

Безумних літ веселощі свавільні
Тяжкі мені, як спогади похмільні.
Та як вино — печаль моя стара,
Що старшає, то сили набира.

Мій шлях сумний. Віщує труд і горе
Прийдешності розбурханої море.

Але не хочу, друзі, умирать;
Я хочу жить, щоб мислити й страждати,
І відаю, у дні турботи й лиха
Життя мені скрашатиме утіха;
Не раз іще, у радості й сльозах,
Гармонію ловитиму в піснях,
І — мариться — смутне моє смеркання
Любов осяє усміхом прощання.

* * *

Вертаючись в отчизну дальню,
Ти покидала край чужий;
В годину пам'ятну, печальноу
Я довго плакав, друже мій.
Тебе мої холодні руки
Хотіли вдергати хоч на мить
І хвилю чорної розлуки
Хотів мій стогін зупинить.

Та від гіркого цілування
Ти одвела уста свої,
З землі похмурого вигнання
У інші кликала краї.
Ти говорила: в іншу днину,
Де сплять оливкові сади,
Цілунків радісну хвилину
Ми поєднаєм назавжди.

Але в краю, де небозводи
Іскряться в синяві, ясні,
Де тінь олив лягла на води,
Заснула ти в останнім сні.

Твоя краса й страждання трунок
У пітьмі зникли гробовій,
Але побачення цілунок —
Він за тобою: він же мій...

ПРОЩАННЯ

У мріях зважуюсь востаннє
Твій образ милий цілуватъ,
Будити серцем сподівання
І у знемозі про кохання,
Про тебе ніжно споминатъ.

Летять, все змінюючи, літа,
Невпинно змінюють і нас...
Ти для поета вже повита
В могильний присмерк сумовитий,
І вже й пост для тебе згас.

Прийми ж прощання це, мій раю,
Далека подруго моя,—
Як удова у мить одчаю,
Як друг, що друга обіймає
Напередодні вигнання.

ЗАКЛИНАННЯ

О, якщо правда, що тоді,
Коли живі всі спочивають,
І смуги місячні бліді
Могильні плити осявають,
О, якщо правда, що вночі
Пустіють склепи і могили —
Я кличу тінь, я жду Лейли
І завмираю я, ждучи.

Явись, явись! Прийди сама,
Як до печальної розлуки
Бліда й холодна, мов зима,
І з передсмертним зойком муки.
Прийди, як промінь уночі,
Як звук, як вітер найніжніший,
Чи як видіння найстрашніше.
Прийди! Палаю я, ждучи.

Тебе я кличу не того,
Щоб людям докорять за злобу,
Що сміла друга вбить мого,
Чи щоб спізнати тайни гробу,
Не з мук ревнivих плачуши...
Одно лише тобі скажу я,
Що, як любив, тебе люблю я,
Я завжди твій... Горю, ждучи!

* * *

Що в імені тобі мої?
Воно замре, мов сплеск печальний
Морської хвилі в берег дальній,
Мов гук нічний в лісі глухім.

І пам'ятним воно листкам
Лиш мертвий слід лишити в силі,
Як древній напис при могилі
На мові, незнайомій нам.

Що в нім? Утрачене давно
Між хвилювань нових і втішних,
Твої душі не дасть воно
Ніколи згадок чистих, ніжних.

Та в день печалі, в тишині,
Ти прокажи його, згадавши;
Скажи: е пам'ять по мені,
Є серце, де живу я завше.

Ні, я не дорожу бурхливим раюванням,
Чуттєвим захватом, безумством і паланням,
Вакханки стогоном, шаленством юних втіх,
Коли, немов змія, в'ючись в руках моїх,
Поривом ласк палких і язвою лобзання
Вона зближає мить останнього здригання!

Мені любіша ти, смиренниця моя.
О, як від часливлений тобою гірко я,
Коли, зласкавившись на просьби та благання,
Ти, ніжна, коришся мені без поривання,
Мов засоромлена, на пал і захват мій
Леді відгукаєшся у пристрасті пімій,
І розгоряєшся нестримною жагою
І ділиш пломінь мій несамохіть зо мною.

ВІДІОВІДЬ

Впізнав я вас, о мій оракул!
Не по пістрявості рясній
Цих непідписаних каракуль,
А по дотепності влучній,
А по лукавих привітаннях,
А по насмішливості злій
І по неправих доріканнях,
І цій чарівності живій.
У тузі, в захваті без краю,
Ось перечитую я вас,
І з нетерпінням знов гукаю:
В Москву, в Москву, пора вже! Час!
Тут місто згорда виглядає,
Тут мова — лід, серця — граніт;
Тут пустотливості немає,
Ні муз, ні Пресні, ні харит.

* * *

Коли, моя кохана, знов
Твій стан стрункий я обнімаю
І ніжні речі про любов
Тобі з натхненням промовляю,
Ти швидко стан тоді гнучкий
Від рук жадібних увільняєш,
Зневіреною, друже мій,
Усмішкою відповідаеш;
Ти пильно бережеш сумні
Перекази про давні зради
І без уваги та розради
Слова приймаеш огняні.
Кляну підступні я жадання,
Злочинний пал моїх речей,
І стріч умовлених чекання
В садах, у темряві ночей.
Кляну легкі слова кохання,
І таємничий плин рядків,
І ласки легковірних дів
І слізози, ѹ пізні нарікання...

ВІРШ, СКЛАДЕНИЙ ВНОЧІ ПІД ЧАС БЕЗСОННЯ

Я не сплю, вогонь погас,
Всюди морок надокучний,
Тільки чути однозвучний
Хід годинника весь час.
Парки баб'яче вурчання,
Ночі сонне трепетання
І життєва метушня,
Чом тривожусь вами я?
Що в тобі, нудне шептання,
Чи докір, чи нарікання
Мною втраченого дня?
Ти чого від мене хочеш?
Кличеш ти, а чи пророчиш?
Хочу я тебе збагнуть,
Я в тобі шукаю суть...

Мене там ніжив клекіт водоспаду,
Я мріям віддавав свій юний ум
І в них знаходив щастя і відраду.

Любив я світлих вод і листя шум
І в тінях білі мовчазні кумири,—
І на обличчях їх відбиток дум.

Все — циркулі із мармура і ліри,
Мечі й сувої в кам'яних руках,
Вінки із лавра, на плечах порфіри,—

Все це наводило на мене страх,
І пробігав тоді вогонь по крові,
Сльоза натхнення сяяла в очах.

Найбільш мене два витвори чудові
Зачарували в зелені отій:
То біси два, два ідоли казкові. .

Один (Дельфійський ідол) молодий,
Був повний гніву, гордий, страхітливий,
І сила, й гнів у п'яного неземний.

А другий, по-жіночому звабливий,
В моєму серді сумнів викликав —
Невірний ідеал, але красивий.

Себе я перед ними забував,
То я горів, то холод, як з могили,
По тілу йшов, волосся піднімав.

Бажання насолод мене манили.
Даремно був я молодим: в цей час
Нудьга та лінощі мене томили.

Сумний бродив я, поки день не гас,
Між підлітками — і кумири саду
Тінь кидали на мене раз у раз.

ДО ВЕЛЬМОЖІ

(Москва)

Звільняючи весь край з північних кайданів,
Лише дихне зефір, повіє між полів,
Лиш перша у лісах зазеленіє липа,
До тебе, ввічливий нащадку Арістіпа,
З'явлюсь до тебе я; побачу той дворець,
Де циркуль зодчого, палітра і різець
Смаку примхливому та вченому скорялисъ
І в чародійності, натхненні, змагались.

Ти знати ціну життя: щасливий чоловік,
Ти для життя живеш. Свій довгий світлий вік
Ти розмайтити ще змолоду мав змогу,
Шукав можливого і пустував потроху;
Весь час до тебе йшли забави і чини.
Посланець молодий вінчанної жони,
З'явився ти в Ферней,— і цинік посивілий,
Умів і моди вождь прононзливий та смілий,
Який на Півночі в нас панувать любив,
Могильним голосом тебе привітно стрів.
Він жарти розсипав тоді перед тобою
І лестощі тонкі, земних богів напої.
Покинувши Ферней, Версаль побачив ти.
Очей пророчих в даль не в силі підвести,
Раділо там усе. Там молода Арміда
Всіх до веселощів скликала, ясновида,
Не знаючи, що їй судилося в житті,
В оточенні двірських гуляла в забутті.
Забави їй Тріанон чи можеш ти забути?
Та від солодкої ти не сп'янів отруті.
Науді певний час ти широ віддавав,—
Любив ти самоту. За твій бенкет сідав
Натхнений Дідерот на свій хиткий триножник,
То промислу знатець, то скептик, то безбожник,
І, скинувши парик, у ширі почутті
Він проповідував. Ти слухав в забутті
За чашею вина афя чи дейста,
Немов цікавий скіф афінського софіста.

Та Лондон вже твою увагу привертав.
Подвійний цей потік твій погляд розпізнав:

Тут натиск пломінкий, там гостра відсіч зброй,
Пружини сміливі громадськості нової.

Можливо, нудячись над Темзою, хотів
До ще незнаних ти полинути країв.
Подібний до свого чудесного героя,
Веселий Бомарше блиснув перед тобою.
Він відгадав тебе: у запальних словах
Він став розповідатъ про ніжки, блиск в очах,
Про чари в тім краю, де небо вічно сяє,
Де в любоццах життя лініве протікає,
Мов повний захвату палкий юнацький сон,
Де ввечері жінки виходять на балкон,
Чужинця слухають, усмішкою звабляють,
І іх там ревнощі іспанця не лякають.
І ти, схвильований, в Севіллу полетів.
Благословенний край, у чараг дивних снів!
Там лаври розрослися, там апельсини зріють...
О розкажи ж мені, як там жінки уміють
Побожність з почуттям любовним сполучать,
Із-під мантільї знак умовний подаватъ;
Сказки, як падає там лист із-за ренітки,
Як златом приснаний похмурий нагляд тітки;
Сказки, як під вікном коханець молодий,
Закутаний плащем, ховається, палкий.

Усе змінилося. Ти бачив вихор бурі,
Повалення всього, союз ума і фурій,
В грозі поставленій свободою закон,
Під гільйотиною Версаль і Тріанон
І жахом привидів замінені забави.
Перетворився світ під грім нової слави.
Давно Фернней замовк. Вольтер, прихильник твій,
Яскравий приклад цей в сумній судьбі людській,
Не заспокоївши і в тихій домовині,
Мандрує з цвінтаря на цвінтар і понині.
Барон д'Ольбах, Морле, Гальяні, Дідерот,
Енциклопедії скептичний цей оплот,
І Бомарше їдкий, і твій беъносий Касти —
Всі, всі уже пройшли. Іх погляди і страсти
Забуті вже кругом. І всюди, подивись,
Усе нове кипить, віджиле нищить скрізь.
І, бувши свідками вчорашнього падіння,

Опам'ятались ледь молодші покоління.
Щоб досвідів сумних спізнялій плід зібрать,
Прибутики з збитками вони звести спішать.
Коли ім жартуватъ, обідять у Теміри,
Чи вірші слухати? І звук нової ліри,
Звук ліри Байрона ледь їх розважить міг.

Та все той самий ти. Ставо за твій поріг,
І переношусь я в часи Єкатерини.
І книгосховище, й кумири, і картини,
І прибрані сади підказують мені,
Що музам любиш ти сприяти в тишині,
Що ними сповнене твоє життя дозвільне.
Я слухаю тебе: твоя розмова вільна
Вражає юністю; ознаки красоти
Ти відчуваєш скрізь. Цінуєш палко ти
Й струнку Аляб'єву, й прекрасну Гончарову.
Посеред витворів Корреджія, Канови
Байдужий ти стаєш до хвилювань людських,
Лиши часом у вікно ти дивишся на них,
Спостерігаючи там кола обертання.

Отак, забувши все для муз і для кохання,
В палацах мармурних, серед порфірних бань,
Стрічали римляни свій захід без вагань.
І здалека до них то воїн, то оратор,
То консул молодий, а то хмурний диктатор
З'являлися день чи два в розкошах відпочить,
Про пристань спогадать і знов у путь спішить.

ГЕРОЙ

Що є істина?

Друг

Так, слава в примах меж не зна.
Як вогняний язик, вона
По чолах обраних літає,
Сьогодні з одного щезає,
І ось над другим вирина.

За новизною вслід смиренно
Народ безтямний бігти звик;
Та нам вже те чоло священне,
Над котрим цей засяв язик.
На троні, на кривавім полі,
А чи обравши інший дар,
Поміж усіх обранців долі
Душі твоєї хто владар?

Поет

Все він, все він — пришелець бранний,
Кому скорилися царі,
Цей ратник, вольностю вінчаний,
Що раптом щез, як тінь зорі.

Друг

Коли ж твій розум він вражає
Своєю зіркою в житті?
Тоді, як з Альпів оглядає
Поля Італії святі;
У час, коли скопив знамено
Чи жезл диктаторський, у дні,
Як вкруг і вдаль він у борні
Вогонь війни веде шалено
І над ним злітає ряд побід
Одна за другою услід;
В час, коли військ його лавина
В підніжжі пірамід шумить,
Чи, як Москва блищить пустинно,
Його приймаючи,— й мовчить?

Поет

Ні, не на щастя яснім лоні
Його я бачу, не в бою,
Не зятем Кесаря на троні,
Не як на скелю він свою
Прийшов, покараний спокоєм,
На посміх прозваний героєм,
Де він згасає день за днем,

Закрившись бойовим плащем.
Не та картина перед мною!
Одрів я бачу довгий стрій,
Лежить на кожнім труп живий
З тавром, поставленім Чумою,
Царицею хвороб... А він,
Де чорна смерть з усіх сторін,
Похмурий ходить між одрами
І руку подає Чумі,
І в розум, гинучий в пітьмі,
Влива бадьюрість... Небесами
Клянусь: хто грав життям своїм
Хоч перед ним страшна недуга,
Щоб підбадьюоривсь ледь живий,
Той буде небесам за друга.
Яким не був би присуд твій,
Земля сліпа...

Д р у г

Поета мрії —

Жене історик строгий вас!
Гай-гай, його долинув глас *,
І де ж ті чарівливі дії?

П о е т

Прокляття правді, коли в ній
Все посередності жадливій,
Холодній, заздрісній і мстивій
Бездумно догоджає! — Ні!
Дорожчий істини низької
Нас окриляючий обман...
Лишімо серце у героя!
Бо хто без нього він? Тиран...

Д р у г

Утішся. . . . .

---

* Mémoires de Bourrienne (Мемуари Бур'єна). Прим. Пушкіна

* * *

Стамбул гяури нині славлять,
А завтра їх тяжкі ряди
Його, немов змію, розчавлять
І підуть геть — в ганьбі ославлять.
Стамбул заснув і жде біди.

Стамбул не молиться пророку,
В нім правду давнио і глибоку
Лукавий Захід взяв як є,—
Стамбул для розкоші й пороку
Моління й шаблю продає.
Стамбул одвик від поту битви
І п'є вино в часи молитви.

Там віри полумінь погас,
Там жони по базару ходять
Чи шлють бабусь у пізній час,
А ті мужчин в гареми вводять,
На варті евнух спить щораз.

Та не такий Арзрум нагірний,
Многодорожній наш Арзрум,
Бо ми не в розкоші невірній,
Не п'ємо в чаши непокірній
Огонь вина, розпусту й шум.

Ми помстимось: одпі фонтани
Нас поять втишині нічній;
Юрбою злою пізно й рано
Джигіти наші мчаться в бій.
Ми, як орли, до жон ревниві,
Гареми наші мовчазливі
У непроникності своїй.

Алла великий!
Із Стамбула
Прийшов гонимий яничар,—
Тоді нас буря долу гнула,
І впав нечуваний удар.
Від Рущука аж ген до Смирни,

Від Трапезунда до Тульчі,
Гукнувши псів на бенкет жирний,
Кати ходили уночі;

Палаючи в кільці пожарів,
Валились хати яничарів,
І закривавлені зубці
Стирчали там; вуглини тліли,
На палях скрючені мерці,
Заклякши, висли і чорніли.
Алла великий — і тоді
Султан розгнівався в біді.

* * *

В часи забав, пустої скуки,
Бувало лірі я моїй
Звіряв розніженій звуки
Безумства, пристрасних надій.

Але й тоді я дзвін лукавий
Струни ураз переривав,
Коли твій голос величавий
Мене раптово уражав.

Я лив потоки сліз нежданіх
І ранам серця, чув я сам,
Твоїх речей благоуханних
Відрадним чистий був бальзам.

І от на висоті духовній
Ти руку вже простер мені,
І, кроткий, в благості любовній,
Смиряєш пристрасті буйні.

В огні твоєму, невгласима,
Душа зrekлась земних сует,
І слуха арфу серафима
В священнім трепеті поет.

ТРУД

Мить довгождана прийшла: завершено труд многолітній.
Як же цей смуток збегну? Чом він тривожить мене?
Може, досягши мети, я стою, наче наймит сторонній,
Плату прийнявши свою, іншій роботі чужий?
Може, труда мені жаль, мовчазного супутника ночі,
Друга Аврори-зорі, друга пенатів святих?

ОТРОК

Невід рибак розстилав над краєм студеного моря.
Хлопчик йому помагав. Отroke, батька покинь!
Інші мережі тебе дожидають і клопоти інші:
Будеш уми уловляти, будеш царям помічник.

ЦАРСЬКОСЕЛЬСЬКА СТАТУЯ

Урну впustивши із рук, об граніт її діва розбила.
Діва печально сидить, марно трима черепок.
Диво! Не чезне вода, а все ллється з розбитої урни,
Діва над вічним струмком вічно печальна сидить.

РИМА

Німфа безсонна — Луна — берегами Пенея блукала.
Фебугледів її, пристрастю він спалахнув.
Німфа плід понесла захоплення бога кохання;
Між говірливих наяд в муках дитина знайшлась —
Мила дочка. Її прийняла сама Мнемозіна.
Дівчина жвава росла в хорі богинь-аонід,
Матері чуйній подібна, слухняна пам'яті строгій,
Мила для муз; на землі — Римою зветься вона.

ІЛАНЕРЕКЛАД ІЛІАДИ

Чую божествений звук затихлої еллінів мови;
Старця великого тінь бачу, схвильований вкрай.

ВІДПОВІДЬ АНОНІМУ

О, хто б ти там не був, чиї ласкаві співи
Мого відродження вітають день щасливий,
Чия рука мою потиснула, палка,
Дорогу вказує і подає ціпка;
О, хто б ти там не був: старик, в душі натхненний,
Чи юних літ моїх товариш стародений,
Чи отрок, діткунтий цілупком муз живим,
Чи статі ніжної сумирний херувим,—
Розчулений, тобі я дякую душою.
Поза увагою живу я будь-чиєю,
В гіркій самотності ідуть за днями дні,
І дивно похвали й привіти чуть мені.
Смішний — хто співчуття у світа вимагає!
Холодная юрба поета розглядає,
Немов заїжджого фігляра: якщо він
Думки їй висловити, що йдуть з душі глибин,
І вистражданий вірш, пронизливий, як стріли,
Ударить по серцях з незпаним чаром сили,—
Вона в долоні б'є і хвалить, чи, бува,
Десь головою вслід несхвальною кива.
А як пойме співця раптове хвилювання,
Чи втрата скорбная, ув'язнення, вигнання —
«Тим краще,— здіймутъ враз суворі судді шум:—
Тим краще: набере він мрій нових і дум
І нам іх передастъ». Та в щасті, серед світу
Поет не знайде, ні, сердечного привіту,
Коли десь боязко німує щастя те...

* * * * *

ДЕЛЬВІГУ

Під однією, мій коханий,
Зорею народились ми.
Кіпріда, Феб і Вакх рум'яній
Серця нам тішили ї уми.

Прийшов з нас кожен, мов нероба,
На іподром, не на базар,

Коло Державінського гроба
Нас охопив натхнення жар.

Нам щастя рано засіяло,
І в гордих лінощах, згори,
Цікавились ми, друже, мало
Життям і грою дітвори.

Та — Феба син, дитя спокою,
Ти гордих витівок своїх
Не ніс ощадною рукою
До крамарів, на розгляд їх.

В одних нас лаяли журналах,
Докори ті ж вчували ми;
Ми любим славу та в бокалах
Топити сміливі уми.

Твій стиль, могутній і крилатий,
Десь копіює пародист,
І вірш, надіями багатий,
Жує беззубий журналіст.

ПАЖ АБО П'ЯТНАДЦЯТИЙ РІК

C'est l'âge de Chérubin...*.

Жаданий день настане скоро,—
Мені п'ятнадцятий мине.
Як він мене підніме вгору!
Та вже й тепер байдужим зором
Ніхто не зміряє мене.

Я вже не хлопчик — випну губу
І можу вуса ущипнути.
Поважний я, мов дід беззубий;
Ви чуєте мій голос грубий,
Лиш спробуй хто мене штовхнуть.

* Це вік Керубіно (франц.).

До серця дамам я, ласкавий
І скромний... Але єсть одна,—
У неї зір такий лукавий,
А колір щік такий смаглявий,—
Миліша за життя вона.

Вона і владна і примхлива,
Дивуюсь сам її уму.
І жах, яка вона ревнива,
Усі байдужі їй на диво,—
Мені доступна одному!

А вчора — цього не забути! —
Клялася, якщо посмію знов
Хоч раз на іншу позирнути,
То дастъ вона мені отрути,
Тож ось яка її любов!

Втече зі мною хоч в пустиню,
Їй осуд, кривда — не страшні.
Хотіли б знатъ мою богиню,
Мою севільську графиню?
Я не назву її, о ні!

* * *

Я тут, Інезільє,
Я тут, під вікном.
Повита Севілья
І млою, і сном.

У серці відвага.
Стою я в плаці,
Гітара і шпага —
Це друзі вночі.

Чи спиш ти? Я співи
Дзвінкі заведу.
Прокинеться сивий—
Мечем укладу.

Покинь своє ложе,
Кохання мое!
Мовчиш ти... А може,
Суперник тут є?..

Я тут, Інезільє,
Я тут, під вікном.
Повита Севілья
І млою, і сном.

* * *

На іспанку благородну
Двоє рицарів зорять,
Вдвох і сміливо й свободно
Перед дівою стоять.
Сповнені вони відваги,
Молоді і чарівні,
І в обох на вірні шпаги
Руки налягли міцні.

Над усе вона їм мила,
І, мов слава, люба їм.
Та кого ж вона злюбила
І кого назве своїм?
«Хто обранець твій між нами?»—
Кажуть вдвох вони й горяТЬ,
І в надії юній прямо
В гарні очі їй зоряТЬ.

ЦИГАНИ

Над лісними берегами,
У вечірній тишині
Галас, співи під шатрами
І запалені вогні.

Здрастуй, плем'я гомінливе!
Я вогні ці пізнаю;
В інший час і я, можливо,
Поділив би путь твою.

Завтра з першою зорею
Зникне слід ваш і намет,
Рушить валка — та за нею
Вже не піде ваш поет.

Він мандрівницькі почівлі
І забави давнини
Вже забув в сільськім безділлі,
В дні ясної тишини.

НОВОСІЛЛЯ

Цим вхідчинам — благословення;
Сюди домашній свій кумир
Ти переніс — а з ним натхнення,
Свобідний труд, солодкий мир.

Щасливцю! В мудрій самотині
Свій дім, забувши метушню,
Ти від турбот лихих і ліні
Застрахував, як од огню.

БІСИ

Місяць в ніч прогляне тъмяно;
Хмара мчить та туча мчить —
Сніг летючий колив'яно,
Коливаючись, мовчить.
Іду, іду в чистім полі;
Дзвоник дінь, та дзвоник дінь...
Страшно, страшно мимоволі
Від завихрених гудінь!

«Поганяй, візник!..» — «Несила:
Коні, пане, вже не йдуть;

Завірюха засліпила,
На дорогах каламуть;
Та й ні сліду! Колобродить.
Збочили. Чи й вийти нам!
В полі біс нас, певно, водить —
Тут крутне, завіє там.

Подивись: он-он іграє,
Дуне, плюнє навмання;
Он — тепер у яр штовхає
Здичавілого коня.
Там верствою хтозна-звідки
Він стирчав перед саньми;
Іскрою, що ледве видко,
Бліснув і пропав у тьмі».

Місяць в ніч прогляне тъмяно;
Хмара мчить та туча мчить —
Сніг летючий колив'яно,
Коливаючись, мовчить.
Сил нема кружляти в колі;
Дзвоник раптом дінь! і змовк;
Коні стали... «Що там в полі?» —
«Хто їх знає? пень чи вовк?»

Завірюха злиться, плаче;
Коні чуйні хріпотять;
Он вже він далеко скаче;
Тільки очі в млі горять;
Коні знову як зірвались;
Дзвоник дінь та дзвоник дінь...
Бачу: духи позирались
Серед блідих володінь.

Без числа, горбаті, лисі,
Під промісячений рев,
Закружляли всякі біси,
Як в листопаді з дерев...
Скільки їх? Жене безсилля?
Пісня жалібна ж яка!
Чи то відьмине весілля,
Похорон домовика?

Місяць в ніч прогляне тъмяно;
Хмара мчить та туча мчить —

Сніг летючий колив'яно,
Коливаючись, мовчить.
Ринуть біси рій за роєм
Високо в височині,
Виском жалібним, розстроєм
Серце краючи мені...

МІЙ РОДОВІД

Глузуючи з свого собрата,
Писаки руські всі мені
Дають ім'я аристократа.
Які, бач, вигадки дурні!
Не офіцер я, не асесор,
Я по хресту не дворянин,
Не академік, не професор;
Я просто руський міщанин.

Я розумію змінність долі,
Безглаздо їй протистоять,
Бо знатність в нас нова доволі,
І чим новіша — вища знать.
Родів упалих недоломок
(І на нещастя не один),
Старих боярів я погомок;
Дрібний я, братці, міщанин.

Не торгував мій дід млинцями,
Не ваксив царських він халяв,
Не вив з придворними співцями,
В князі з хохлів він не стрибав,
Не втік, залічений в солдати
Австрійських пудрених дружин;
Куди ж мені в аристократи?
Я, слава богу, міщанин.

Мій предок Рача, в битвах знаний,
Святому Невському служив;
Його потомство гнів вінчаний,
Іван IV, пощадив.

Водились Пушкіни з царями;
Добув з них слави не один,
Коли змагався з поляками
Нижегородський міщанин.

Смиливши чвари і коварство,
І нескінченну лютъ незгод,
Коли Романових на царство
Просив у грамоті народ,
До неї руку й ми приклали,
Нас поважав страждальця син.
І ми в пошані теж бували;
Бували... та — я міщанин.

Завзяття дух взнаки нам дався:
Як рід весь, вдачу вперту мав,
Мій прадід, що з Петром змагався
І в зашморг зрештою попав.
У ньому нам — зарок науки:
Не любить спірок властелин.
Щасливець — Яків Долгорукий,
Розумник — тихий міщанин.

Мій дід, як в Петергофі стався
Раптовий заколот двора,
Як Мініх, вірним залишився
Падінню Третього Петра.
Пішли тоді Орлови вгору,
А дід — в фортецю, в карантин,
Приборкали сім'ю сувору,
І я родився міщанин.

Під родовим гербом печаті
Я купу грамот заховав,
Не лізу до нової знаті
І горду кров угамував.
Я грамотій і віршотворець
Я тільки Пушкін, не Мусін,
Я не багач, не царедворець,
Сам пан собі, я міщанин.

Post Scriptum*

Фіглярін вирішив у дома,
Що Ганнібал — йому я внук —
Був куплений за пляшку рома
І шкіперу попав до рук.

Цей шкіпер був той шкіпер славний,
Хто нашу землю пробудив,
Хто у могутній біг державний
Наш рідний корабель повів.

Цей шкіпер діду був приступним,
І спритно куплений арап
Ретельним виріс, непідкупним,
Довірений царя, не раб.

І був він батьком Ганнібала,
Перед яким, на свій загин,
Ескадра в Чесмі запалала,
І пав уперше Наварін.

Фіглярін вирішив це руба:
Я у дворянстві міщанин.
Що ж він і вся сімейка люба?
Він?... він в Міщанській дворянин.

* * *

Рум'янний критику, дотепнику пузатий,
Ти спів наш день при дні ладен на посміх брати
За сум та жалощі. А йди-но, глянь сюди,
Попробуй, може б нас ти визволив з біди.
Дивись: он там хаток сіріє ряд убогий,
А далі стелеться долини схил розлогий,
І хмари котяться, як смуги вовняні...
де ж ниви радісні? Діброви де рясні?
де річка? Сірий тин, та — щоб розважить око —

---

* Приписка (лат.).

Два бідних деревця схилились кривобоко,
Та й то на першому ані листка нема,
А друге тільки й жде, аж надлетить зима,
Щоб листя, змочене водою крижаною,
Немов брудне сміття розсипати під собою.
Та й годі! Пса нема живого на дворі.
Он, правда, мужичок та баби дві старі.
Без шапки він; несе в труні своє дитятко
І кличе здалека ледаче попенятко,
Щоб батька привело, бо треба ж поховать:
Мерщій, робота є, нема коли чекати!
Чого ж ти хмуришся? Таж геть до біса смуток,
Давай веселошів та жартів нам і шуток!

Куди ж ти? — До Москви — щоб графських іменин
Отут не прогулять.—

Чекай — а карантин!

Прислала Індія у руський край заразу.
Сиди, як біля стін похмурого Кавказу
Сидів за оних днів покірний твій слуга;
Що? Не до жартів тут, печаль бере — ага!

* * *

Глухий глухого тяг на суд судді глухого,
Кричав: «Элодюга віш! Моя корова в нього!»—
«Помилуй,— верещав глухий у відповіт:—
Тим полем володів ще мій покійний дід».
Суддя рішив: «Щоб не велись байстрята —
Женити молодця, хоч дівка винувата».

ДО НЕРЕКЛАДУ ІЛІАДИ

Гнєдич був півліпій, перекладач сліпого Гомера.
Боком одним із зразком схожий переклад його.

Е П І Г Р А М А

На Булгаріна

Не те біда, Авдій Флюгарін,
Що родом ти ює руський барин,
Що на Парнасі ти циган,
Що в світі ти Відок Фіглярін:
Біда, що твій нудний роман.

Ц И К Л О П

Сховавши розум свій глибоко,
Вступив я в вас єдине око:
Єдине ж око в мене є.
А дати б долі захотілось
Аж сто очей в чоло мое,—
У вас одну б усі вступились.

* * *

Гляньте ж, дітки дорогії,
Як в сердечній простоті
Грає довгий Фірс у ції,
Ti, ti, ti, і ti, ti, ti.

Ох, Россеті, гідна мрії,
В самовладній красоті
Всі серця скорила ції,
Ti, ti, ti, і ti, ti, ti.

Ох, нам доля в безнадії
Стеле сіті в темноті:
Рими, гроші, дами ції,
Ti, ti, ti, і ti, ti, ti.

НАКЛЕПНИКАМ РОСІЇ

Про що клопочеться, народній витї?
 Чому анафему віщуєте Росії?
 Що вас обурило? Тривожний стан Литви?
 Облиште: це-бо спір слов'ян поміж собою,
 Сімейний, давній спір, вже зважений судьбою,
 Питання, що, ручусь, розв'яжете не ви.

Уже давно поміж собою
 Щі ворогують племена;
 Не раз хилилась під грозою
 То їх, то наша сторона.
 Хто подола в нерівнім спорі —
 Поляк чи рос — покаже час,
 Чи ручаі слов'ян зіллються в руськім морі,
 Чи висохне воно — залиште нас!

Здобуті в битвах і у славі,
 Що вам скрижалі ці криваві?
 Племен слов'янських славну путь
 І долю їх — вам не збегнуть!
 Для вас беззмовні Кремль і Прага,
 Здавен бездумно вабить вас
 Борні жорстокої відвага —
 І ви ненавидите нас!

За що ж? Чи ми не завинили
 Тим, що на чорних зарищах Москви
 Славілля визнати не скотіли
 Того, під ким третміли ви?
 Тим, що в безодню ми жбурнули
 Над царствами тяжіючий кумир,

І кров'ю здобули й вернули
Європі волю, честь і мир?
Ви грізні на словах — а спробуйте на ділі!
Чи богатир старий спочив і вже не в силі?
Ізнову загвинтить свій ізмаїльський штик?
Чи руського царя не має слово сили?
Чи ми Європу вже не вчили?
Чи руський од звитяг одвик?
Чи мало нас? Хіба від Пермі до Тавріди,
Од фінських зимних скель до пломеню Колхіди.
Від громоносного Кремля
Аж по Китаю древні стіни
В броні сталевої щетини
Не встане руська земля?
То шліть до нас тепер, витії,
Своїх озлоблених синів!
Є місце ім в полях Росії
Поміж знайомих ім гробів!

БОРОДІНСЬКА РІЧНИЦЯ

Великий день Бородіна
Ми споминаючи на тризні,
Казали: «Йшли ж бо племена,
Біду готуючи Вітчизні;
Європа чи не вся була?
Чия зоря її вела!..
Та ми стояли твердо в полі,
Навалу стримавши прояв,
Племен, покірних гордій волі,
І спір нерівний рівним став.

І що ж? Забули, як хто біг
У навісній вони годині;
Забули руський штик і сніг,
Що славу їх загріб в пустині.
Старий бенкет їх манить знов,—
Хмільна для них слов'янів кров;
Та тяжко буде ім в похміллі;
Та довго сон лежать велів,
В тіснім, холоднім новосіллі,
Під злаком півночі полів!

Ідіть до нас, де Русь гуде,
Та знайте ж ви, чванливі гості!
Вже Польща вас не поведе,
Через її ступнете кості!..»
Збулось — і в день Бородіна
Знов наші вторглись знамена
В проломи скорені Варшави;
І Польща, як при втечі полк,
На землю кида стяг кривавий —
І бунт роздавлений замовк.

Того не нищим, хто впаде,
Хоч перемоги в нас чималі;
Не кажем ворогу ніде
Того, що давній скрижалі
Несуть в переказі німім;
Не спалим ми Варшави їм;
І Немезіди їм ні разу
Не вгледіть гнівного лиця,
І не почути їм образи
Від ліри руського співця.

Ви ж, баламути всіх палат,
Легкоязичні витії,
Ви чернь скликали, наче кат,
Брехливі недруги Росії!
І що взяли? Чи справді рос —
Блідий, розслаблений колос?
Чи ще для вас північна слава
Пустенька притча, лживий сон?
Скажіть: чи скоро нам Варшава
Припише гордий свій закон?

Куди відсунем стрій твердинь?
За Буг, до Ворскли, до Лимана?
За ким залишиться Волинь?
За ким вся спадщина Богдана?
М'ятежні визнавши права,
Чи відійде від нас Литва?
А Київ наш, що злотом сяє,
Цей пращур руських городів,
Чи він з Варшавою з'єднає
Святиню всіх своїх гробів?

Ваш буйний шум і хриплий крик
Злякав царя і Русь велику?
Хто ж головою в нас поник?
Кому вінець: мечу, чи крику?
Чи сильна Русь? Війна і мор
І бунт, чужої бурі хор
Її злостиво потрясали,—
Та гляньте: все стойть вона!
А навкруги всі сили впали —
І Польщі доля вже ясна...

В нас перемога! Славний час!
Росія! Встань і возвишайся!
Греми ж, о радосте, у нас,
Але тихіше там звивайся
Навкруг одра, де спить наш друг,
Могутній месник злих наруг,
Хто переміг вершини Тавра,
Хто упокорив Ерівань,
Кому суворовського лавра
Вінок сплела потрійна брань.

Із гробу звівшися свого,
Суворов бачить бран Варшави,—
Затрепетала тінь його
Від сяйва звершеної слави!
Благословляє він той бій,
Твої страждання, спокій твій,
Твоїх соратників звитягу
І вітті подвигу твого,
І внука, що летить за Прагу,
Нащадка юного свого.

* * *

Перед гробницею стою,
Склонивши голову свою...
Все спить навкруг; лише лампади
Блищать у пітьмі золоті,
Стовпів осяявши громади
І давні прaporи святі.

Під ними спить довічно він,
Північних володар дружин,
Могутній страж в землі державній,
Смиритель буйних ворогів,
Останній вождь у зграї славній
Єкатерининських орлів.

Безсмертя у труні твоїй!
Тут чути руський глас живий;
В нім відгомін пори тієї,
Коли народу віщий глас
Воззвав до сивини твоєї:
«Іди, спасай!» Ти встав — і спас.

Почуй же й шині вірний глас,
Устань, рятуй царя і нас,
О старче грізний! На хвилину
У двері вийди гробові,
З'явись, єднай в одну дружину
Полки незрадні бойові!

З'явись, назнаменуй того,
Хто годен взяти меча твого,
Твою успадкувати славу!
Але безлюдний храм стоїть,
Повитий в тишу величаву,
У сон, з якого не збудить...

ЛУНА

Чи звір реве в лісі глухім,
Чи трубить ріг, чи грає грім,
Лунає спів в гаю густім —
На кожен звук
Ту ж мить у просторі пустім
Твій чути гук.

Ти чуєш гуркоти громів,
І голос бурі і валів,
І гомін сільських пастухів —
І відгук шлеш;
Та все дарма... Поетів спів —
Такий-бо теж!

* * *

Чим відзнача ліцей частіш
Свої священні роковини,
Тим сходиться несміливіш
Сердечних друзів гурт єдиний,
Тим рідший він; тим празник наш
У радощах своїх сумніший,
Глухіший дзвін заздривних чаш
І щирій спів усе хмурніший.

Холодні крила бур земних
І нас, товариші, торкались,
І ми на бенкетах гучних
Не раз журбою окривались;
Змужніли ми; заэнати й нам
Тяжкі судилося удари
І смерті дух між нами сам
Ходив і визначав покари.

Шість місць порожніх серед нас,
Шести нам друзів не зустріти,
Вони померли в різний час—
Той ратним димом оповитий,
Хто вдома, хто на чужині,
Хто від печалі, той з недуги
Кіпчив свої останні дні,—
Ми всіх згадали словом туги.

Кінець настане скоро й мії,
До себе кличе Дельвіг мілий,
Весни товариш мій палкий,
Весни товариш осмутнілий,
Що з нами і пісні ділив,
І думи, й гульбища шалені,
Й між рідні тіні відлетів,
Як чистий і прекрасний геній.

Тісніше, братія моя,
Тісніше коло поєднаймо.
Згадав про опочилих я,
Живих з надією вітаймо,

З надією в сім'ї одній
На святі нашому зібратись,
Обняти знов, хто ще живий,
І жертв надалі не боятись.

ІЗ ЛИСТА ДО ВЯЗЕМСЬКОГО

Люб'язний Вяземський, поете й камергер...
(Василя Львовича ти не впізнав манер?)
Так камергеру лист колись почав він широ,
Який одержав ключ за вірність і за віру.)
Тож сонце і на нас зирнуло із-за туч!
На задниці твоїй сіяє той же ключ.
О камергер-поет! прийми хвали ці ширі.
Моє поважання також княгині Віри.

ГНЕДИЧУ

З Гомером довго ти пробув на самоті,
     Чекали довгі ми години,
 І, світлий, виніс ти скрижалі нам святі,
     Зійшовши в діл із верховини.
 І що ж? Знайшов ти нас в пустелі під шатром,
     Де буйний ми танок водили
 В безумстві бенкету, вклоняючись чолом
     Кумиру, що самі створили.
 Великий сором нас і жах тоді пойняв.
     В пориві гніву і печалі,
 Пророче, ти дітей заблуканих прокляв,
     Розбив святі свої скрижалі?
 Ні, нас ти не прокляв. Ти любиш з висоти
     Зіходить в тіняві долини,
 Ти любиш грім небес, але зичливо ти
     І бренькіт слухаєш бджолиний.
 От справжній де поет! Душою тужить він
     На пишних іграх Мельпомени,
 Та пильно слухає і вільний передзвін
     Базаром любленої сцени.
 То кличе Рим його, то гордий Іліон,
     То древні скелі Оссіана,
 І враз легкий його помчати може сон
     У слід Бови чи Єрусслана.

* * *

I

І далі ми пішли — і страх мене обвив.
 Моторний бісик там, підкорчивши копито,
 Якогось лихваря над полум'ям крутив.

Гарячий падав жир в закопчене корито,
І лопавсь на вогні обсмалений лихвар.
А я: «Скажи мені, що в карі сій відбито?»

Вірглій же мені: «Є зміст у кожній з кар,
Мій сину: лиш користь державши на приміті
Жир боржників своїх смоктав сей батько скнар

І їх безжалісно крутив на вашім світі». Тут грішник смажений протяжно заквилив:
«О, краще б я тонув у Леті льодовитій!

О, коли б зимний дощ цю шкуру остудив!
Сто я на сто терплю: відсоток нечуваний!» —
Тут звучно лопнув він — я очі опустив.

Почувся дух тоді (о диво!) препоганий,
Немов зіпсоване розбилося яйце,
Чи сіркою курив челядник лікарняний.

Я носа затулив, я відвернув лицє,
Та мудрий вождь мене провадив далі й далі
І каменя підняв за мідне він кільце,

Зійшли ми вниз — і я узрів себе в підвальі.

II

Тоді я демонів побачив чорний рій,
На зграю віддалік похожий мурашину —
Ті біси тішились у грі якійсь гидкій:

В склепіння пекла там піdnіши верховину,
Скляна підносилася, як Аракат, гора —
І відкидала тінь на хмуру всю рівнину.

Розпікши на вогні тяжкий чавун ядра,
Котили вниз черти смердючими руками
Ядро — і в тім була ота пекельна гра.

Гора розпалася колючими зірками.
Тут інших роганів нетерпеливий рій
По жертву кинувся з жахливими словами.

Жону з сестрицею взяли вони мерщій
І заголили їх, і вниз пустили з криком —
Ті покотилися по площині скляній...

Волали — я почув — вони з одчаем диким;
А скло їх різalo, впивалось в тіло їм —
Чорти ж стрибали вкруг із реготом великим.

Дививсь я віддалік у роздумі тяжкім.

ХЛОПЧИКОВІ

Полином п'янким Фалерна
Сповни, хлопчику, цей келих,
Так Постумія веліла,
Можновладна пані оргії.
Ти ж тікай, річна волого,
І струмком, вину ворожим,
Вдовольний святош суворих:
До смаку нам чистий Бахус!

Бог веселій винограду
Дозволяє нам три чаши
На вечірнім пить бенкеті.
Першу випити за грацій,
За оголених, стидливих;
Другу чашу присвятити
Повнощокому здоров'ю,
Третю — дружбі многолітній.
Мудрий, спивши третю чашу,
Всі вінки свої скидає
Й творить потім узливання
Благодатному Морфею.

КРАСУЯ

Все в ній гармонія, все диво,
Все пристрастям чуже земним;
Вона покоїться стидливо
В краси величчі крижанім;
Вона круг себе поглядає:
Суперниць, подруг їй нема;
Красунь уславлених юрма
В її промінні погасає.

Хоч би куди ти поспішав,
Хай і до радощів кохання,
Якого б в серці не плекав
Ти потаємного бажання,—
Її зустрівши, станеш ти,
Зніяковівши мимовільно,
Щоб уклонитись богомільно
Ясній святині красоти.

ДО ***

(ір. Н. Л. Соллогуб)

Ні, ні, не можу я, не смію без надій
Любовним почуттям безумно віддаватись!
Тепер я бережу суворо спокій свій
І серцю не даю палать і забуватись;
Ні, годі вже кохати! Чому ж мені, проте,
Та часом не пірнуть у марення-горіння,
Коли негадано у далині пройде
Небесне, молоде і чисте сотворіння,
Пройде й скована? Невже тепер мені,
Ясною дівою милуючись журливо,
Не можна стежити за нею втишині,
Благословлять її, щоб вік жила щасливо,
Добра їй побажать в дорозі життєвій
І миру для душі в дозвіллі несхмарнілім,
Всього — і щастя теж тому, хто любий їй,
Хто діву назове женою й другом милим.

В АЛЬБОМ

Жорстокою судьбою гнаний,
В краях, далеких від Москви,
Згадаю з жалем край коханий,
Де квітнете привільно ви.
Столичний шум мене терзає,
Я в ньому з тugoю живу —
Лиш ваша пам'ять нагадає
Мені про нього, про Москву.

ОСІНЬ

(Уривок)

Чого в дрімотний мій тоді не входить ум?
Державін

I

Прийшли жовтневі дні — поволі гай скидає
Сухий останній лист з оголених гілок;
Дихнуло холодом — дорога промерзає.
За млин ішо біжить не скований струмок,
Та став уже застиг; сусід мій поспішає
З хортами у поля, в глухий якийсь куток;
Від цих бучин розваг терплять озимі пиви,
І будять гавканням собаки ліс сонливий.

II

Тепер моя пора: я не люблю весни;
Відлига, сморід, бруд — я хворію весною;
Кров бродить; у душі тяжкі, тужливі сни.
Далеко країні дні суворою зимою.
Люблю її сніги; в ніч місячну ясну
Я в санях легко мчу, і подруга зо мною.
Під теплим соболем зігрівшися, вона
Стискає руку вам, тремтлива, вогняна.

III

А як то весело надійтъ коньки на ноги
І мчать по дзеркалу застиглих, рівних рік!

А дні зимових свят, дні радості й тривоги?..
Та треба знати й честь; півроку сніг та сніг,—
Адже й ведмедю це, що спить серед барлоги,
Набридне зрештою. Не можна ж цілий вік
На саночках лише з Армідами гуляти,
Чи за подвійним склом при грубці закисати.

IV

Ох, літо краснє! Любив би я тебе,
Коли б не спека, пил, та комарі, та мухи.
Улітку мислення безвольне та слабе
Від спеки; як поля, ми терпим від посухи;
Лише як напувать та освіжать себе —
В нас інших дум нема,— і жаль зими-старухи.
Млинцями та вином її провівши вслід,
Імо на згадку їй морозиво та лід.

V

Звичайно осені не вміють шанувати,
Та я її люблю, читальники мої,
За лагідну красу і за смиренні шати.
Отак мале дитя, ислюбе у сім'ї,
Мене приваблює. Одверто вам сказати,
З усіх часів за рік люблю лише її.
Багато в ній добра; коханець не чванливий,
Знайшов я гарне в ній, ласкавій і манливій.

VI

Як пояснити це? Сподобалась мені
Вона, як іноді бува сухотна діва
Подобається вам. Без гніву і борні,
Приречена на смерть, схилилась нещаслива.
Ще сяють усміхом її уста сумні,
Не знає, що її могила жде жахлива,
І грають на лиці ще плями багряні.
Вона жива ще сьогодні,— завтра ні.

VII

Зажурлива пора! очей зачарування!
Мені приємні дні прощаальної краси.
Люблю розкішне я природи зав'ядання,
В багрець та золото одягнуті ліси,
В їх вітах вітру шум і свіжості дихання,
І небо в хвилях мли у вранішні часи,
І промені скупі, несмілі ще морози,
І сивої зими віддалені погрози.

VIII

Щоосені завжди я розцвітаю знов,
Корисний-бо мені міцний російський холод;
До звичок життєвих зновчується любов;
Зліта по черзі сон, іде по черзі голод;
І легко й радісно у серці грає кров,
Бажання знов киплять — я щастен знов і молод,
Я сповнений життя — такий мій організм
(Даруйте вже мені цей зайвий прозаїзм).

IX

Ведуть мені коня; і обширом відкритим,
Махнувши гривою, він вершника помчав,
І дзвінко під його розгонистим копитом
Промерзлий діл дзвенить, лід чистий затріщав.
Та погасає день — і в комінку розкритім
Вогонь палає знов — то світло розілляв,
То тліє-дотліва, — а я сиджу, читаю,
Чи довгі розмисли в душі моїй плекаю.

X

Я забиваю світ, — в солодкій тишині
Я заколисаний уявою моєю,
І прокидається поезія в мені:
Лірична хвиля знов ширяє над душою,

Тріпоче і звучить, шукає, як у сні,
Щоб вільно вилитись міцною течією,—
І тут до мене йде гостей незримий рій,
Знайомі давнішні, плоди таємних mrій.

XI

І думи в голові хвилюються безсонні,
І рими легко так назустріч ім ідуть,
І пальці до пера вже тягнуться в розгоні,
Перо — до аркуша, і вірші потечуть.
Так сонний корабель дрімає у затоні,
Та глянь! — матроси враз кидаються, повзуть
Вниз, вгору — і вітри тріпочуть у вітрилі.
Громаддя рушило і розрізає хвилі.

XII

Пливе. Куди ж плисти? . . . . .
. . . . .
. . . . .

* * *

О жах який — з ума зійти!
Ні, легше з торбою піти,
Зазнати голодних мук.
Не те, щоб розумом моїм
Я дорожив; не те, щоб з ним
Боявся я розлук.

Коли б на волі я лишивсь,
Як прудко бігти б я пустивсь
У темний ліс мерцій!
Співав би я у маячні,
Знайшов би чари в глибині
Безладних, дивних mrій.

Вслухався б я у гомін хвиль,
І задивлявсь на далеч піль,
    На хмарі в небесах.
І сильним, вільним був би я,
Як вихор, що зміта поля,
    Ламає дуб в лісах;

Та от біда: зійдеш з ума,
Жахливим станеш, як чума,
    І враз тебе запрутъ.
На ланець візьмуть, бідака,
І через гратеги, як звірка,
    Дражнить тебе прийдутъ.

Щоночі чути буду я
Не чистий голос солов'я,
    Не дальний шум дібров —
А крик товаришів моїх,
Лайки наглядачів нічних,
    Виття та дзвін оков.

* * *

Коли б не пристрасні стремління
Душі, яку не вгамувать,—
Я тут на лоні безгоміння
Лишився б насолод спізнать:
Забув би поривання трепет,
Маною б цілий світ наздав —
І тільки б слухав любий лепет
Та все б ці ніжки цілував...

ГУСАР

Чесав скребницею коня,
Під ніс бурчав він, злій не в міру:
«Знатъ, чорт заніс... попався я
На розпрокляту цю квартиру!

Тут так людину бережуть,
Як на турецькому поході,
Борщу насилу подадуть,
А про горілку й думати годі.

Господар дивиться, як звір,
На тебе тут, а вже хазяйка —
Її не виманить у двір
Ні добра ласка, ні нагайка.

Не те що Київ! Що за край!
Самі влітають в рот галушки,
Вином — хоч пару піддавай,
А молодиці-молодушки!

Не жаль віддать життя своє
За погляд ніжний чорнобривій.
Одним не добрі, вада є...» —
«А саме чим? скажи, служивий».

Він, покрутивши довгий вус,
Почав: «Ти бачив, хлопче, мало,
Хоч, може, і не боягуз,—
Та ми в бувальцях побували.

Ну, слухай же: біля Дніпра
Стояв наш полк; хазяйка мила
Була у мене й не стара,
А чоловіка — скоронила.

От з нею і здружився я;
Живем у згоді, так що любо:
Поб'ю — Марусенька моя
Слівця мені не скаже грубо;

Нап'юсь — в постіль кладе, сама
І похмелитись приготує;
Кивну бувало: ей, кума! —
І вже кума моя воркує.

Чому б, здавалось, горювати?
Живи в достатку, безобидно;
Так ні: почав я ревнувати.
Що зробиш? біс попутав, видно.

Чому б це їй, став думатъ я,
Вставати до півнів? хто просить?
Хитритъ Марусенька моя;
Куди її лукавий носить?

Пильніш я приглядаться став.
Лежу якось, прижмурив очі,
(А морок навкруги лежав,
Ревіла буря серед ночі),

І чую: тихо, спрокволя
Із печі кумонька плигнула,
Мене обшарила; пішла
До печі, вуглик роздмухнула,

Свічу запалює тонку,
Іде в куток, і на поліці
Дісталася склянку; у кутку
На віник сівши, молодиця

Геть роздяглася догола;
Із склянки тричі сьорбонула
Й на вінику — аж загула —
Через димар вона майнула.

Ege! догадуюся я:
Кумася, видно, бусурманка!
Пожди, голубонько моя!...
Я з печі зліз — і бачу: склянка.

Понюхав: кисло! Гидъ яка!
Хлюпнув я на долівку тихо —
Лоханка з рогачем зника
У димарі. Я бачу: лихо!

Дивлюсь: на лаві кіт дріма;
Я на кота хлюпнув зі склянки —
Як пирхне він! я: тпрусь!.. нема —
І він помчав слідом лоханки.

Давай кроплити всі кутки
З плеча, на що вже не попало;
І все: столи, стільці, горшки,
Геть! геть! — до печі поскакало.

От чорт! подумав я: ану
І ми попробуєм! і духом
Всю склянку випив: в мить одну
І я злетів угору пухом.

І все лечу, лечу, лечу,
Куди — і сам уже не знаю;
Лиш зорям зустрічним кричу:
Правіш! — і вниз я упадаю.

Дивлюсь: гора. На тій горі
Киплять котли; співають, грають,
Свистять, в гидотній, дикій грі
Юдея з жабою вінчають.

Я плюнув і хотів сказатъ...
Аж гульк: біжить моя Маруся:
«Додому геть, тебе з'їдять!
Пустун!..» — «А я їх не боюся.

Додому? чорта з два! а чи
Знайду я шлях?» — «Ах, окаянний!
Ось кочерга, сідай і мчи,
Хутчіш втікай, сюди незванний». —

«Щоб я, я сів на кочергу,
Гусар присяжний! Ах ти, дура!
Щоб передався я врагу?
А чи подвійна в тебе шкура?

Коня!» — «На, дурню, кінь ось твій».
І справді: кінь переді мною,
Як той вогонь, неначе змій,
Дугою шия, хвіст трубою.

«Сідай». — І я сідаю вміть,
Уздечку хочу взяти — немає...
А кінь, неначе вітер, мчить
І біля печі біг спиняє.

Дивлюсь: все те ж; та бачу я,
Що на ослоні під стіною
Сиджу верхом, замість коня:
Таке-то трапилось зі мною».

І став крутить свій довгий вус,
Додавши: «Знаєш, хлопче, мало,
Хоч, може, ти й не боягуз,—
Та ми в бувальцях побували».

* * *

Свате Йване, пити станем,—
Неодмінно вже пом'янем
Трьох Мотрон, Луку з Петром,
Ще й Пахомівну слідом.
Бо жили ми дружно з ними:
Вже як хочеш — хоч що-будь—
Всіх їх треба пом'янути.
Пом'янути разом з своїми.
Поминати, то й поминати,
Починати, то й починати,
Лити, то й лить, розлив розливом.
Свате, починай, пора!
Трьох Мотрон, Луку, Петра
Спершу ми пом'янем пивом,
А Пахомівну слідом —
Пирогами та вином.
Та й ще так її пом'янем —
Ми казки казати станем.
Ох майстерниця ж була!
Звідкіля те все взяла?
Та й казала ж вона ловко —
Всі ці приказки, примовки,
Небилиці й билині
Рідної старовини!..
Слухать — серцю на відраду:
Хто їх так складав до ладу?
І не пив би, і не ів,
Все б їх слухав та глядів.
І старих усіх, мабуть
(Шкода, ніколи нам нині),
Треба буде пом'янути,
Пом'янути ми повинні...
Слухай, казку я почну,
Потім, свате, й ти одну...

* * *

В полі чистому сріблиться
Сніг хвилястий і рябий,
Світить місяць, тройка мчиться
По дорозі верстовій.

Гей, ямщик! В годину скуки
На дорогах верстових
Любо слухатъ рідні звуки
Голосних пісень твоїх.

Гей, співай! Всю ніч жадібно
Спів твій слухать буду я.
Тъмяно світить місяць срібний,
Вітру чутъ смутне виття.

Заспівай-но ти: «Лучино,
Чом неясно так гориш?»

* * *

Дзвоники дзвенять, дзвенять,
Барабанчики громлять,
А люди-то, люди —
Ой люленьки-люлі —
А люди-то, люди
На циганочку глядять.

А циганочка кружляє,
В барабанчик вибива,
Ще ї платком жарким махає,
Ще ї заливисто співа:
«Я співачка, танцівниця,
Я ворожка-чарівниця».

* * *

Скромно, юначе, святкуй і з Вакховим трунком шумливим
Струмінь тверезий води, бесіду мудру змішай.

* * *

Французьких віршарів вимогливий суддя,
О класик Депрео, до тебе кличу я:
Хоч, гнаний фатумом безжалільним і високим,
Ти в рідному краю вже більше не пророком,
Хоч простяглась нахаб та розумах рука
Зірвати лавр з твого густого парика,
Хоч ти, розпатланий в новітній вільній школі,
Їй в гніві показав свій карк і тім'я голі,—
Та я молю тебе, твій учень з давніх літ:
Мені вожатим будь. Наважусь я в твій слід
Зійти на кафедру, з якої ти колись-то
Сонета вихваляв занадто голосисто
І звідти ж вирок свій здоровий об'явив
Минулій дурості, брехні твоїх часів.
Новітні брехуни — як брехуни давнішні,
І надто гнівний я на теревені пишні.
Невже ж усе мовчать та слухати? Це ж страх!
Ні! Раз назавжди все скажу їм в двох словах.

О ви, що сміливо хапаєтесь за пера,
Відваги сповнені на перевід паперу,
І тягнете у друк свої труди всячес,—
Спиніться, наперед дізнайтесь, що у вас
В душі — чи справжнього то генія палання
Чи непродумані та кволі намагання,
І вам рука свербить з дурничок, та дарма,
Чи не дають вам в борг, а грошиків чортма.
Чи краще б не було, в надії тихій, знову
На службу вам піти, цивільну чи військову,
Чи з Жуковим вести торгівлю тютюном
І добувати честь і бариш трудом,
Ніж оголошення ліпить в усі журнали
Або ялозити вельможам мадригали,
Піднявши співбратів дрібних своїх на сміх,
А то, підскочивши над погляди усіх,
З плохої публіки (як деякі писаки)
Збирати передплатню — на дальших брехень паки...

ПІСНІ З АХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Передмова

Більшу частину цих пісень я узяв з книги, що вийшла в Парижі в кінці 1827 року, під назвою *La Guzla, ou choix de Poésies Illiyriques, recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzégowine**. Невідомий видавець говорив у своїй передмові, що, збираючи колись прості пісні народного племенівін не думав їх публікувати, але що потім, помітивши, як поширюється смак до творів іноземних, особливо до тих, які в своїх формах віддаляються від класичних зразків, згадав він про збірку свого і, за порадою друзів, переклав деякі з цих поем і т. ін. Цей невідомий збирач був не хто інший, як Меріме, гострий і оригінальний письменник, автор «Театру Клари Газоль», «Хроніки часів Карла IX», «Подвійної помилки» та інших творів, надзвичайно видатних у глибокому і жалюгідному занепаді інішньої французької літератури. Поет Міцкевич, критик зіркий і тонкий і знавець у славенській поезії, не усунувся в справжності цих пісень, а якийсь учений німець написав про них докладну дисертацію.

Мені дуже хотілося знати, на чому ґрунтуються винахід дивних цих пісень: С. О. Соболевський, на мое прохання, писав про те до Меріме, з яким був він близько знайомий, і у відповідь одержав такоого листа **:

Париз, 18 січня 1835 р.

Я гадав, вельмишановний пане, що у Гузли було тільки сім читачів, у тому числі ви, я і коректор; з великим задоволенням дізнаюсь, що можу додати до них ще двох, що складе разом пристойне число дев'ять і потверджує прислів'я — ніхто не пророк у своїй батьківщині. Відповім на ваші запитання широсердо: Гузлу я написав в двох мотивів: по-перше, я хотів посміятися з «місцевого колориту», яким ми сліпо захопилися в літо від Різдва Христового 1827. Для пояснення другого мотиву розповім вам таку історію. У тому ж 1827 році ми з одним із моїх друзів задумали подорож по Італії. Ми накидали олівцем по карті наш маршрут. Так ми прибули до Венеції — розу-

* Гузла, або вибрані іллірійські вірші, зібрані в Далмації, Боснії, Кроатії і Герцеговині (франц.).

** Пушкін наводить лист французькою мовою. Ред.

міється, на карті,— де нам набридили англійці і німці, що зустрічалися, і я запропонував вирушити в Тріест, а звідти в Рагузу. Противозію було прийнято, але гаманці наші були порожні, і ця «незрівнянна скорбота», як казав Рабле, зупинила нас на півдорозі. Тоді я запропонував спочатку описати нашу подорож, продати видавцеві і одержані гроші вжити на те, щоб перевірити, чи набагато ми помилилися. На себе я взяв збирання народних пісень і переклад іх; мені висловили недовіру, але наступного ж дня я приніс моєму товарищеві в подорожі п'ять чи шість перекладів. Осінь я проводив у селі. Сніданок у нас був опівдні, я ж уставав о десятій годині; викуривши одну чи дві сигари і не знаючи, чим заняться до приходу дам у вітальню, я писав баладу. З них склався томик, який я видав під великим секретом і містичікував ним двох або трьох осіб. Ось джерела, звідки я почертнув цей такий розвхвалений «місцевий колорит»: по-перше, невелика брошура одного французького консула в Банялуці. Ії заголовок я забув, але дати про неї поняття не важко. Автор намагається довести, що босняки — справжні соші, і наводить цьому досить-таки переконливі докази. Подекуди він вживав іллірійські слова, щоб похвастити своїми знаннями (насправді, можливо, він знат не більше від мене). Я старанно зібрал усі їх слова і вмістив їх у примітки. Потім я прочитав розділ: «De costumi de Morlacchi» (Про звичай морлаків) з «Подорожі по Далмації» Фортіса. Там я знайшов текст і переклад суто іллірійської заплачки дружини Ассана-аги; але пісня ця перекладена віршами. Мені коштувало багатьох зусиль дістати підрядковий переклад, для чого доводилося співставляти слова, що повторювались, самого оригіналу з перекладом абата Фортіса. Маючи деякі терпіння, я здобув дослінний переклад, але відносно деяких місць все ще маю сумнів. Я звернувся до одного з моїх друзів, який знат по-російськи, прочитав йому оригінал, вимовляючи його на італійський манер, і він майже цілком зрозумів його. Та найцікавіше те, що Нодье, який відкопав Фортіса і баладу Ассана-аги і переклав з поетичного перекладу абата, ще більше опостилювавши його в своїй прозі,— прокричав на всіх перехрестях, що я обікрав його. Ось перший вірш в іллірійському тексті: «Scio se bielli e gorje zelenoi». Фортіс переклав: «Che mal ci an cheggia nel verde Bosco». («Що біле серед зеленого лісу»). Нодье переклав Bosco — зеленіocha рівнina; він промахнувся, бо, як мені пояснили, gorje означає: гора. От і вся історія. Передайте п. Пушкіну мої пробачення. Я горджусь і соромлюсь водночас, що і він попався, і т. ін.

1

ВІДИШІЯ КОРОЛЯ¹

Король ходить важкою хodoю
Взад і вперед по палацах;
Люди сплять — королю лиш не спиться;
Короля султан облягає,
Голову грозить йому відтяті
І в Стамбул відіслати її хоче.

Часто він підходить до віконця,
Чи не чути там якогось шуму?
Чує, птиця нічна десь висе,
Провіщає біду неминучу,
Скорій шукати нової стріхи
Для своїх пташат бідолашних.

Не сова висе в Ключі-граді,
То не місяць на Ключ-город світить,
В церкві божій гримлять барабани,
Вся свічками осяяна церква.

Та ніхто барабанів не чує,
Ніхто світла в церкві божій не бачить,
Лиш король те чув і те бачив;
Із палат своїх він виходить
Та й іде він сам в церкву божу.

Став на паперті, двері відчиняє...
Серце стислося йому від жаху,
Та велику він творить молитву
І спокійно в церкву божу ввіходить.

Тут він бачить дивне видіння:
На помості валяються трупи,
Поміж них кров струмками хлюпоще,
Як потоки дощові осінні,
Кров по кісточки йому доходить.

Горе! В церкві турки і татари
Та ще й зрадники ті, богуміли².
На амвоні сам султан безбожний,
Держить він наголо шаблю,
Кров по шаблі свіжа струмуює
Од вістря по саму рукоятку.

Короля пойняв раптовий холод:
Тут же бачить він отця і брата.
Цю отець від султана праворуч,
Опустився старий на коліна,
Подає йому свою корону;
А ліворуч, теж на колінах,
Його син, Радивий окаянний,

Бусурманською чалмою повитий
(З тою самою мотузкою, що нею
Задушив він нещасного батька),
Край поли у султана цілує,
Мов холоп той, фалангою³ битий.

І султан безбожний усміхнувся,
Взяв корону, розтоптив ногами
Та й промовив тоді Радивою:
«Будь у Боснії моїй можновладцем,
Для гяур-християн беглербеєм»⁴.
І відступник б'є чолом султану,
Тричі діл скривавлений цілує.

І султан своїх слуг покликав
І сказав: «Дать капитан Радивою⁵,
Та не з бархату капитан, не парчевий,
А здеріть на капитан Радивою
Шкуру з рідного його брата».
Бусурмани короля оточили,
Роздягли догола його всього,
Ятаганом йому шкіру розпороли,

Стали дерти руками і зубами.
Оголили м'ясо і жили
І до самих костей обідralи,
Одягли вони шкорою Радивоя.

Заволав тоді мученик до бога:
«Правий боже, заслужив я кари!
Плоть мою віддай на розтерзання,
Тільки душу помилуй, Iicyse!»

При тім імені церква задрижала,
Все зненацька затихнуло, померкло,—
Зникло все — немов і не бувало.

І король навпомацки із церкви
Якось вибрався в тьмі глибокій
І з молитвою на вулицю вийшов.

Було тихо. З високого неба
Місяць біле освітлював місто.
Враз метнулась із-за міста бомба⁶,
І пішли бусурмани на приступ.

ЯНКО МАРНАВІЧ

Чом блукає бей Янко Марнавич?
 Чом йому вдома не сидиться?
 Чом не може він дві ночі поспіль
 Під одною стріхою побути?
 Чи у нього недруги могутні?
 Чи лякає кривава помста?

Не злякався бей Янко Марнавич
 Ні затятих недругів, ні помсти,—
 Він блукає, мов гайдук-нетяга,
 З того дня, коли Кирило згинув.

В церкві Спаса вони побратались,
 Побратимами стали по богу;
 Та Кирило нещасливий згинув
 Од руки ним обраного брата.

Весело вони бенкетували,
 Аляли ріки меду та горілки;
 Похмеліли, збожеволіли гості,
 Два найбільші бей посварились.

Янко пострілом гримнув із пістоля,
 Та рука його п'яна затремтіла,
 У свого супротивника він не влучив,
 А він влучив у свого друга.
 З того часу він у журбі блукає,
 Наче віл, ужалений змією.

От нарешті додому він повернувся
 І ввійшов до церкви святого Спаса;
 Там день цілий він молився богу,
 Гірко плакав і тужно побивався.
 Уночі прийшов він до хати
 І з родиною вкупі повечеряв,
 Потім ліг і до жінки промовив:
 «Подивися, жінко, у віконце,—
 Церкву Спаса звідсіля ти бачиш?»
 Жінка встала, поглянула в віконце
 І сказала: «Глупа ніч надворі,

За рікою прослались тумани,
Крізь туман анічого не видно».
Одвернувся Янко Марнавич
І молитву став читати нишком.

Помолившись, він сказав їй знову:
«Подивись, що ти бачиш в віконце?»
І сказала, поглянувши, жінка:
«Бачу я малесенький вогник,—
Ледве мріє віп у тьмі за рікою».
Посміхнувся Янко Марнавич
І повторювати став він молитву.

Помолився й сказав знову жінці:
«Відчини-но, жінко, ти віконце:
Подивись, що там іще видно?»
І сказала, поглянувши, жінка:
«Бачу я над рікою сяйво,—
Близчаче воно, сюди підходить».
Бей зітхнув і з постелі звалився.
Тут і смерть йому нагодилася.

3

БІТВА ВІЛЯ ЗЕНИЦІ-ВЕЛИКОЇ⁸

Радивої зводить прapor свій жовтий,
Воювати йде він бусурмана.
А далмати, стрівши наше військо⁹,
Свої вуса довжезні закрутили,
Набакир шапки свої напнули
І сказали: «Візьміть ви нас з собою:
Хочем теж воювати бусурманів».
Радивої їх по-дружньому стрінув
І сказав їм: «Милості просим!»
Перейшли ми заповідану річку,
Стали нищіть селища турецькі,
А жидів на гілляках вішать¹⁰.
Беглербей зі своїми бошняками
Проти нас прийшов із Банялуки¹¹,
Та коли заіржали їх коні
І на сонці їх вигнуті шаблі
Заблищали край Великої Зениці,
Повтікали всі зрадники-далмати;
Обступили ми тоді Радивої

І сказали: «Господь бог поможе,—
Вкупі ми повернемось додому
І розкажем про цю битву нашим дітям».—
Стали битись ми тоді жорстоко,
Кожен з нас був трьох воїнів вартий,
Кров'ю вражою вкрились шаблі наши
По держак самісінський од леза.
Та коли через річку стали
Ми малим гуртком переправлятись,
Селіхтар на нас ударив з боку ¹²
Свіжим військом, лавами кінноти.
Радивой сказав тоді нам: «Діти,
Збіглось безліч собак-бусурманів,
Нам упоратись з ними неможливо.
Хто вцілів, до лісу подавайся
І рятуйся там од селіхтара».
Нас усіх залишилось двадцять,
Всі — рідня, всі — друзі Радивоя,
Але тут нас впало дев'ятнадцять.
Закричав до Радивоя Юрій:
«Радивою, ти сідай хутчіше
На мого скакуна вороного;
Через річку вплав переправляйся,
Кінь тебе із загибелі вимчить».
Радивой на Юрія не зважив,
Сів на землю, підібгавши ноги.
Тут його вороги оточили,
Радивоєві голову зрубали.

4

ФЕДІР І ОЛЕНА

• • • • • . . . . .
Стаматі був старий, безсилій,
А Олена молода і жвава;
Вона так його раз відштовхнула,
Що пішов він, кульгаючи, з дому.
Справедливо, старий безстыдник!
Ой же баба! Відкараскалась добре!

А Стаматі став думати думу:
Як йому погубить би Олену?
Він до жида-лиходія приходить,

Він у нього вимага поради.
Жид сказав: «Іди на кладовище,
Відшукай під камінням жабу
І в горшку принеси до мене».

Стаматі пішов на кладовище,
Відшукав під камінням жабу¹³
І в горшку її приносить жиду.
Жид на жабу виливає воду,
Називає жабу Іваном
(Гріх великий християнським ім'ям
Нарікати таку гідку істоту!)
Потім жабу всю вони скололи
І її — її ж крівлею напоїли;
Напоївши, примусили жабу
Облизати достиглу сливу.

І Стаматі хлопчику промовив:
«Віднеси цю сливу ти Олені,
Дар це од племінниці моєї».
Приніс хлопчик Олені сливу,
А Олена в ту ж мить її з'їла.

Тільки з'їла ту погану сливу,
Як здалося бідній молодиці,
Що змія всередині в неї.
Тут злякалась молода Олена,
Меншеньку сестру свою гукнула.
Та її молоком напоїла,
А змія в животі все ворушилась.

Пухнуть почала прекрасна Олена.
Всі говорять: Олена вагітна.
Як то буде їй тепер од мужа,
Коли вернеться він із-за моря!
І Олена соромиться й плаче,
І на вулицю вийти боїться,
День сидить, вночі їй не спиться,
Щохвилини сестриці повторяє:
«Що скажу я милому мужу?»

Круглий рік минає, і ось Федір
Повернувся в сторону отецьку.
Вибігає все село назустріч,

Радо всі його поздоровляють;
Та немає в натовпі Олени,
Як він не шукав її очима.
«Де ж Олена?» — він нарешті мовив.
Хто зніяковів, хто посміхнувся,
Та ніхто не проронив ні слова.

Він прийшов до свого дому — бачить:
На постелі сидить його Олена.
«Встань, Олено», — так сказав їй Федір.
Вона встала — він суворо глянув.
«Мій володарю, клянуся богом
І пречистим іменем Марії,
Що невинна я перед тобою,
Збавили мене злії люди».

Але Федір не повірив жінці:
Відрубав її голову по плечі.
Відрубавши, сам до себе мовив:

«Не уб'ю невинного дитяти,
З неї вийму я його живого,
При собі виховувати буду.
Я побачу, на кого він схожий,
Так довідаюсь, хто в нього батько,
І уб'ю я ворога свого».

Розпоров тут він мертвє тіло.
Що ж! — а замість милої дитини
В животі він жабу знаходить.
Скрикнув Федір: «Горе мені, вбивці!
Погубив Олену я даремно:
Не її вина переді мною,
А збавили її злії люди!»

Підійняв він голову Олени
І почав ціluвати з любов'ю,
І одкрились уста ізмертвілі,
Голова Олени говорила:

«Я невинна. То Стаматі з жидом
Жабою мене нагодували».
Тут ізнов уста її зімкнулись
І язик перестав ворушитись.

І Федір Стаматі зарізав,
А жида убив, як собаку,
І по жінці справив панахиду.

5

ВОЛОХ У ВЕНЕЦІЇ «

Як покинула мене Параксов'я,
І як я процвіндрився з гризоти,
Підступив к мені далмат лукавий:
«Подайсь, Дмитре, в морське ти місто,
Там цехінів, як у нас каміння.

Там солдати в шовкових каптанах
І тільки, що п'ють та гуляють:
Хутко там ти розбагатієш
І повернешся в шитім долимані
З кинджалом на ланцюжочку сріблянім.

Ген тоді-то вже грай собі на гуслях;
До віконець побіжать красуні
І дарунками тебе закидають.
Ей, чи чуєш-бо! Виправляйся морем;
Повертайсь, коли розбагатієш».

Я послухався підступного далмата.
Осі живу в цім човні мармуровім,
Сумно, хліб їхній мені, мов камінь,
Я невільний, як на прив'язі собака.

Тут із мене жінки сміються,
Коли слово я по-нашому мовлю;
Мову наші тут свою забули,
Призабули вже і звичай наш рідний.
Я зів'яв, як пересаджений кущик.

Як у нас бувало кого стріну,
Чую — «Дмитре Олексичу, здрастуй!»
Тут не чую доброго привіту,
Не діждуся лагідного слова.
Тут я, наче бідна та мурашка,
Що закинула в озеро буря.

ГАЙДУК ХРИЗИЧ

В печері на гострім камінні
 Притайсь хоробрий гайдук Хризич¹⁵,
 З ним жона його Катерина,
 З ним його два сини кохані,
 Ім не можна з печери вийти,
 Стережуть їх недруги люті.
 Якщо тільки хто голову підніме,
 В них приціляться сорок мушкетів.
 Вони три дні, три ночі не їли,
 Пили тільки воду дощовую,
 Що впала в западину камінну,
 На четвертій зійшло красне сонце,
 І води в западині не стало.
 Тоді мовила, зітхнувші, Катерина:
 «Боже правий! Змилуйся над нами!»
 І упала мертвою па землю.

Хризич глянув і без слів заплакав,
 А сини плакать при нім не сміли;
 Вони тільки очі утирали,
 Як від них відвертався було Хризич.
 В п'ятий день старший син збожеволів,
 Став дивитись на мертву матір,
 Ніби вовк на козу заснулу.
 Його брат, те уздрівши, злякався.
 Закричав він старшому брату:
 «Брате мій! не губи свою душу;
 Спий же краще мою гарячу крівцю,
 А помремо голодною смертю,
 Ми почнемо виходити із могили,
 Кров смоктать наших недругів сонних»¹⁶.
 Хризич звівся й промовив: «Досить!
 Краче куля, ніж голод і спрага».
 І всі троє із гори в долину
 Збігли, як скажені вовчеська.
 Семерох убив із них кожен,
 Сіма кулями кожен із них прострілен;
 Вороги їм голови відтяли
 І на списи свої насадили,
 Ale й тут дивитися не сміли,
 Бо страшний був їм Хризич із синами.

ПОХОРОННА ПІСНЯ

*Іакінфа Маглановича*¹⁷

З богом, в дальню йди дорогу!
 Путь ти знайдеш, слава богу.
 Світить місяць; ніч ясна;
 Чарку випито до дна.

Куля легша від хвороби;
 Вільним ти помер, як жив.
 Мчавсь твій ворог, повен злоби,
 Та твій син його убив.

Згадуй нас за гробом, брате,
 Як збіжиться ваша путь;
 Батькові низький віддати
 Мій поклін ти не забудь!

Ти скажи йому, що рана
 Вже загоїлась моя;
 Я здоровий,— сина Яна
 Від хазяйки маю я.

Він по діду зветься Яном;
 Хлопчик з розумом, дужак;
 Вже владає атаганом
 І стріляти знає як.

А дочка живе в Лізгорі;
 З мужем їй не нудно там.
 Тварк пішов давно вже в море;
 Чи живий,— дізнаєш сам.

З богом, в дальню йди дорогу!
 Путь ти знайдеш, слава богу.
 Світить місяць, ніч ясна;
 Чарку випито до дна.

МАРКО ЯКУБОВИЧ

В воротях сидів Марко Якубович;
 Перед ним сиділа його Зоя,
 А хлоп'ятко їх гралось на порозі.
 По шляху до них іде незнайомець,
 Сам блідий, ледве ноги волочить,
 Просить він напитись, ради бога.
 Зоя встала і пішла по воду,
 Переходжому винесла ківшик,
 Переходжий до dna його випив.
 Ось, напившись, мовить він Маркові:
 «Що то в вас під горою там видно?»
 Каже йому Марко Якубович:
 «Родове то наше кладовище».
 І тоді ще сказав переходжий:
 «Спочивати мені па вашім кладовищі,
 Бо лишилося жити недовго».

Тут широкий розвив він пояс
 І показує рану криваву.
 «Три дні,— мовив,— ношу я під серцем
 Бусурманову кулю свинцеву.
 Як умру, ти зарий моє тіло,
 За горою, де верба зелена,
 При мені поклади мою шаблю,
 Бо в житті я був воїн славетний».

Підхопила Зоя незнайомця,
 А Марко став дивитися рану.
 Раптом каже молодая Зоя:
 «Поможи ты, Марку, я не в силі
 Гостя нашого далі тримати».
 Тут побачив Марко Якубович —
 На руках її помер переходжий.

Марко сів на коня вороного,
 Мертвє тіло взяв із собою,
 З ним поїхав на кладовище.
 Там глибоку вирили могилу
 І в молитві мерця поховали.
 От минає і тиждень, і другий,

Став худіти синочок у Марка;
Перестав він бігать, веселиться,
Все лежав на рогожці та охкав.
І до Марка калуер приходить,—
Подививсь на дитину і мовив:
«Син слабий твій хворобою страшною;
Подививсь на біленьку його шию:
Бачиш ти криваву ранку?
То є зуб вурдалака, клянуся»¹⁸.

Все поселище за дідом калуером
Вирушило враз на кладовище;
Там могилу померлого розрили,
Бачать — труп рум'яний і свіжий,
Нігті виросли, як ворона кігті,
А лице обросло бородою,
В кров рожеву вимазані губи,
Повна крові глибокая могила.
Бідний Марко кілком замахнувся,

Та мертвяк завищав і проворно
Із могили в ліс бігом подався.
Біг він швидше, аніж кінь у полі,
Стременами вражений під боки;
І кущечки під ним так і гнулись,
А сучки дерев так і тріщали,
Ламлючись, мов гілля перемерзле.

Калуер могильною землею¹⁹
Хворого хлопчину всього витер,
І весь день творив над ним молитви.
А на спаді красного сонця
Зоя мужу своєму сказала:
«Пам'ятаєш? Це тому два тижні
В цю годину вмер злій перехожий».

Враз собака завив незвичайно,
Відчинились двері без нікого,
Велетень ввійшов, нахилившись,
Сів він, ноги під себе підкурчив,
Головою діткнувшись стелі.
Він на Марка дививсь нерухомо,
Нерухомо дививсь на нього Марко,

Зачарований жахливим його зором;
Але дід, розкривши молитовник,
Запалив кипарисову гілку,
І на велетня дим подмухав.
І затрясся вурдалак проклятий,
В двері кинувся і навтік подався,
Ніби вовк, що гнав його мисливець.

А другого дня і в ту ж годину
Пес загавкав, двері відчинились,
І ввійшов чоловік незнайомий,
Був він зростом як цісарський рекрут,
Сів і мовчки дивиться на Марка,
Та молитвою дід його вигнав.

В третій день ввійшов карлик дрібен,
Міг би верхи він на щурі сидіти,
Та блищали у нього злі очиці.
І дідок в третій раз його вигнав,
І з тих пір вже він не повертається.

9

БОНАПАРТ І ЧОРНОГОРЦІ

«Чорногорці? Що за люди?—
Бонапарте запитав: —
Та невже це плем'я люте
Не боїться наших лав?

Задрижать, як не дрижали:
Об'явіть старшинам їх,
Щоб рушниці і кинджали
Всі знесли до ніг моїх».

От він шле на нас піхоту,
Сто гармат-мортир при ній,
І своїх мамлюків роту,
Й кірасирів грізний стрій.

Здатись їм? Нема охоти,—
Чорногорці не такі!
В нас для коней і піхоти
В горах скелі є стрімкі...

Ми засіли в наші нори
І гостей незваних ждем,—
От вони вступили в гори,
Знищуючи все вогнем.

. . . .

От рядами йдуть тісними,
Враз змішався їхній крок.
Бачать ясно, що над пими
Червоніє ряд шапок.

«Стій! стріляй! Хай кожен скине
Чорногорця одного.
Раз не здавсь — так хай загине
Ворог, не щадіть його!»

Б'ють з рушниць — шапки упали
Пурпурові із жердин:
Ми під ними ниць лежали,
Причайвшись, як один.

Дружним залпом зустрічали
Ми французів.— «Щось гуде!»
Тут і там вони кричали: —
«Що, луна це?» Ні, не те!

Сам полковник іх звалився,
З ним сто двадцять душ — вся рать.
І загін весь покотився,
Хто як міг пустивсь тікать.

І французи ненавидять
З тих часів наш вільний край,
Нашу шапку де помітять —
Червоніють, так і знай.

Соловей мій, соловейку,
Лісова маленька пташко!
В тебе, пташко невеличка,
Незамінні є три пісні,

А у мене молодого
Є три клопоти великі!
Ой що перший з тих клопотів —
Рано хлопця оженили;
Другий клопіт, що в дорозі
Ворон кінь мій притомився;
Ну, а третій — третій клопіт —
Любу дівчину зі мною
Розлучили злії люди.
Вирийте мені могилу
В чистім полі, на роздоллі,
В головах мені рожеві,
Ярі квіти посадіте,
А в ногах мені криничну
Чисту воду проведіте.
Пройдуть мимо юні кралі,
То сплетуть собі віночки.
Підуть мимо старі люди,
То черпнуть собі водиці.

11

ПІСНЯ ПРО ГЕОРГІЯ ЧОРНОГО

Не два вовки в яру гризуться,
Батько з сином лаються в печері.
Старий Петро сину докоряє:
«Ти розбійник, бунтар проклятий!
Не бойшся ти господа бога.
Де тобі з султаном змагатись,
Воювати з бєлградським пашею!
Чи родився ти з двома головами?
Пропадай ти собі, окаянний,
Та нащо ти всю Сербію губиш?»
А Георгій у відповідь каже:
«Ти з ума, старий, мабуть, вижив,
Що безглазді ти речі говориш».«
Старий Пётро ще більше розгніавсь,
Лається ще більше, лютує.
Хоче він поїхати в Бєлград,
Туркам видати ослушного сина,
Об'явити про скованку сербів.
Він з печери темної виходить;
Георгій старого доганяє:

«Ти вернися, батьку, вернися!
Мимовільне пробач мені слово».
Старий Пётро погрожує, не слуха:
«От, розбійнику, тобі вже буде!»
Син йому вперед забігає,
Кланяється старому в ноги.
Не глянув на сина старий Пётро.
Доганяє знов його Георгій
І за сиву він хапає косу.
«Та вернись, ради господа бога:
Не введи ти мене у спокусу!»
Відпихнув старий його сердито
І пішов по бєлградській дорозі.
Гірко, гірко Георгій заплакав,
Пістолет із-за пояса вийняв,
Звів курок, та і вистрілив тут же.
Закричав Петро, захитавшись:
«Поможи, я поранений, сину!»
І упав на дорогу без дихання.
Син біgom в печеру повернувся;
Його мати йде йому назустріч.
«Де, Георгію, подівся Пётро?»
І Георгій їй каже суворо:
«За обідом старий випив добре
І заснув на бєлградській дорозі»²¹.
Догадалась вона, закричала:
«Будь же проклятий богом, чорний,
Що убив ти рідного батька!»
З тих часів Георгій Петрович
У людей прозивається Чорний.

12

ВОВВОДА МИЛОШ

Над Сербією згляньяся ти, боже!
Заїдають нас вовки-яничари!
Без вини нам голови ріжуть,
Наших жінок вкривають ганьбою,
У неволю синів забирають,
Красних дів примушують для сміху
Сороміцьких пісень співати,
Танцювати бусурманські танці.
Старі люди згодилися з нами:

Перестали вони нас спиняти,—
Вже і їм не стерпіти насильства.
Гусяті у вічі дорікають:
Довго вам годити яничарам?
Довго ляпаси вам терпіти?
А чи ви вже не серби,— цигани?
А чи ви не мужчини,— старухи?
Покидайте ваші білі домівки,
Йдіть собі в ущелину Велійську,—
Там гроза готується на турків,
Там дружину свою збирає
Старий сербин, воєвода Милош.

13

ВОВКУЛАК

Був Івась це дуже смілий.
Якось раз він уточі
Через цвінттар, весь спітнілий,
Йшов, від жаху тримтячи.

Йде Івасик, тягне ноги,
Між гробками ледь повзє.
Ралтом чує — край дороги
Ніби кістку хтось гризе.

Став Івась, ступнути не може.
Боже! — думає хлопчак,—
Це напевно кістку гложе
Кровопивця-вовкулак.

Лихо! Я ж не маю сили,
З'єсть упир мене з усім,
Якщо сам землі з могили
Я з молитвою не з'їм.

Що ж це? — замість вовкулака —
(Уявіть Івася злість!)
Перед ним в пітьмі собака
На могилі кістку єсть.

СЕСТРА Й БРАТИ

Два дубочки виростали поруч,
Поміж ними тонковерха ялина.
Не два дуби поруч виростали,
Жили разом два братіки рідні:
Старший брат Павло, а той Радула,
А між ними сестра іх Єлиця.
Всім серцем брати сестру любили
І всіляку їй робили ласку,
Настанку їй ніж подарували,
Позолочений, у срібній оправі.
Молода Павлиха розлютилась
На зовицю, стало їй завидно.
От пита вона Радулову любу:
«Невістонько, по богові сестро!
Чи не знаєш ти зілля такого,
Щоб сестра братам остогидла?»
Відказала Радулова люба:
«Ой, по богові сестро, невістко,
Я не відаю зілля такого;
Хоч би знала, тобі б не сказала;
І мене брати мої любили
І всіляку мені робили ласку».
От Павлиха пішла до водопою,
Та зарізала коня вороного
І господарю своєму сказала:
«Любиш ти сестру собі на лихо,
На біду даруєш подарунки,—
Бо вона коня твого згубила».
Став Павло допитувати Єлицию:
«За що це ти? Скажи бога ради».
А сестра з плачем відповідає:
«Не я, брате, життям присягаюсь,
І твоїм, і моїм життям клянуся!»
На ту пору брат сестрі повірив.
От Павлиха пішла в сад зелений,
Сивого сокола там заколола
І господарю своєму сказала:
«Любиш ти сестру собі на лиxo,
На біду даруєш подарунки,
Адже вона сокола заколола».

Став Павло допитувать Єлицю:
«За що це ти? Скажи бога ради».-
А сестра з плачем відповідає:
«Не я, брате, життям присягаюсь,
І твоїм, і моїм життям клянуся!»
І на цей раз брат сестрі повірив.
От Павлиха увечері пізно
Вкрада ніж у своєї зовиці
І дитину свою заколола,
Що в золоченій спала колисці.
Рано-вранці голосячи прибігла,
Роздираючи лице, до чоловіка:
«Любиш ти сестру собі на лихоманку?
На біду даруєш подарунки:
Заколола в нас вона дитину.
А коли ще ти мені не віриш,
На золочений ніж лиш подивися».
Як скопився Павло, це почувши,
Та побіг до Єлиці у світлицю:
На перині Єлиця спочивала,
В головах ніж золочений висів.
Як Павло його витяг із піхов,
Бачить — ніж увесь кров'ю залитий.
Він смикнув сестру за білу руку:
«Ой ти, сестро, вбий тебе боже!
Ти згубила коня вороного,
Сокола в саду ти заколола,
Та за що ти зарізала дитину?»
А сестра з плачем відповідає:
«Не я, брате, життям присягаюсь,
І твоїм, і моїм життям клянуся!
Коли ж ти не віриш моїй клятві,
Виведи мене у чисте поле,
Прив'яжи до хвостів борзих коней,
Хай ті коні мое біле тіло
На чотири шматки розірвуть!»
На ту пору брат сестрі не повірив,
Вивів він її у чисте поле,
Прив'язав до хвостів борзих коней
І погнав їх по чистому полю.
Де попала крапля її крові,
Виросли там квіти червоні,
Де зосталося її біле тіло,

Церква там над нею спорудилася.
Час недовгий минув опісля того,
Занедужала Павлова дружина.
Дев'ять літ Павлиха все хворіє,—
Крізь кістки її трава проростає,
В тій траві лютий змій гніздиться,
П'є її очі, сам зника до ночі.
Страждає Павлиха нестерпуче,
Чоловікові своєму вона каже:
«Чуєш ти, господарю мій, Павле,
Веди мене до зовиціної церкви,
У тій церкві, може, я зцілюся».
Він повів її до сестриної церкви,
Та як стали підходити близько,
З церкви враз воїни голос почули:
«Не заходь, молодая Павлихो,
Собі зцілення тут ти не знайдеш».
Молода Павлиха як почула,
То їй сказала чоловікові своєму:
«Мій господарю! Тебе я прохаю,
Не веди мене до білого дому,
А в'яжи до хвостів твоїх коней
І пусти їх по чистому полю».
І Павло тут дружини послухавсь,
Прив'язав до хвостів своїх коней
І погнав їх по чистому полю.
Де попала крапля її крові,
Кропива й терни повиростали;
Де зосталося її біле тіло,
На тім місці озеро провалило.
Вороний кінь серед хвиль випливає,
За конем золочена колиска,
На колисці сидить сокіл-птиця,
У колисці лежить малий хлопчик,
Рука матері в нього під горлом,
В тій руці ніж золочений тітчин.

15

ЯНИШ КОРОЛЕВИЧ ²²

Покохав королевич Яниш
Молоденьку красуню Єлицию,
Він кохає її два годочки,
А на третій вирішив женитись

На Любусі, чеській королівні.
І до першої іде він прощатись.
Їй приносить з червінцями черес,
І гримучі золоті сережки,
І жемчужне в три разки намисто;
Сам він почепив їй ті сережки,
Сам на шию намисто повісив,
Дав їй в руки з червінцями черес,
Її в щоки поцілував мовчки
І за тим од неї геть поїхав.
Як сама зосталася Слиця,
Гроші по землі порозкидала,
Повиймала із ушей сережки,
Надвое намисто розірвала,
Кинулась сама в ріку Мораву.
Водяною царицею в річці
Молода прокинулась Слиця,
І маленьку доньку породила,
І дала їй ім'я Водяниця.

Ось минає три роки і більше,
Королевич іде полювати,
Пройздить він берегом Морави;
Захотів він коня вороного
Напоїть студеною водою.
Але тільки запінену морду
Сунув кінь у студену хвилю,
Висунулась рученька з водиці:
Хватай коня за уздечку коштовну!
Кінь, злякавшись, повів головою,
На уздечці висить Водяница,
Мов на вудці спіймана рибинка,—
Кінь кружляє по чистому лугу,
Потрясає золоту уздечку,
Та стряхнуть не може Водяница.
Ледь в сідлі усидів королевич,
Ледь удержав коня вороного,
Осадивши сильною рукою.
На траву Водяница стрибнула.
Промовля до неї королевич:
«Розкажи-бо, що ти за створіння:
Чи від жінки ти на світ родилася,
Чи від богом проклятої Віли?»

Повідає йому Водяниця:
«Породила мене молода Єлиця,
Батько мій Яниш-королевич,
А імення мое Водяниця».
Королевич, ці слова зачувиши,
Враз зіскочив з коня вороного,
Рідну доньку обняв, Водяницю,
І, слізьми заливаючись, мовив:
«Де, скажи, твоя мати Єлиця?
Чув я, ніби вона утопилася».
Водяниця йому відказала:
«Мати в мене водяна цариця;
Над всіма вона панує ріками,
Над ріками і над озерами,
Не панує лише в синім морі,
В синім морі панує Див-риба».
Водяниці мовив королевич:
«До цариці ж піди водяної
І скажи їй: Яниш-королевич
Їй поклін сердечний посилає
І у неї побачення просить
На зеленім березі Морави.
Завтра я зайду за одвітом».
Після того вони розлучились.

Рано-вранці, ледь на світ взялося,
Королевич ходить над рікою;
Раптом із ріки, по білі груди,
Водяна цариця підвелається
І сказала: «Яниш-королевич,
Ти просив побачення у мене,
То кажи: чого іще ти хочеш?»
Як побачив він свою Єлицю,
В ньому знов бажання розпалились,
Став манити він її на берег.
«Люба ти моя, ясна Єлице,
Йди до мене на зелений берег,
Поцілуй так солодко, як перше,
Знову мідно тебе покохаю».
Королевича не слухає Єлиця,
Не слухає, киває головою:
«Ні, не вийду, Яниш-королевич,
Я до тебе на зелений берег.

Як раніше, нам не ціуватись,
І міцніш мене не покохаєш.
Краще розкажи мені гарненько,
Як ся маєш, чи живеш щасливо
З любою жоною молодою?
Відмовляє Яниш-королевич:
«Проти сонця місяць не пригріє,
Проти милої жона не втішить».

16

КІНЬ

«Чом іржеш, мій коню-друже,
Не гребеш копитом пил,
Шию хилиш, мов недужий,
Не гризеш своїх вудил?
Чи тебе я не шкодую,
Чистим зерном не годую?
Чи то збруя не ясна?
Чи повіддя не шовкове,
Не срібляні підкови,
Не червлені стремена?»

Промовляє кінь печальний:
«Посмутнів я недарма,
Чую, чую тупіт дальній,
Стріли мчать, звучить сурма!
Тим іржу я, що на волі
Не гуляти довгі дні,
Злотом збруї в чистім полі
Не пишатися мені!
Що враги-злочинці люті
Злоту збрую заберуть,
І підкови, сріблом куті,
З ніг легких моїх здеруть;
Смутно з думоньки тії,
Що помчу я під врагом,
Вкритий шкірою твоєю,
А не пишним чепраком».

П р и м і т к и *

¹ Хома I був таємно убитий своїми двома синами Стефаном і Радивоєм у 1460 році. Стефан йому наслідував. Радивой, гніваючись на брата за захоплення влади, розголосив жахливу таємницю і втік у Туреччину до Магомета II. Стефан, з намови папського легата, вирішив воювати з турками. Він був розбитий і втік у Ключ-город, де Магомет обложив його. Захоплений у полон, він не погодився прийняти магометанську віру, і з нього здерли шкіру.

² Так називають себе деякі іллірійські розкольники.

³ *Фаланга* — палочні удари по п'ятах.

⁴ Радивої ніколи не мав цього сану, і всі члени королівської родини були звичайні султаном.

⁵ Каптан, звичайний подарунок султанів.

⁶ Ахарапнізм.

⁷ Зворушливий звичай братування, у сербів та інших західних слов'ян, освячується духовними обрядами.

⁸ Невідомо, до якої події відноситься ця пісня.

⁹ Втрати битви приписуються далматам, існависним для влахів.

¹⁰ Жиди в турецьких областях є вічні предмети гоніння і ценависті. Під час війни їм діставалось від мусульман і християн. Доля іхня, зауважує В. Скотт, скидається на долю летучої риби.— Меріме.

¹¹ Банялуга — колишня столиця Боснійського пашалику.

¹² Селіхтар — мечоносець.

¹³ Усі народи вважали жабу отруйною твариною.

¹⁴ Міцкевич переклав і прикрасив цю пісню.

¹⁵ Гайдук — голова, начальник. Гайдуки не мають пристановища і живуть розбоями.

¹⁶ Західні слов'яни вірять в існування упиря (*vampyre*). Див. пісню про *Марка Якубовича*.

¹⁷ Меріме вмістив на початку своєї *Guzla* відомості про старого гусляра Іакінфа Маглановича; невідомо, чи існував він коли-небудь, але стаття його біографа має надзвичайну принадність оригінальності і правдоподібності. Книга Меріме рідкісна, і читачі, гадаю, з задоволенням знайдуть тут життєпис слов'янина-поета:

Нотатка про Іакінфа Маглановича **

Іакінф Магланович — единий мені знайомий гусляр, який у той же час був поетом, бо більшість гуслярів повторюють старі пісні, або— щонайбільше — створюють попурі, запозичаючи віршів двадцять з однієї балади, стільки ж із іншої, і зв'язуючи все за допомогою поганих віршів власного виробу.

Поет наш народився в Звониграді, як він сам розповідає про це в баладі «Шишина у Великому». Він був сином шевця, і його батьки, очевидно, не дуже турбувались про його освіту, бо він не вміє ні читати, ні писати. У віці восьми років він був украдений чинесами, або циганами. Ці люди повели його в Боснію, де й навчили його свого мистецтва і без клопоту навернули його в ма-

* Належать Пушкіну. Ред.

** Пушкін наводить цю «Нотатку» по-французьки. Ред.

гометанство, яке сповідує більшість серед них*. Один а я н чи старшина в Ливні відняв його у циганів і взяв до себе на послуги, де він і пробув кілька років.

Йому було п'ятнадцять років, коли один католицький монах повернув його у християнство, рискуючи бути посадженим на палю у випадку виявлення цього, бо турки аж ніяк не схвалюють місіонерської діяльності. Юний Іакінф, не довго роздумуючи, покинув свого господаря, досить суверого, як і більшість босняків; та, втікаючи з дому, він вирішив помститися за погане ставлення. Якось уночі, в грозу, він пішов з Ливно, захопивши з собою шубу і шаблю господаря, з кількома цехінами, які йому пощастило викрасти. Монах, який охрестив його, супроводив його у втечі, здійснений, щлком імовірно, за його порадою.

Від Ливно до Синя, в Далмації, всього миль дванадцять. Утікачі незабаром прибули туди, під покровительство венеціанського уряду, у безпеці від переслідування аяна. В цьому місті Магланович і створив свою першу пісню; він осідав свою втечу в баладі, яка знайшла поклонників і поклав початок його славі**.

Але у нього не було засобів до існування, а природа не нагородила його нахилом до праці. Завдяки морлацькій гостинності, деякий час він жив на подаяння сільських жителів, сплачувши їм тим, що співав завчепу ним стару пісню. Незабаром він створив кілька нових пісень на випадки весіллів і похоронів, і його присутність стала такою необхідною, що ні одне свято не вважалося вдалим, якщо на ньому не було Маглановича з його гузлою.

Так він жив у околицях Синя, мало турбуючись про своїх рідних, доля яких йому й досі була невідомою, бо він з дня викрадення й разу не бував у Звониграді.

У двадцять п'ять років це був вродливий юнак, сильний, спритний, чудовий мисливець і до того ж відомий поет і музикант; всі його шинили, особливо ж дівчата. Та, якій він віддав перевагу, звалися Марією і була дочкою багатого морлана, на ім'я Зларинович. Він легко добився взаємності і, за звичаем, викрав її. У нього був суперник — до певної міри місцевий сенйор, на ім'я Ульян, який зарані діявався про викрадення. Іллірійські звичаї такі, що відкінутий коханець легко втішається і не коситься на свого щасливого суперника; проте цей Ульян здумав ревнувати і захотів перешкодити щастю Маглановича. В ніч викрадення він з'явився з двома слугами в ту хвилину, коли Марія вже сіла на коня, щоб іхати з коханим. Ульян загрозливим голосом закричав, щоб вони зупинились. Суперники, за звичаем, були озброєні. Магланович вистрілив перший і убив сенйора Ульяна. Якби в нього була родина, вона підтримала б його, і він не залишив би країни через такі дрібниці; та, самотній і по-звавлений всякої опори, він був беззахисний проти помсти з боку всієї родини вбитого. Він швидко розіркував усе і втік з дружиною в гори, де приєднався до гайдуків***.

* Усі ці подробиці були повідомлені мені в 1817 році самим Маглановичем.

** Я даремно розшукував цю баладу. Сам Магланович її забув, або, можливо, соромився співати мені першу свою поетичну спробу.

*** Вид розбійників.

Він довго жив з ними і навіть був якось поранений в обличчя при бійці з пандурами*. Нарешті, заробивши грошей, як я вважаю, не надто чесним шляхом, він залишив гори, купив худобу і оселився в Катаро з жінкою і дітьми. Дім його був біля Смоковича, на березі річки чи струмка, що впадав у озеро Врана. Жінка і діти зайняті коровами і маленькою фермою, сам же він завжди мандрує, часто навідує своїх старих друзів-гайдуків, але не бере вже участі в іхньому небезпечному промислі.

Я вперше зустрівся з ним в Зарі в 1816 році. В той час я вільно розмовляв по-іллірійськи і дуже хотів послухати якого-небудь відомого поета. Мій друг, шановний воєвода Миколай, зустрів у Белграді, де він проживає, Іакінфа Маглановича, уже раніше йому відомого, і, знаючи, що він направляється в Зару, дав йому листа до мене. Він писав мені, якщо я бажаю примусити гусляра показати своє мистецтво, то маю спершу підпогти його, бо натхнення сходило на нього лише тоді, коли він бував напідпитку.

Іакінфу було о той час близько шістдесяти років. Це — високий чоловік, дуже міцний і сильний для свого віку, широкоплечий, з надзвичайно товстою шицею; у нього навдивовижу вasmagle обличчя і маленькі очі, трохи підняті по кутках, орлиний ніс, досить-таки червоний від міцних напоїв, довгі білі вуса і густі чорні брови; все це разом створює образ, незабутній для того, хто бачив його хоч раз. Додаєте до цього довгий шрам через брову і вдовож щоки. Не зважути, як він не позбувається ока при такому пораненні. Голова в нього була поголена, за загальним звичаем, і носив він чорну смушкову шапку; одяг його був дуже зношений, але цілком охайній.

Увійшовши до мене в кімнату, він передав мені листа воєводи і присів без усяких церемоній. Коли я прочитав листа, він сказав тоном досить презирливого сумніву: «То ви розмовляєте по-іллірійському? Я відповів одразу ж цією мовою, що достатньо розумію по-іллірійські, щоб оцінити його пісні, які мені дуже хвалили. «Добре, добре,— відповів він,— але я хочу істи й пити; коли я поїм, я вам проспівлю». Ми разом пообідали. Мені здалося, що він голодував принаймні днів чотири,— в такою жадібності він ів. За порадою воєводи, я підливав йому, і другі мої, які, почувши про його прихід, прийшли до мене, наповнювали його склянку щохвилини. Ми сподівались, що коли цей незвичайний голод і спрага будуть задоволені, наша гість зволить нам що-небудь заспівати. Проте чекання наші виявилися марними. Він раптом устав з-за столу і, лігши на килим біля вогню (справа була у грудні), заснув за п'ять хвилин, і не було ніякої можливості розбудити його.

Я був щасливіший у другий раз; я постараєся напоїти його лише настільки, щоб натхнугти його, і тоді він проспівав мені деякі з балад, вміщених у цій збіргі.

Напевне, голос його був раніше гарний, але на той час він був уже дещо розвитий. Коли він співав, граючи на гуслі, очі його розгорялись і обличчя прибирало вираз дикої краси, яку художник охоче передав би на полотні.

Він розстався зі мною у досить лионий спосіб: п'ять днів жив він у мене, а потім вийшов ранком, і я даремно прождав його до

* Поліцейські солдати.

вечора. Мені сказали, що він пішов із Зари до себе додому; але в той же час я помітив зникнення пари англійських пістолетів, які, до того, як він залишив мій дім, висіли у мене в кімнаті. Я повинен додати, на його честь, що він міг забрати разом і мій гаманець і золотий годинник, що коштував у десять разів дорожче, ніж узяті ним пістолети.

У 1817 році я провів два дні в його домі, де він прийняв мене, виявивши найживішу радість. Жінка його і всі діти і внукі оточили мене і обіймали, а коли я пішов від них, старший син був мені провідником у горах на протязі кількох днів, причому неможливо було умовити його узяти яку-небудь нагороду.

¹⁸ Вурдалаки, вудколаки, упирі — мерці, що виходять з своїх могил і ссуть кров живих людей.

¹⁹ Ліками від укусів упирів є земля, взята з його могили.

²⁰ За другим переказом, Георгій сказав товаришам: «Старий мій помер; візьміть його з дороги».

²¹ Чудову цю поему я взяв із Збірки сербських пісень Вука Стефановича.

²² Пісня про Яниша-королевича в оригіналі дуже довга і розподіляється на кілька частин. Я пеоеклав тільки першу, і то не всю.

* * *

Час, мицій друже, час! душа спокою просить —
Летять за днями дні, і кожна мить відносить
Частинками буття,— а ми усе ждемо,
Що завтра житимем, та мить — і помремо.
На світі щастя де? Є спокій лиш та воля.
Давно малюсья мені принадна доля:
Давно, знебулий раб, замислив я втекти
В далеке селище труда і чистоти.

* * *

Він поміж нами жив
Між племені йому чужого, злоби
В душі своїй до нас не мав, і ми
Його любили. Мирний і прихильний,
Він навіщав розмови наші. З ним
Ділились ми надіями ясними
І співали (він із натхненням вищим
На світ дивився звисока). І часто

Він говорив про ті часи грядущі,
Коли народи чвари одметуть
І зіллються в одну сім'ю велику.
Ми чуйно слухали поета. Він
Пішов на захід — із благословенням
Його ми проводжали. А тепер
Наш мирний гість став ворогом — і яdom
Свої рядки, в догоду буйній черні,
Він напуває... Віддалік до нас
Доходить голос злобного поета,
Знайомий голос!.. Боже! освяти
В нім серце правою твоєю й миром
І поверни юому...

* * *

Везувій глиб роздер — склубився дим — вогненні
Звилися язики, мов прaporи воєнні.
Земля хвилюється. Ряд ідолів дрижить
І падає з колон. Народ весь, гнаний страхом,
Під кам'яним дощем, під полум'яним прахом,
І молодь, і старі,— із міста геть біжить.

* * *

Як до Смірдіна зайдеш,
То ні з чим назад втечеш,
Бо нічого там не купиш,
Лиш Сенковського штовхнеш
Чи в Булгаріна наступиш.

ПОЛКОВОДЕЦЬ

У руського царя в чертогах є палата:
 Вона не золотом, не бархатом багата;
 Не в ній алмаз вінця хорониться за склом;
 Але згори і вниз, у довжину, кругом
 Її розмалював художник бистроокий,
 Залишив пензля слід сміливий і широкий.
 Нема тут німф сільських, ні чистих дів-мадон,
 Ні фавнів з чашами, ні повногрудих жон,
 Ні танців, ні ловитв,— а все плащи та шпаги,
 Та лиця, сповнені воєнної відваги.
 В юрбу тісну сюди художник розмістив
 Народних наших сил хоробрих ватажків,
 Повитих славою чудесного походу,
 Незгасним сяєвом дванадцятого году.
 Частенько в залі цій ходжу я поміж них —
 На образи дивлюсь, в знайомі лиця їх,
 І нібичую я їх крикивойничі.
 Нема з них багатьох; а ті, що їх обличчя
 Ще юністю горять на дивнім полотні,
 Уже постаріли і никнуть в тишині
 Чоломувінчаними...

Та одному герою
 Найбільш дивуюсь я. Із думою новою
 Завжди я перед ним в мовчанні зупинююсь,
 Очей не відведу. Чим довше я дивлюсь,
 Тим важче на душі — і боляче, і сумно.

Він тут на повний зріст. Чоло високодумне,
 Як череп, світиться; неначе залягла
 Журба велика там. Густа навколо мла;
 За ним воєнний стан. Він спокої він суровім

Похмурий, дивиться з презирства повним зором.
Чи точно задум свій художник передав,
Коли його він тут таким намалював,
Чи то натхнення гра була причина тому,—
Та саме отаким його зобразив Доу.

О нещасливий вождь!.. Суворий жереб твій:
Ти в жертву все приніс землі, тобі чужій.
Юрби безумної не відкривавшись оку,
В мовчанні ти ішов і думу ніс високу,
І в імені твоїм учувиши звук чужий,
На тебе крик і гнів обрушуючи свій,
Обурений народ, рятований тобою,
Зневажив сивину, покрив тебе ганьбою.
І той, чий гострий ум тебе і розумів,—
Ім на догоду він тебе також судив...
І довгий час, міцний своєю правотою,
Ти впевнено ішов дорогою одною,
І змушений ти був в дорозі під кінець
Віддать на півшляху лавровий свій вінець,
І владу, й замисел, продуманий глибоко,—
І в полкових рядах сковатись одиноко.
Там, посивілий вождь, мов ратник молодий,
Що вперше лиш свинцю зачує свист тонкий,
Ти кидався в огонь, шукаючи лиш смерті.
Дарма!

. . . . .

О люди суєтні, що варті сліз і сміху!
Хвилинний успіх вам, бува, дає утіху!
А часто як іде людина мимо вас,
Яку на глум бере сліпий та буйний час,
Але чий образ знов в майбутнім поколінні
Правдиво оживе в поетовім творінні!

X M A R A

Остання хмарино недавньої бурі,
Одна ти блукаєш у тихій зажурі,
З ясної блакиті, самотня й смутна,
Печальною тінню спадаєш одна!

Ти небо недавно кругом облягала,
А блискавка грізна тебе осявала,
І, ронячи грім в таємничій імлі,
Дощі дарувала ти спраглій землі.

Доволі, сковайся! Негода минула,
І буря промчала, й природа зітхнула,
І вітер, голублячи листя шумнє,
Тебе із спокійного неба жене.

ІЛ ОДУЖАННЯ ЛУКУЛЛА

Наслідування латинського

Ти гас, баґачу молодий!
Ти слухав друзів плач печальний.
Вже смерть з'являлася сюди,
По тебе, у покій хрустальний.
Вона терпляче, мов купець,
Що вліз до боржника, стирчала,
В передпокої мовчки ждала,
Коли прийде кінець.

І дивлячись на привид цей,
Похмурі лікарі шептались;
Твоїх нахлібників, цірцей
Обличчя з тugoю схилялись;
Хотіли віддані раби
Богів за тебе ублагати,
Не знавши в страху, що їм ждати
Від тайни судьби.

Тимчасом спадкоємець твій,
Мов крук, гниле зачувши м'ясо,
В гарячці жадності, блідий,
Трусився над тобою ласо.
Уже скupий його сургуч
Тобі замки плямив контори;
Гадав загарбтать злота гори
Він з паперових куч.

Гадав він: «Більше я в вельмож
Дітей не стану колисати;
Вельможа буду сам також,
В льохах призбирано багато.
Я чесне розпочну життя,
Дружини обкрадать не буду
І собі тягати позабуду
Казенні дрова я».

А ти воскрес. І любий друг
В долоні плеще, торжествує,
Сім'я рабів радіє вкруг
І одне одного цілує.
І лікар тішиться усім,
Трунар же хилиться в одчаї,—
Його прикажчик геть штовхає
І спадкоємця з ним.

Отак тобі вернувся жар
Життя принадно-чарівного;
Дивись: то неоцінний дар;
Умій же користатися з нього.
Прикрась його; роки летять!
Пора! Введи в палац до себе
Красуню — і боги на небі
Вам шлюб благословлять.

БЕНКЕТ ПЕТРА I ЕРШОГО

Над Невою жваво в'ються,
Мають стяги кораблів;
Із човнів пісні несуться,—
Співи дружні веслярів;
Бенкетують в царськім домі;
Річ гостей шумна, хмільна;
І дрижить в гарматнім громі
Над Невою далина.

Чом гуляє цар великий
В городку в години ці?

Чом гримлять пальба і крики?
Чом ескадра на ріці?
Чи уславлення нового
Знов дійшов російський стяг?
Чи над шведом перемога?
А чи миру просить враг?

Чи у віднятий в сусіди
Край — з'явився Брантів бот,
І пішов назустріч *діду*
Молодий наш руський флот,
І прославлені онуки
Стали строєм перед ним,
І лунає в честь науки
Хор пісень, гарматний грім?

А чи славний день Полтави
Там святкує володар,
День, в який життя держави
Врятував од Карла цар?
Чи родила, може, сина,
Чи йменинниця вона,
Чорноброва Катерина,
Імператора жона?

Ні! Рішив він помириться,—
І підвладному вину
Відпускає, веселиться;
Чашу пінить з ним одну;
І в чоло його цілує,
Повен світлого вогню,
І прощення торжествує,
Як побіду у бою.

Через те і шум, і крики
На Неві в години ці,
І пальба, і грім музики,
І ескадра на ріці;
Через те у царськім домі
Чаша повниться вина
І дріжить в гарматнім громі
Над Невою далина.

* * *

...Знов одвідав я
Отої землі куточек, де провів
Вигнанцем аж два роки непомітних.
Вже десять літ пройшло з тих пір — чимало
Змінилося для мене у житті,
І сам, покірний спільному закону,
Перемінився я — та знову тут
Минувшина мене обніме хутко,
Й здається, тільки вчора ще блукав
В гаях оцих я.

Ось опальний домик,
Де з нянею старенькою я жив.
Нема вже бідної моєї — за стіною
Вже кроків тих важких її нечуоу,
Ані дбайливого її дозору.

Ось горб лісистий, над яким так часто
Сидів я нерухомо — і дививсь
На озеро, і згадував із сумом
Я інші береги та інші хвилі...
Між нив злотистих і лугів зелених
Прослалось широко воно, синіє;
А по його поверхні невідомій
Пливе рибалка й тягне за собою
Убогий невід.— Береги пологі
Усіяні сільцями — там за ними
Скрививсь вітряк, свої насилу крила
Перевертаючи на вітрі...

На межі
Дідівських володінь, на місці тім,
Де вгору підімається дорога,
Порита вся дощами, три сосни
Стоять — одна віддалена, дві інші
Одна при одній близько,— коли мимо
При сяйві місячнім я верхи їхав,
Знайомим шумом шурхіт іх вершин
Мені вітання слав. По тій дорозі
Тепер поїхав я й перед собою

Побачив знову їх. Вони все ті ж,
Все той же їх, знайомий вуху, шурхіт —
Та біля постарілого коріння
(Там, де було колись-то зовсім пусто)
Тепер розрісся молодий гайок,
Сім'я зелена; стиснулись, мов діти,
Кущі під їх покровом. Вдалини
Стойть один похмурий їх товариш,
Мов парубок старий, круг нього там
Як і раніше пусто.

Здрастуй, плем'я

I юне й незнайоме! Вже не я
Могутній твій, дозрілий вік побачу,
Коли переростеш моїх знайомців
I голову стару їх ти закриєш
Від подорожнього. Та хай мій внук
Почує ваш привітний шум, коли
Від співбесідників ітиме любих,
Думок веселих і приємних повен,
Побіля вас у тьмі нічній він пройде
I спом'яне про мене.

* * *

Я думав, серце вже забуло
Цю здатність неважку страждатъ,
Тому,— казав я,— що минуло,
Більш не бувать, більш не бувать!

Пройшли захоплення, печалі
І легковірних мрій часи...
Та знов вони затрепетали
Перед величністю краси.

МАНДРІВНИК

I

Мандруючи якось долиною сумною,
Я весь був пойнятий великою журбою
І геть придушений був тягарем важким,
Як той, хто викритий в убивстві навіснім.
Схиливши голову і заломивши руки,
Я в зойках виливав душі сумної муки
І гірко говорив, мов у гарячці тій:
«Що буду я робить? Чим вік скінчу я свій?»

II

І так, схвильований, я повернувсь додому.
Незрозумілий був цей смуток мій нікому.
Я спершу тихий був при дітях і жоні,
Хотів таїтися від них думки свої сумні;
Та у журбі все більш душевні тисли болі,
І серце зрештою розкрив я мимоволі.

«О горе, горе нам! Ви, діти, ти, жона! —
Сказав я,— відайте: моя душа смутна,
Вся жахом сповнена, тягар страшний, безмежний
Гнітить мене. Іде! вже близько час бентежний:
Все місто віддане в нас полум'ю й вітрам,
Лиш вугілля й зола здійматись будуть там,
І ми загинем всі, коли собі добути
Не встигнем захисток; а де? о горе люте!»

III

Мої домашні всі здивовані були,
Непевним розум мій вважати почали.
Але гадали все ж, що ніч і сон цілющий
Зупинить у мені хвороби жар палючий.
Я ліг, та цілу ніч все плакав і зітхав,
І ні на мить очей важких я не стуляв.
Я ранком сам сидів, не міг я зовсім спати.
Аж ось прийшли вони і почали питати,—
Те ж саме я казав. Та ближні тут мої,
Не вірячи, давати напучення свої

Суворо почали. З жорстокою злобою
Вони на праву путь і лайкою й грізьбою
Звертали всі мене. Та я не слухав їх,
Лиш плакав і зітхав, у мареннях страшних.
І зрештою вони від крику натомились
І, вкрай зневірившись, від мене відступились,
Мов од безумного в докучливій марі,
Якого лікувати повинні лікарі.

IV

Пішов я знов бродить у смутку невгамовнім,
Навколо я дививсь із жахом невимовним,
Як в'язень, що з тюрми намислив утекти,
Чи той, що в дім спішить ще до дощу дійти.
Духовний трудівник,— тягаючи веригу,
Я стрінув юнака,— читав він пильно книгу.
Він очі тихо звів — і в мене запитав,
Чому в самотині так гірко я ридав?
Я відповів йому: «Пізнай моє ти горе:
Приречений на смерть, на суд я стану скоро —
І от про що скорблю: ще не готовий я,
І смерть мене ляка». — «Як доля зла твоя,—
Він відказав, — і ти жахливо так страждаєш,
Чого ж ти ждеш? Чому звідціль ти не втікаєш?»
І я: «Куди ж тікати? де путь лежить мені?»
Тоді: «Поглянь,— скажи, що бачиш вдалині?» —
Прорік мені юнак, перстом у даль повівши.
І я дивиться став, свій хворий зір розкривши,
Мов лікарем від більм врятований сліпець.
«Я бачу світло там,» — сказав я під кінець.
«Іди ж,— він далі вів: — тримайсь його ти всюди:
Нехай лише воно тобі метою буде,
Поки ти врат тісних рятунку не досяг,—
Іди ж!» — I я ту ж мить побіг шукати шлях.

V

По втечі у сім'ї зчинилася тривога,
І діти і жона кричали із порога,
Щоб повернувся я мерщій. I крики їх

Зібрали на майдан товаришів моїх;
Один мене ганьбив, а той мою дружину
Втішав порадами, жалів той без упину,
Хто лаяв без кінця, хто з мене кепкував,
Хто силою мене вернути закликав;
А інші гналися за мною; мимоволі
Ще швидше біг тоді я по міському полі,
В жадобі бачити до порятунку путь
І ті вузькі врата, що в вічність нас ведуть.

* * *

I

На Іспанію на рідну
Кликнув мавра Юліан.
Королеві за образу
Граф помститися рішив.

Вкрав дочку Родріг у нього,
Обезчестив давній рід;
От за що вітчизну зрадив,
Повен гніву, Юліан.

Маври ринули потоком
На іспанські береги.
Царство готів поминулось,
І Родріг з престолу впав.

Готфи впали не безславно:
Сміло билися вони,
Довго маври сумнівались,
Подолає хто кого.

Вісім день тривала бійка;
Спір нарешті розв'язавсь:
Пійманий на полі битви
Був Родріга любий кінь;

Меч важкий його з шоломом
Десь у поросі знайшли.
Короля вважали вбитим.
І ніхто не шкодував.

Та Родріг живим зостався,
Бився він всі вісім день —
Спершу він хотів звитяги,
Потім смерті лиш бажав.

І кругом свистали стріли,
Не торкаючись його,
І дротки літали мимо,
Марно меч бив у шолом.

І нарешті, утомившись,
Із коня Родріг зійшов,
Меч, що кров на нім загусла,
Від долоні одірвав.

Скинув геть шолом пернатий
І блискучу броню теж,
І, врятований імлою,
З поля битви він пішов.

II

Від полів кривавих битви
Оддаляється Родріг;
Короля попередила
Звістка про загин його.

Стариків, жінок нещасних
На розпуттях бачить він;
Всі від маврів утікають
Натовпом до міст-фортець.

Всі з плачем благають бога
Врятувати християн;
Всі Родріга проклинають,
І прокльони чує він.

І, поникши головою,
Мимо них спішить пройти,
І сказать не сміє навіть:
Помолись за короля.

Врешті берега морського
Досяга на третій день,
І печеру темну бачить
Він на березі пустім.

В тій печері він знаходить
Хрест і заступ, а в кутку,—
Труп пустельника і яму,
Викопану тим давно.

Тління трупа не торкнулось,
Скостенівши, він лежить,
Дожидає похорону
І молитви християн.

І з мольбою по умерлім
Поховав його король.
І в печері оселився
Над могилою його.

Харчувався він плодами,
Воду пив із джерела;
І собі, як попередник,
Викопав могилу він.

Короля почав лукавий
Спокушать на самоті,
І видіннями нічними
Сон короткий хвилюватъ.

Він прокинеться з третінням,
Повен сорому й страху;
Так захоплення спокуси
Дух зруйновує його.

Хоче він молитись богу
І не може: біс йому

Шепче в уші звуки битви
Або пристрасні слова.

В сумуванні він проводить,
Нерухомий, день і ніч,
Очі втуплюючи в море,
Згадуючи давнину.

III

Та святий, чиї останки
Поховав ретельно він,
Перед господом за нього
Заступився в небесах.

В сновидінні благодатнім
Він з'явивсь до короля,
Вдягнений у білу ризу
І чудесно осяйний.

І король, пойнятий страхом,
Ниць повергся перед ним,
І віщав йому угодник:
«Встань — і знов іди у світ.

Ти вінець утратив царський,
Та господь руці твоїй
Дасть над ворогом звитягу,
А душі він спокій дасть».

Пробудившись, божу волю
Серцем він урозумів
І, покинувши пустиню,
Вирушив у путь король.

* * *

Хто із богів вернув мені
Того, з ким першій походи
І жах ділив я у борні,
Коли за привидом свободи
Запеклий Брут нас вів в огні?
З ким я тривоги пережиті
В шатрі бенкетім забував
І кучері, плющем повиті,
Сірійським мірром обливав?

Ти знаєш мить жахливу битви,
Коли я, боязкий квирит,
Утік, в ганьбі згубивши щит,
Обіти творячи й молитви?
Як я боявся! як тікав!
Та Ермій сам одягся в тучу,
Мене накрив і в даль умчав,
Одвівши смерть ту неминучу.

А ти, любимцю перший мій,
Нової битви не вжахнувся...
І нині в Рим ти повернувся
В мій домик темний і простий.
Сідай під тінь моїх пенатів.
Давайте чаши. Не жалій
Ні вин моїх, ні ароматів.
Вінки готові. Хлопче! лий.
Тепер охоче я частую:
Мов дикий скіф, я хочу пить.
Я зустріч з другом тут святкую
І рад свідомість утопить.

* * *

Коли владика ассірійський
Народи карою скарав,
І Олоферн весь край азійський
Його десниці звоював,
Мідний смирінням терпеливим

І вірний богу сил та слав
Перед сатрапом горділивим
Ізраїл виї не схиляв;
Усі округи Іудеї
Пройнялись дрожем. Ієреї
У вретище вдягли олтар.
Вкрив голови золою й прахом
З виттям народ, повитий страхом,
І вчув йому всевишній цар.

Прибув сатрап шляхом міжгірним
І зрить: незрушина брама та
Замком закрита непокірним,
Мов поясом, скрізь муром вірним
Оперезалась висота.

І над тісниною пильнує,
Як вартовий утишині,
Сліпучо-біла Ветілюя
У недосяжній вишині.

Сатрап здивовання, досаду
І лютъ у серці відчував;
Свою різноплеменну раду
Він зацікавлений питав:
«Хто сей народ? У чим їх сила,
І хто веде іх, і чому
Іх душу смілість запалила,
І надії віддали кому?»
І мову од синів Амона
Воїтель Ахіор повів.
Сказав, і Олоферн із трона
До нього слух і зір схилив.

* * *

Плачучи, юного друга з ревнощів діва корила,
Схиленій їй на плече, раптом юнак задрімав.
Діва замовкла відразу, сон стерегла його любо
І посміхалась йому, лагідні сліози ллючи.

* * *

Що біліється на горі зеленій?
Чи то сніг, а чи лебеді білі?
Був би сніг — він би вже розтанув,
Були б лебеді — вони б полетіли.
То не сніг і не лебеді білі,
А шатро Аги Асан-аги.
Він лежить під ним, весь у ранах.
Відвідали його сестра й мати,
Його люба не могла, застидалась.
Як йому від болю стало легше,
Наказав він своїй вірній любі:
«Не шукай ти мене в моїм білім домі,
В білім домі, ні в усім моїм роді».
Як почула чоловікові речі,
Засмутилася бідна Кадуна.
Вона чує, у двір їдуть коні;
Стрепенулась Асан-агиниця,
Хоче кинутись, бідна, в віконце,
Дві маленькі дочки закричали:
«Повернись, наша мила мамо,
Приїхав не муж Асан-ага,
А приїхав брат твій Пинторович».
Повернулась Асан-агиниця,
І повисла до брата на шию —
«Мицій братіку, що за наруга!
Од п'яти діток мене гонять».

* * *

В осінні дні, коли готовий
Я на дозвіллі віршуватъ,
Мені ви радите, братове,
Роман мій далі посуватъ.
Ви кажете, і недаремно,
Що не годиться, ба й нечемно,
Урвавши оповіді звук,
Її мерцій давати в друк.
Що мав своєму я герою
Дружину хоч яку знайти,
Чи у труну його звести,
Та й попрощатися з юрбою

Осіб роману дійових
І вивести на світло їх.

Ви кажете: «По божій волі
Іще живе Онегін твій,
Отож іди вперед поволі,
Півсонні лінощі розвій.
Зі слави, як статечні люди,
Збирай оброк хвали й огуди,
Малюй і франтів городських,
І миших панночок своїх,
Війну і бал, палац і хату,
І келью... і гарем,
Бери тимчасом день за днем
Із публіки помірну плату,
За том карбованців по п'ять —
Легеньке мито, що й казать».

НА ДОНДУКОВА - КОРСАКОВА

В Академії наук
Засідає князь Дундук.
Кажуть всі, не подобає
Дундуку така-от честь.
А чого ж він засідає?
Бо на чім сидіти єсть.

* * *

Мені казатимуть із посміхом невірним:
— Дивіться! ви поет; крутійством лицемірним
Ви нас морочите. Не треба слави вам?
Така вона смішна високим почуттям?
Навіщо ж пишете? — Для себе.— А тоді ви
Нащо друкуєтесь? — Для грошей.— От ще диво!
Це ж сором! — А чому?

* * *

— Чи бачила, дівчино,
Коника мого?

— Я бачила, бачила
Коника твого.

— Куди ж, красна дівчино,
Мій коник пробіг?

— Твій коник пробіг
На Дунай ріку.

*

Біг твій коник,
Тебе проклинаю —
Тебе проклинаю...

* * *

Коли за містом я, задумливий, іду
 Й на кладовище десь публічне забреду,
 Штакети, стовпчики, оздоблені гробниці,
 Де з віку в вік гниють усі мерці столиці,
 В болоті як-небудь затиснуті рядком,
 Мов гості жадібні за вбогим тим столом,
 Купців, чиновників померлих мавзолеї,
 Де хтось різцем лишив плід витівки своєї,—
 У прозі написи і в віршах є вони —
 Про добродійливість, про службу і чини;
 Вдови по рогачу старому плач амурний,
 Злодіями з стовпів одгвинчені тут урни,
 Слизькі могили он, що скоро западуть,
 І, позіхаючи, жильців на ранок ждуть,—
 Такі сумні думки на мене все наводить,
 Що просто смуток злий на мене тут находитъ.
 Хоч плюнуть та й тікатъ...

Та хороше мені

В селі, увосени, під вечір, в тишині
 Ходить на могилки громади родової,
 Де тихо снять мерці в урочистім спокой.
 Там — неоздобленим могилам простір є;
 Там, біля них, вночі злодюга не снує;
 Повз камінь віковий, що мох його вкриває,
 Проходить селянин, і молиться й зітхає;
 Тут, замість урн пустих, маленьких пірамід,
 Безносих геніїв, розпатланих харит
 Стоїть гілястий дуб над гордими гробами,
 Гойдається й шумить...

* * *

Hi, є в мені життєва сила,
Я хочу жити, я живе люблю,
Душа не зовсім спопеліла,
Згубивши молодість свою.

Життя ще насолоди явить
Для втіхи розуму моого,
Для міліх сновидінь уяви,
Для почуття . . . . . всього.

* * *

Була пора: наш празник молодий
Сіяв, шумів, трояндами квітчався,
І дзенькіт чаш у звук пісень вплітався,
І здруженю сидів наш гурт тісний.
Тоді, в душі невігласи недбайні,
Жили простіші і легше ми усі,
Пили за наші сподівання сяйні,
За молодість в її яспій красі.

Тепер не те: гульливий празник наш
За роки ці, як ми, відбіснувався,
Він споважнів, ущухнув, загадався,
Став тихший бряк його бенкетних чаш.
В нас бесіда не так грайливо ллється,
Смутніше ми і ширше сидимо,
Рідкіше сміх поміж пісень несеться,
Частіше ми, зітхнувши, мовчимо.

На все пора: вже двадцять п'ятий раз
Святкуєм день ліцею заповітний.
Минає час, невпинний, непомітний,—
Як він змінив усіх присутніх нас!
Hi, не дарма вже чверть століття лине!
Не ремствуйте: скоритись долі слід.
Чи може змін не звідати людина,
Коли навкруг зміняється весь світ?

Згадаємо ж, о другі,— від пори,
Коли усіх нас долі поєднали,
Скількох подій ми свідками бували!
Мов іграшки затаєної гри,
Металися збентежені народи,
І зводились, і падали царі,
І кров людей то слави, то свободи,
То гордості вкривала вітварі.

Згадайте ви: коли створивсь ліцей,
Як цар для нас відкрив чертог царицін,
І ми прийшли. І нас зустрів Куницин,
Вітаючи між царствених гостей.
Ще спав борвій дванадцятого року.
Наполеон тоді ще не спізняв
Великого народу міць глибоку,—
Він ще вагавсь, погрожував і кляв.

Згадайте ви: текла за раттю рать,
І ми братів пайстарших проводжали
І в дім наук з досадою вертали,
Бо заздирили тим людям, що вмирати
Ішли повз нас... Звелась народна сила,
Затисла Русь бундючних ворогів,
І заграва московська освітила
Сніги, вготовані для іх полків.

Згадайте ви, як наш Агамемнон,
Узявши в бран Паріж, до нас примчався.
Як радо він людьми тоді вславлявся!
В якій красі ступив тоді на трон!
Народів друг, захисник їх свободи!
Згадайте ви, як оживились знов
Оці сади, оці живлющі води,
Де славний свій спочинок він знайшов.

Нема його,— і Русь він залишив,
Піднесену над всесвітом здумілим.
На скелі десь вигнанцем помарнілим
Наполеон своє життя кінчив.
І цар новий, суворий і хоробрий,
На рубежі Європи владню став,
І хмари знов позастеляли обрій,
І ураган іх...

СВІТСЬКА ВЛАДА

Коли звершалося велике торжество,
І в муці на хресті кошало божество,
Тоді при древі тім священім, справа й зліва,
Марія-грішниця і пресвятая діва,
Стояли дві жони,
В печаль занурені, і плакали вони.
Але до самого тепер хреста чесного,
Немовби до палат правителя міського,
Дивись, приставлено, на місце жон святих.
При зброї й ківері двох грізних вартових.
Нащо, скажіть мені, тут варта? де пропажа?
А чи розп'яття це — якась казенна клажа,
І боїтесь ви мишай та крадіїв?
Чи — щоб поважності надати царю царів?
А чи заступництвом рятуете могучим
Владику, терником вінчанного колючим,
Христа, що плоть свою віддав послушно сам
Бичу мучителя, ухналям і списам?
А чи з побоювань, що чернь — негідна храмів
Того, хто смертю рід спокутував Адамів,
І — щоб не потіснить панів-гуляк — бо ж бруд —
Сюди не велено впускати простий люд?

* * *

Отці пустинники і жони пепорочні,
Щоб серцем залітать у селища заочні,
Щоб покріплять його і гамувати кров,
Зложили господу багато молитов.
Та ні одна із них мене так не втішає,
Як та, що з вірою священник промовляє
У сумовиті дні великого поста;
Частіше все мені приходить на уста
Те слово, що мені упалі живить сили.
Владико днів моїх! Неробства дух похилий,
Любонаchalія, страшного, ніби змій,
І марнословія не дай душі моїй.

Та дай побачити гріхи мої й облуди,
Щоб я на близького не накидав огуди,
І дух смиренності, й терпіння, і любов
І чистоту мені даруй, о боже, знов.

Д. В. ДАВИДОВУ

Тобі, співцеві та герою!
Під грім гарматний за тобою
Не довелось в диму мені
Скакати на баскім коні.
Іздець сумирного Пегаса,
Носив старого я Парнаса
Давно не модний вже мундир:
Але й по службі многотрудній,
І тут, іздець мій незабутній,
Ти батько мій і командир.
От мій Пугач — мов на долоні
Він весь — бунтар, козак твердий!
В передовім твоїм загоні
Урядник був би він меткий.

ХУДОЖНИКУ

Смутен і весел іду, різьбарю, в майстерню до тебе:
Гіпсу ти мислі даєш, мармур слухняний тобі.
Скільки богів і богинь, і герой! От Зевс громовержець,
От із-під лоба зорить, дме у сопілку сатир.
Тут зачинатель Барклай, а тут довершитель Кутузов,
Тут Аполлон-ідеал, там Ніобея-печаль...
Я веселюсь. А тимчасом в юрбі мовчазливих кумирів
Смутен гуляю, бо тут Дельвіга поруч нема:
В темній могилі спочив художників друг і порадник.
Як би обняв він тебе! Як би тобою гордивсь!

НА СТАТУЮ ЮНАКА, ЩО ГРАЄ В ПАЦІ

Тричі ступнувши, юнак нахилився. Рука об коліно
Сперлась бадьоро, підніс в другій він кістку метку.
Ось вже націлився... Геть! розступися, цікавий народе,
Швидше-но, не заважай руській розгопистій грі.

НА СТАТУЮ ЮНАКА, ЩО ГРАЄ В ШВАЙКУ

Красень з обличчя юнак, без напруги й зусилля, привільно
Тішиться в радісній грі — дужий, легкий і струпкій.
Ось товариш тобі, діскоболе! Він вартий, кляпнуся,
Дружньо обнявши тебе, відпочиває після грі.

* * *

Альфонс сідає на коня;
Хазяїн стремено тримає:
«Сен-Жор, повірте, вам до днія
Рушати в путь не випадає;
Далеко — вента, близько піч,
А в горах — небезпека стріч...
Подам вечерю вам, як гоже,
В камін добавлю я вогню;
От вам для сну спокійне ложе
І стійло — вашому коню». —
«До мандрувань у мене звичка, —
Той відповів, — була б лиш путь, —
Мені не личить, день чи нічка,
З путі будь перед ким звернуть.
Я дворянин, — ні чорт з дороги,
Ні злодій не зіб'ють мене, —
Веління служби вдаль жене».
І взяв Альфонс коня в остроги
І рушив рицю. Перед ним
У гори путь, в грізні відроги —
Міжгор'ям темним і тісним.
Ось виїжджає він в долину;

Яку ж він бачить тут картину?
Скрізь глухина, пустеля й голь,
А остронь стирчить глаголь,
І на глаголі тім два тіла
Висять. Закрякавши, злетіла
Ватага чорна вороння,
Лиш пропустив до них коня.
То — трупи двох гітанів шпетних,
Братів-отаманів славетних,
Давно повішених, і там
Залишених, товаришам
На страх. Дощами іх мочило,
А сонце вогніяне сушило,
Пустельний вітер їх хитав,
Клювати крук їх прилітав.
І поголоска йшла в народі,
Що, обриваючись вночі,
Вони до ранку на свободі
Гуляли, недругам мстячи.

Альфонсів кінь повз трупи боком
Пройшов з хропінням голосним
І враз легким подався скоком
З безстрашним вершником своїм.

* * *

В мене звечора Леїла
Залишилася не схотіла.
Я сказав: «А як же я?»
А вона тут відповіла:
«Сива голова твоя».
Я пустусі невстидливій
Впав у тон: «Всьому своє!
Мускус той, що був пахливий,
Камфорою віддає».
Та Леїла з легким серцем
Посміялася речам
І сказала: «Знаєш сам:
Мускус добрий новоженцям,
Камфора ж хіба гробам».

* * *

Exegi monumentum*

Я пам'ятник собі возвдиг нерукотворний,
Тропа народна там навіки пролягла,
Олександрійський стовп, в гордливості незборний,
Йому не досягне чола.

Ні, весь я не умру, я в лірі жити буду,
Від праху утече нетлінний заповіт,—
І славу матиму, доколи серед люду
Лишиться хоч один піт.

Про мене відголос пройде в Русі великий,
І нарече мене всяк сущий в ній язик,
І гордий внук слов'ян, і фінн, і нині дикий
Тунгус, і друг степів калмик.

І довго буду тим я дорогий народу,
Що добрість у серцях піснями викликає,
Що в мій жорстокий вік прославив я Свободу
І за упалих обставав.

Виконуй божеське, о музо, повеління,
Огуди не страхись, вінця не вимагай,
Спокійна завжди будь на кривди й на хваління
І в спір із дурнем не вступай.

---

* Я возвдиг пам'ятник (лат.).

ПРИМІТКИ

ПОЕЗІЇ

1813

До Наталії (стор. 67). Перший, що дійшов до нас, ліцейський вірш Пушкіна. Він звернутий до кріпосної актриси театру гр. В. В. Толстого в Царському Селі.

Нещастя Кліта (стор. 70). Епіграма на ліцейського товариша Пушкіна — В. К. Кюхельбекера. Внук Тредіяковського — патяк на обраний Кюхельбекером розмір (гекзаметр), яким було написано поему Тредіаковського «Телемахіда», що стала мішенню для постійних глузувань.

Двом Олександрам Павловичам (стор. 70). Епіграму побудовано на збігу імені та по батькові Олександра І і одного з ліцейських помічників гувернерів. Авторство Пушкіна встановлено не достовірно.

1814

До друга віршиника (стор. 71). Послання адресовано В. К. Кюхельбекеру. Перший вірш Пушкіна, що з'явився в друку (у «Вестнике Европы» під псевдонімом «Олександр Н. к. п. ш.»). Безглузді співаки — члени літературного товариства «Беседа». Рифматов, Гравцов, Бібрус — бездарні поети С. О. Ширинський-Шихматов, Д. І. Хвостов, С. С. Бобров. Рамаков — П. І. Макаров, журналіст, послідовник Карамзіна.

До Батюшкова (стор. 73). Написано під впливом послань Батюшкова, особливо «Моїх пенатів» (1811). Співець тісъкий — Анакреон.

До сестри (стор. 76). Послання написано О. С. Пушкіній, яку поет побачив після трирічної розлуки. (Сім'я Пушкініх весною 1814 р. переїхала з Москви до Петербурга). Жан-Жак — Руссо.

Князю О. М. Горчакову (стор. 79). Схильний до захоплення, Пушкін був у захваті від першого учня в класі, здібного Горчакова, якому він присвятив три послання. Невський герой — Олександр Невський.

Студентський бенкет (стор. 80). Вірш створив Пушкіну тріумф у колі товаришів і встановив за ним славу першого ліцейського поста. *Дотепник* — О. Д. Іллічевський, автор незчисленних епіграм. *Красунь і молодець* — О. М. Горчаков або гр. С. П. Брогліо. *Пророславлений гульвіса* — І. В. Малиновський, син першого директора ліцею, в яким Пушкін за півроку до віршів про «приятеля задушевного» поклявся у вічній дружбі біля відкритої могили його батька. *Сердечний друже мій* — І. І. Пущин. *Вільгельм* — В. К. Кюхельбекер. *П. Роде* — відомий скрипаль 1800-х рр.

До М. Г. Ломоносова (стор. 82). Присвячено одному з братів ліцейського товариша Пушкіна — С. Г. Ломоносова.

Спомини в Царському Селі (стор. 83). Написано під безпосереднім враженням від подій Вітчизняної війни 1812 р. Заключна строфа «Споминів» присвячена Жуковському як відгук на його знаменитий у той час вірш «Співець у стані руських воїнів», написаний у дні Бородінської битви. Пушкін читав «Спомини в Царському Селі» на публічному іспиті 8 січня 1815 р. в присутності багатьох гостей, і в тому числі Державіна. Державін був у захваті від генія юного поета і прорік йому велике майбутнє. «Спомини в Царському Селі» створили Пушкіну славу вже за межами ліцею: це був перший твір Пушкіна, надрукований (в «Российском музеуме» 1815 р.) з повним підписом: Олександр Пушкін. *Руська Мінерва* — Катерина II.

Бова (стор. 88). Написано в традиції жартівливих російських казково-богатирських поэм XVIII — початку XIX ст. Пушкін своїм зразком називає поему Радіщева «Бова». Основа сюжету і деякі імена запозичені Пушкіним з популярної російської казки про Бову Королевича, відомої йому ще в дитинства. *Велемовний бард еллінів* — Гомер. *Рифматов* — С. О. Ширинський-Шихматов — славив героїв Півночі в своїх поемах «Пожарський, Міній, Гермоген» і «Петро Великий». *Жанна Орлеанська* — поема Вольтера «Орлеанська діва». *Ельбу імператор* — Наполеон, засланий у той час на о. Ельбу. *Оракул Франції* — Вольтер.

Старик (стор. 95). Вільний переспів вірша французького поета XVI ст. Клемана Маро.

Романс (стор. 95). Вірш набув великої популярності. Ще за життя Пушкіна «Романс» тричі було покладено на музичну.

Козак (стор. 97). Вірш, який в автографі мав підзаголовок: «наслідування малоросійському», написано під враженням популярної української пісні «Іхав козак за Дунай». Згодом став народною піснею.

До Наташі (стор. 99). Написано в 1814—1815 рр. в традиції російських сентиментальних романів кінця XVIII ст.

Красуні, що нюхала тютюн (стор. 99). Присвячено заміжній сестрі Горчакова, що відвідувала ліцей.

Леда (Кантата) (стор. 104). Єдина кантата Пушкіна. Тема її бере свій початок у відомому міфологічному оповіданні.

На Рибушкіна (стор. 106). Епіграма на драматурга М. С. Рибушкіна.

На гр. О. К. Разумовського (стор. 107). Епіграма на міністра народної освіти. Стрічка голуба — стрічка ордена Андрія Первозваного, якого Разумовський не дістав. Написано в 1814—1816 рр.

На Баболовський палац (стор. 107). Баболовський палац у Баболовському парку в Царському Селі, що був місцем любовних зустрічей Олександра I. Написано в 1814—1816 рр.

«Ось Віля — він любов'ю дишє...» (стор. 107). Йдеться про В. К. Кюхельбекера. Написано в 1814—1816 рр.

Заповіт Кюхельбекера (стор. 108). Авторство Пушкіна щодо епіграмм остаточно не встановлено. Написано в 1814—1817 рр.

Епіграма (На смерть віршувальника) (стор. 108). Звернена до В. К. Кюхельбекера. Написана в 1814—1817 рр.

На Пучкову (стор. 108). Пучкова — бездарна поетеса, що співробітничала в газеті «Русский инвалнд». Написано в 1814—1815 рр.

Сповідь бідного віршувальника (стор. 108). Сатира на сучасних Пушкіну поетів. Під ім'ям Графова в ліцеїській поезії Пушкіна звичайно мається на увазі граф Хвостов, бездарний віршувальник. Тут Пушкін натякає на загальновідомий факт, що Хвостов, знаючи про відсутність попиту на його книги, посылав своїх лакеїв купувати їх. Авторство Пушкіна в цьому вірші остаточно не встановлено.

1815

Ліцінієvi (стор. 113). Перший громадянський вірш Пушкіна, проськнутий вільнолюбними прагненнями.

Тінь Фонвізіна (стор. 115). Поему написано в період утворення передового літературного товариства «Арзамас», що боролося з літературним товариством «Беседа». Пушкін ще ліцеїстом був близький до «Арзамасу» завдяки своїм особистим стосункам з головними «арзамасцями» (Жуковським, В. Л. Пушкіним, Батюшковим, Вяземським). «Тінь Фонвізіна» — типовий вняв літературних арзамаських смаків юного Пушкіна. Початок поеми є відгуком на сатиру Фонвізіна «Послання слугам моїм: Шумилову, Ваньці і Петрушці». *Кропотов* — О. Ф. Кропотов, поет і видавець журналу «Демокрит». *Аспазія* — «Кабінет Аспазін», журнал, в якому друкувались похвали Хвостову. *Шальний* — П. І. Шаликов, сентиментальний поет, епігон Караваєва, вгодом неодноразово висміюваній Пушкіним. *Слов'янорос надутий* — С. О. Ширинський-Шихматов, автор поеми «Петро Вели-

Образ «войовничого» поета навіяно розповідями про поета-партизана Дениса Давидова. Вірш багато разів перероблювався.

Вуси. Філософічна ода (стор. 202). Вірш є пародією на розповсюджений в літературі XVIII ст. жанр філософічної оди.

До Маші (стор. 205). Присвячено сестрі Дельвіга.

Із листа до кн. П. А. Вяземського, Із листа до В. Л. Пушкіна, Дяді, що називав автора братом (стор. 206—207). Усі три вірша належать до «арзамаського» циклу.

«Нудніший за нудні ідили...» (стор. 207). Епіграма на Кюхельбекера. Написана в 1815—1816 рр.

Епіграма (На Карамзіна) (стор. 207). Єдина, що безперечно належала Пушкіну, епіграма на Карамзіна.

1817

В. Л. Пушкіну (стор. 210). Написано в той час, коли Пушкін, захоплений прикладом своїх друзів, офіцерів лейб-гусарського полку, що стояв у Царському Селі (Чаадаєва, М. Раєвського, Каверіна та ін.), мріяв про військову службу.

До Каверіна (стор. 211). Послання написано Пушкіним з метою загладити образу, заподіяну ним в епіграматичній строфі на Каверіна, що не дійшла до нас.

До молодої вдови (стор. 211). Адресована Марії Сміт, родичці директора ліцею Є. А. Енгельгардта, яка жила в Царському Селі. Захоплений нею, Пушкін надіслав їй ці вірші.

Елегія (стор. 213). Розлука, про яку мовиться на початку вірша,— різдвиці канікули 1816 р., проведені Пушкіним в Петербурзі. Вперше з 1811 р. юнакам було дозволено залишити ліцей. Це останній вірш, просякнутий елегічним почуттям до Бакуніної.

Станси (стор. 214). Вільний переспів вірша Вольтера.

Сновидіння (стор. 215). Вільний переспів вірша Вольтера.

Прощання (стор. 216). Прощаючі вірші, звернуті до всіх ліцейських товаришів. У першій редакції вони називалися «Товаришами». Чорвоний ковпак — головний убір, що його носили республіканці під час французької революції кінця XVIII ст., як символ волі.

В альбом Пущину (стор. 217). Цей вірш написано в альбом літейським друзям при закінченні ліцею.

Розлука (стор. 217). Вірш звернений до Кюхельбекера; у першій редакції називався «До Кюхельбекера».

Вольність. Ода. (стор. 219). Один з яскравих творів російської громадянської лірики, що мав величезне революціонізуюче значення. Не тільки за життя Пушкіна, але й довго після його смерті ода «Вольність» не з'являлася друком, хоч була широко відома, розповсюджу-

вана в рукописинх списках, незважаючи на те, що за переховування таких списків людей піддавали репресіям.

Тургеневу (стор. 223). О. І. Тургенев—друг сім'ї Пушкіних. Один з найбільш визначних членів «Арзамасу», близький друг Їуковського, сам не бувши письменником, присвятив усе життя вивченню і пропаганді російської літератури. Вірш просякнутий натяками на діяльність Тургенєва, як директора департамента духовних справ, члена комісії для влаштування євреїв і секретаря Біблейського товариства. З послання видно, що О. І. Тургенев, як і його брати, намагався впливати на поезію юного Пушкіна. В останніх віршах відповідь на те, що Тургенев спонукав Пушкіна закінчити поему «Руслан і Людмила», яку поет писав на протязі трьох років.

«Процайт, вірній діброзві...» (стор. 224). Вірш написано перед від'їздом з Михайлівського (родового маєтку матері Пушкіна в Псковській губ.), куди поет приїхав уперше після закінчення ліцею. *Тригорське* — сусідній маєток П. О. Осипової. На протязі півтора місяців, проведених в Михайлівському влітку 1817 р., у Пушкіна зав'язались дружні стосунки з самою Осиповою і її сімнадцятилітньою дочкою А. М. Вульф, що залишилися міцними на все життя.

«Край чужих прихильник...» (стор. 225). Вірш просякнуто критикою реакційного світського товариства.

До Огарьової, що їй митрополит прислав плодів із свого саду (стор. 225). В епіграмі висміюється сімдесятп'ятилітній петербурзький митрополит Амвросій, якого Пушкін порівнює з старогрецьким богом родючості і любострастя — Пріапом.

1818

До Чаадаєва (стор. 226). П. Я. Чаадаєв—близький друг Пушкіна, що мав на нього великий вплив (у 1816—1820 рр.). Захоплене ставлення Пушкіна до Чаадаєва виявлено у «Напису до портрета Чаадаєва». Згодом Пушкін присвятив йому ще два послання.

Казки (Noël) (стор. 226). Вірш написано з приводу приїзду Олександра I в Царське Село 22 грудня 1818 р. з Аахенського конгресу. Олександр I, що, за висловом Вяземського, «управляв Росією з поштової коляски», названий «мандрючим деспотом» за його часті поїздки по Росії і Західній Європі. У вірші згадується промова Олександра I 15(27) березня 1818 р. у Варшаві під час відкриття першого сейму Царства Польського, в якій він ясно натякав на близьке «дарування» ним Росії конституції. Ці обіцянки, надалі не виконані, і названі Пушкіним «казками».

До Н. Я. Плюскової (стор. 227). Ці вірші сприймалися сучасниками як революційні. Ними відкривалися численні рукописні збірки,

політичних віршів Пушкіна, що ходили по руках. З цієї ж причини вірші не ввійшли ні в прижиттєві збірки віршів Пушкіна, ні в посмертне видання його творів.

Жуковському (стор. 228). Для немногих — особливе видання, що виходило в дуже невеликій кількості екземплярів, зокрема для учениці Жуковського вел. кн. Олександри Федорівни. Слова «для немногих» Пушкін відносить до справжніх цінителів поезії і істини.

Мрійникові (стор. 230). Вірш звернений до Кюхельбекера, який був закоханий в кн. Єлиз. Григ. Волконську.

Видужання (стор. 232). Присвячено Є. Шот-Шедель. Під час тяжкої хвороби Пушкіна вона відвідала його в домі його батьків, передягнися гусаром.

«Дідуся, слухайте...» (стор. 235). Викликаний віршами Жуковського «Гліш», «Вівсімий кисіль», «Червоний карбункул» та ін., які Пушкін у той час не приймав через їх прозаїчність, зниженій, розмовний тон мови, відсутність рим, часті переноси з рядка в рядок.

1819

Село (стор. 237). Цей вірш, як і ода «Вольність», є виявом пристрасної революційності молодого Пушкіна. Вірш широко розповсюджувався в рукописних списках.

Домовику (стор. 238). У вірші відображене Михайлівське.

N. N. (В. В. Енгельгардту) (стор. 239). Цим віршем відкривається ряд послань Пушкіна до членів гуртка «Зелена лампа». Пушкін, який щойно переніс тяжку хворобу, збирався виїхати на літо в Михайлівське пейзаж якого він малює у вірші.

Орлову (стор. 240). Звернено до генерала О. Ф. Орлова, участника Вітчизняної війни 1812 р.

Послання кн. О. М. Гірчакову (стор. 241). Звернено до ліцейського товариша Пушкіна — дипломата О. М. Горчакова. «Світогі» протиставлено в посланні вільноподібне коло «Зеленої лампи».

Всеволожському (стор. 242). Звернено до М. В. Всеволожського, в чиєму домі відбувалися засідання гуртка «Зелена лампа». Єгипетські діви — циганки.

Станси Толстому (стор. 244). Звернено до Я. М. Толстого, одного з видатних членів «Зеленої лампи».

Русалка (стор. 248). Під впливом скарг духівництва міністерства освіти «Русалка» була заборонена цензором Тимковським і побачила світ лише через сім років.

На Колосову (стор. 251). Епіграма написана на актрису О. М. Колосову. Есфір — геройня одноіменної трагедії Расіна.

До портрета Дельвіга (стор. 252). Написано під портретом Дель-

віга. Титом називали в передових колах того часу Олександра I. Нероном Пушкін назвав Аракчеєва в епіграмі «На Аракчеєва».

На Аракчеєва («Для Росії він гнобитель») (стор. 252). Аракчеєв—временщик при Олександри I, організатор військових поселень, відомий жорстоким придушенням солдатських повстань, фактично стояв на чолі Державної Ради.

На Аракчеєва («В Чугуеві — Нерон») (стор. 252). Авторство Пушкіна в епіграмі встановлено не остаточно.

«Нам громадян пора...» (стор. 252). Написано в 1817—1819 рр. Для повної впевненості в належності епіграми Пушкіну нема точних даних.

На кн. О. М. Голіцина (стор. 253). Голіцин—обер-прокурор синоду і міністр народної освіти, запеклий реакціонер. О. П. Хвостова—член придворного містичного товариства. В. М. Бантиш-Каменський—брат історика, близький до Голіцина.

На Стурдзу (стор. 253). Епіграма спрямована проти О. С. Стурдзи, як автора реакційної «Записки про сучасний стан Німеччини». Рабом вінценосного солдата Стурдза названий через те, що твір його був написаний за дорученням Олександра I.

Балада (стор. 253). Написано на вечірі в домі директора публічної бібліотеки Оленіна, де збиралося товариство письменників і художників.

1820

До портрета Чаадаєва (стор. 255). У вірші Пушкін дає характеристику Чаадаєва, порівнюючи його з героями старого світу.

«Я знаю звук мечів...» (стор. 255). Написано під враженням революційного повстання в Іспанії.

Юр'еву (стор. 255). Звернено до офіцера Юр'єва, члена «Зеленої лампи».

«Я бачив Азії простори здичавілі...» (стор. 256). Перший, що дійшов до нас, вірш Пушкіна, написаний ним після виїзду з Петербурга в заслання (7 травня 1820 р.). Пушкін пройшав на конях через Катеринослав і донські степи на Кавказ до «Гарячих вод» (П'ятигорськ). «Просторами здичавілими Азії» Пушкін називає Північний Кавказ. *Подкумок* — ріка, на якій розташований П'ятигорськ.

«Логасло дня ясне світило...» (стор. 257). Посилаючи елегію брату, Пушкін повідомляє: «Морем вирушили ми повз південні береги Тавріди до Юрзуфа... Вночі на кораблі написав я елегію». Покладена на музичну композицію Геніштою, елегія з величезним успіхом виконувалася в концертах і на домашніх вечорах.

Дочці Карагеоргія (стор. 258). Звернено до дочки відомого в той час ватажка сербського визвольного руху проти турків Георгія Чор-

ного («Кара» — чорний). У 1817 р. Георгій Чорний був убитий за намовленням сербського князя Милоша Обреновича, і голова його була послана турецькому султану. Розповіді про Карагеоргія поєт чув від сербських воевод, з якими він зустрічався в Кишиневі. Згодом у «Піснях західних слов'ян» Пушкін знову повернувся до його історії.

До*** («Навіщо передчасно муки») (стор. 259). Присвячено О. М. Раєвській, одній з дочок генерала Раєвського. У 1826 р. передадресовано однофамільниці поета С. Ф. Пушкіній, до якої він не вдалося сватався.

«Навіщо так чудово сляє...» (стор. 259). Присвячено О. М. Раєвській.

Чорна шаль (стор. 261). В першій публікації «Чорна шаль» мала підзаголовок «Молдавська пісня». Оригінал цієї молдавської пісні невідомий. Покладена на музичну Верстовським, «Чорна шаль» здобула велику популярність в 1820—1830 рр.

«Аптеку ти забудь...» (стор. 262). Епіграма на лікаря Є. П. Рудиковського, який супроводив сім'ю генерала Раєвського, що з іменем Пушкін їхав з Катеринослава до Криму.

На Каченовського («Хавроніос!») (стор. 263). Епіграма є відгуком на статті проти «Руслана і Людмили», вміщенні у «Вестнике Европы», видавцем якого був Каченовський.

1821

Музя (стор. 264). Бєлінський вважав «Музу» одним з кращих віршів Пушкіна. Сам поет писав у 1828 р.: «Я люблю його — він віддає віршами Батюшкова».

Чаадаєв (стор. 267). Послання показує виняткове значення для Пушкіна дружби Чаадаєва. *Філософ* — Ф. І. Толстой. *Оратор Лужников* — М. Т. Каченовський, який підписував свої статті: Лужники і Лужницький старець.

До Овідія (стор. 270). *Овідій Назон* — римський поет (43 р. до н. е.—17 р. н. е.), засланий імператором Октавіаном Августом на берег Чорного моря (до гирла Дунаю), де його й поховано. В біловому автографі були вірші, які поетові довелося змінити через цензурні міркування:

Не славою зрівнявсь, а долею тобі,
Та не принизив-бо я зрадою лихою
Ні слави гордої, ні ліри гомінкої.

В. Л. Давидову (стор. 272). Пушкін гостював у Кам'янці в братів Давидовичів з листопада 1820 р. по лютий 1821 р. М. Ф. Орлов був у цей час женихом К. М. Раєвської. *Рекрут Гіменея* — бога шлюбу. *Раєвські мої* — приятелі Пушкіна брати О. М. і М. М. Раєвські;

останньому Пушкін присвятив «Кавказького бранця» і «Андре Шеньє». *Безрукий князь* — А. Іпсіланті, ватажок грецького визвольного повстання 1820—1821 рр., офіцер російської служби, знайомий Пушкіна по Кишиневу, який втратив руку під час Вітчизняної війни 1812 р. *Митрополит* — Гавріїл Банулеско. *Евхаристія* — причащення. *Мильтій брат* — О. Л. Давидов. *Ti* — італійські революціонерні карбонарі, що підняли повстання в Неаполі в 1821 р. *Ta* — свобода.

Із листа до Гнедича (стор. 275). Вірш є відповіддю на лист поета Гнедича, який прислав видану ним у Петербурзі у відсутність Пушкіна поему «Руслан і Людмила». *Октавій* — римський імператор Август, іронічна назва Олександра I. *Співачку слави од ланцюгів дзвінких звільнив* — Гнедич перший почав перекладати «Іліаду» Гомера розміром оригіналу, гекзаметром без рим, замість прийнятого раніше римованого шестистопного ямбу.

«Чи ще склепіння отіняють...» (стор. 276). Присвячено відомій трагічній актрисі Є. С. Семеновій у зв'язку з повідомленням про те, що вона пішла зі сцени. Пушкін дав захоплену оцінку її таланту в статті 1819 р. «Мої зауваження про російський театр».

Кокетці (стор. 276). Звернено до А. О. Давидової, дружини О. Л. Давидова.

Приятелеві і Алексеєву (стор. 277—278). Послання звернені до приятеля Пушкіна М. С. Алексєєва, в яким поет був близький у Кишиневі.

Денисові Давидову (стор. 279). Написано після зустрічі з Давидовим у Києві.

Кінджал (стор. 282). Останні дві строфи вірша присвячені вбивству німецьким студентом Карлом Зандом відомого реакціонера Коцебу. Вірш було розповсюджене в численних копіях. *Дівою Евменідою* названа Шарлотта Корде.

Війна (стор. 283). Вірш написано з приводу чуток про близьку війну Росії з Туреччиною, в зв'язку з повстанням греків.

«Хто бачив край...» (стор. 284). Вірш присвячено спогадам про Крим.

«Гречанко віддана!» (стор. 287). Вірш викликаний грецьким визвольним рухом проти турецького панування.

Красуня перед дзеркалом (стор. 290). Цей вірш, очевидно, навіянний образом К. М. Раєвської.

Вяземському (стор. 291). Приводом для послання Пушкіна, очевидно, було сатиричне послання Вяземського до Каченовського.

На трагедію гр. Хвостова, видану з портретом Колосової (стор. 291). Пародія на вірші Д. І. Хвостова з приводу виходу в світ його перекладу трагедії Расіна «Андромаха». Ця епіграма входить в цілу серію епіграмм, викликаних перекладом Хвостова. Написано в 1821—1824 рр.

Генералу Пущину (стор. 292). Генерал П. С. Пущин—один з приятелів Пушкіна в Кишиневі, учасник Вітчизняної війни 1812 р., член Союзу Благоденства, голова масонської ложі «Овідій», в яку він прийняв Пушкіна. В цей час Пущин, командир бригади, збирався взяти участь у поході російської армії на допомогу Греції в її національно-визвольній боротьбі проти турецького панування, який тоді передбачався. Іспанський генерал *Квірога*, скориставшись воєнною обстановкою, підняв революційне повстання. *Молоток, брат і каменяр* — масонські терміни.

1822

Пісня про віщого Олуга (стор. 295). В основу «Пісні» покладена легенда, відома Пушкіну з «Історії Держави Російської» Карамзіна.

Послання цензорові (стор. 298). Вірш адресований цензору О. С. Бірукову, який допікав Пушкіну причіпками до тексту «Кавказького бранця», за що поет і називає Бірукова своїм «гопителем давнім». Співець «Пірів» — Баратинський. Ряд. 87—88 говорять про Фонвізіна. В ряд. 91—92 мова йде про Державіна, як автора таких од як «Феліда», «Вельможа», «На щастя». Ряд. 94—95 мають на увазі «Душеньку» Богдановича. В ряд. 99—101 йдеться про видані «за височайшим повелінням» у перші роки царювання Олександра I такі книги як твори Адама Сміта, Бентама, Беккарія («Про злочини і покарання»). Ряд. 105—«За височайшим повелінням» Павла I в 1797 р. «скасовувались» трипадцять слів, і в тому числі слово «батьківщина», замість якого наказано вживати слово «держава».

Ф. М. Глінці (стор. 301). Ф. М. Глінка—декабрист, поет і публіцист. Учасник Вітчизняної війни 1812 р., ад'ютант генерала Милорадовича, який допомагав звільненню Пушкіна від заслання в Сибір у 1820 р. за вільноподібні вірші. У другій половині вірша відображене тривожний пастрій поета, викликаний арештом В. Ф. Раєвського і усуненням від командування М. Ф. Орлова. У словах про «виправдання» перед Глінкою відчувається побоювання Пушкіна, щоб загроза репресій, яка нависла над ним, не відбилася на Глінці, що поручився за нього в 1820 р. Саме цим і викликало послання.

Баратинському (Із Бессарабії) (стор. 301). Написано під враженням поїздки до Ізмаїла і Аккермана.

В. Ф. Раєвському («Не тим пишаюсь») (стор. 302). Незакінчений вірш, звернений до так званого «першого декабриста», одного з керівників Союзу Благоденства в Кишиневі. Раєвський у лютому 1822 р. був арештований за революційну пропаганду серед солдатів і офіцерів. Вірш є відповідлю на переслане з ув'язнення віршоване послання Раєвського «До друзів», частина якого була звернена особисто до Пушкіна.

В. Ф. Раевському («Мій друге») (стор. 303). Послання є відгуком на вірш Раевського «Співець у темниці».

Із листа до Я. М. Толстого (стор. 305). Вірші, включені в лист до голови товариства «Зелена лампа», члена Союзу Благоденства, приятеля Пушкіна, є, по суті, зверненням до всіх товаришів поета по товариству.

Гречанці (стор. 306). Присвячено коханій Байрона («Співець Лелі»). Каліпсо Поліхроні, яка жила в той час у Кишиневі.

Іновемці (стор. 307). У рукопису вірш названо «Гречанці».

Аделі (стор. 307). Присвячено дванаадцятирічній дочці А. О. Давидової.

1823

«Хто, хвилі...» (стор. 312). У вірші символічно змальована перемога реакції над революційним рухом на Заході.

Демон (стор. 313). У звязку з опублікуванням вірша поширилася чутка про те, що прототипом Демона був О. М. Раевський. Старший син героя Вітчизняної війни 1812 р. генерала Раевського, О. М. дружив з Пушкіним. Бажаючи відхилити це співставлення, поет писав (у чорновій потатці про «Демона») про більш глибокий зміст вірша.

«Пробач мені...» (стор. 317). Присвячено красуні Амалії Різнич, дружині італійського купця, яка згодом поїхала в Італію і там померла від сухот. Вона змальована в «Подорожі Онегіна» в образі «некоціантки молодої». Йі же присвячені вірші: «Ніч», «Під небом голубим», і «Вертаючись в отчизну дальню».

Кн. М. А. Голіциній (стор. 319). Присвячено внучці Суворова, з якою поет зустрічався ще, очевидно, в Петербурзі, і знову побачив її в Одесі. Голіцина співала вірші Пушкіна, можливо, покладені її на музичну.

Чиновник і поет (стор. 320). Спроба протиставити образ поета професійній діловій людині була більш широко розгорнута через рік у «Розмові книгаря з поетом».

Скарга (стор. 320). Епіграма на Д. П. Северіна, дипломата, члена «Арзамасу», в яким Пушкін зустрічався ще в Петербурзі. В 1823 р. Северін був проїздом в Одесі, куди був переведений у цей час Пушкін. Про їх зустріч О. І. Тургенев писав Вяземському: «Пушкін був у Северіна, який сказав, щоб він не ходив до нього. Поставився до нього мерзенно, і африканець мало не побив його». Северін, що робив кар'єру, явно побоювався зносин з опальним товаришем. Цим епізодом і викликана епіграма Пушкіна.

«Туманський. Фебу та Феміді...» (стор. 321). Епіграма на поета В. І. Туманського, товариша Пушкіна по службі в канцелярії Воронцова.

«Недвижний страж дрімав...» (стор. 322). Вірш є відгуком Пушкіна на політичні події 1823 р., коли Священим Союзом, очолюваним Олександром I, було придушене революційний рух по всій Європі.

«На віщо ти з'явився...» (стор. 324). Вірш присвячено Наполеону.

На Воронцова (стор. 327). Епіграма на новоросійського генерал-губернатора гр. М. С. Воронцова, під началом у якого перебував в Одесі Пушкін. Властолюбний, пихатий англоман Воронцов названий поетом *напівмілорд*, *напівкупець* — за участь у торговельних операціях Одеського порту, *напівнездара* — за те, що він був «вандалом, придворним хамом» і «знав російську літературу, як герцог Віллінгтон».

На Воронцова (стор. 327). Епіграма викликана стосунками, що загострилися з Воронцовим після відрядження Пушкіна в Одеську область на боротьбу з сараною і проханням поста про відставку. В спіграмі Пушкін, порівнюючи себе з біблейським співцем Давидом, сподівався перемогти Воронцова, іронічно спіштавляючи його з величезом Голіафом.

Розмова Фотія з гр. Орловою, Гр. Орловій-Чесменській. На Фотія (стор. 327—328). Фотій — архімандрит (з 1822 р.), що висунувся завдяки покровительству гр. А. О. Орлової, в якої він був духівником. Фотій разом з Аракчеєвим був найвизначішим представником реакції останніх років царювання Олександра I. Гр. А. О. Орлова-Чесменська, відома своїм багатством і святінніщтвом, дочка О. Г. Орлова, одного з головних діячів катеришинського часу, вбивці Петра III. Перші дві епіграми написані в 1822—1824 рр. Авторство Пушкіна щодо всіх трьох епіграмм встановлено не остаточно.

До моря (стор. 328). Прощання з морем зв'язано з від'їздом Пушкіна в заслання з Одеси в Михайлівське. Стrophи X—XII присвячені Байрону, який помер незадовго до цього в Греції, де він брав участь у визвольному русі.

Розмова книгаря з поетом (стор. 330). Програмний вірш, в якому Пушкін відверто каже про те, що він віднині стає на шлях професіонального письменника.

Чаадаєву (стор. 335). Вірш виявляє пессімізм, що охопив Пушкіна після торжества реакції у всіх європейських країнах. Евменіда — богиня помсти, яка переслідувала Ореста. Провісниця Тавріди — Іфігенія, жриця храму Діані, сестра Ореста.

«Трояндо-діво, я в заковах...» (стор. 336). При першій публікації вірш мав заголовок «Наслідування турецькій пісні».

Фонтанові Бахчисарайського палацу (стор. 337). Вірш зв'язаний з поемою «Бахчисарайський фонтан».

«Нічний зефір...» (стор. 337). При першій публікації разом з но-

тами композитора О. М. Верстовського, мав заголовок «Іспанський романс».

«Т — порівняв доречно вас...» (стор. 338). Т — приблизно розкривається, як В. І. Гуманський.

Підступність (стор. 339). Звернено до О. М. Раевського, що відіграв негарну роль у стосунках Пушкіна з М. С. Воронцовим. Раевський, що упадав за дружиною Воронцова і боявся суперництва Пушкіна, своїми обмовами прискорив вирішення Воронцова вислати Пушкіна з Одеси.

«День непогожий згас...» (стор. 339). Вірш присвячено Є. К. Воронцовій. З нею ж зв'язані вірші: «Все скінчене», «Бажання слави», «Спалений лист», «Боронь мене», «Ангел» і «Галісман».

Друге послання цензорові (стор. 347). Як і перше, це послання адресоване теж О. С. Бірукову. Приводом до створення другого послання було призначення О. С. Шишкова міністром народної освіти замість кн. О. М. Голіцина (15 травня 1824 р.).

«Тимковський царствуєвав...» (стор. 348). Епіграма на трьох цензорів: Тимковського, Бірукова (якому поет присвятив обидва послання до цензора і який, за словами Пушкіна, був «боягузливий дурень») і Красовського.

До Язикова (стор. 350). Поет Язиков у цей час був студентом Дерптського університету, товаришем О. М. Вульфа. Пушкін ще не знав Язикова особисто, який приїхав у Тригорське лише через два роки, влітку 1826 р. Петрів обранець — Ібрагім (Абрам Петрович) Ганнібал.

Із листа до Плетньова (стор. 351). П. О. Плетньов — критик, поет, письменник, згодом професор російської словесності. Мого ти дяді видавець — Плетньов у 1822 р. видав збірку віршів В. Л. Пушкіна.

1825

Андре Шеньє (стор. 354). А. Шеньє — поет, активний противник французької революції, засуджений до страти якобінцами. Доля Шеньє глибоко цікавила Пушкіна. Ставлячись негативно до терору якобінців, Пушкін порівнює гонителя Шеньє Робесп'єра з Олександром I, звідси й особлива пристрасність у прокляттях Шеньє «тирану»: «І прийде час... і він вже недалеко... Впадеш, тиран!».

Пушкін писав Плетньову, почувши про смерть Олександра I: «Душа! я пророк, ій-богу, пророк! А Андре Шеньє звелю надрукувати церковними літерами». Ряд. 21—64, випущені цензурою ще 5 жовтня 1825 р. під час друкування «Андре Шеньє», після грудневого повстання стали розповсюджуватися в копіях по руках з заголовком: «На 14 грудня». (Проте вони були написані ще в травні —

червні 1825 р.). У 1826 р. вірші дійшли до поліції, і почалося слідство, за яким Пушкіну довелося давати неодноразові пояснення. Справа закінчилася тільки в 1828 р.

Жених (стор. 359). При першій публікації балада мала підзаголовок «Простонародна казка».

Сцена із Фауста (стор. 364). Самостійний твір на тему з трагедії «Фауст» Гете. При першій публікації називалось «Нова сцена між Faустом і Мефістофелем».

Козлову (стор. 368). Звернено до І. І. Козлова, автора поеми «Чернець». Козлов був палким поклонником поезії Пушкіна.

Спалений лист (стор. 368). За словами сестри поета, одержуючи листи від Є. К. Воронцової з печаткою «талісман», Пушкін закривався в своїй кімнаті на цілий день. Воронцова подарувала Пушкіну такий самий персгель з кабалістичними знаками, який був і в неї.

Бажання слави (стор. 369). Вірш звернено до Є. К. Воронцової. Зв'язано з висилкою з Одеси.

«Боронь мене, май талісман...» (стор. 369). Присвячено персню, подарованому Є. К. Воронцовою, як і вірш «Талісман» 1827 р.

Сафо (стор. 371). Надруковано Пушкіним у першій збірці його віршів у розділі «Наслідування древнім».

До А. П. Керн (стор. 372). Пушкін уперше зустрівся з А. П. Керн у Петербурзі в 1819 р. на вечорі в Оленініх, про що він згадує в І строфі. Влітку 1825 р. поет захопився Керн і після її від'їзу вів з нею листування. Керн залишила цілі і правдиві спогади про Пушкіна, що яскраво передають його образ.

«Милючи квіти...» (стор. 373). Написано в альбом П. О. Осиповій.

«Як життя тебе обманить...» (стор. 374). Присвячено п'ятнадцятирічній дочці П. О. Осипової, Є. М. Вульф, з якою Пушкін був у дружіх стосунках. Є. М. Вульф до останніх днів поета залишалась його відданим і чуйним другом.

19 жовтня (стор. 375). 19 жовтня—день урочистого відкриття ліцею (1811) був днем свята ліцеїстів і щороку відмічався їх зборами. До нас дійшло п'ять віршів Пушкіна, присвячених цим річницям (1825, 1827, 1828, 1831 і 1836 рр.). В стр. IV Пушкін згадує померлого на 20-му році М. О. Корсакова, композитора і поета. В стр. V—VI — Ф. Ф. Матюшкіна — моряка, учасника кругосвітних подорожей; згодом адмірала. В стр. IX згадується І. І. Пущин. В стр. X — О. М. Горчаков. У вересні 1825 р. Горчаков приїжджив у Пісковську губ. В стр. XI—XII — А. А. Дельвіг, найближчий ліцеїський друг Пушкіна, з яким його зв'язувала спільність поетичних інтересів. Дельвіг відвідав Пушкіна в квітні 1825 р. В стр. XIII—XIV — Вільгельм — В. М. Кюхельбекер. В стр. XVIII—XIX — всіх ліцеїських товаришів пережив Горчаков.

Зимовий вечір (стор. 379). Присвячено няні Пушкіна Арині Родіонівні, яка провела з ним усе Михайлівське заслання. Поет писав про своє життя з нею: «Увечері слухаю казки моєї няні, оригінала няні Татьяни... вона єдина моя подруга — і з нею тільки мені не сумно». Вірш наскичено образами народних пісень і казок. Арині Родіонівні присвячений ще вірш «Няні».

«О музо гнівної сатири!..» (стор. 381). Написаний онегінською строфою вірш спершу входив, треба вважати, у склад роману. Згодом ці строфі були вилучені поетом і намічені як вступ до збірки епіграм, яка так і не вийшла. Написано в 1823—1825 рр.

На Олександра I (стор. 382). Написано в 1823—1825 рр.

Приятелям (стор. 382). Епіграма була озаглавлена Вяземським при першій публікації: «Журналльним приятелям».

Живий, живий Курілка! (стр. 382). Епіграма на Каченовського, не пропущена цензурою.

Ex illigie leonem (стор. 383). Епіграма є відповідлю на замітку О. С. Ізмайлова з приводу епіграмм Пушкіна «Приятелям»; в замітці було таке місце: «Більше ж усього налякало мене те, що в пана письменника є кігти!» (Натяк на довгі пігти Пушкіна).

На Воронцова («Якось царю сказали») (стор. 384). В основу епіграми покладено розмову гр. М. С. Воронцова і Олександра I після одержання звістки про страту видатного діяча іспанської революції Рієго, про якого Воронцов сказав: «Тим краще: одним мерзотником менше!»

«Даремно злякано Європу...» (стор. 384). Епіграма написана в ав'язку з урятуванням друкарні, де друкувався альманах, що його видавав Бестужев, «Полярная звезда», під час петербурзької поводі 7 листопада 1824 р.

На Ф. М. Глінку (стор. 385). Серед віршів Глінки немало перекладів духовних псалмів. *Фіта* — літера «Ѳ» (слов'янського алфавіту) — перша літера в імені Глінки Федір. *Кутейкін* — семінарист, учитель, персонаж комедії Фонвізіна «Недоросль». *Ферт* — старовинна назва літери Ф. Стояти *Фертом*, тобто узявши у боки, розв'язно. *Іжиця* — остання літера церковнослов'янського алфавіту.

«Брови цар існуув...» (стор. 385). Сатиричні куплети висміюють безглазість і непристойність жартів Олександра I.

1826

Пророк (стор. 386). Пушкін, за свідченням сучасника, написав чотири вірші на тему «Пророка».

Збереглися лише заключні рядки одного з трьох віршів, що не дійшли до нас:

Повстань, повстань, пророк Росії,
В ганебні ризи одягнись.
Іди, і з вервіем на вій
До вбивці клятого явись.

В останньому рядку Пушкін говорить про Миколу І, який стравив декабристів. У першій редакції перший вірш читався: «В тяжкій скорботі я». Можна гадати, що вірш викликаний звісткою про страту декабристів: «Каторга 120 друзів, братів, товаришів — жахлива», — писав Пушкін у листі до Вяземського від 14 серпня 1826 р. «Під небом голубим...» (стор. 387). Присвячено пам'яті Амалії Різнич, яка померла в Італії від сухот.

Признання (стор. 387). Присвячено А. І. Осиповій (падчериці П. О. Осипової), що гостювала в Тригорському.

Пісні про Стеньку Разіна (стор. 388). Теми двох перших пісень узяті поетом з друкованих джерел. Третя — є самостійною композицією на фольклорній основі. Пушкін, живучи в Михайлівському, просив брата прислати «історичне, сухе повідомлення про Стеньку Разіна, єдину поетичну особу російської історії». Микола І, бувши «особистим цензором» поета, заборонив Пушкіну друкувати пісні, заявивши, що вони «при всіх своїх поетичних якостях за змістом своїм неприйтні для друку. Крім того, церква прокліпає Разіна так само, як і Пугачова».

До Язикова (стор. 390). Відновіть на послання Язикова «О ти, чия дорожча дружба».

До Вяземського (стор. 391). Написано у відповідь на вірш Вяземського «Море». Викликано невірною чуткою про те, що декабрист М. І. Тургенев, який перебував за кордоном, привезений морем в Росію на слідство.

До Баратинського (стор. 391). Написано після читання Пушкіним «фінляндської повісті» Баратинського «Еда». Зоїл — Булгарін, який вмістив статтю про поему «Еда» в «Северной пчеле» 1826 р.

I. I. Пущину (стор. 391). Вірш написаний після заслання лісійського друга поета Пущина в Сибір на каторжні роботи за участь у повстанні 14 грудня. Пушкін згадує приїзд Пущина до нього в заслання в Михайлівське в січні 1825 р. В «Записках про Пушкіна» Пущин передає їх бесіду про таємне товариство: «Непомітно торкнулись знову підозр щодо товариства. Коли я йому сказав, що не я один вступив на це нове служіння батьківщині, він скочив з стільця і вигукнув: «Налевне, це все в зв'язку з майором Раевським, якого п'ятий рік тримають в Тираспольській фортеці і нічого не можуть випитати». Згодом Пущин згадував про одержання ним послання Пушкіна в 1828 р. у перший день його приїзду в Чіту:

«Приємно відізвався в мені голос Пушкіна! Сповнений глибокої живлючої вдячності, я не міг обніти його, як він мене обіймав, коли я перший відвідав його у вигнанні».

Станси (стор. 392). Яків Долгорукий — один із сподвижників Петра I. В останніх строфах висловлено вимогу пом'якшити долю засланих декабристів.

M. С. Мордвинову (стор. 392). М. С. Мордвинов — державний діяч катерининського і олександровського часу, намічався декабристами в члени тимчасового уряду. Пушкін писав про нього в 1824 р., що «Мордвинов вміщує в собі одному всю російську опозицію».

Няні (стор. 393). Вірш написаний Пушкіним в Москві під час першої розлуки з Ариною Родіонівною після дворічного спільногожиття в Михайлівському.

К. О. Тимашовій (стор. 395). Послання—відгук на читання Пушкіним неопублікованих віршів поетеси Тимашової.

1827

«У глибині сибірських руд...» (стор. 398). Послання написано Пушкіним для передачі друзям декабристам. На послання відповів О. І. Одоєвський відомим віршем. Вірш Пушкіна і відповідь Одоєвського ходили в численних списках по руках і мали величезне революціонізуюче значення. Слова Одоєвського «Із іскри полум'я повстане» В. І. Ленін узяв епіграфом для газети «Іскра».

Аріон (стор. 398). У вірші алгоритично показано долю декабристів.

Талісман (стор. 401). Вірш викликано зустріччю поета з Воронцовим в Петербурзі в 1827 р. Талісман — перстень, подарований Пушкіну Воронцовою.

Кіпренському (стор. 402). Звернено до художника О. А. Кіпренського, який написав у 1827 р. відомий портрет Пушкіна. Кіпренський готовувався до закордонної виставки своїх творів і думав узяти туди портрет Пушкіна.

Послання Дельвігу (стор. 402). Це послання Пушкін привіз з Михайлівського в Петербург Дельвігу з черепом, одержаним ним у подарунок від дерптського студента О. М. Вульфа.

19 жовтня 1827 (стор. 406). Вірш був прочитаний Пушкіним на першому святкуванні ліцейської річниці після повернення його з заслання. В краю чужім — дипломати О. М. Горчаков і С. Г. Ломносов. В пустельнім морі — моряк Ф. Ф. Матюшкін. В прірвах півночі хмурних — декабристи І. І. Пущин і В. К. Кюхельбекер.

Княгині З. О. Волконській (стор. 406). Присвячено поетесі і співачці, відомій у Москві своїм літературним салоном. Кatalanі — італійська співачка — слухала в Москві спів циганки Стеші.

К. М. Ушаковій (стор. 407). Присвячено К. М. Ушаковій, з якою Пушкін був у дружицьких стосунках з 1827 по 1830 р.

Акафіст Катерині Миколаївні Карамзіній (стор. 408). Присвячено юній дочці письменника Карамзіна.

Російському Геснерові (стор. 411). Епіграма спрямована прости В. П. Папаєва, автора збірки ідилій, в передмові до якої він вихвалив німецького поета Геснера. *Шустер-клуб і Красний кабачок* — місця для розваги німецьких купців і ремісників у Петербурзі.

Епіграма («Лук дзвенить») (стор. 411). Епіграма, написана на О. М. Муравйова, викликана таким випадком: О. М. Муравйов відбив руку у статуї Аполлона Бельведерського (в домі З. О. Волконської). Муравйов написав на це експромт, називаючи себе поклонником Аполлона. В словах суперник Аполлона Пушкін висміює нещасливого поета, який мав до того ж величезний звіст. *Митрофан* — персонаж комедії Фонвізіна «Недоросль».

Епіграма на Шаликова (стор. 411). Епіграма спрямована проти спігона сентиментальної школи П. І. Шаликова, який довів у своїй творчості цей застарілий вже літературний напрям до крайніх меж. Написана разом з Баратинським.

1828

Пост і юрба (стор. 414). Спочатку вірш називався «Чернь». Переименований постом у 1836 р. Цей вірш є відповідлю на вимоги дидактичного моралізму, які пред'являлися Пушкіну. Це на початку 1828 р. у «Московському вестнику», до редакції якого був близький тоді Пушкін, відмічалися призначені Пушкіну поради «суворих Аристархів» «викладати науку моральності». Але не стільки на сторінках журналів, скільки в самому суспільстві, особливо в колах, близьких до уряду, було помітно намагання зробити поета знаряддям для висловлення чужої йому ідеології, «спрямувати» його перо для служіння практичним цілям інтересам, далеким від тих ідеалів, які ставив собі Пушкін у своїй творчості. Саме до цих людей і звернений протестуючий вірш Пушкіна, що вимагає свободи творчості. У кожному разі було б помилково бачити в цьому вірші проповідь так званого «мистецтва для мистецтва». Цьому протирічить уся творчість Пушкіна, взята в цілому.

«Дар порожній, випадковий...» (стор. 416). Написано в день народження Пушкіна — 26 травня 1828 р. Після надрукування викликав віршоване заперечення митрополита Філарета, якому в свою чергу відповів Пушкін.

Передчуття (стор. 417). Звернено до А. О. Оленіної. Написано під час притягнення Пушкіна до справи про розповсюдження «Гавриїлайді».

Клеопатра (стор. 417). Вірш введений Пушкіним у 1835 р. в повість «Єгипетські ночі».

«Який раніш я був...» (стор. 419). При першій публікації Пушкін, щоб уникнути біографічних зближень, дав підзаголовок: «Уривок з Андре Шеньє». Насправді з Шеньє взято тільки одну строфу, використану як епіграф.

«Хто знає край...» (стор. 420). Присвячено гр. М. О. Мусіній Пушкіній, відомій світській красуні. Перший епіграф взято з популярної в той час пісні Міньйони з «Вільгельма Мейстеря» Гете; другий епіграф — з народної пісні. *Торквато* — Тассо. У віршах про Байрона мається на увазі його кохання до італійки гр. Гвіччіолі. *Людмила* — умовне ім'я Мусіної-Пушкіної. *Авзонія*—Італія. *Кіпріда*—знаменита статуя Венери Медіцейської, що зберігається в музеї у Флоренції. *Форнаріна* — відомий портрет пензля Рафаеля, що зображену його кохану. *Скульптор незнаний* — скульптор III ст. до н. е., творець Венери Медіцейської. *Нам інший образ дай Марії* — Мусіну-Пушкіну звали Марією. В неї був новонароджений син.

Ти і ви (стор. 422). Присвячено А. О. Оленіній. Їй присвячені вірші: «Кохання мова», «To Dawe, esqr» «Її очі», «Красуне, не співай мені», «Місто пишне».

Її очі (стор. 423). Відповідь на вірш Вяземського «Чорні очі», присвячений О. О. Россет.

«*To Dawe, esqr*» (стор. 423). *Доу* — англійський художник-портретист, що жив у Росії з 1819 по 1828 р.

«Красуне, не співай мені...» (стор. 424). Адресовано Оленіній, яка брала уроки співу в Глінки. Вірш викликаний грузинською мелодією, привезеною Грибоєдовим з Кавказу, яку вона виконувала. М. І. Глінка написав на цей вірш відомий романс «Красуне, не співай», зберігши в ньому грузинський наспів. *Мілий образ діви* — можливо, М. М. Раевська, яка стала дружиною декабристів Волконського і поїхала з ним у заслання в Сибір.

Портрет, Наперсник (стор. 425). Присвячені А. Ф. Закревській, світській красуні.

Відповідь О. І. Готовцевій (стор. 425). Відповідь на послання Готовцевої «О. С. Пушкіну», в якому вона каже про ставлення поета до жінок.

Друзям (стор. 426). *Боями* — мається на увазі війна з Персією 1826—1828 рр., що закінчилася Туркманчайським трактатом, за яким ханства Еріванське і Нахічеванське були приєднані до Росії; *надіями* — що покладалися на діяльність «секретного комітету 6 грудня 1826 р.», який повинен був зайнятись обговоренням питання про становище селян. Сподівання ці не здійснились.

Відповідь Катеніну (стор. 427). Написано у відповідь на присилку Катеніним вірша «Стара бувальщина» з віршованою «Присвятою» Пушкіну.

До Язикова (стор. 428). Послання було передано Язикову М. Д. Кисельовим, який іхав за кордон через Дерпт, де в цей час жив Язиков.

М. Д. Кисельову (стор. 429). Написано під автопортретом Пушкіна в записній книжці молодого дипломата (молодшого брата М. Д. Кисельова).

Послання до Великопольського (стор. 429). Пушкін висміює Великопольського, який, бувши сам запальним гравцем, у книзі «До Ераст» («Сатира на гравців») виступив у ролі мораліста. *Персій*— римський сатирик (І ст. н. е.).

В. С. Філімонову (стор. 430). Відповідь В. С. Філімонову, який надіслав Пушкіну свою жартівливу поему «Блааенський ковпак».

19 жовтня 1828 (стор. 431). Вірші вписані в протокол святкування річниці заснування ліцею. В піч з 19 на 20 жовтня поет поїхав з Петербурга в село.

Утопленик (стор. 431). У першій публікації був підзаголовок «Простонародна пісня», а у виданні віршів 1829 р.— «Простонародна казка».

«Крук до крука прилетів...» (стор. 433). Вірш був дуже популярний і тричі покладений па музику ще за життя поета (Віельгорським, Верстовським і Аляб'євим).

«Ти, кобилко молодая...» (стор. 435). У першій публікації мав підзаголовок: «Наслідування Анакреона». Є вільним переспівом оди Анакреона «До африканської кобилиці».

Епітафія немовляті (стор. 437). Написано з приводу смерті дво-річного сина декабриста С. Г. Волконського. Вірш дійшов до М. М. Волконської в Сибір і викликав її слова: «Уміння полегшити горе матері — справжній доказ таланту і глибокого почуття».

1829

«Узгір'я Грузії...» (стор. 439). Вірш написано під час другої подорожі Пушкіна на Кавказ. Поет згадує сильне захоплення М. М. Раевською, пережите ним на Кавказі в 1820 р.

Кавказ (стор. 439). Вірш є відбиттям вражень від подорожі Пушкіна по Кавказу.

Олегів щит (стор. 446). Написано з приводу укладення миру з Туреччиною. Російські війська підійшли до самого Константинополя, але, несподівано для російського громадянства, було укладено мир (Адріанопольський).

«Ми знову в ореолі слави...» (стор. 447). Вірш написано з при-
воду Адріанопольського миру, укладеного між Росією і Туреччиною в
1829 р. Едирне — Адріанополь.

Є. М. Ушаковій (стор. 448). Присвячено молодшій сестрі
К. М. Ушакової, Єлизаветі.

«Під'їздивши під Іжори...» (стор. 448). Присвячено Є. В. Велья-
шевій, одній з повітових панночок, з якими Пушкін зустрічався в
Тверській губ.

Прикмети (стор. 449). Звернено до Оленіної.

«Коли за віку молодого...» (стор. 450). Присвячено гр. А. Ф. За-
кревській.

«Поїдьмо, дорогі...» (стор. 450). Після першого невдалого сватання
до Н. М. Гончарової Пушкін посилено клопотався про поїздку до
Франції, Італії або в Китай з посольством, у чому йому було від-
мовлено.

«Хто між снігами зростив...» (стор. 452). Написано у квітні, після
виходу (9 квітня) в світ книги «Вірші барона Дельвіга».

«Жив на світі рицар бідний...» (стор. 452). Вірш не був надруко-
ваний за життя Пушкіна. У скороченій і зміненій редакції він ввійшов
у «Сцени з рицарських часів», як романц, виконуваний Францом.

До погруддя завойовника (стор. 454). Епіграма на Олександра I,
написана під враженням роботи Торвальдсена — мраморне погруддя
царя.

Швець (стор. 454). Епіграма на Надеждіна, викликана його стат-
тями про «Графа Нуція» і «Полтаву».

Літературна звістка (стор. 454). Епіграма спрямована проти Каче-
новського.

Епіграма («Там, де древній») (стор. 455). Спрямована проти
Каченовського, порівнюваного з Тредіаковським, який багато років тру-
дився над перекладом «Стародавньої історії» і «Римської історії»
Роллена. В епіграмі висміюється обіцянє Каченовським обновлення
його журналу «Вестник Европы», що співпало з архаїзацією ним
орфографії. Це примусило Пушкіна згадати казкового «дурня», який
все робив навпаки. Віддаючи епіграму до друку в «Московський те-
леграф», Пушкін супроводжує її виправленням ніби помилки в ряд. 6,
пропонуючи читати не «Вестник», а «Венник».

Епіграма («Хлопчиско Фебу») (стор. 455). Спрямована проти
критика Надеждіна, який виступив у «Вестнике Европы» з різкими
нападками на «Полтаву».

Зібрання комах (стор. 456). У прижиттєвих публікаціях усі прі-
звища були замінені зірочками. Вони розкриті в рукописних збірках
того часу, причому два останніх — не завжди однаково. Божою ко-
рівчиною названо Ф. М. Глінку за його духовні псалми і лагідний

характер («Муж лагідний, незлобивий», за визначенням Пушкіна). Відома епіграма на його Пушкіна «Наш друг Фіта». На Каченовського спрямовано ряд епіграмм 1829 р.

Епігра ма («Ображений статтями») (стор. 456). Смисл епіграми роз'яснює стаття Пушкіна «Уривок з літературних літописів» (1829). Епіграма викликана скаргою Каченовського на Полевого в Цenzурний комітет у зв'язку з нападками на Каченовського на стор. «Московського телеграфа». Цензор — цензор С. М. Глінка, який палко став на бік Полевого. *Парнаський старовір* — Каченовський.

«Як сатирою своєю...» (стор. 457). Епіграма спрямована проти Каченовського. Викликана була приміткою Каченовського до статті Надеждіна про «Полтаву» в «Вестнике Европы».

На Надеждіна (стор. 457). В перших віршах Пушкін говорить про свої епіграми на Каченовського, викликані систематичним цыкуванням поста у «Вестнике Европы». Журналний блазень — М. І. Надеждін, у той час молодий співробітник «Вестника Европы», критик, що написав статтю про «Полтаву», де були такі слова: «Якщо співцю «Полтави» спаде на думку швиргонуті в мене епіграмою, то це буде для мене незаслуженою приемністю».

Епігра ма («Старий Свистов») (стор. 458). Свистов — гр. Д. І. Хвостов. Свистов II — М. І. Надеждін, як автор перекладів з грецького «Гімнів Орфея». Співбесідник — член «Бесіди любителів російського слова».

1830

Поетові (стор. 459). Викликано різкими нападками на Пушкіна в реакційній пресі.

Мадонна (стор. 460). Сонет присвячено Н. М. Гончаровій, якій Пушкін писав 30 липня 1830 р. з Петербурга: «Прекрасні дами запи-тують у мене ваш портрет і не прощають мені того, що в мене його нема. Я втішаю себе, проводячи цілі години перед білявою Мадонною, схожою на вас, як дві краплі води, і яку я купив би, якби вона не коштувала 40 000 карбованців».

«Вертаючись в отчизну дальню...» (стор. 461). Присвячено пам'яті А. Різнич.

Проціання (стор. 462). Звернено до Є. К. Воронцової.

«Що в імені тобі моїм?» (стор. 463). Написано в альбом красуні Собанській, з якою Пушкін зустрічався в Києві та в Одесі і знову зустрівся в Петербурзі.

«Коли, моя кохана...» (стор. 465). Звернено до нареченої поета Н. М. Гончарової.

«В дитинстві школу пам'ятаю я...» (стор. 467). Вірш має автобіографічні риси.

До вельможі (стор. 469). Написано у відповідь на запрошення кн. М. Б. Юсупова приїхати в його підмосковну садибу Архангельське (тепер там музей). *Посланник молодий* — Юсупов, був дипломатом катерининського часу. *Цинік посивілій* — Вольтер. *Арміда* (геройня Тассо) — тут французька королева Марія-Антуанетта, страчена під час французької революції. *Гранон* — павільйон Версальського двірцевого парку в Парижі. В ряд. 38—40 мається на увазі англійський парламент, що складався з палати лордів і палати общин. В ряд. 63—68 — французька революція 1789 р. Ряд. 69—72 — перенос праху Вольтера після революції в Пантеон і вилучення його звідти після реставрації (повернення до влади Бурбонів).

«Стамбул یяури нині славлять...» (стор. 474). Вірш у скороченому вигляді ввійшов у V розділ «Подорожі в Азрум».

Труд (стор. 476). Написано з приводу закінчення «Євгенія Онегіна».

Отрок (стор. 476). Вірш присвячений М. В. Ломоносову.

Царськосельська статуя (стор. 476). Статуя роботи П. П. Соколова, поставлена в Царськосельському парку в 1820 р.

На переклад Іліади (стор. 476). Написано з приводу виходу в світ повністю «Іліади» Гомера в перекладі М. І. Гnedича.

Відповідь аноніму (стор. 477). Відповідь на одержані анонімні вірші, в яких висловлено радість з приводу чуток про близький шлюб Пушкіна.

Паж або п'ятнадцятий рік (стор. 478). *Керубіно і севільська графіня* — герой комедії Бомарше «Одруженні Фігаро».

Мій родовід (стор. 483). Приводом до написання вірша була стаття продажного монархічного журналіста Ф. Булгаріна в «Северної пчелі».

Епіграма («Не те біда, Авдій Флюгарін») (стор. 487). Епіграма є відповідлю на фейлетон Булгаріна, який запідоозрив Пушкіна в авторстві анонімної рецензії на його «Дмитрія Самозванця». *Видок* — французький сищик, в минулому карний злочинець, автор нащуміліх мемуарів, про які Пушкін написав відзив у 1831 р. *Авдій* — натяк на ім'я Булгаріна — *Фадей*. *Роман* — «Дмитрій Самозванець».

Циклоп (стор. 487). Написано для внучки Кутузова, Є. Ф. Тізенгаузен, яка мала взяти участь у маскараді в костюмі циклопа.

1831

Наклепникам Росії (стор. 488). З самого початку польського повстання (17)29 листопада 1830 р. Пушкін стежив за ходом подій. У листах до друзів (Є. М. Хитрово, Вяземського і Нащокіна) він неодноразово висловлював побоювання, що Росії загрожує інтервенція. Ряд. 1: *народні витій* — французькі депутати і публіцисти, що ви-

словлювались за війну проти Росії. Ряд. 19. *Прага — передмістя Варшави*. Ряд. 23—30 мають на увазі війну 1812—1814 рр. Ряд. 33: ізмаїльський штик — натяк на взяття турецької фортеці Ізмаїл військами Суворова в 1790 р.

Бородінська річниця (стор. 489). Вірш написано з приводу взяття передмістя Варшави, Праги, 26 серпня 1831 р. (в день Бородінської битви в 1812 р.). Ряд. 21—23 натякають на участь Польщі (Варшавського герцогства, створеного Наполеоном у 1807 р.) у війні Наполеона проти Росії в 1812 р. Ряд. 26—27: слово *знов* натякає на взяття Варшави військами Суворова в 1794 р. Ряд 31—40 нагадують про спалену польськими інтервенціями Москву в березні 1611 р. Ряд 41—50 — про баламутів *палат* — мають на увазі ті самі виступи у французькій палаті депутатів Могена й Ляфайета, які Пушкін мав на думці у вірші «Наклепникам Росії». *Спадщина Богдана* — тобто Україна. Ряд. 60 — в листі до Є. М. Хитрово Пушкін пояснив цей вірш: «Йдеться про могили Ярослава і печерських угодників». Ряд. 65: *війна і мор* — російсько-турецька війна 1828—1829 рр. і епідемія холери 1830—1831 рр. Ряд. 66: *бунт* — бунти 1831 р. у зв'язку з холeroю; *чужої бурі* — очевидно, плани інтервенції. Ряд. 73—80 присвячені пораненому головнокомандуючому І. Ф. Паскевичу. Ряд. 77 має на увазі перемоги Паскевича в російсько-турецькій війні 1828—1829 рр. Ряд. 78 — взяття фортеці Ерівані в 1827 р. військами Паскевича. Ряд. 80 — перемога в трьох війнах: з Персією (1827—1828), з Туреччиною (1828—1829), з Польщею (1831). Ряд. 89—90: внук кн. О. В. Суворова, кн. А. О. Суворов.

«Перед гробицею стою...» (стор. 491). Посилаючи вірш доції М. І. Кутузова, Є. М. Хитрово, Пушкін повідомив її, що він написав «в такий час, коли можна було втратити бадьорість». Ряд 1—6 — опис гробниці кн. М. І. Голенищева-Кутузова в Казанському соборі в Петербурзі.

«Чим відзнача ліцей частіш...» (стор. 493). Написано до ліцеїської річниці 19 жовтня 1831 р. Пушкін згадує померлих друзів: *ратним димом оповитий* — С. С. Єсаков, який застрелився після втрати кількох гармат під час польської кампанії; *на чужині* — поховані померлі від сухот за кордоном композитор М. А. Корсаков і П. Ф. Саврасов; *від недуги* померли також М. Г. Ржевський і К. Д. Костенський; *від суму* — Дельвіг, після потрясіння, викликаного грубим ставленням до нього шефа жандармів Бенкендорфа, який загрожував йому і його друзям Сибіром, у зв'язку з закриттям «Літературної газети».

Із листа до Вяземського (стор. 494). Написано з приводу одержання Вяземським звання камергера (придворного чину). *Ключ* — знак камергера, який носили на поясі ззаду. *Василь Львович* — Пушкін.

1832

Гнедичу (стор. 495). Написано у відповідь на послання Гнедича «Пушкіну після прочитання казки його про царя Салтана та ін.».

Красуня (стор. 498). Написано в альбом К. М. Завадовській.

1833

Гусар (стор. 504). Написано на тему популярних українських казок.

«Французьких віршарів...» (стор. 510). Сатиричне послання.

1834

Пісні західних слов'ян (стор. 512—535). Пісні західних слов'ян створені Пушкіним на основі сербських народних пісень, розповідей, почутих ним на півдні Росії, а також за мотивами пісень книги Меріме «Гузла, або вибрані іллірійські вірші, зібрани в Далмациї, Боснії, Країні і Герцеговині».

«Час, милий друже, час!» (стор. 539). Звернено до дружини поета.

«Він поміж нами жив...» (стор. 539). Вірш є відповідю на вірш Міцкевича «*Do rzyjacielów moskali*» (*«Російським друзям»*).

«Везувій ґлиб роздер...» (стор. 540). Написано під враженням від картини К. Брюллова «Останній день Помпеї».

«Як до Смірдіна зайдеш...» (стор. 540). За спогадами В. О. Соллогуба, перші 4 рядки сказані ним у книжній крамниці Смірдіна, а 5-й тут же доданий Пушкіним. Написано в 1831—1836 рр.

1835

Полководець (стор. 541). Вірш присвячений пам'яті Барклая де Толлі.

На одужання Лукулла (стор. 543). Написано з приводу скандалної історії, що відбулася в петербурзькому «вищому світі». Міністр народної освіти гр. С. С. Уваров, родич багача гр. Д. М. Шереметєва, одержавши брехливе повідомлення про смерть останнього, не дочекавшись підтвердження чутки, почав, як спадкоємець, діяти, щоб одержати його майно. В ряд. 29—30 натяк на шлюб Уварова з розрахунку. Пушкін писав про Уварова в своєму щоденнику в лютому 1835 р.: «Це великий негідник і шарлатан. Розпусність його відома... Він крав казенні дрова і до цього часу на ньому є рахунки». Уваров зіграв згодом помітну роль у цькуванні, що привело поета до загибелі.

Бенкет Петра Первого (стор. 544). Вірш, що відкривав перший номер журналу Пушкіна «Современник», мав на меті знову нагадати Миколі I про необхідність «прощення» декабристів. *Брантів бот —*

морський човен царя Олексія Михайловича, полагоджений при Петрі корабельним майстром Брантом.

«...Знов одвідав я» (стор. 546). Написано в Михайловському.

«Коли владика ассірійський...» (стор. 554). Початок поеми на сюжет біблейської книги «Юдіф».

«Що біліється на горі зелений?» (стор. 556). Переклад сербської народної пісні, взятої Пушкіним із збірки В. Караджича.

На Дондукова-Корсакова («В Академії наук») (стор. 557). Епіграма спрямована проти віце-президента Академії наук, що не мав ніяких учених заслуг і робив кар'єру завдяки особистій близькості до міністра С. С. Уварова.

1836

«Коли за містом я...» (стор. 559). Вірш близький настроем до начерка 1830 р. «Два почуття дивно близькі нам». У квітні 1836 р. Пушкін їздив ховати свою матір у Михайловське в Святогорський монастир, де купив і для себе місце.

«Була пора...» (стор. 560). Вірш до останнього святкування ліцейської річниці з участю Пушкіна. М. Л. Яковлев згадував про це: «Поет тільки-но почав читати першу строфу, як сльози полились з його очей, і він не міг продовжувати читання». В строфі IV Пушкін говорить про політичні події в Європі в 1810—1830 рр. Агамемнон — Олександр I.

Художнику (стор. 563). Вірш звернено до скульптора Б. І. Орловського, автора відомих пам'ятників Кутузову і Барклаю де Толлі, поставлених перед Казанським собором.

На статую юнака, що грає в паці. На статую юнака, що грає в швайку. (стор. 564). Статуй роботи починаючих скульпторів: перша — О. В. Логановського, друга — М. С. Пименова. Дискобол — славнозвісна антична статуя металевника диска роботи Мирона, що не збереглася і відома лише з копій.

«Я пам'ятник собі возвдвиг нерукотворний...» (стор. 566). Епіграф узято Пушкіним з одної Горациі «До Мельпомени». Олександрійський стовп — колона, поставлена на Двірцевій площі. Пушкін писав у щоденнику 28 листопада 1834 р.: «Я... вийшов із Пб. за 5 днів до відкриття Олександрійської колони, щоб не бути присутнім при церемонії». В ряд. 15 маються на увазі волелюбні твори Пушкіна, в першу чергу ода «Вольність». В ряд. 16 — неодноразові нагадування поета царю про необхідність полегшення долі декабристів.

А Л Ф А В І Т Н И Й П О К А Ж Ч И К

Аделі	307
Акафіст К. М. Карамзіній	408
Аквілон	353
Алексєєву	278
«Альфонс сідає на коня...»	564
Амур і Гіменей	203
Ангел	400
Андре Шеньє	354
Анчар	413
«Аптеку ти забудь...»	262
Аріон	398
Бажання	185
Бажання слави	369
Бакуніній	236
Балада	253
Баратинському (із Бессарабії)	301
Баратинському (Я жду)	302
Батюшкову	136
Бенкет Петра Першого	544
Битва біля Зениці-Великої	516
Біси	481
«Блажен серед вельмож...»	409
Благенство	102
Б. М. Федорову	437
Бова	88
«Бог веселій винограду...»	497
Бонапарт і чорногорці	525
Бородінська річниця	489
«Боронь мене...»	369
«Брови цар ізсунув...»	385

«Був і я серед донців...»	443
«Була пора...»	560
Буря	370
Вакхічна пісня	372
В альбом	499
В альбом Іллічевському	218
В альбом Пушину	217
«В гаї карійським...»	410
«В дитинстві школу пам'ятаю я...»	467
«Везувій глиб роздер...»	540
«Вертаючись в отчизну дальнио...»	451
Вершики	190
Веселий бенкет	245
«В єврейській хаті...»	396
«В журнальну вдавшись тяганину...»	352
Видіння короля	512
Видужання	232
Виноград	336
Відповідь	464
Відповідь аноніму	477
Відповідь Катеніну	427
Відповідь О. І. Готовцевій	425
Відповідь Ф. Т ***	394
Відродження	247
Віз життя	313
Війна	283
Вікно	179
«Він поміж нами жив...»	539
Вірш, складений вночі під час безсоння	465
«В крові горить...»	371
В. Л. Давидову	272
В. Л. Пушкіну	210
«В мене ввечора Леїла...»	565
«В надії...»	316
Вовкулак	529
Вода і вино	157
Воєвода Милош	528
Волох у Венеції	520
Вольність	219
Вона	218
«В осінні дні...»	556

«В полі чистому...»	509
Всеволожському	242
«Все скінчено...»	326
«В солодкім затінку фонтанів...»	427
«В степу життя...»	399
В. С. Філімонову	430
«В твою світлицю...»	287
Вуси	202
В. Ф. Раєвському (Мій друже)	303
В. Ф. Раєвському (Не тим пишаюсь)	302
«В часи забав...»	475
Вяземському	291
В'язень	304
 Гайдук Хризич	521
Генералу Пущину	292
Герой	471
«Глухий глухого...»	486
«Гляньте ж, дітки...»	487
Гнедичу	495
Городок	122
«Гречанко віддана!..»	287
Гречанці	306
Гробниця Анакреона	156
Гр. Орловій-Чесменській	328
Гусар	504
 «Даремно злякано Європу...»	384
«Дар порожній...»	416
«Два почуття...»	466
Д. В. Давидову	563
Двом Олександрам Павловичам	70
19 жовтня	375
19 жовтня 1827	406
19 жовтня 1828	431
Делібаш	441
Делія	179
Дельвігу (Любов'ю, дружбою і ліппю)	208
Дельвігу (Мій друже)	274
Дельвігу (Під однією, мій коханий)	477
Демон	313
Денисові Давидову	279
«День непогожий згас...»	339

Десята заповідь	292
«Дзвоники дзвенять...»	509
«Діброви, що в привільній тиші...»	233
Діва	290
Дідуся, слухайте	235
Діонея	291
До А. П. Керн	372
До Баратинського	391
До бар. М. А. Дельвіг	167
До Батюшкова	73
Добра порада	247
Добрий чоловік	253
До вельможі	469
До Вяземського	391
До Галича	142
До Дельвіга	151
До друга віршника	71
До живописця	166
До Жуковського	175
До Каверіна	211
До листа	215
До Маші	205
До М. Г. Ломоносова	82
До Морфея	182
Домовику	238
До моєї чорнильниці	279
До молодої актриси	150
До молодої вдови	211
До моря	328
Дон	442
До Наталії	67
До Наташі	99
До неї (В неробстві тоскному)	221
До неї (Ельвіно, друже мій)	163
До Н. Я. Плюскової	227
До Овідія	270
До Огарьової	225
До перекладу Іліади	486
Допитливий	107
До погруддя завойовника	454
До портрета Вяземського	262
До портрета Дельвіга	252
До портрета Жуковського	229

До портрета Чаадаєва	255
До Пущина	147
Доріда	248
Доріді	256
Досвідченість	101
До сестри	76
До *** (Навіщо передчасно муки)	259
До *** (Гр. Н. Л. Соллогуб)	498
До *** (Ти богоматір)	395
До *** (Ти не питай)	224
До Чаадаєва	226
Дочці Карагеоргія	258
До Язикова (Віддавна радісний союз)	350
До Язикова (До тебе я збиравсь давно)	428
До Язикова (Язиков, хто тебе навів)	390
Друге послання цензорові	347
Друзям (Іще дарують)	186
Друзям (В нас був учора)	305
Друзям (Я не підлесник)	426
Дяді, що називав автора братом	207
 Експромт на Огарьову	205
Ex ungue leonem	383
Елегія (Безумних літ)	460
Елегія (Блажен, хто сміє)	181
Елегія (Наслідування)	184
Елегія (Я думав)	186
Елегія (Я знову, юні друзі)	213
Епіграма (Аріст нам обіцяв)	106
Епіграма (Лук дзвенить)...	411
Епіграма (На Булгаріна)	486
Епіграма (На Карамзіна)	207
Епіграма на Шаликова	411
Епіграма (На смерть віршувальника)	108
Епіграма (Ображений статтями)	456
Епіграма (Старий Свистов)	458
Епіграма (Там, де древній)	455
Епіграма (Хлопчисько Фебу)	455
Епітафія немовляті	437
 Є. М. Ушаковій	448
Є. П. Полторацькій	458
«Є трійка...» :	174

Жених	359
Живий, живий Курилка!	382
«Жив на світі рицар бідний...»	452
Жуковському	228
 «Завжди так буде...»	236
Заздоровний келих	199
Заклинання	462
«Замовкну скоро я!...»	286
Записка Жуковському	251
Заповіт Кюхельбекера	108
Земля і море	290
«Зима. Що на селі...»	444
Зимова дорога	393
Зимовий вечір	379
Зимовий ранок	445
Зібрання комах	456
«Знов одвідав я...»	546
Эради	161
 Із листа до А. Г. Родзянка	352
Із листа до Вульфа	351
Із листа до В. Л. Пушкіна	206
Із листа до Вяземського	494
Із листа до Гнедича	275
Із листа до кн. П. А. Вяземського	206
Із листа до Плетньова	351
Із листа до Я. М. Толстого	305
I. I. Пущину	391
«І далі ми пішли...»	495
Іменини	235
Іноземці	307
Істина	201
Історія віршувальника	235
«І я чував...» :	234
 І очі	423
 Кавказ	439
Казки	226
Калмичці	451
Квітка	420

Кінджал	282
Кінь	535
Кіпренському	402
Клеопатра	417
К. М. Ушаковій (Коли було)	407
К. М. Ушаковій (Хоч далеко)	407
Кн. З. О. Волконський	406
Кн. М. А. Голіциній	319
Кн. С. А. Урусовій	412
Князю О. М. Горчакову (Вже вісімнадцята весна моя)	209
Князю О. М. Горчакову (Не знаючись із Аполлоном)	79
«Князь Г. мене не пізнає...»	294
Козак	97
Козлову	368
Кокетці	276
«Коли б писать...»	262
«Коли владика ассирійський...»	554
«Коли далеке спогадання...»	466
«Коли за віку молодого...»	450
«Коли за містом я...»	559
«Коли, моя кохана...»	465
«Коли б не пристрасні стремління...»	504
Кораблеві	326
К. О. Тимашовій	395
«Кохання мова...»	422
«Край чужих прихильник...»	225
«Красуне, не співай...»	424
Красуні, що нюхала тютюн	99
Красуня	498
Красуня перед дзеркалом	290
Кривцову	222
«Крук до крука...»	433
«Кудлатий староста Овдій...»	435
Кюхельбекеру	385
 Леда	104
Лист до Ліди	212
«Лізі страшно полюбитъ...»	352
Лілі	245
Літературна звітка	454
Ліцінієві	113
Л. Пушкіну	314
Луна	492

«Люблю ваш присмокт...»	308
«Любов одна...»	183
Мадонна	460
Мадригал М... ій	235
М. Д. Кисельову	429
Мандрівник	548
Марко Якубович	523
«Мені казатимуть...»	557
«Ми знову в ореолі слави...»	447
«Миліші квіти...»	373
«Місто пнішне...»	424
«Мій друге, давні дні...»	286
Мій заповіт друзям	164
Мій родовід	483
Місяць	188
Могила юнака	288
Моєму Арістархові	133
Монастир на Казбеку	441
Моя епітафія	168
Мрійник	158
Мрійникові	230
М. С. Мордвинову	392
Муза	264
На А. О. Давидову	311
На Аракчеєва (В Чугуеві — Нерон)	252
На Аракчеєва (Для Росії)	252
На Баболовський палац	107
На Великопольського	457
«Навіщо так чудово сяє...»	259
«Навіщо ти з'явився...»	324
На Воронцова (Співець Давид)	327
На Воронцова (Напівмілорд)	327
На Воронцова (Якось царю)	384
На гр. О. К. Разумовського	107
На Дондукова-Корсакова	557
«На Іспанію на рідну...»	550
«На іспанку благородну...»	480
На Каченовського (Хавроніос!)	263
На Каченовського (Цей наклепник безталанний)	294
Наклепникам Росії	488
На кн. О. М. Голіцина	253

На Колосову	251
«Нам громадяни пора...»	252
На Надеждіна (В журналі)	458
На Надеждіна (В надії)	457
«На небо місяць виплива...»	380
На одужання Лукулла	543
На Олександра I	382
На переклад Іліади	476
Наперсник	425
Напис до альтанки	167
Наполеон	264
Наполеон на Ельбі	153
На Пучкову	108
На Рибушкіна	106
Наслідування Корану	341
Насолода	187
На статую юнака, що грає в пачі	564
На статую юнака, що грає в швайку	564
На Стурдзу	253
На трагедію гр. Хвостова	291
На Ф. М. Глінку	385
На Фотія	328
«Небіжчик, автор сухорлявий...»	437
«Недвижний страж дрімав...»	322
Недокінчена картина	247
«Не внаю де...»	410
Немовляті	340
Нереїда	260
«Не школа вас...»	260
Нешастя Кліта	70
«Ні, є в мені...»	560
Ніч	315
«Нічний зефір...»	337
«Ні, я не дорожу...»	464
N. N. (B. В. Енгельгардту)	239
Новосілля	481
«Нудніший за нудні ідилій...»	207
Няні	393
Обвал	440
«Одкинувши і жаль в докорах...»	353
«О жах який — з ума війти!...»	503
Олегів щит	446

«О мирній боги степів...»	327
«О музо гнівної сатири!»	381
Орлову	240
«О сердце в нас...»	318
Осінній ранок	180
Осінь	500
«Ось Віля — він любов'ю дише...»	107
«От перед нами...»	442
Отрок	476
«Отці пустинники...»	562
 Паж або п'ятнадцятий рік	478
«Перед гробницею стою...»	491
Передчуття	417
«Пишний вертоград сестри...»	371
«Під їздивши під Іжори...»	448
«Під небом голубим...»	387
Підступність	339
«Під яким сузір'ям ти...»	380
Пісні про Стеньку Разіна	388
Пісня про віцього Олега	295
Пісня про Георгія Чорного	527
Платонічна любов	245
Плачучи, юного друга	555
«Повірнице казок старовини...»	310
«Повірнице моих сердечних дум...»	286
«Поволі рідшає...»	260
«Погасло дня яспе світило...»	257
Погріб	200
Подорожні скарги	443
Поет	399
Поет і юрба	414
Поетові	459
«Пойдьмо, дорогі...»	450
Полководець	541
П. О. Осиповій	373
Порада	382
Портрет	425
Послання Дельвігу	402
Послання до Великопольського	429
Послання до Галича	144
Послання до кн. О. М. Горчакова	241
Послання Ліді	197

Послання до Юдіна	137
Похоронна пісня	522
Похоронна пісня	520
Признання	387
«Прийде жахливий час...»	316
«Прийміте зошити нові...»	282
Прикмети (Учись постерігатъ)	289
Прикмети (Я мчав до вас)	449
Принадниці	229
Приятелеві	277
Приятелям	382
«Пробач мені...»	317
Пробудження	189
Прозаїк і поет	384
Прозерпіна	325
Пророк	386
Про себе	236
«Прошайтє, вірній діброви...»	224
Прощація	462
Прощація (Товаришам)	216
Пташка	314
 Рима	476
«Римо, друже повсякденний...»	435
Роза	158
Розлука	217
Розмова книгаря з поетом	330
Розмова Фотія з гр. Орловою	327
Розсудок і любов	100
Романс	95
Російському Геснерові	411
«Рум'яній критику, дотепнику пузатий...»	485
Русалка	248
Рух	383
 Самотина	248
«Самотній я сіяч свободи...»	312
Сафо	371
«Свате Іване...»	508
Світська влада	562
Село	237
Сестра й брати	530

Скарга	320
«Скромно, юначе, святкуй...»	509
Слово милої	188
Сльоза	163
Смуток	181
Сновидіння	215
Соловей	526
Соловей і зозуля	383
Соловей і троянда	400
Сон	192
Сонет	459
Спалепий лист	368
Співець	182
Сповідь бідного віршувальника	108
Спомини в Царському Селі	83
Спомин	416
Спомин (До Пущина)	149
«Стамбул гяури нині славлять...»	474
Станси (Велиш мені)	214
Станси (В надії слави і добра)	392
Станси Толстому	244
Старик	95
Студентський бенкет	80
Сцена із Фауста	364
Тавріда	309
«Такий щасливий був...»	163
Талісман	401
«Там за ліском...»	250
Твій і мій	158
«Твоє сусідство небезпечне...»	374
«Ти в'япеш і мовчиш...»	349
Ти і ви	422
«Ти, кобилко молодая...»	435
«Тимковський царствував...»	348
Тінь Фонвізіна	115
Тобі чи й справді	263
To Dawe, esqr	423
Торжество Вакха	230
«Т — порівняв...»	338
«Трояндо-діво, я в заковах...»	336
Труд	476
«Туманський, Фебу та Феміді...»	321

Тургеневу	223
Убитий рицар	155
У глибині сибірських руд	398
Узгір'я Грузії	439
«У Кларіси грошей мало...»	311
Утопленик	431
Фавн і пастушка	168
Федір і Олена	517
Фіал Анаїреона	201
Ф. М. Гліпці	301
Фонтанові Бахчисарайського палацу	337
«Французьких віршарів...»	510
«Хай той, кого краса...»	340
«Хто бачив край...»	284
«Хто знає край...»	420
«Хто із богів...»	554
«Хто мік снігами...»	452
«Хто, хвилі...»	312
Хлопчикові	497
Хмара	542
«Хоч віршники на іменини...»	374
«Хоч справді він»	293
Христос воскрес	293
Художнику	563
Цар Микита жив	310
Царське Село	315
Царськосельська статуя	476
Цигани	480
Циклоп	487
Чаадаєву (В краю, де я позбувсь)	267
Чаадаєву (Навіщо сумніви холодні)	335
«Час, мільй друже, час...»	539
«Чи бачила, дівчино...»	558
«Чим відзнача лідей частіш...»	493
Чиновник і поет	320
«Чи серед вулиць гомінливих...»	438
«Чи то ви такі нещасні...»	375
«Чи ще склепіння отіняють...»	276
Чорна шаль	261
«Чудова ніч...»	408

«Чудова роза є...»	400
Швець	454
Шишкову	178
 «Щасливий я...»	395
«Щасливе юності незнання...»	318
«Ще холодні вітри...»	434
«Що біліється...»	556
«Що в імені...»	463
«Що тобі...»	381
 Юр'єву	255
 «Я бачив Азії простори...»	256
«Я вас любив...»	449
«Я думав, сердце вже забуло...»	547
«Як до Смірдіна зайдеш...»	540
«Як задумав женитись...»	349
«Як заздрю я тобі...»	319
«Я знаю звук мечів...»	255
«Як життя тебе обманить...»	374
«Який раніш я був...»	419
«Як рози прив'ядаютъ...»	370
«Як сатирою своєю...»	457
«Як солодко...»	234
«Як швидко у степу...»	434
«Я марнослів'я сам позбувсь...»	374
Яніш королевич	532
Янко Марнавич	515
«Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...»	566
«Я пережив свої бажання...»	285
«Я тут, Іневільє...»	479

З М И С Т

Пушкін. Вступна стаття *M. Гудзяя* 5

П о е з і і

1 8 1 3

До Наталії. Переклад <i>В. Сосюри</i>	67
Нещастя Кліта. Переклад <i>Д. Білоуса</i>	70
Двом Олександрам Павловичам. Переклад <i>Д. Білоуса</i>	70

1 8 1 4

До друга віршника. Переклад <i>M. Рильського</i>	71
До Батюшкова. Переклад <i>H. Забіли</i>	73
До сестри. Переклад <i>I. Гончаренка</i>	76
Князю О. М. Горчакову. (Не знаючись із Аполлоном). Переклад <i>B. Швеця</i>	79
Студентський бенкет. Переклад <i>I. Гончаренка</i>	80
До М. Г. Ломоносова. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	82
Спомини в Царському Селі. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	83
Бова. Переклад <i>I. Виргана</i>	88
Старик. Переклад <i>B. Сосюри</i>	95
Романс. Переклад <i>M. Терещенка</i>	95
Козак. Переклад <i>P. Воронька</i>	97
До Наташі. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	99
Красуні, що нюхала тютюн. Переклад <i>I. Цитовича</i>	99
Розсудок і любов. Переклад <i>I. Цитовича</i>	100
Досвідченість. Переклад <i>I. Цитовича</i>	101
Блаженство. Переклад <i>I. Цитовича</i>	102
Леда. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	104
Епіграма (Арист нам обіцяв). Переклад <i>C. Олійника</i>	106
На Рибушкіна. Переклад <i>D. Білоуса</i>	106
Допитливий. Переклад <i>C. Олійника</i>	107
На гр. О. К. Разумовського. Переклад <i>Ф. Скліра</i>	107
На Баболовський палац. Переклад <i>D. Білоуса</i>	107
Ось Віля — він любов ю діше. Переклад <i>D. Білоуса</i>	107
Заповіт Кюхельбекера. Переклад <i>D. Білоуса</i>	108
Епіграма (На смерть віршувальника). Переклад <i>C. Олійника</i>	108
На Пучкову. Переклад <i>Ф. Скліра</i>	108
Сповідь бідного віршувальника. Переклад <i>Ф. Скліра</i>	108

1815

Ліцінієві.	Переклад <i>M. Бажана</i>	113
Тінь Фонвізіна.	Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	115
Городок.	Переклад <i>I. Гончаренка</i>	122
Моєму Арістархові.	Переклад <i>T. Масенка</i>	133
Батюшкову.	Переклад <i>M. Успенського</i>	136
Послання до Юдіна.	Переклад <i>B. Струтинського</i>	137
До Галича.	Переклад <i>M. Шеремета</i>	142
Послання до Галича.	Переклад <i>B. Сосюри</i>	144
До Пущина.	Переклад <i>Я. Шпорти</i>	147
Спомин (До Пущина).	Переклад <i>O. Підсухи</i>	149
До молодої актриси.	Переклад <i>K. Дрока</i>	150
До Дельвіга.	Переклад <i>I. Читовича</i>	151
Наполеон на Ельбі.	Переклад <i>I. Гончаренка</i>	153
Убитий рицар.	Переклад <i>Я. Шпорти</i>	155
Гробниця Анакреона.	Переклад <i>M. Рильського</i>	156
Вода і вино.	Переклад <i>M. Рильського</i>	157
Роза.	Переклад <i>B. Сосюри</i>	158
Твій і мій.	Переклад <i>B. Ткаченко</i>	158
Мрійник.	Переклад <i>M. Терещенка</i>	158
Зради.	Переклад <i>I. Читовича</i>	161
До неї. (Ельвіно, друже мій).	Переклад <i>B. Сосюри</i>	163
«Такий щасливий був...»	Переклад <i>C. Дроб'язка</i>	163
Сльоза.	Переклад <i>M. Терещенка</i>	163
Мій заповіт друзям.	Переклад <i>I. Гончаренка</i>	164
До живописця.	Переклад <i>B. Ткаченко</i>	166
Напис до альтанки.	Переклад <i>P. Усенка</i>	167
До бар. М. А. Дельвіг.	Переклад <i>K. Дрока</i>	167
Моя епітафія.	Переклад <i>D. Білоуса</i>	168
Фавн і пастушка.	Переклад <i>B. Ковалевського</i>	168
«Є трійка...»	Переклад <i>D. Білоуса</i>	174

1816

До Жуковського.	Переклад <i>O. Новицького</i>	175
Шишкову.	Переклад <i>I. Читовича</i>	178
Делія.	Переклад <i>B. Сосюри</i>	179
Вікно.	Переклад <i>M. Терещенка</i>	179
Осінній раюк.	Переклад <i>O. Новицького</i>	180
Смуток.	Переклад <i>O. Новицького</i>	181
Елегія (Блажен, хто сміє).	Переклад <i>I. Читовича</i>	181
Співець.	Переклад <i>M. Рильського</i>	182
До Морфея.	Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	182
«Любов одна...»	Переклад <i>B. Сосюри</i>	183
Елегія (Наслідування).	Переклад <i>M. Рильського</i>	184
Бажання.	Переклад <i>Є. Нарубіної</i>	185
Друзям (Іще дарують).	Переклад <i>O. Ющенка</i>	186
Елегія (Я думав).	Переклад <i>T. Масенка</i>	186
Насолода.	Переклад <i>I. Муратова</i>	187
Слово милої.	Переклад <i>A. Малишка</i>	188
Місяць.	Переклад <i>H. Забіли</i>	188
Пробудження.	Переклад <i>M. Рильського</i>	189

Вершники. Переклад <i>В. Ковалевського</i>	190
Сон. Переклад <i>M. Призари</i>	192
Послання Ліді. Переклад <i>T. Масенка</i>	197
Заздоровний келих. Переклад <i>I. Гончаренка</i>	199
Погріб. Переклад <i>B. Швеця</i>	200
Фіал Анакреона. Переклад <i>M. Зісмана</i>	201
Істина. Переклад <i>O. Новицького</i>	201
Вуси. Переклад <i>Ф. Скляра</i>	202
Амур і Гіменей. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	203
До Маші. Переклад <i>M. Шеремета</i>	205
Експромт на Огарьову. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	205
Із листа до кн. П. А. Вяземського. Переклад <i>T. Масенка</i>	206
Із листа до В. Л. Пушкіна. Переклад <i>C. Олійника</i>	206
Дяді, що називав автора братом. Переклад <i>C. Олійника</i>	207
«Нудніший за нудні ідилії...» Переклад <i>C. Олійника</i>	207
Епіграма (На Карамзіна). Переклад <i>C. Олійника</i>	207

1817

Дельвігу (Любов'ю, дружбою та лінню). Переклад <i>O. Новицького</i>	208
Князю О. М. Горчакову (Вже вісімнадцята весна). Переклад <i>B. Сосюри</i>	209
В. Л. Пушкіну. Переклад <i>I. Читовича</i>	210
До Каверіна. Переклад <i>B. Бичка</i>	211
До молодої вдови. Переклад <i>B. Сосюри</i>	211
Лист до Лідін. Переклад <i>T. Масенка</i>	212
Елегія (Я знову, юні друзі). Переклад <i>Я. Шпорти</i>	213
Станси (Велиш мені). Переклад <i>B. Ковалевського</i>	214
Сновидіння. Переклад <i>O. Новицького</i>	215
До листа. Переклад <i>M. Успенки</i>	215
Прощання (Товарищам). Переклад <i>O. Новицького</i>	216
В альбом Пущину. Переклад <i>C. Крижанівського</i>	217
Розлука. Переклад <i>B. Швеця</i>	217
В альбом Іллічевському. Переклад <i>T. Масенка</i>	218
Вона. Переклад <i>M. Шаповала</i>	218
Вольництво. Переклад <i>I. Муратова</i>	219
До неї (В неробстві тоскному). Переклад <i>B. Ковалевського</i>	221
Кривцову. Переклад <i>B. Струтинського</i>	222
Тургеневу. Переклад <i>T. Масенкс</i>	223
«Прощайте, вірній діброви...» Переклад <i>L. Забашти</i>	224
До *** (Ти не питай). Переклад <i>O. Новицького</i>	224
«Край чужих прихильник...» Переклад <i>B. Ковалевського</i>	225
«До Огарьової...» Переклад <i>C. Олійника</i>	225

1818

До Чаадаєва. Переклад <i>G. Брежньова</i>	226
Казки. Переклад <i>Є. Нарубіної</i>	226
До Н. Я. Плюскової. Переклад <i>O. Жолдака</i>	227
Жуковському. Переклад <i>O. Новицького</i>	228

До портрета Жуковського. Переклад І. Пучка	229
Принадниці. Переклад В. Ковалевського.	229
Мрійнників. Переклад О. Новицького.	230
Торжество Вакха. Переклад Л. Первомайського.	230
Видужання. Переклад Л. Забашти	232
«Дібріві, де в привільній тиши...» Переклад П. Усенка	233
«І я чував...» Переклад О. Новицького	234
«Як солодко...» Переклад В. Сосюри	234
«Дідуся, слухайте...» Переклад Д. Білоуса	235
Історія віршувальника. Переклад Ф. Скліра.	235
Мадригал М...їй. Переклад В. Швеця	235
Іменини. Переклад В. Сосюри.	235
Бакунін. Переклад М. Рильського.	236
Про себе. Переклад О. Новицького.	236
«Завжди так буде...» Переклад О. Ющенка	236

1819

Село. Переклад М. Рильського	237
Домовику. Переклад О. Новицького.	238
N. N. (В. В. Енгельгардту). Переклад Є. Дроб'язка	239
Орлову. Переклад М. Шеремета.	240
Послання до кн. О. М. Горчакова. Переклад В. Сосюри	241
Всеволожському. Переклад І. Гончаренка.	242
Станис Толстому. Переклад Є. Дроб'язка.	244
Веселний бенкет. Переклад І. Гончаренка.	245
Лілі. Переклад В. Сосюри.	245
Платошчина любов. Переклад Я. Шпорти.	245
Добра порада. Переклад В. Ковалевського.	247
Недокінчена картина. Переклад Д. Білоуса.	247
Відродження. Переклад М. Терещенка.	247
Доріда. Переклад В. Ковалевського.	248
Самотина. Переклад М. Терещенка.	248
Русалка. Переклад Л. Забашти.	248
«Там за ліском...» Переклад М. Пригари	250
Записка Жуковському. Переклад С. Крижанівського	251
На Колосову. Переклад Ф. Скліра.	251
До портрета Дельвіга. Переклад Ф. Скліра.	252
На Аракчеєва (Для Росії). Переклад М. Терещенка.	252
На Аракчеєва (В Чугуєві — Нерон). Переклад Д. Білоуса	252
«Нам громадянін пора...» Переклад Ф. Скліра	252
На кн. О. М. Голіціна. Переклад Ф. Скліра.	253
На Стурдзу. Переклад Д. Білоуса.	253
Добрий чоловік. Переклад Д. Білоуса.	253
Балада. Переклад Б. Чалого	253

1820

До портрета Чаадаєва. Переклад С. Олійника.	255
«Я знаю звук мечів...» Переклад П. Воронька	255
Юр'єву. Переклад К. Дрока	255
Доріді. Переклад Ф. Скліра.	256
«Я бачив Азії простори...» Переклад І. Гончаренка	256
«Погасло дня ясне світило...» Переклад О. Новицького	257

Дочці Карагеоргія. Переклад О. Новицького.	258
До *** (Навіщо передчасно муки). Переклад В. Ковалевського.	259
«Навіщо так чудово сяє...» Переклад В. Сосюри	259
«Не шкода вас...» Переклад О. Підсухи	260
Нереїда. Переклад М. Рильського	260
«Поволі рідшає...» Переклад М. Рильського	260
Чорна шаль. Переклад М. Зісмана.	261
До портрета Вяземського. Переклад П. Сліпчука.	262
«Аптеку ти забудъ...» Переклад Д. Білоуса	262
«Коли б писатъ...» Переклад Д. Білоуса	262
На Каченовського (Хавронюс!). Переклад Ф. Скляра	263
«Тобі чи й справді...» Переклад Ф. Скляра	263

1 8 2 1

Муза. Переклад О. Новицького.	264
Наполеон. Переклад І. Гончаренка.	264
Чаадаєву (В краю, де я позбувся). Переклад М. Бажана.	267
До Овідія. Переклад І. Муратова.	270
В. Л. Давидову. Переклад Т. Масенка.	272
Дельвігу (Мій друже). Переклад З. Гончарука.	274
Із листа до Гнедича. Переклад І. Читовича.	275
«Чи ще склепіння отіняють...» Переклад Т. Масенка	276
Кокетці. Переклад В. Ковалевського	276
Приятелеві. Переклад М. Рильського.	277
Алексеєву. Переклад М. Шапovalа.	278
Денисові Давидову. Переклад П. Воронька	279
До моєї чорнильниці. Переклад О. Новицького.	279
«Прийміте зошити нові!» Переклад С. Дроб'язка	282
Кінджал. Переклад М. Рильського.	282
Війна. Переклад О. Новицького.	283
«Хто бачив край...» Переклад М. Рильського	284
«Я пережив свої бажання...» Переклад І. Пучка	285
«Повірнице моїх сердечних дум...» Переклад М. Рильського	286
«Замовкну скоро я!...» Переклад О. Новицького	286
«Мій друже, давні дні...» Переклад В. Сосюри	286
«В твою світлицю...» Переклад В. Сосюри	287
«Речанко віддана!..» Переклад О. Підсухи	287
Могила юнака. Переклад М. Прігари.	288
Прикметн (Учись постерігати). Переклад М. Рильського.	289
Земля і море. Переклад Н. Забілі.	290
Красуня перед дзеркалом. Переклад В. Сосюри.	290
Діва. Переклад Т. Масенка.	290
Діонея. Переклад К. Дрока.	291
Вяземському. Переклад Т. Масенка.	291
На трагедію гр. Хвостова... Переклад Д. Білоуса	291
Генералу Пушину. Переклад П. Усенка.	292
Десята заповідь. Переклад М. Рильського.	292
Христос воскрес... Переклад Д. Бобиря.	293
«Хоч справді він...» Переклад Ф. Скляра	293

На Каченовського (Цей наклепник безталанний)

Переклад <i>M. Терещенка</i>	294
«Князь Г. мене не пізнає...» Переклад <i>C. Воскрекасенка</i>	294

1822

Пісня про віщого Олега. Переклад <i>Ю. Карського</i>	295
Послання цензорові. Переклад <i>O. Жолдака</i>	298
<i>Ф. М. Глінці</i> . Переклад <i>B. Бичка</i>	301
Баратинському (Із Бессараїї). Переклад <i>I. Вирганя</i>	301
Баратинському (Я жду). Переклад <i>I. Вирганя</i>	302
<i>В. Ф. Раевському</i> (Не тим пишаюсь). Переклад <i>D. Білоуса</i>	302
<i>В. Ф. Раевському</i> (Мій друге). Переклад <i>O. Новицького</i>	303
В'язель. Переклад <i>L. Первомайського</i>	304
Із листа до Я. М. Толстого. Переклад <i>T. Масенка</i>	305
Друзям (В нас був учора). Переклад <i>K. Дрока</i>	305
Гречанці. Переклад <i>B. Ковалеского</i>	306
Іноземці. Переклад <i>B. Чалого</i>	307
Аделі. Переклад <i>B. Сосюри</i>	307
«Люблю ваш присмокр...» Переклад <i>H. Тихого</i>	308
Тавріда. Переклад <i>I. Цитовича</i>	309
«Повірнице казок старовини...» Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	310
«Цар Микита жив...» Переклад <i>C. Воскрекасенка</i>	310
На А. О. Давидову. Переклад <i>D. Білоуса</i>	311
«У Кларіси грошей мало...» Переклад <i>D. Білоуса</i>	311

1823

«Самотній я сіяч свободи...» Переклад <i>A. Малишка</i>	312
«Хто, хвілі...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	312
Демон. Переклад <i>M. Терещенка</i>	313
Віз життя. Переклад <i>A. Малишка</i>	313
Пташка. Переклад <i>I. Пучка</i>	314
Л. Пушкіну. Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	314
Царське Село. Переклад <i>M. Рильського</i>	315
Ніч. Переклад <i>M. Терещенка</i>	315
«В надії...» Переклад <i>O. Новицького</i>	316
«Прийде жахливий час...» Переклад <i>I. Цитовича</i>	316
«Пробач мені...» Переклад <i>I. Цитовича</i>	317
«О сердце в нас...» Переклад <i>B. Сосюри</i>	318
«Щасливе юності незнання...» Переклад <i>M. Рильського</i>	318
«Як задрію я тобі...» Переклад <i>O. Новицького</i>	319
Кн. М. А. Голіциній. Переклад <i>M. Упеника</i>	319
Чиновник і поет. Переклад <i>O. Новицького</i>	320
Скарга. Переклад <i>I. Цитовича</i>	320
«Скарба, Фебу та Феміді...» Переклад <i>D. Білоуса</i>	321

1824

«Недвижний страж дрімав...» Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	322
«Навіщо ти з'явився...» Переклад <i>M. Шапovala</i>	324
Прозерпіна. Переклад <i>M. Пригари</i>	325
«Все скінчено...» Переклад <i>B. Сосюри</i>	326

Кораблеві. Переклад <i>B. Бичка</i>	326
«О мирній боги степів...» Переклад <i>B. Сосюри</i>	327
На Воронцова (Напівмілорд). Переклад <i>Ф. Скляра</i>	327
На Воронцова (Співець Давид). Переклад <i>Ф. Скляра</i>	327
Розмова Фотія з гр. Орловово. Переклад <i>Ф. Скляра</i>	327
Гр. Орловій-Чесменській. Переклад <i>Ф. Скляра</i> .	328
На Фотія. Переклад <i>M. Терещенка</i> .	328
До моря. Переклад <i>A. Малишка</i> .	328
Розмова книгаря з поетом. Переклад <i>M. Терещенка</i>	330
Чаадаєву (Навіщо сумніви холодні). Переклад <i>A. Малишка</i> .	335
«Трояндо-діво, я в заковах...» Переклад <i>B. Сосюри</i>	336
Виноград. Переклад <i>M. Рильського</i> .	336
Фонтанові Бахчисарайського палацу. Переклад <i>M. Рильського</i> .	337
«Нічний зефір...» Переклад <i>I. Муратова</i>	337
«Т — порівняв...» Переклад <i>K. Дроха</i>	338
Підступність. Переклад <i>A. Малишка</i>	339
«День непогожий згас...» Переклад <i>Ф. Скляра</i>	339
«Хай той, кого краса...» Переклад <i>B. Ковалевського</i>	340
Немовляті. Переклад <i>B. Ткаченко</i> .	340
Наслідування Корану. Переклад <i>O. Жолдака</i> .	341
Друге послання цензорові. Переклад <i>O. Жолдака</i>	347
«Гимковський царствував...» Переклад <i>D. Білоуса</i>	348
«Ти в'янеши і мовчиш...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	349
«Як задумав женитись...». Переклад <i>I. Виргані</i>	349
До Язикова (Віддавна радісний союз). Переклад <i>M. Рильського</i>	350
Із листа до Вульфа. Переклад <i>B. Сосюри</i> .	351
Із листа до Плетніова. Переклад <i>B. Струтинського</i>	351
Із листа до А. Г. Родзянка. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	352
«Лізі страшно полюбить...» Переклад <i>Є. Білоуса</i>	352
«В журнальну вдавшись тяганину...» Переклад <i>M. Рильського</i>	352
Аквілон. Переклад <i>I. Пучка</i>	353
«Одкинувши і жаль в докорах...» Переклад <i>T. Масенка</i>	353

1825

Андре Шене. Переклад <i>M. Рильського</i> .	354
Жених. Переклад <i>A. Малишка</i> .	359
Сцена із Faуста. Переклад <i>L. Первомайського</i>	364
Козлову. Переклад <i>M. Шапovala</i> .	368
Спалений лист. Переклад <i>B. Сосюри</i> .	368
Бажання слави. Переклад <i>M. Терещенка</i> .	369
«Боронь мене...» Переклад <i>T. Масенка</i>	369
Буря. Переклад <i>P. Усенка</i> .	370
«Як розн при'ядаютъ...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	370
«Пишний вертоград сестрин...» Переклад <i>I. Муратова</i>	371
«В крові горить...» Переклад <i>I. Муратова</i>	371
Сафо. Переклад <i>M. Рильського</i> .	371
До А. П. Керн. Переклад <i>B. Сосюри</i> .	372
Вакхічна пісня. Переклад <i>Ю. Карського</i> .	372
П. О. Осиповій. Переклад <i>M. Шапovala</i> .	373
«Міліші квіти...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	373
«Як життя тебе обманить...» Переклад <i>I. Пучка</i>	374

«Я марносів'я сам позбувсь...»	Переклад І. Цитовича	374	
«Твоє сусідство небезпечне...»	Переклад І. Цитовича	374	
«Хоч віршики на іменини...»	Переклад Д. Білоуса	374	
«Чи то ви такі нещасні...»	Переклад Д. Білоуса	375	
19 жовтня.	Переклад С. Крижанівського.	375	
Зимовий вечір.	Переклад К. Дрока.	379	
«Під яким сузір'ям ти...»	Переклад О. Новицького	380	
«На небо місяць виплива...»	Переклад О. Новицького	380	
«Що тобі...»	Переклад І. Цитовича	381	
«О музо гнівної сатири!..»	Переклад М. Терещенка	381	
На Олександра I.	Переклад М. Терещенка.	382	
Приятелям.	Переклад Д. Білоуса.	382	
Порада.	Переклад М. Терещенка	382	
Живий, живий	Курилка!	Переклад Ф. Скляра.	382
Ех іпгие leoпst.	Переклад І. Муратова.	383	
Соловей і зозуля.	Переклад Д. Бобиря.	383	
Рух.	Переклад М. Шаповала.	383	
Прозайк і поет.	Переклад Д. Білоуса.	384	
На Воронцова (Якось царю сказали).	Переклад Д. Білоуса.	384	
«Даремпо злякаю Европу...»	Переклад Д. Білоуса	384	
На Ф. М. Глінку.	Переклад Д. Білоуса.	385	
«Брови цар ізсунув...»	Переклад Є. Дроб'язка	385	
Кюхельбекеру.	Переклад Д. Білоуса.	385	

1826

Пророк.	Переклад Л. Первомайського.	386
«Під небом голубим...»	Переклад М. Рильського	387
Признання.	Переклад В. Сосюри.	387
Пісні про Степанку Разіна.	Переклад І. Вирганя.	388
До Язикова (Язиков, хто тебе павів).	Переклад В. Бичка.	390
До Вяземського.	Переклад Т. Масенка.	391
До Баратинського.	Переклад О. Новицького	391
І. І. Пущину.	Переклад О. Новицького	391
Станис (В надії слави і добра).	Переклад І. Гончаренка.	392
М. С. Мордвінову.	Переклад Є. Дроб'язка.	392
Няні.	Переклад Є. Дроб'язка.	393
Зимова дорога.	Переклад А. Малишка	393
Відповідь Ф. Т. ***.	Переклад В. Струтинського	394
К. О. Тимашовій.	Переклад І. Цитовича	395
До*** (Ти богоматір).	Переклад М. Терещенка	395
«Щасливий я...»	Переклад А. Малишка	395
«В єврейській хаті...»	Переклад Є. Дроб'язка	396

1827

«У глибині сибірських руд...»	Переклад К. Дрока	398
Аріон.	Переклад М. Рильського	398
Поет.	Переклад М. Терещенка	399
«В стелу життя...»	Переклад М. Рильського	399
Соловей і троянда.	Переклад М. Рильського	400
«Чудова роза є...»	Переклад М. Рильського	400
Ангел.	Переклад Є. Дроб'язка	400

Талісман. Переклад <i>O. Жолдака</i>	401
Кіпренському. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	402
Послання Дельвігу. Переклад <i>O. Новицького</i>	402
19 жовтня 1827. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	406
Княгині З. О. Волконській. Переклад <i>M. Рильського</i>	406
К. М. Ушаковій (Коли було). Переклад <i>B. Сосюри</i>	407
К. М. Ушаковій (Хоч далеко). Переклад <i>B. Сосюри</i>	407
Акафіст К. М. Карамзіній. Переклад <i>B. Ковалевського</i>	408
«Чудова ніч!» Переклад <i>B. Ковалевського</i>	408
«Блажен серед велимож...» Переклад <i>I. Цитовича</i>	409
«В гаї карійськім...» Переклад <i>M. Рильського</i>	410
«Не знаю де...» Переклад <i>O. Новицького</i>	410
Російському Геснерові. Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	411
Епіграма (Лук дзвенить). Переклад <i>D. Білоуса</i>	411
Епіграма на Шаликова. Переклад <i>C. Олійника</i>	411
Ки. С. А. Урусовій. Переклад <i>B. Сосюри</i>	412

1828

Анчар. Переклад <i>A. Малишка</i>	413
Пост і юрба. Переклад <i>M. Терещенка</i>	414
Спомни. Переклад <i>M. Рильського</i>	416
«Дар порожній...» Переклад <i>M. Рильського</i>	416
Передчуття. Переклад <i>I. Пучка</i>	417
Клеопатра. Переклад <i>L. Первомайського</i>	417
«Який раніш я був...» Переклад <i>T. Масенка</i>	419
Квітка. Переклад <i>M. Терещенка</i>	420
«Хто знає край...» Переклад <i>Я. Шпорти</i>	420
Ти і ви. Переклад <i>B. Сосюри</i>	422
«Кохання мова...» Переклад <i>M. Рильського</i>	422
І очі. Переклад <i>O. Новицького</i>	423
To Dawe, esqг. Переклад <i>D. Білоуса</i>	423
«Красуне, не співай...» Переклад <i>I. Пучка</i>	424
«Місто пишне...» Переклад <i>M. Рильського</i>	424
Портрет. Переклад <i>T. Масенка</i>	425
Наперсник. Переклад <i>I. Цитовича</i>	425
Відповідь О. І. Готовцевій. Переклад <i>K. Дрока</i>	425
Друзям (Я не підлесник). Переклад <i>I. Гончаренка</i>	426
Відповідь Катеніну. Переклад <i>K. Дрока</i>	427
«В солодкім затінку фонтанів...» Переклад <i>M. Рильською</i>	427
До Язикова (До тебе я збиравсь). Переклад <i>I. Цитовича</i>	428
М. Д. Кисельову. Переклад <i>I. Цитовича</i>	429
Послання до Великопольського... Переклад <i>B. Ковалевського</i>	429
В. С. Філімонову... Переклад <i>B. Швеця</i>	430
19 жовтня 1828. Переклад <i>B. Швеця</i>	431
Утопленник. Переклад <i>M. Пригари</i>	431
«Крук до крукам...» Переклад <i>L. Первомайського</i>	433
«Ще холодні вітрини...» Переклад <i>I. Виргані</i>	434
«Як швидко у стелу...» Переклад <i>L. Забашти</i>	434
«Кудлатий староста Овдій...» Переклад <i>C. Воскрекасенка</i>	435
«Ти, кобилко молодая...» Переклад <i>P. Воронька</i>	435
«Римо, друже повсякденний...» Переклад <i>M. Рильського</i>	435
Епітафія немовляті. Переклад <i>I. Цитовича</i>	437

Б. М. Федорову. Переклад <i>П. Сліпчука</i>	437
«Небіжчик, автор сухоряльвий...» Переклад <i>Ф. Скляра</i>	437

1829

«Чи серед вулнъ гомінливих...» Переклад <i>M. Рильського</i>	438
«Узгір'я Грузії...» Переклад <i>I. Муратова</i>	439
Кавказ. Переклад <i>M. Рильського</i>	439
Обвал. Переклад <i>O. Новицького</i>	440
Делібаш. Переклад <i>I. Неходи</i>	441
Монастир на Казбеку. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	441
«От перед нами...» Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	442
Дон. Переклад <i>C. Крижанівського</i>	442
«Був і я серед допіців...» Переклад <i>C. Крижанівського</i>	443
Подорожні скарги. Переклад <i>A. Малишка</i>	443
«Зима. Що на селі...» Переклад <i>M. Рильського</i>	444
Зимовий ранок. Переклад <i>M. Терещенка</i>	445
Олегів щит. Переклад <i>B. Бичка</i>	446
«Ми знову в ореолі слави...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	447
Є. М. Ушаковій. Переклад <i>K. Дроха</i>	448
«Під'їздивши під Іжори...» Переклад <i>I. Муратова</i>	448
Прикмети (Я мчав до вас). Переклад <i>I. Муратова</i>	449
«Я вас любив...» Переклад <i>I. Муратова</i>	449
«Коли за віку молодого...» Переклад <i>B. Сосюри</i>	450
«Поїдмо, дорогі...» Переклад <i>Є. Нарубіної</i>	450
Калмичці. Переклад <i>M. Терещенка</i>	451
«Хто між спігами...» Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	452
«Жив на світі рицар бідний...» Переклад <i>M. Рильського</i>	452
До погруддя завойовника. Переклад <i>I. Цитовича</i>	454
Швець. Переклад <i>C. Олійника</i>	454
Літературна звістка. Переклад <i>M. Терещенка</i>	454
Епіграма (Там, де древній). Переклад <i>I. Цитовича</i>	455
Епіграма (Хлопчиско Фебу). Переклад <i>D. Білоуса</i>	455
Зібрація комах. Переклад <i>C. Олійника</i>	456
Епіграма (Ображений статтям). Переклад <i>C. Воскрекасенка</i>	456
На Велнікопольського. Переклад <i>C. Воскрекасенка</i>	457
«Як сатирою своєю...» Переклад <i>C. Олійника</i>	457
На Надеждину (В надії). Переклад <i>Ф. Скляра</i>	457
На Надеждину (В журнал). Переклад <i>Ф. Скляра</i>	458
Епіграма (Старий Свистов). Переклад <i>C. Олійника</i>	458
Є. П. Полторацькій. Переклад <i>D. Білоуса</i>	458

1830

Поетові. Переклад <i>Є. Дроб'язка</i>	459
Сонет. Переклад <i>M. Рильського</i>	459
Мадонна. Переклад <i>M. Рильського</i>	460
Елегія (Безумних літ). Переклад <i>M. Рильського</i>	460
«Вертаючись в отчину дальню...» Переклад <i>A. Малишка</i>	461
Прощання. Переклад <i>D. Бобиря</i>	462
Заклинання. Переклад <i>L. Забашти</i>	462
«Що в імені...» Переклад <i>M. Терещенка</i>	463
«Ні, я не дорожу...» Переклад <i>L. Первомайського</i>	464

Відповідь. Переклад <i>O. Новицького</i>	464
«Коли, моя кохана...» Переклад <i>C. Крижанівського</i>	465
«Вірш, складений вночі...» Переклад <i>B. Бичка</i>	465
«Коли далеке спогадання...» Переклад <i>T. Масенка</i>	466
«Два почуття...» Переклад <i>O. Новицького</i>	466
«В дитинстві школу пам'ятаю я...» Переклад <i>B. Швеця</i>	467
До велиможі. Переклад <i>M. Терещенка</i>	469
Герой. Переклад <i>H. Тихого</i>	471
«Стамбул гляу нині славлять...» Переклад <i>A. Малишка</i>	474
«В часи забав...» Переклад <i>O. Новицького</i>	475
Труд. Переклад <i>I. Муратова</i>	476
Отрок. Переклад <i>M. Рильського</i>	476
Царськосельська статуя. Переклад <i>I. Муратова</i>	476
Рима. Переклад <i>I. Муратова</i>	476
На переклад Ілайди. Переклад <i>M. Терещенка</i>	476
Відповідь аноніму. Переклад <i>I. Цитовича</i>	477
Дельвігу (Під однією, мій коханий). Переклад <i>I. Цитовича</i>	477
Паж або іїтиадцятий рік. Переклад <i>B. Чалого</i>	478
«Я тут, Інесільє...» Переклад <i>M. Рильського</i>	479
«На іспанку благородну...» Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	480
Цигани. Переклад <i>T. Масенка</i>	480
Новосіля. Переклад <i>I. Цитовича</i>	481
Біси. Переклад <i>P. Тичини</i>	481
Мій родовід. Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	483
«Рум'янний крітику, дотепнику пузатий...» Переклад <i>M. Рильського</i>	485
«Глухий глухого...» Переклад <i>C. Олійника</i>	486
До перекладу Ілайди. Переклад <i>D. Білоуса</i>	486
Епіграма (На Булгаріна). Переклад <i>M. Терещенка</i>	487
Циклоп. Переклад <i>E. Дроб'язка</i>	487
«Гляньте ж, дітки...» Переклад <i>D. Білоуса</i>	487

1831

Наклепникам Росії. Переклад <i>I. Муратова</i>	488
Бородінська річниця. Переклад <i>A. Малишка</i>	489
«Перед гробницею стою...» Переклад <i>M. Рильського</i>	491
Луна. Переклад <i>M. Терещенка</i>	492
«Чим відзнача ліцей частіш...» Переклад <i>M. Рильського</i>	493
Із листа до Вяземського. Переклад <i>I. Цитовича</i>	494

1832

Гнедичу. Переклад <i>M. Рильського</i>	495
«І далі ми пішли...» Переклад <i>M. Рильського</i>	495
Хлопчикові. Переклад <i>I. Муратова</i>	497
«Бог веселій винограду...» Переклад <i>I. Неходи</i>	497
Красуня. Переклад <i>M. Рильського</i>	498
До *** (Гр. Н. Л. Соллогуб). Переклад <i>M. Терещенка</i>	498
В альбом. Переклад <i>B. Швеця</i>	499

1833

Осінь. Переклад <i>P. Дорошка</i>	500
«О жах який — з ума зійти...» Переклад <i>C. Крижанівського</i>	503

«Коли б не пристрасні стремління...» Переклад В. Ковалевського	504
Гусар. Переклад І. Гончаренка	504
«Свате Іване...» Переклад Є. Дроб'язка	508
«В полі чистому...» Переклад Д. Бобиря	509
«Дзвоники дзвенять...» Переклад І. Виргана	509
«Скромно, юначе, святкуй...» Переклад І. Муратова	509
«Французьких віршарів...» Переклад Є. Дроб'язка	510

1834

Пісні західних слов'ян:

1. Видіння короля. Переклад М. Рильського	512
2. Янко Марпавич. Переклад М. Бажана	515
3. Битва біля Зениці-Великої. Переклад М. Бажана	516
4. Федір і Олена. Переклад Я. Шпорти	517
5. Волох у Венеції. Переклад Л. Первомайського	520
6. Гайдук Хризич. Переклад А. Малишка	521
7. Похоронна пісня. Переклад М. Зісмана	522
8. Марко Якубович. Переклад А. Малишка	523
9. Бонарпарт і чорногорці. Переклад І. Неходи	525
10. Соловей. Переклад І. Виргана	526
11. Пісня про Георгія Чорного. Переклад М. Терещенка	527
12. Воєвода Милош. Переклад М. Терещенка	528
13. Вовкулак. Переклад Н. Забіли	529
14. Сестра й брати. Переклад Н. Забіли	530
15. Яніш королевич. Переклад О. Підсухи	532
16. Кінь. Переклад І. Муратова	535
«Час, милий друже, час...» Переклад М. Рильського	539
«Він поміж пами жив...» Переклад С. Крижанівського	539
«Везувій глиб роздер...» Переклад Є. Дроб'язка	540
«Як до Смірдіна зайдеш...» Переклад Ф. Скляра	540

1835

Полководець. Переклад І. Гончаренка	541
Хмара. Переклад І. Муратова	542
На одужання Лукулла. Переклад Є. Дроб'язка	543
Бенкет Петра Первого. Переклад І. Гончаренка	544
«...Знов одвідав я...» Переклад О. Ющенка	546
«Я думав, серце вже забуло...» Переклад О. Ющенка	547
Мандрівник. Переклад М. Терещенка	548
«На Іспанію на рідну...» Переклад М. Зісмана	550
«Хто із богів...» Переклад Т. Масенка	554
«Коли владика ассирійський...» Переклад Є. Дроб'язка	554
«Плачучи, юного друга...» Переклад І. Муратова	555
«Що біліється...» Переклад І. Виргана	556
«В осінні дні...» Переклад М. Рильського	556
На Дондукова-Корсакова. Переклад Ф. Скляра	557
«Мені казатимуть...» Переклад Є. Дроб'язка	557
«— Чи бачила, дівчино...» Переклад І. Виргана	558

1836

«Коли за містом я...» Переклад <i>O. Новицького</i>	559
«Ні, є в мені...» Переклад <i>Є. Нарубіної</i>	560
«Була пора...» Переклад <i>M. Бажана</i>	560
Світська влада. Переклад <i>I. Цитовича</i>	562
«Отці пустинники...» Переклад <i>M. Рильського</i>	562
Д. В. Давидову. Переклад <i>M. Терещенка</i>	563
Художнику. Переклад <i>A. Малишка</i>	563
На статую юнака, що грає в паці. Переклад <i>I. Муратова</i> .	564
На статую юнака, що грає в швайку. Переклад <i>I. Муратова</i> .	564
«Альфонс сідає на коня...» Переклад <i>I. Цитовича</i>	564
«В мене звечора Лейла...» Переклад <i>P. Тичини</i>	565
«Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний...» Переклад <i>M. Рильського</i>	566
 Примітки	567
Алфавітний покажчик	597

Оформлення художника *К. Калугіна*

Технічний редактор *О. Яхніс*
Коректори *Г. Йщенко, Б. Давиденко.*

А. С. ПУШКИН. Сочинения, том 1.

(На українському языке).

БФ 05913. Здано на виробництво 2/X-52 р. Підписано до друку 28/XI 1952 р. Формат
паперу 84×108₅₂—9,75 паперових арк. Друк. арк. 31,98 + 1 вклейка. Ціна 8 крб.
Зам. 1177. Тираж 20.000.

4-та поліграффабрика Укрполіграфвидаву, м. Київ, пл. Калініна, 2.

Apparatus
Socraticus
C